ИДЕНТИФИКАЦИОНА СТРАНИЦА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

I ***Аутор***
Име и презиме: **Душан Јеротијевић**
Датум и место рођења: **14.04.1987. године, Пожаревац**
Садашње запослење: **Универзитет „Унион-Никола Тесла“ БЕОГРАД**
II ***Докторска дисертација***
Наслов: **Право представљања шефа државе у савременим монархијама**
Број страница: **265**
Број библиографских података: **236**
Установа и место где је рад израђен: **Правни факултет Универзитета у Крагујевцу**
Научна област (УДК): **341.1/.8:342.5; ИД 404/15**
Ментор: **Проф. др Милан Палевић, ванредни професор**
III ***Оцена и одбрана***
Датум пријаве теме: **10.06.2015. године (Одлука Стручног већа за друштвено-хуманистичке науке Универзитета у Крагујевцу број IV-02-316/12)**
Број одлуке и датум прихватања докторске дисертације:
Комисија за оцену подобности теме и кандидата: **1. др Драган Батавељић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, ужа јавноправна- теоријскоправна научна област,** **2. др Бојан Милисављевић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду, ужа међународноправна научна област,** **3. др Милан Палевић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, ужа међународноправна научна област, ментор.**
Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације: **1. др Драган Батавељић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, ужа јавноправна- теоријскоправна научна област,** **2. др Бојан Милисављевић, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду, ужа међународноправна научна област,** **3. др Срђан Ђорђевић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, ужа јавноправна- теоријскоправна научна област.**
Датум одбране дисертације:

САДРЖАЈ

УВОД 3
1. МОНАРХИЈА КАО ОБЛИК ВЛАДАВИНЕ 12
1.1. Појам и значај монархије 13
1.2. Монархија и република 23
1.3. Монархијски облик владавине у правној теорији 31
2. НАСТАНАК И РАЗВОЈ МОНАРХИЈЕ 38
2.1. Први облици монархије 39
2.1.1. Источњачке монархије 45
2.1.2. Грчке монархије 53
2.1.3. Римске монархије 63
2.2. Средњевековне монархије 76
2.2.3. Византија 77
2.2.4. Русија 84
2.2.5. Франачка 91
2.2.6. Остале значајне средњевековне монархије 93
2.3. Монархије у Новом веку 98
2.3.1. Монархије у периоду од XVI до XVIII века 102
2.3.2. Монархије од XVIII до XX века 107
2.3.2.1. Балканске монархије до I светског рата 113
2.3.3. Монархије XX века 118
2.3.3.1. Краљевина СХС између два светска рата 126
2.3.3.2. Монархије после II светског рата 134
3. САВРЕМЕНЕ МОНАРХИЈЕ И ЊИХОВА ПОДЕЛА 136
3.1. Критеријум за поделу савремених монархија 137
3.2. Савремене европске монархије 143
3.3. Савремене блискоисточне монархије 146
3.4. Савремене монархије далеког истока 148
3.5. Савремене афричке и пацифичке монархије 152
3.6. Савремене америчке монархије 158
4. НАДЛЕЖНОСТ САВРЕМЕНИХ МОНАРХА 160
4.1. Правни оквир надлежности 164

4.2. Садржина надлежности 166
5. ПРАВО ПРЕДСТАВЉАЊА САВРЕМЕНОГ МОНАРХА 168
5.1. Право представљања савременог монарха у унутрашњем правном поретку 170
5.2. Право представљања савременог монарха у међународним односима 180
6. ПРАВНИ И ПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ ПРАВА ПРЕДСТАВЉАЊА САВРЕМЕНОГ МОНАРХА 219
6.1. Државни симболи и право представљања 219
6.2. Утицај права представљања на правно-политички положај савремених монарха 226
6.3. Право представљања савременог монарха у односу према типу територијалног уређења државе 230
6.4. Право представљања савременог монарха и систем организације државне власти 232
6.5. Право представљања савременог монарха и тип политичког поретка 237
ЗАКЉУЧАК 242
ЛИТЕРАТУРА 251
ДОДАЦИ 258

УВОД

Предмет и циљ истраживања

Институција шефа државе припада реду најстаријих и највиталнијих државних, друштвених и правно-политичких институција. Институционални квалитет шефа државе доказује се, не само дубоко укорењеношћу у архиви друштвене свести, већ и у континуитету њеног трајања. С правом се може рећи да шеф државе представља неодвојиви део структуре државне организације, који прати њено постојање од тренутка самог настанка државе до актуелне савремености.

Током историјског развоја, институција шефа државе је поседовала неспоран капацитет утицаја на државни облик, како у практичном, тако и у теоријском смислу. Класично теоријско-правно разврставање државе на основу њеног облика и форме подразумева четири основна државна облика: облик владавине, облик политичког поретка, облик државног уређења и облик државне власти. Међу њима, институција шефа државе се појављује као параметар за расподелу држава на основу облика владавине. Осим тога и подела држава у оквиру политичких поредака, делимично се може засновати и уз помоћ анализе политичког квалитета институције шефа државе, приликом давања одговора о броју и квалитету оних који владају, а у складу са чувеном Аристотеловом трихотомном класификацијом политичких поредака.

Коначно, облик власти подразумева и анализу извршне власти и њеног односа према другим гранама власти, па је неопходно узети у обзир и однос институције шефа државе према институцијама владе, парламента и судства. Дакле, у сваком од појединачних правно-политичких поредака институција шефа државе има значајну улогу за разумевање њихове практичне димензије. Захваљујући томе, теоријска анализа

институционалног оквира правно-политичких поредака подразумева и посебно теоријско издвајање институције шефа државе. Зато се ова институција и појављује као изузетно инспиративна за теоријско проучавање.

Потпуно овладавање институцијом шефа државе подразумева обзир према специфичности, сличности и разлика између два основна појавна организациона облика, кроз које се шеф државе препознатљиво презентује, а то су монарх и председник републике. Доминантност републиканског облика шефа државе у савременом друштву оставила је трага и на друштвену теорију. Примећујемо да је у досадашњим истраживањима у друштвеној теорији знатно више пажње посвећено институцији председника републике, док је теоријска анализа институције монарха у подређенијем положају. Таква ситуација нас је и мотивисала да истраживачку пажњу посветимо теоријској анализи једног значајног сегмента остваривања надлежности институције савременог монарха. Ради се о праву представљања државе од стране монарха, као неспорно елементарном нивоу функционалног дејства сваког шефа државе, без обзира да ли је реч о републици или монархији и без обзира на капацитете овлашћења којима ова институција располаже.

Опредељење ка истраживачкој анализи у оквиру насловљене предметне тематике дисертације је превасходно мотивисано жељом да се теоријски и критички преиспитају квалитет и садржина права представљања савременог монарха; затим, да се у прилог таквој анализи изврши одговарајуће поређење са истим правом којим располажу савремени председници репбулика; и коначно, да се утврди утицај права представљања савремених монарха на развој савременог међународног јавног права, односно, на развој савременог дипломатско-конзуларног права. Без обзира на чињеницу да институција монарха припада реду најстаријих државних институција, она је ипак доживела трансформацију која је релевантна за проучавање њене савремене форме и облика.

Осим што је неспорно да република представља доминантнију владавинску форму савремене државе, такође није спорно ни да монархија представља најстарији облик владавине државе. Историјски посматрано, монархија је током времена институционално развијана и трансформисана. На том путу запазићемо да је постепено долазило до смањивања количине правних и политичких овлашћења која су припадала монарху, како би се у савременом периоду дошло до репрезентативности његове позиције у државно-правном поретку.

Међутим, запазили смо да је институција монарха задржала право представљања државе као основни потенцијал за њено партиципирање у држави ; како у унутрашњим, тако и у међународним односима. Право представљања савременог монарха представља неизоставну и значајну тему унутрашњег и међународног правног и политичког поретка. У међународном праву свака изјава воље шефа државе-монарха сматра се државном вољом. Ипак, треба истаћи да је данас монарх ограничен потврдом парламента и контролом од стране владе. Кад се закључује међународни уговор други државни органи који представљају државу морају приликом потписивања да имају овлашћење монарха.

Када се разматра питање монарховог овлашћења и обавезе представљања, потребно је имати у виду формални статус церемонијала. У међународним односима церемоније представљају почасти које се дају шефу државе приликом доласка у страну државу у циљу поштовања достојанства државе и самог монарха. Ове почасти настале су још у старом и средњем веку и заснивале су се на значају државе, њеној политичкој снази и моћи владара. То се могло схватити тако да сваки народ и сваки суверен одржавају своје достојанство, тежећи да им се одаје оно што им припада (почаст).

У међународном праву формално постоји једнакост држава, али у стварности је велика разлика у њиховој величини и моћи. Због тога су и настале разлике у почастима које се одају владарима и оне су биле изразите у средњем веку. Раније је постојала подела на политички и дворски церемонијал. Први се састоји из детаљних правила која се поштују приликом државничких посета и односе се на ранг, достојанство, титулу и првенство државе. Други се односи на званичну коресподенцију између суверена и садржи саопштења о ступању на престо, абдикацији итд. Некада су постојале разлике у церемонијалу између монарха и председника републике које су се састојале у праву на виши ранг краљевине или царевине пред државама којима те почасти не припадају.

Оправданост истраживања

Монархија представља најстарији облик владавине у људском друштву. Проучавајући положај монарха током историјског развоја и данас, како у Србији, тако и у другим државама у свету, учињен је напор да се утврди које су предности или мане монарха, односно, облика владавине који он оличава. Историјски развој нам показује да у неким случајевима нестанак монархије и монарха доводи до деградације саме државе или водеће нације у њој. Тема овог рада обухвата поље Међународног јавног права, Уставног права, Увода у право и, делимично, Историје државе и права.У периоду после

Другог светског рата у нашој науци није било озбиљнијих радова, који су се бавили монархијама уопште или су имали неке додирне тачке са овим или сличним темама. Уколико их је и било, они су били обично критички настројени према монархији и монархизму, очигледно зато што су стварани у антимонархијским друштвеним условима, уз одсуство демокртије. Промена власти у Југославији до које је дошло 1945. године имала је за последицу управо укидање монархије, као облика владавине. Све више научника који се баве овим проблемом сматра да је та одлука била насилна и противправна. Тек крајем прошлог и почетком овог века почиње ослобађање од идеолошких стега и слободније изучавање ове проблематике. У овом периоду се јављају радови који се баве питањима монархије и монарха, директно или индиректно (узимајући за предмет положај монарха, устројство монархије и њеног укидања).

У раду су представљени примери настанка и егзистирања монархије, како у прошлости, тако и у данашње време. Свакако да положај монарха и његово учешће у власти представљају главно поље истраживања. Посебан предмет истраживања је и значај монархије и монарха за очување државног и националног јединства. Из литературе која је коришћена посебно треба издвојити дело „Монархија“ Лава Тихомирова које се бави суштином монархијске власти као и условима деловања.

Без обзира на доминантност републиканског облика владавине, било би научно неприхватљиво запостављати особености позиције шефа државе у монархијама савременог периода. При томе, посебно се истиче значајност научно квалификованог истраживања специфичности, које са собом носи право представљања савремених монарха. Ово право и иначе заузима прво место на листи надлежности шефа државе, како у погледу историјске димензије представљања државе, тако и у погледу примарне препознатљивости делокруга послова који припадају шефу државе.

Право представљања је двоструко опредељено: према унутрашњем и према међународном правном и политичком поретку. Са становишта уставног права, оно се, готово редовно, третира у смислу церемонијалног овлашћења. У међународним односима церемоније представљају почасти које се дају шефу државе приликом доласка у страну државу у циљу поштовања достојанства државе и самог монарха. Посматрајући ово право из угла међународног права и дипломатско-конзуларног права приметићемо да право представљања шефа државе носи са собом посебна правна обележја, регулисана релевантним међународним правним документима.

У смислу међународних односа, правна регулатива из области дипломатског и конзуларног права представља инспиративан истраживачки материјал, који може понудити одговоре на питања сличности и разлика политичких последица које са собом носе монарх и председник републике. Таква анализа ствара основ за стицање представе о посебности значења и значаја праксе примене права представљања савременог монарха. А као један од резултата спроведеног истраживања биће и успостављање теоријских основа који су подобни за релевантну класификацију примене тог права од стране савремених монарха.

Различитости између степена правно-политичке важности права представљања савремених монарха ће се појавити и као додатни критеријум за расподелу читавог монархијског облика владавине у савременим условима. Одговорима на ова и њима слична питања допуниће се представа о савременом међународном и унутрашњем, правном и политичком положају Републике Србије, посебно имајући у виду специфичности позиције лица које припада династији из периода бивше српске и југословенске монархије, а коме је унутрашњи правни поредак признао одређене привилегије.

Хипотезе

Базирајући се на полазном истраживачком циљу који је усмерен ка праву представљања шефа државе у савременим монархијама, хипотетички оквир дисертације чини неколико, по нашем суду, смислено успостављених мисаоно-идејних претпоставки. Током израде овог рада постављено је неколико упитних хипотеза, при чему се прво полази од питања о значају монарха у развоју дипломатско-конзуларног права и у развоју међународних односа. Јер, институција монарха се у савременој држави појављује као неизоставни чинилац који је од утицај на развоју целокупног међународног јавног права, а посебно у оном његовом делу који припада оквиру дипломатско-конзуларних односа.

Након одговора на ово питање, наредну проблемску поставку чиниће потреба да се одговори на питање колико својим представљањем монарх утиче на међународни положај појединачне државе у свету. Одговором на ово питање, створиће се основ за разумевање утицаја савременог монарха на међународно-правни и политички положај државе коју представља. Јер, међународно-правни и политички положај савремене монархије зависи, између осталог и од процедуре и начина реализације права представљања монарха.

Упоређујући савременог монарха и савременог председника републике, бићемо у прилици да издвојимо, евидентирамо и потврдимо да је савремени монарх у предности у односу на председника републике у полузваничним и незваничним облицима представљања државе, што је резултат традиционалних породичних и династијских веза између савремених монарха. Сагласно томе, а на истом мисаоном фону је и наша идеја да специфичности монархових почасти и привилегија којима се он издваја у односу на председника републике могу значајније утицати на право представљања државе, дајући монарху додатну предсност у односу на председника републике.

Наравно, не треба запоставити ни чињеницу постојања савремених недемократских монархија, с обзиром да се у царству савремених монархија могу препознавати и овакви типови унутрашњег политичког уређења. Тим поводом је и упутно поставити питање о начину на који је регулисано право представљања оваквих монарха и како се ово право остварује, посебно у односу на капацитете међународно-правног субјективитета држава.

Коначно, успостављен хипотетички оквир подразумева и потребу да се доведу у везу право представљања савременог монарха и његова уставно-правна позиција, с обзиром да право презентације непосредно извире из уставних овлашћења и обавеза којима располажу монарси у савременим државама.

Методи истраживања

Предмет истраживања захтева мултидисциплинаран приступ. У употреби је више различитих врста метода, и то: догматски и нормативни (**правни**) метод, компаративни (**упоредни**) метод, историјски и социолошки метод.

Правни метод биће коришћен у истраживањима који се заснивају на анализи садржаја правних докумената који су значајни за предмет рада. Полазни методолошки приступ заснован је на правном, односно, догматско-нормативном анализирању постојећих правних правила у унутрашњим и у међународном правном поретку, којима су регулисана питања која заокупљају нашу централну пажњу.

Анализа и истраживање институције монарха у различистим савременим друштвима и државама очекивано захтева употребу компаративног метода. Јер, неопходно је открити сличности и разлике између њих, посебно у области права представљања савремених монарха, што представља и централну тематику овог рада. Упоредним методом биће извршено компарирање између институција појединачних монарха у савременом периоду, али и у односу између две временске димензије

(прошлости и садашњости). Такође, метод компарације биће коришћен и онда када се бавимо анализом односа, сличности и разлика између монарха и председника републике, а поводом идентичног права представљања.

Током истраживања посебну пажњу ваља посветити историјском развоју предмета истраживања те ћемо се користити историјско-правним методом. Општи историјски метод ће бити од значаја приликом истраживања историјата развоја институције шефа државе, институције монарха, а посебно у делу његових овлашћења и обавеза који се односе на право представљања. Од значаја је истражити монархије и положај монарха у различитим историским периодима полазећи од најстаријих па до данашњих.

Због свог значаја, у раду ће бити коришћен и социолошки метод, јер је утицај и значај монархије директно зависан од стања друштвене свести и друштвених чињеница и снага које утичу на њу. Сагласно стандардима методолошке структуре научног истраживања, у раду ће бити примењени и уобичајени основни научни методи, као што су анализа, синтеза, индукција, дедукција, конкретизација, метод апстракције и логички метод.

Систематика истраживања и структура рада

Напор да се логички овлада задатим циљем који се препознаје већ по наслову рада, праћен је и логичком конструкцијом и архитектуром рада. Структурална композиција је осмишљена тако да обухвата посебне делове који су посвећени теоријској анализи монархије као облика владавине, анализи настанка и развоја монархије, анализи савремене монархије са понудом научне класификације, посебном истраживању проблематике надлежности савремених монарха. Након тога, истраживачки комплекс ће обухватити и централну тачку која се односи на право представљања савременог монарха, уз посебно истраживање правног и политичког значаја права представљања савременог монарха.

Мисаона линија којом се крећемо може се одредити у методолошком смислу као дедуктиван приступ, с обзиром да се полази од теоријске анализе и опсервације институтиције монарха, како би се стигло до централне тачке нашег предметног интересовања. Из тих разлога, у првом делу дисертације дата је теоријска анализа самог појма и значаја монархије, што подразумева потребу да се потпуно овлада разумевањем односа између монархије и републике, уз нагласак на проблем монархије као појаве у правној теорији.

У другом делу рада обухваћени су проблеми настанка и историјског развоја монархије и то кроз троделну, детаљнију структуралну систематизацију овог дела рада. Истраживачко поље је разрађено кроз анализу првих облика монархије, средњовековних монархија и монархија у Новом веку. Сваки од назначених одељака праћени су ужим систематским јединицама, чиме је извршен напор да се историзација развоја монархије учини прегледном, јасном и разумљивом. Ова анализа је праћена и одговарајућим инструментима за методолошко раздвајање и класифицирање монархија применом хронолошких мерила, уз истовремено квалитативно објашњење специфичности и карактеристика монархије у појединим периодима њеног развоја.

Потреба за стицање представе о правно-политичком стању савремених монархија на глобалној мапи изискивала је да се изврши класификација савремених монархија, уважавањем релевантних критеријума. Сматрамо да је понуђена класификација савремених монархија на блискоисточне монархије, монархије далеког истога, афричке и пацифичке монархије и америчке монархије неопходна у методолошком смислу за пуно разумевање савремене монархије и позиције савремених монарха у данашњој држави. Као што ће се у раду приметити између ових врста савремених монархија постоје одређене сличности и разлике, при чему је од посебног интереса евидентирати сличности и разлике поводом права представљања савремених монарха. Уосталом, то је и подобан истраживачки материјал за обраду централне тематике дисертације.

Четврти, пети и шести део рада су у односима посебно изражених мисаоних релација. Тако се, на пример, о праву представљања савременог монарха може размишљати, уколико се претходно има у виду надлежност савремених монарха, с обзиром да право представљања чини неодвојиви део његових компетенци. У том контексту и треба разумети учињен напор да се истраживање и презентација анализе права представљања представи кроз „два лица“, односно, кроз унутрашњи и међународни правни поредак. Прецизније исказано, кроз право представљања савременог монарха у унутрашњем правном поретку и кроз право представљања савременог монарха у међународним односима.

На основу резултата спроведеног истраживања у претходним деловима рада, у шестом делу је извршена анализа правног и политичког значаја права представљања савременог монарха, због чега је овај део структурално и најбогатији, с обзиром да садржи пет посебних одељака. Ове ниже систематске јединице су настале као резултат истраживачке идеје о битним сегментима који утичу на правни и политички значај

права представљања савременог монарха. Узимајући у обзир битност церемонијала у процесу остваривања овог права, први одељак је замишљен да буде структурално место за истраживање значаја државних симбола за право представљања. Другим одељком се планира анализа утицаја који врши право представљања на свеукупну правно-политичку позицију савременог монарха, док се трећим, четвртим и петим одељком намерава истражити зависност те позиције од типа територијалног уређења државе, од система организације државне власти и од типа политичког поретка.

Коначно, у закључним разматрањима су представљени финални ставови до којих се дошло након спроведеног истраживања о првобитно успостављеним хипотезама. Стога је закључак и место за презентацију достигнутих резултата, при чему стојимо на становишту да је потврдно одговорено на хипотезе дате у упитном облику.

1. МОНАРХИЈА КАО ОБЛИК ВЛАДАВИНЕ

Монархија (француски *monarchie*, грчки *Βασίλειον* – искључива владавина) уз републику је други основни блик владавине. У монархији је поглавар физичка особа која по правилу то постаје наслеђем и доживотно врши своју функцију. Називи за такве државне поглаваре су: цар, краљ, султан, кнез, војвода, поглавица, емир... Међутим, у историји је било и изборних монархија. Монарси су углавном своју власт легитимисали милошћу божјом. Данас таква пракса постоји још у Данској, Холандији, Монаку и Уједињеном Краљевству. У наследној монархији већ је одавно превладао систем наслеђивања по првородству (примогенитури). Данас у свету постоје 44 монархије.[1]

Облик монархије који почива на праву добијеном од бога провлачи се још од Старог Египта где је фараон обожаван као бог. Египатски фараон VI династије владао од 2278. године до 2184. године п. н. е. као Пепи или Пепу. Владарско име Неферкаре значило би „лепа је душа Ра-ова“. Пепи II био је син фараона Пепија I и Анкхнесмеире II. Трон је наследио од свог брата Меренре-а, кад је имао, по једнима 6, а по другима 9 година.[2] Његово, историјски и научно потврђено, владање Египтом, од 94 година владавине је најдужа владавина, било којег владара у писаној светској историји. Најдуговечнији живи владар је тајландски краљ Бхумибол Адулуадеј Рама IX. На трону је од 1946. године.

Слично важи и за царски систем у Кинеском царству где се између осталих наслова, цар описивао као „сина Неба“. У његовој владавини се одражавала воља Неба што му је давало апсолутну и неограничену моћ.

Европом током средњег века све више превладавају наследне монархије. Монарх је на врху склопа мање-више хомогеног владајућег подручја које онда у облику феуда дели својим присталицама. Тај феудални систем ствара подлогу управљања у подручјима, којим влада монарх, али трпи због све већих захтева властеле да им феуди пређу у власништво са правом наслеђивања, како би онда они са своје стране могли даље та добра да деле својим следбеницима. До појаве раних облика модерних држава европски монарх је практично све више губио стварну власт у корист тако формиране феудалне власти.

---

[1] *Kabinet ili dvor, pitanje je sad*, http://ladovina.blogspot.rs/2011/01/nin-br-3134-20-januar-2011-monarhija.html, децембар 2013.

[2] Perelli, R., *"Statuette of Pepi II"*, Francesca Tiradriti (editor), The Treasures of the Egyptian Museum, American University in Cairo Press 1999, стр. 89.

1.1. Појам и значај монархије

Развој људског друштва не можемо замислити без најзначајније друштвене појаве у историји људског рода, државе. Управо државу можемо повезати са настанком цивилизације. Држава се разликује од других облика људских заједница јер је карактерише монопол физичке силе и правне норме којима се регулишу односи у њој. За разлику од државе, друге друштвене заједнице немају ове две битне одреднице и заснивају се претежно на психолошкој вези. То су унутрашње заједнице као што су брак, родбина, заједнице засноване на уметности и култури. За разлику од њих државу можемо да сматрамо спољашњом заједницом. Држава регулише само спољашњи живот појединца, односно шта се сме, а шта не сме радити. У мисли и осећања појединца држава се не меша.[3]

Државу каректеришу одређена специфична обележја. То су територија, становништво и власт. Територија представља одређени простор на коме постоји држава. Како је држава заједница људи, логично је и постојање становништва на предметној територији, односно држављана те државе. Најзначајније обележје државе по чему се разликује од других друштвених организација и заједница је државна власт.[4] Државну власт карактерише монопол физичке силе и изнад ње не постоји ниједна власт у држави која би била изнад државне власти. Државна власт је суверена. Сувереност на међународном плану се огледа у равноправности државне власти у односима са другим државама.[5] Унутрашња сувереност се заснива на супрематији државне власти.

Државну власт спроводе њени носиоци. Носиоци се разликују у зависности од историјског периода и облика владавине. Историјски гледано најчешћи облик владавине је монархија.

Да би остваривала државне делатности и државне послове, држава се изражава кроз више различитих органа састављених од лица различитог профила са различитим односима међу њима као и са различитим односима према народу. Према томе, постоје различити облици државног организовања, државне организације и различити државни облици.

[3] Јовановић, С., *О држави*, БИГЗ, Београд 1990, стр. 14.
[4] Жижић, М., *Увод у право*, Приштина 2000, стр. 49-57.
[5] Симић, М.; Ђорђевић, С. и Матић, Д., *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу 2009, стр. 91.

Поред социјалне структуре на државне облике утичу и географске, економске, верске, националне, културне, традиционалне и друге одлике државе. Ове карактеристике једне државе имају посебан утицај на облике државног уређења, односно на то да ли ће нека држава бити проста или сложена; ако је сложена, да ли ће бити изражена као федерација или конфедерација. Такође, свака држава је под утицајем одговарајуће традиције, спољних веза, обичаја, „карактера“ становништва, што има огромног утицаја на усвајање државних облика, облика организовања државе. Најбитније врсте државних облика су: облици владавине, облици државног уређења, облици политичког режима и облици државне власти.[6]

Облици (форме) владавине су одређени према организацији шефа државе и има их два: монархија и република. Облици политичког режима су одређени по односу државе према већини становништва те државе, па разликујемо демократију и аутократију. Два су облика државног уређења одређени према односу централних и нецентралних државних органа: проста и сложена држава, које опет имају своје врсте. Проста може бити у облику централизације и децентрализације, док су облици сложене државе – федерација и конфедерација. Најзад, облици државне власти су одређени по односу између законодавства, судства и управе, а то су јединство власти и подела власти (са два система: председнички и парламентарни систем поделе власти).

Облици владавине јесу они државни облици који се одређују посматрањем статуса, положаја, организације државног поглавара и шефа државе. С обзиром да се одређују по организацији државног поглавара, шефа државе, сматрамо да је нужно указати на то који је орган државе државни поглавар и објаснити елементе његове организације.

Постоје два облика владавине, одређени према организацији поглавара државе, и то: монархија и република. У историји правне мисли, Аристотел је разликовао монархију, аристократију и политеју као облике владавине.[7] Монархија је представљала владавину појединца, а аристократија је представљала владавину малог броја, док је политеја представљала владавину већине.[8] У свом познатом делу „Владалац“, Макијавели помиње два облика владавине: монархију и републику: „Све државе су или монархије или републике“.[9] Монтескје, као и Аристотел се враћа

[6] Жижић, М., *Увод у право*, Приштина 2000, стр. 84-85.
[7] Аристотел, *Политика*, Култура, Београд 1970, стр. 83-88, 151.
[8] Миловановић, М., *Државно право и друге уставноправне студије*, Службени гласник, Београд 1997, стр. 94.
[9] Макијавели, Н., *Владалац*, Ризница, Београд 2010, стр. 14.

трихотомији и наводи три облика владавине: монархију, републику и деспотију. Почетком XX века, Ханс Келзен даје своје виђење оспоравајући трихотомију облика владавине па их своди на: аутократију (овом је обухватио монархију и аристократију) и демократију.[10]

Монархија означава владавину једног човека. Ово ипак треба да схватимо врло ограничено с обзиром да се монархија током времена знатно мењала. Постојала су три типа монархије и то: деспотска монархија, апсолутистичка монархија и самодржавна монархија. Деспотска монархија даје врховну власт монарху без конкретног садржаја који би обавезивао њега и народ. У апсолутној монархији монарх има сву управну власт, али не и врховну која припада народу. Самодржавна или истинска монархија представља јединство народне вере и духа у лику монарха. Током историјског развоја наведене монархијске форме власти мешају се у разним комбинацијама, тако да може доћи до претварања самодржавне монархије у деспотску или обрнуто у зависности од јачине религиозно моралних идеала.[11]

У науци постоји мишљење да је антички свет створио три основна облика државног уређења која и данас постоје у савременом политичком животу. То су: монархија у којој државом управља централизована бирократија и у којој су све полуге управљања концентрисане искључиво у личности монарха; самостална слободна држава у којој су становници једнаки у политичком смислу и у којој власт припада сувереном народу и његовим одабраним представницима и федерални систем који као политички савез обухвата известан број слободних и самоуправних политичких јединица.[12]

Монарх и монархија

Монархија је данас уз републику други основни облик владавине. У монархији је шеф државе физичка особа која по правилу то постаје наслеђем и доживотно врши своју функцију. Ову тврдњу износимо са великом резервом. На пример Византија, као једна од најпознатијих монархија, имала је 109 царева, а од њих је 74 дошло на престо после убиства претходног цара.[13] Слично томе, али нешто раније, римске легије су често свргавале и постављале новог владара. Неке ране руске кнежевине као што је био Велики Новгород су унајмљивале кнежеве по уговору.[14]

---

[10] Лукић, Р. и Кошутић, Б., *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Београду 2004, стр. 175.
[11] Тихомиров, Л., *Монархија*, Укронија, ЛОГОС, Београд 2008, стр. 91.
[12] Ростовцев, М., *Историја старог света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 29.
[13] Солоњевич, И., *Народна монархија*, Укронија, Београд 2014, стр. 66.
[14] Исто, стр. 67.

(монархије су означене плавом бојом)

Монарх у нововековном периоду, у већини случајева, влада на основу устава. Пошто је уставом прописано која династија влада и којим се редом у њој наслеђује престо, то се већ на основу уставних прописа може у датом случају поименице знати које лице може да ступи на престо. Монарх је непосредан орган. Осим њега само би још бирачи били непосредни органи, пошто сам устав обезбеђује бирачко право свим грађанима који испуњавају извесне услове, али за разлику од монарха бирачи не врше ниједну од три фунције државне власти. На основу тога што се престо у монархији наслеђује не треба да закључимо да престо припада извесној династији, као породично имање које се преноси са оца на сина. Монархова власт је јавна служба која не може бити предмет једног приватно-правног наслеђивања. Монарх је државни орган који се од осталих државних органа разликује тиме што је уставом прописано да се он мора узимати из исте породице. Према томе да би неко постао монарх мора припадати тачно одређеној породици.[15]

Монарх иницира активности сва три облика власти. Он поставља органе управне и судске власти и самим тим фунционисање те две власти зависи од њега. Што се тиче законодавне власти он поставља чланове горњег дома, кад год горњи дом није организован на изборној основи, али и онда кад су оба дома састављена искључиво од изабраних чланова. Монарх је тај који сазива парламент и после тога његов сазив отвара, одгађа и закључује. Уз то он има право да парламент распусти. Без одобрења монарха парламент не може почети са радом. Такође монарховим актом његов рад

[15] Јовановић, С., *О држави*, БИГЗ, Београд 1990, стр. 352.

може у свако доба бити прекинут. То значи да монарх ставља парламент у покрет као и друге две власти.[16]

Монарх није само шеф управне власти. Он има учешћа и у пословима друге две власти. У судским пословима има утолико учешћа, што се, бар са формалног гледишта, судска власт врши у његово име. Он поставља судске органе и припада му право помиловања, а негде и право амнестије. У законодавним пословима има учешћа, утолико, што он ставља у покрет парламент и што има право предлагања и потврђивања закона.

Монарх не одговара, ни политички, ни кривично. За своје политичке погрешке он не може бити уклоњен са власти као што би могао бити уклоњен један министар, чију би политику парламент сматрао погрешном. Ма како лошу политику водио, монарх остаје на престолу докле год је жив. Исто тако монарх не може бити тужен ни осуђен за ону радњу која би, ма од кога другога, учињена повлачила за собом казнено-правне последице. Кривична и политичка неодговорност монарха произлазе из чињенице да се монарх, иако више није суверен у правом смислу речи, тј. носилац правно неограничене власти, још увек сматра као највиши од свих органа који ни пред којим другим органом не може одговарати. Кривичну неодговорност монарха не треба схватити тако да монарх уопште није дужан да поштује правни поредак. Та дужност је на њему као на ма ком другом органу власти што се потврђује заклетвом коју монарх полаже на устав и законе. Разлика између монарха и других органа је у томе што је код њих та одговорност појачана казненом мером, а код монарха није.[17]

Основна идеја монархије састоји се у томе да држава не може бити јединствена, ако њена власт не буде усредсређена код једног човека. У апсолутној монархији то усредсређивање власти је било потпуно. Монарх је био не само шеф управне власти, него и шеф законодавне и судске власти, пошто је доносио законе сам, без парламента. Другим речима, монарх није био само шеф управне власти него шеф целе државе, апсолутни државни поглавар, као што се и данас назива. Од како је успостављено начело поделе власти, усредсређивање власти у једном органу не може се више извести потпуно. У уставној монархији монарх је шеф (само) управне власти. Само управни органи дејствују као његови потчињени органи. Судски и законодавни органи представљају независне власти. Иако монарх није више шеф законодавства и судства, он је данас још један чинилац у законадавству и у судству као заједнички чинилац све

[16] Исто, стр. 352-353.
[17] Исто, стр. 353.

три власти и служи као спона између њих. Својом личношћу он даје држави једно средиште повезивања државне власти. Државна власт није више усредсређена у њему као у врховном, али је усредсређена као у централном органу.[18]

Историјски развој и подела монархија

Према подели државних облика монархија се сврстава у један од облика владавине.[19] Ова подела се узима према особинама које имају носиоци власти, начину доласка на власт, као и према односу власти и владара према грађанима. У монархији, власт краља је неограничена, наследна и без одговорности. Она се трансформисала у данашњем смислу у власт закона. Уставна монархија (као што је монархија у Великој Британији) је ограничена уставом. Ово се догодило услед развоја друштва (економских односа, технике, грађанске мисли) и спознаје да друштво може опстати, а држава егзистирати. Ако се владавина монарха замени влашћу закона доћи ће до трансформације класичне монархије, тако краљ-краљица у Великој Британији нема никаквих великих моћи, али представљају стуб окупљања народа као једина институција која припада свима. У новијем периоду приликом усвајања закона монарх сарађује са парламентом. Тако је започео процес поделе власти.

Изборна монархија (са често ограниченим бројем кандидата и изборног подручја) се чини старијим обликом од наследне монархије која је успела да смањи опасност од грађанског рата код утврђивања наследника.[20] Изборне монархије су, до свог нестанка, биле Пољска и Свето римско царство. Данас су то још Малезија, Уједињени Арапски Емирати, Ватикан, а формално и Кнежевина Андора.

Црква је легитимисала апсолутну власт владара и наследно право идејом да је неко „владар по божјој милости“. Као противуслугу, црква је осигурала привилегиовани положај и учешће у власти и то је остало у већини држава све до Француске револуције.

Европом, током средњег века, све више превладавају наследне монархије. Монарх је на врху склопа углавном хомогеног владајућег подручја које онда у облику феуда дели својим вазалима. Тај феудални систем ствара подлогу управљања у подручјима којима влада монарх, али трпи због све већих захтева властеле да им феуди пређу у власништво, с правом наслеђивања, како би онда они са своје стране могли даље те

[18] Исто, стр. 353.
[19] *Monarhija*, http://sr.wikipedia.org/sr-el/монархија, август 2013.
[20] *Монархија*, https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%98%D0%B0, август 2013.

феуде делити својим следбеницима. До појаве раних облика модерних држава, европски монарх је практично све више губио стварну власт у корист тако формиране феудалне властеле.

Савремена монархија је настала из апсолутне монархије која је дошла после средњовековне сталешке монархије.[21] У средњем веку није постојала јасна идеја о државном јединству. Монархијска власт је постојала, али према монарху су се уздизали сталежи као равноправни чиниоци са својим нарочитим повластицама које су и за монарха биле неприкосновене. Због тога извесна дела, као на пример увођење нових пореза, монарх није могао чинити сам без сарадње сталешких скупштина с којима се морао погађати као са себи равнима. У XV веку, у западноевропским државама, монарх је савладао сталеже и начинио се јединим носиоцем државне власти. У апсолутистичкој монархији, која је тада настала, монарх је владао као самодржац без помоћи сталешких скупштина. Тек у уставној монархији, каква је у Енглеској успостављена у XVII веку, нађен је начин да се владалачка власт ограничи, а јединство државне власти не угрози. Владар, који је у апсолутној монархији био једини законодавац и с тога се није могао ограничити законом, у уставној монархији мора да сарађује са парламентом у законодавној активности.[22] Закон као израз заједничке воље владаоца и парламента представља вишу вољу од личне владареве воље. Иако је у уставној монархији законодавна власт подељена између владаоца и парламента то не квари јединство државне власти, јер се владалац и парламент сматрају као органи једне исте државне личности.[23]

Током XIX века створила су се два типа монархије, немачки и енглески. По немачком типу, владалац је подведен под правни поредак, али у границама правног поредка он је тај који влада. Монархово право да владу и политику земље води искључиво по свом нахођењу је ограничено уставом. Другим речима, у уставној монархији земљом управља владар, као и у апсолутној монархији, али док је у апсолутној монархији управљао потпуно по свом властитом нахођењу, дотле у уставној монархији управља по властитом нахођењу само у оним границама које су му уставом прописане.[24] По енглеском типу, власт не припада монарху, него припада онима који морају бити узети из парламентарне већине. Политику владе не одређује монарх него

[21] Јовановић, С., *О држави*, БИГЗ, Београд 1990, стр. 354.
[22] Исто, стр. 354.
[23] Жижић, М., *Увод у право*, Приштина 1997, стр. 89.
[24] Јовановић, С., *О држави*, БИГЗ, Београд 1990, стр. 354.

парламент.[25] По немачком типу монарх је ограничен парламентом само у законодавству, јер законе не може издавати без парламента. По енглеском типу монарх је ограничен парламентом и у управи, јер не може владати с другим министрима осим са оним који уживају поверење парламента.

За врло развијене државе Европе важе Шведска, Норвешка, Данска, Велика Британија, Холандија, Белгија, Луксембург, Монако, Лихтенштајн и Шпанија. Све оне имају исти облик владавине. Оне су парламентарне монархије. У уставима наведених земаља је записано, да ако народ не жели више да има за шефа државе монарха, једноставним референдумом може да га укине и да монархију замени републиком.

Комунистички, односно, тоталитарни системи власти, који себе називају демократским, немају ничег заједничког са стварном демократијом, посебно са парламентарном монархијом.[26] То су две потпуне супротности због права која имају њихови становници. Сам назив **парламентарна**, означава да парламент у таквим државама има централну улогу у власти. То значи да само парламентарна већина може да донесе неки закон. Нема неприкосновених појединаца, председничких величина, личности са ауторитетом власти и сличног. Монарх је само национална, протоколарна институција, који не спроводи никакву извршну власт. Осим, што је велика реткост, када има арбитражну улогу између завађених политичких странака. Једино је тада његова реч пресудна. Долазак краља на престо, путем наслеђа, обезбеђује мирну промену, односно, постављање новог шефа државе. Парламентарну монархију чини више институција од којих је једна и сам монарх. Извршну власт чини влада, коју предводи председник владе. Председник владе поставља своје министре после консултације са монархом. За место у парламенту на слободним изборима учествују кандидати политичких странака, које имају стварно упориште у народу и које по закону морају да имају одговарајући број чланова и најважније да су њихови политички програми гарантовано у интересу народа, а не у интересу саме политичке странке.

Влада је одговорна пред монархом и парламентом за вођење спољне и унутрашње политике. Монарси у парламентарним монархијама практично се не мешају у послове владе, иако имају уставно право, да у случају политичке кризе распусте и парламент и владу. Тако се нешто у новије време парламентарним монархијама у Европи још није догодило.

---

[25] Исто, стр. 355.
[26] Лазић, Б., *Титов покрет и режим у Југославији: (1941-1946)*, Просвета, Београд 1992, стр. 181.

Функције монархије

У историји сваког друштва постоје одређене промене и процеси који стварају услове за настанак монархије. Пошто је, током историје, рат био главно средство за стицање плодне земље и трговачких путева, неки од најистакнутијих монарха у античком свету првобитно су били војсковође. Тако су војничка достигнућа Октавијана (после ступања на власт добија титулу Август, у преводу узвишени) довела до његовог проглашења за императора (цара) и стварања институције монархије у Риму.[27]

Стварање инфраструктура и изградња државе такође су били фактори настанка монархија. Уобичајена потреба у пределима суве климе да се пронађе плодна земља и одржава режим снабдевања водом (хидрауличка цивилизација, како ју је назвао историчар Карл Витфогел), била је узрок оснивања кинеске, египатске и вавилонске монархије, које су настале на обалама река.

Сходно томе, монархије су се прилагођавале разним облицима структуре друштва, а показале су се отпорним и на променљиве културне и геополитичке услове. Тако су неке античке монархије еволуирале у мале државе-градове, а друге постале велике империје, од којих је Римско царство најбољи пример.

Предмодерне монархије

У средњем веку европске монархије биле су захваћене процесом еволуције и трансформације. Теократска монархија, заснована на римској и хришћанској традицији, појавила се у првим вековима овог периода са монарсима који су имали статус божјег представника на земљи. Први средњевековни монарси функционисали су као владари над народом (у смислу господара територија) и били су одговорни за његову заштиту. До краја средњег века постављени су темељи за идеју модерне државе-нације. У Јапану, монархија је препустила политичку моћ шогунату, кога је у начелу контролисао цар,

[27] Након Цезаровог убиства његови атентатори Брут и Касије су напустили Рим и отишли на исток. Сенат се понадао да ће државу ослободити утицаја цезароваца, међу којима су најутицајнији били Цезаров војсковођа и конзул из 44. године п. н. е. Марко Антоније и Марко Емилије Лепид, заповедник коњице. Трећи је био Гај Октавије, тада деветнестогодишњак, којега је Цезар својим тестаментом усинио и одредио за главног наследника и који је тада узео име Гај Јулије Цезар Октавијан. Сваки од њих је заповедао извесним војним јединицама састављеним од Цезарових ветерана. Али грађански рат тиме није био завршен. Помпејев син Секст успео је да се након битке код Мунде склони у северну Хиспанију, где је сакупио велике поморске снаге од присталица републике и одбеглих робова, те је помоћу тих снага стално ометао довоз хране у Италију. Под заповедништвом Марка Випсанија Агрипе новоизграђена Октавијанова флота је 36. године п. н. е. поразила Помпејеву морнарицу, а он је побегао у Азију, где су га убиле присталице Марка Антонија. Тада је Лепид покушао да заузме Сицилију, али је Октавијан придобио за себе његове војне јединице. Лепид се након тога потпуно повукао из политичког живота, али је до краја живота остао на положају врховног свештеника. Тако су Октавијан и Антоније остали једини владари у држави.

али у пракси је шогун, врховни војсковођа, доминирао њим.[28] Један савременик овог периода у Јапану изнео је морални став самураја, о свету који их окружује: „Истински је жалосно да ће се човек боље понети према ономе човеку који му је од користи, док ће се слабије односити према човеку који му је бескористан. Човек би требао имати поглед на овај свет снова, који прође у трептају ока“.[29]

Покушаји царева да задрже своју позицију често су исходили међудинастичке сукобе. У Кини, монархија је еволуирала у централизовано бирократско тело, на чијем се врху смењивало више династија. Међутим, у већини случајева апсолутна монархија била је таква само наизглед. У пракси, већина монарха остала је зависна од изабраних управитеља на које су преносили власт да воде државну управу, као што је било у Француској. Те службенике надгледале су институције, као што је британски парламент или им је противтежу чинила велепоседничка аристократија, као у Русији и Пољској. Тако су монарси користили своју моћ проширујући њен традиционални легитимитет, а истовремено допуштали известан степен контроле својих режима, што је представљало најаву трајне стабилности друштава. Међутим, промене друштвеног и економског поретка биле су превелики изазов за апсолутне монархије. Једна од великих сила промена, реформација, покренула је дуготрајне верске ратове, а индустријска револуција ослободила је силе социјалних немира и класних сукоба. Истовремено с великим развојем међународне трговине, инвестиција и других сложених финансијских трансакција, које су изазвале економске проблеме као што је инфлација.

Појавила су се нова схватања, прво у Европи, а потом на Блиском Истоку, у Азији и Африци, која су ограничила власт монарха. Концепт „божанског права“ потиснут је ширењем секуларизма. Нове идеје природних права појединца (које су заступали филозофи Џон Лок и Жан-Жак Русо, а касније потврђене Декларацијом независности Сједињених Држава) и права народа (нарочито права на независност и самоопредељење) добиле су на значају. Шта више, традиционални ауторитет монарха, оличен у њиховом пореклу од херојских војсковођа и најистакнутијих племића, постепено је слабио пред „мандатом народа“, како је формулисао амерички социолог немачког порекла Рајнхард Бендикс. Тако је носилац друштвеног суверенитета,

[28] С временом, моћни су кланови самураја постали ратници више класе који су били евентуално подложни влади аристократије. Када су самураји почели да усвајају аристократске обичаје попут калиграфије, поезије и музике, неки су аристократи такође почели да усвајају самурајске вештине. Упркос свим тим кратким периодима, и побунама, и мењањима власти разних царева, стварна моћ била је у рукама шогуна и самураја.

[29] Stenstrup, C., *Hōjō Shigetoki, 1198-1261, and His Role in the History of Political and Ethical Ideas in Japan*, Curzon Press, London 1979, стр. 40-43.

односно начела независности и друштвене кохезије постао народ као целина, замењући у тој улози појединца и његову династију.

Монархије су се суочиле са изазовима са више страна. Британска монархија се изборила са верским сукобима и социјалним немирима међу нижим слојевима сеоског и градског становништва, али су монархије у Француској (1789), Русији (1917) и Кини (1911) биле укинуте револуцијама, боље речено превратима. Нека царства су укинута после пораза у Првом светском рату: Аустроугарско, Немачко и Отоманска царство. Постало је јасно да монархија може да опстане само ако је изграђена на темељу најшире народне подршке и удруженог деловања већине друштвених сила.

1.2. Монархија и република

Облици владавине, односно, облици државног уређења су монархија – поглавар државе је монарх и република – поглавар државе је председник, као изборно лице. Између самих монархија, као и између република, као облика владавине постоје одређене разлике које су условљене историјским, културним, националним и другим специфичностима. У појмовној историји државе одавно се разматра питање облика државне владавине. Прва филозофска запажања, о облицима владавине дао је Платон у делу Држава.

Монархија је такав облик владавине у којој је вршилац и носилац највише државне власти стално крунисана особа-монарх који није правно одговоран, већ је суверен и „изнад“ права, не подлеже правним санкцијама, а његов положај је по привилегијама које ужива суштински различит од осталих грађана. У ширем смислу монархија је такав облик владавине у коме основну власт врши један човек. У ужем значењу монархија је облик владавине у коме функцију шефа, односно поглавара државе, обавља једна личност, која не подлеже правној и политичкој одговорности, која своју функцију врши доживотно и та функција је по правилу наследна. За означавање монархије не употребљава се увек овај назив већ се користе изрази: империја-император, царевина-цар, војводство-херцог итд. што зависи од титуле поглавара (шефа) државе, од властодржачке традиције, историје конкретне државе и од неких фактичких околности (величина територије, бројност становништва, стварна политичка моћ државе итд.).

Монархије се деле на неограничене или апсолутне и ограничене. Апсолутне су оне монархије у којима су владари једини носиоци суверене власти. Они нису ограничени

ни једним другим органом вршећи законодавне, управне и судске функције и надзирући делатност нижих државних органа који су им одговорни. Они руководе читавим друштвеним животом у држави. У групу неограничених или апсолутних монархија у старом веку убрајали су се Вавилонско царство, Египатско царство, држава Александра Великог, Римско царство и Кинеско царство, а у средњем веку Византијско царство, Франачка држава, Папска држава, Османлијско царство, Џингис-канова држава итд. Касније, у новом веку, неограничене монархије биле су Руско царство, Персија, Француска до 1789. године, Наполеоново царство итд.

У ограничене монархије убрајају се оне државе у којима су владари ограничени у својим правима неким другим органом са којим заједно врше суверену власт. Ти органи су раније, у старом или средњем веку биле скупштине – народне или сталешке или парламент у модерном времену и савременом добу.

У ограничене монархије спадају сталешке монархије и уставне монархије. Сталешке монархије постојале су у средњем веку. Власт монарха била је ограничена овлашћењима сталешких скупштина, које су себи признавале право да учествују у одлучивању, о кључним економским и политичким питањима државе. У новом веку се ограничене монархије називају уставним због тога што устави ограничавају власт монарха и других државних органа.

Уставне монархије могу бити парламентарне и дуалистичке уставне монархије. У парламентарним монархијама шеф државе, монарх или државни поглавар, по правилу влада, али не управља. Он има претежно репрезентативне задатке и улоге, док је парламент онај државни орган који стварно врши битне функције власти. Такве парламентарне монархије у Европи данас су: Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске, Данска, Норвешка,Шведска, Холандија, Белгија и Шпанија.

Дуалистичка монархија је она уставна монархија у којој владар руководи управним органима са овлашћењем да поставља и отпушта министре. Државна делатност се одвија на два колосека. На једном колосеку је законодавна делатност која је у надлежности парламента, а на другом, управна и извршна делатност која је у надлежности монарха (раније је дуалистичка монархија постојала у Немачком царству, Аустроугарској и у Јапану). Модерна демократија није укинула монархију, као облик владавине, она је пре изазвала њену значајну трансформацију, од апсолутне, монархија је постала уставна. У новим и младим државама монархија се теже прихвата него република. Монархија има и своје присталице и своје противнике. Због тога, савремено

доба не познаје настанак нових монархија, али негује традицију задржавања старих монархија, које су на тлу Европе све организоване као парламентарне монархије.

Република је назив за облик владавине, који је супротан монархији и у којем је изабрана већина носилац власти (демократска република), а поглавар државе (шеф државе, председник републике) вршилац одређених функција без личних привилегија, политички и правно је одговоран и најчешће биран на тај положај. Ако је шеф државе у републици физичко лице, тада он има назив председника републике.

У нововековној политичкој теорији под појмом република означава се, како облик владавине, тако и начин организовања власти. Монтескје је правио разлику између демократске републике у којој сувереност припада целом народу и аристократске републике у којој је субјект суверености само део народа. У савременом свету посебно последњих сто година републике су биле и демократске и тоталитаристичке.

Према начину успостављања односа између извршне и законодавне власти, разликују се:

- републике са скупштинским системом (Швајцарска),
- парламентарним системом (бројне државе у свету) и
- председничким системом (САД).

У републикама са јединством власти тежиште власти је на скупштини или конвенту, а у републикама са парламентарним моделом поделе власти постоји „равнотежа власти“ између законодавне и извршне власти. У председничким републикама строга подела власти: извршна власт је независна од законодавне власти, а тежиште власти се често помера према председнику републике као шефу управне власти и егзекутиве.

Републике као облик владавине, данас, су бројније у свету него монархије. Више је разлога који се износе у прилог републиканском облику владавине. Републикански облик владавине карактерише начелна правна и политичка изједначеност људи у држави. Присталице републике истичу да покоравање једној личности је унижавање човека. Они сматрају да је изборни шеф државе, као што је председник републике, само потврда зрелости грађана да пронађу, односно, да изаберу човека дораслог значајним државним питањима и тешкоћама. Најзад, модерна државна организација се заснива на идеји да државну личност треба одвојити од личности њених органа и ове ставити под правни поредак.

Разлике између монархије и републике

У време стварања модерне државе, идеали великих револуција с краја XVIII века, везивали су се за републику, па је република и постала симбол слободе, као што је монархија (апсолутистичка) била симбол омраженог аутократског режима. Међутим, данас се питање републике и монархије, насупрот распрострањеном мишљењу које је превасходно израз инерције у гледању на ове облике владавине, уопште не може посматрати као питање демократије, односно аутократије. Критеријуми разликовања између демократског и аутократског политичког режима данас су другачији и не везују се за облик владавине. Наиме, очигледна је чињеница да у модерној држави, посебно у данашње време, републике постоје, како у демократским, тако и у земљама са изразито недемократским, тј. аутократским или тоталитарним режимом. Уосталом, све бивше (и садашње) социјалистичке државе биле су искључиво републике са тоталитарном влашћу, а републике су биле и поједине фашистичке државе. Са друге стране, монархија, која је данас много мање распрострањена, јавља се веома ретко у земљама са аутократским режимом, али веома често са демократским политичким системом. У демократским монархијама, монархија се обликовала као уставна парламентарна монархија и то је данас преовлађујући облик монархије. Јављајући се искључиво у демократским земљама, уставна парламентарна монархија, по природи ствари и има демократско значење.[30]

Опредељење за републику (демократску) или за уставну парламентарну монархију, у данашње време, уосталом, као и опредељење за друге државне облике (федерализам, унитаризам, председнички систем, парламентарни систем... аутономију итд.), може да буде условљено и мотивисано како начелним, теоријским разлозима, тако и разлозима интереса и практичних потреба, односно и једних и других истовремено. Чини се да начелни (теоријски) разлози данас имају, унеколико, мању важност, с обзиром да и република (у својој демократској форми) и уставна парламентарна монархија погодују демократском политичком систему и свему ономе што демократија као политички систем значи (права и слободе, вишепартијски систем, слободни избори итд.). Према томе, опредељење за уставну парламентарну монархију никако не значи дисквалификацију (или деградацију) републике (у њеној демократској форми), али ни обрнуто.[31]

---

[30] *ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ И УСТАВНА МОНАРХИЈА (1), проф. др. Павле Николић*, http://monarhisti.blogspot.rs/2008/02/1.html, јануар 2014.
[31] Исто.

Уставна и парламентарна монархија

Парламентаризам као друштвена појава у новом веку настао је у монархији. Његов развој и преображај, током времена, је истовремено био и преображај монархије.[32] Тежња за проналажењем најбољег начина за вршење власти траје од настанка саме државе. Сваки период развоја људског друштва, у оквирима државе, давао је одговоре на ова питања у складу са постојећим околностима. И данас се трага за најбољим моделом власти и та потрага ће вероватно потрајати, док буде трајало и људско друштво. Не можемо да истакнемо, као апсолутну истину, да је представнички систем најбољи облик владавине.[33] Исто тако, не можемо ићи у другу крајност тврдњом да је овакав систем недемократски. Решење проблема би могла бити комбинација непосредне и представничке демократије. На овај начин би народ, као носилац суверености, у парламентарним монархијама део суверености остваривао на непосредан начин, а део преко изабраних представника.

Наведено питање не може да се реши у целини, јер је изузетно важно створити одређени механизам односа између законодавне извршне и судске власти.[34] Решење наведеног проблема највише је зависило од поклапања политичких интереса, али и од других чинилаца као што су теоријски ставови, страни утицаји и постојећа традиција.

Током времена, нађена су два решења која изгледају веома различита. Равнотежа власти, односно подела власти се успоставила путем парламентарног или председничког система, са једне стране, односно, скупштинског система, са друге стране (већ смо раније навели ову поделу када је било речи о републици). За монархију је у садашње време апсолутно доминантан постао парламентарни систем, чије функционисање можемо оценити као најстабилније данас и који је данас прихваћен у највећем броју демократских земаља у свету. Да напоменемо да скупштински систем није успео да се одржи скоро свуда где је покушано да се он уведе (изузетак је Швајцарска).[35] Успешност система равнотеже власти, односно, поделе власти, своје темеље има у томе да једна власт кочи другу и тако спречава злоупотребу.[36] Равнотежа

[32] Исто.
[33] Stuart, Mill, J., *Le gouvernement représentatif*, Guillaumim, Paris 1862, стр. 102.
[34] Николић, П., *Прилог питању појма и класификације власти у модерним државама,* у: Анали Правног факултета, Правни факултет, Београд, бр. 1/1966, стр. 1, 2, 4-9.
[35] Николић, П., *Скупштински систем — искуства и перспективе примене*, у: Два века савремене уставности, Српска академија наука и уметности, Београд 1990, стр. 427.
[36] Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Édition complétée le 10 mai 2002 à Chicoutimi, Québec 2002, стр. 142.

власти у парламентарном систему постиже се путем сарадње и узајамне зависности свих видова власти.[37]

Најзначајнији елементи равнотеже власти и њихове међусобне сарадње су њихова међузависност. Постоји одговорност владе, пред парламентом (целокупна или појединачно сваког министра), као и могућност да извршна власт распусти парламент (у монархијама постоји право законодавне санкције). Уставна и парламентарна монархија има неке значајне позитивне карактеристике које морамо посебно истаћи.

Власт монарха је ограничена одредбама устава и других правних аката, а у неким случајевима и традицијом. Монарх своју власт остварује сагласно правним прописима. Правне норме су најбоље осигурање против евентуалних злоупотреба власти самог монарха.

Веома је важно да нагласимо да парламентарна монархија, ни у ком случају, не може да буде режим личне власти (као што је случај са републикама посебно фашистичким, нацистичким и социјалистичким). Организација уставне и парламентарне монархије је таква да монарх своја овлашћења утврђена уставом у највећој мери врши преко владе (уз премапотпис председника владе и министара), која је одговорна парламенту.[38]

У уставној и парламентарној монархији, монарх је надстраначка личност. Политички је потпуно неутралан према странкама и страначким интересима. На тај начин он у механизму власти може да одигра улогу судије у случаји страначких и других спорова који ометају стабилност власти.[39]

Из положаја неутралног судије произлази и положај монарха као гарнта постојећих односа извршне и законодавне власти. Монарх гарантује мирну смену политичких странака на власти и спречава негативне последице ових промена које би се одразиле на стабилност земље. С тим у вези монарх је и гарант поштовања устава и континуитета демократског политичког система.[40] Можемо рећи да све ове предности уставне и парламентарне монархије показују да у садашње време то може да буде успешнији облик владавине од републике, на шта указују и неки савремени писци.[41]

---

[37] Gicquel, J., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Montchrestien, Paris 1987, стр. 141.
[38] *ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ И УСТАВНА МОНАРХИЈА (2), проф. др. Павле Николић*, http://monarhisti.blogspot.rs/2008/02/2.html, јануар 2014.
[39] *ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ И УСТАВНА МОНАРХИЈА (2), проф. др. Павле Николић*, http://monarhisti.blogspot.rs/2008/02/2.html, јануар 2014.
[40] Laski, H., *Le gouvernement parlementaire en Angleterre*, Presses Universitaire de France, Paris 1950, стр. 290.
[41] Fusilier, R., *Les monarchies parlementaires*, Les Editions ouvrie-res, Paris 1960, стр. 349.

Србија и монархија данас

Монархистички облик владавине има дугу традицију у Србији и српским земљама. Током историјског развоја српског народа и државе ово је био једини облик владавине до 1945. године када је монархија укинута насилно и нелегитимно. Успостављање републике, односно комунистичког режима, имало је дуготрајне негативне последице. по српски народ, пре свега на националном и државноправном плану. Србија и српски народ уопште су у периоду полувековне комунистичке власт доживели деградацију у сваком погледу. Поништена је њена вишевековна државност, али и нововековне демократске традиције. Српски народ је подељен у више република и поцепан на више народа, по регионалној и верској основи.

Последњим Уставом Социјалистичке Федеративне Републике Југославије од 1974. године, Србија је у границама одређеним 1945. године разбијена на три дела и стављена у неравноправан положај у односу на друге републике.[42] Распад СФРЈ у периоду (1990-1992) ставио је српски народ у веома тежак положај, посебно зато јер је подељен у неколико новоформираних држава. У Србији је 1990. године донет Устав који није могао бити основ за преображај друштва из једностраначког у демократски, вишестраначки систем јер га је донела једностраначка скупштина. Овај устав је био основ за успостављање личне власти, по угледу на бившу СФРЈ.[43]

Формирање Савезне Републике Југославије представљало је само настављање континуитета са тада већ разбијеном СФРЈ. Устав који је донет 1992. године, као правни основ настанка СРЈ, само је потврдио постојеће стање и озаконио разједињеност Србије и Црне Горе. Ова држава је била лабава федерација са конфедералним елементима. СРЈ је игнорисала истинско уједињење Србије и Црне Горе извршено 1918. године.[44] Српски народ је остао подељен на српски и црногорски, иако ова подела постоји тек од 1945. године, под утицајем Комунистичке Партије Југославије (која је по том питању од свог оснивања спроводила политику Коминтерне). Треба да истакнемо да ни симболи нове државе, СРЈ, нису имали српска обележја (застава и химна). Значајно је и то да није постављено питање укидања монархије 1945. године, па је републикански облик владавине просто наметнут.[45]

---

[42] Николић, П., *Уставно право*, Службени лист СФРЈ, Београд 1991, стр. 376, 486.
[43] Николић, П., *Устав Србијв од 1990. године и проблеми демократизације*, у: Правни живот, бр. 1-2/1991, стр. 93.
[44] Јеротијевић, З., *Подгоричка скупштина и уједињење српског народа 1918.*, Љубостиња, Трстеник 2015, стр. 34-40.
[45] Николић, П., *Уједињење ради раздвајања*, у: Борби 21. априла 1992, стр. 11.

Треба да кажемо нешто више о монархији у традицији српског народа. Српске државе у периоду раног средњег века су биле монархије са династијама које су у то време биле познате у суседним земљама, па и шире. Током средњег века српски народ се ујединио и створио царевину, једну од најмоћнијих држава у Европи тога времена. После вишевековне турске окупације, нова српска држава чије је темеље поставио вожд Карађорђе у Првом српском устанку, обновљена је као монархија. Крајем XIX и почетком XX века Краљевина Србија је доживела врхунац уставноправног развитка. Устави из 1888. године и из 1903. године, спадају у најпрогресивније уставе тога доба. Као монархија Србија је, после огромних жртава у Првом светском рату, извршила уједињење српског народа 1918. године. Створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, под династијом Карађорђевић.

Период Другог светског рата донео је потресе, како на нашим просторима, тако и у целој Европи. Током рата и непосредно после донете су неке одлуке које су биле нелегитимне и на основу њих су створени неки нелегитимни органи. То се односи на Привремену народну скупштину која је произашла из АВНОЈ-а, као и на одлуке и активности произашле из рада ових тела. У условима тоталитарне власти КПЈ, под руководством Јосипа Броза Тита, одржани су избори за Уставотворну скупштину са само једном изборном листом и са великим ограничењима гласачког права. Ови нелегитимни избори нису могли да створе легитиман државни орган, Уставотворну скупштину. На основу тога и акти Уставотворне скупштине су нелегитимни, посебно што се тиче укидања монархије и лишавања свих права чланова династије Карађорђевић.[46]

Можемо да закључимо да је период републиканског облика владавине донео Србији и српском народу, уопште, велику деградацију у националном, државноправном, културном и сваком другом смислу. Како, укидање монархије није било легитимно, сматрамо да питање поновног васпостављања монархије није спорно, као што није спорна династија Карађорђевић и наследник престола. Васпостављање монархије у Србији може да омогући тако потребну стабилност државе за један дужи период у будућности. Повратаком монарха, појавила би се једна нова институција власти која би била важан кохезиони елемент у држави.

[46] Николић, П., *Уставно право*, Службени лист СФРЈ, Београд 1991, стр. 167-168, 184, 188-189, 229-230.

1.3. Монархијски облик владавине у правној теорији

Неусаглашено и различито тумачење суштине монархије додатно отежава и компликује сукобе око њеног значања. Због недоумица које се јављају у савременим расправама, око суштине монархије, требало би објаснити кључни садржај овог појма који се провлачи кроз његове различите историјске облике. Монархија је државни облик којим руководи једна физичка воља која се не може изводити из било које друге земаљске воље. Монарх је изнад државе, а тиме и изван правног система, па је његова власт приватноправне природе. Нема монарха са ограниченим мандатом, а теократија и патримонијализам су родно тле монархије.[47]

Монархија је историјски најтрајнији облик личне власти, а монархијско политичко-породично наследно право је најчвршће институционализовани континуитет личне власти. Лична државна власт означава различите облике неподељене власти који не почивају на покоравању безличном општем закону, подједнако обавезним за све припаднике друштва, већ на правилима која се изводе из личног поштовања поглавара.

У правном погледу личну власт карактерише:

1) постојање аутономног, мање или више патримонијалног права поглавара које нема општи карактер, и

2) у просторном и временском погледу неограничена овлашћења поглавара и непостојање независних установа за контролу његове власти.

У монархијском начелу су у непрерушеном виду испољени непогрешивост и неодговорност, као кључни садржаји личне власти. Материјални садржај, овог начела, подразумева да се ниједна политичка борба не сме усмеравати против круне јер је неопходно одржавати њен апсолутни ауторитет ради јединства државе. Историчари монархијског права показали су различите историјске облике неодговорности присутне у њему. Грчки василевс био је потчињен само боговима и у основи неодговоран. Рани римски краљеви и касније императори, као и византијски цар, били су још неодговорнији.

[47] Некада је свако право и све надлежности а нарочито наредбодавне власти било са карактером личне привилегије. Моћ да се о једној одређеној ствари донесе пресуда или да се нека особа позове у војску је било субјективно право. Такође је власт да се изврши неко отуђивање или наслеђивање било дискреционо право појединца исто онолико колико и да се располаже неким комадом земље. Политичка власт била је у правном смислу без икакве институционалне структуре. Она је у ствари настала конкретним удруживањем и компромисима разних носилаца субјективне наредбодавне власти. Политичка власт суштински се не разликује од наредбодавне власти главе породице, властелина или господара кметова: то је патримонијализам. Видети: Weber, M., *Vlast i politika*, prevod Senka Burić, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb 1999.

Власт римског цара почивала је на колегијалним службама без регулисане одговорности. Додуше, ни у Римској републици магистрати нису били међу собом одговорни, већ је гарант државног уређења био кратак и омеђени рок службе.

У Риму и Византији дизање на трон и обарање царева, тј. спровођење „воље народа“, није било питање права, већ моћи. Моћни узурпатори проглашавани су царевима са или без божје помоћи. Тек ће у средњем веку структура наследног феудализма донекле ограничити неодговорност монарха, јер је аристократија схватала своју дужност и верност само као уговор на темељу феудалног права.

У Западној Европи, у средњем веку, неодговорног монарха ограничавала је и врховна власт папе. Упркос постојању више центара моћи, у средњем веку, доктрина монарха (о одговорности и кажњивости монарха) била је немоћна.

За монархију је битно црквено посвећење. Сакрално друштво тражи сакралног владара, а у мистичном склопу Христовог краљевства често је нејасно где престаје црквена, а где почиње световна надлежност. Код монархије је видљива спрега овоземаљске правде и светог посланства, па је и правдање монарха трансцедентне природе. Божја милост дуго је сузбијала свако право на отпор. Зато ни односи краљева са осталим моћним групама у правном смислу никада нису били јасно регулисани, па ни клаузула о одговорности монарха никада није могла стећи јасан и чврсти облик.

Учење о власти, по милости божјој, била је сложена цезаропапистичка идејна творевина која се могла различито акцентовати и прилагођавати интересима конкретног владајућег класног савеза.[48] Увек је у божјем мандату краља присутно вечно независно право које се не може извести из воље подвлашћених. Иако је краљ смртан његово достојанство и политичко биће су бесмртни. У крајњој инстанци теократско-монархијска легитимност не почива на вољи подвлашћених, већ на

[48] Цезаропапизам означава примат државне власти над црквеном. Термин цезаропапизам је створио Макс Вебер. Однос између цркве и државе у Византији се традиционално назива симфонија. Овакво уређење је постојало у Византији, где је поглавар световне власти (цар) фактички био поглавар цркве: он је именовао црквеног поглавара, цариградског патријарха. Цареви су се често мешали у догматске спорове, регулишући догму и ритуале едиктима и законима. Таква ситуација је постојала у Источном римском царству из времена првих васељенских сабора (почевши од борбе против аријанства), током којих су црквена лица апеловала на цара у решавању догматских, обредних и црквених питања. Коначно, таква одредба је била садржана у Кодексу и Новелама цара Јустинијана, који је рекао да је „извор свег богатства цркве великодушност цара“. Овај тип односа је нашао своју правну формулацију у тзв. симфонији, која је први пут била формулисана у VI веку у шестој Јустинијановој новели. Јустинијаново учење о „симфонији“ је познавао и свети Сава који у Законоправилу преводи најважнија места тог византијског учења које је следио као модел. Византијски модел симфоније се данас често потенцира у православним круговима, као жељени однос цркве и државе. Међутим, понекад се чују и другачији гласови из СПЦ поводом покушаја да се направи божја држава по византијском узору.

ирационалном божанском мандату.[49] Ни власт ни народ нису суверени, већ бог. Владар и подвлашћени су у свим монархијама уклопљени у теократску замисао, о суверенитету и подвргнути ирационалном и трансцедентном божанском праву, које тумачи мање или више самостална верска установа.

Дакле, код сваког правдања власти преко божје милости, монарх се разликује од републиканског магистрата по томе што и његово субјективно владајуће право (а не само неотуђиве прерогативе монархије као установе) извире из божјег хтења и настаје без учешћа људске воље. Најконкретнији израз ове идеологије је схватање о урођеном владајућем праву династије.

Све до данас доктрина, о неодговорности монарха није напуштена. Да би се круна изузела од дневне политике, краљеви се изузимају из надлежности цивилног судства и никакав пропуст им се не може ставити у кривицу. То је каткада правдано идеологијом, о власти по божјој милости (класични), а каткад учењем о друштвеном уговору (просвећени апсолутизам), које је имало искључиво украсну улогу. Чак су и неки класици конституционализма и правне државе били позитивно одређени према монархији.[50]

Монтескје је писао да је рђав савет монарху кажњив, али се самом монарху не може судити; Б. Констан је тврдио да краљ не може грешити; Јелинек је писао да

---

[49] Теократија је назив који се користи за државно уређење у коме не постоји подела на духовну и световну власт, односно у којој се сва власт темељи на стриктном тумачењу одређене верске доктрине, односно припадности одређеној верској организацији која је стопљена с државом. Примери теократије у данашњем свету су прилично ретки и углавном се своде на Ватикан и Иран.

[50] Појам конституционализма можемо, с обзиром на три његова темељна значења, најуопштеније одредити као:

1) скуп теорија којима је заједничка идеја, како власт у држави мора деловати подвргнута ограничењима и кочницама утврђеним уставним правом и на тај начин бити одговорна пред својим грађанима,

2) укупност уставних начела и из њих изведених институционалних решења, чија је примарна сврха осигурати ограничења и проверу деловања носиоца власти, било да се ради о власти појединца, колегијалног тела или пак саме законодавне скупштине,

3) стварно функционисање политичког система у складу са наведеним идејама, начелима и институционалним решењима.

Ако политички систем озбиљно делује на такав начин, можемо говирити о систему уставне владавине. Бит идеје конституционализма јесте уверење како свака власт мора деловати строго у оквирима одређеним уставом, и како је за осигурање таквог деловања нужно успоставити систем међусобних провера и равнотежа различитих грана, као и различитих носиоца власти. Конституционализам налази свој израз у низу политичких институција којима је заједничка сврха осигурати надзор и одговорност носиоца власти, уз истовремено осигурање нужног степена њене делотворности. Стварно функционисање политичког система у складу тих идеја и институционалним решењима, зависи од структуре свести припадника одређене политичке заједнице, на првом месту њених управљача, али исто тако и најширих слојева грађанства, што се уобичајено назива политичком културом, као и снази конституционалистичког покрета у појединој политичкој заједници. Под конституционалистичким покретима, дакле, мислимо на оне политичке снаге, које настоје на успостављању уставног поретка утемељеног на схватању о привремености и одговорности сваке власти и боре се за примену оних решења већине савремених уставних текстова, која су утемељена на конституционалистичким начелима.

положај монарха као врховног органа, од кога исходи сва власт, није спојив са одговорношћу; Гербер се залагао за правну заштиту интегритета монарха.[51] Околност да је монархијска крвна харизма увек била генетски хазардна, јер је на власт преко наслеђа могао доспети геније, али и неко ограничених менталних способности, правдана је вишим императивима државног или националног јединства. У оба случаја требало је неговати илузију о његовој непогрешивости.

Ипак, у историји, неодговорни владар није увек био голи узурпатор јер су неодговорност монарха прихватале остале утицајне групе из различитих разлога. Најчешће је то била криза и рат. У нестабилним средњевековним државама учинити државног поглавара одговорним значило је детронизацију и уношење револуције у устав. За легитимисте било је то рушење идејног и реалног ауторитета, неред и крв.

У нововековним конституционалним монархијама став о неодговорности монарха такође је изричит. За разлику од монарха, председници републике изричито су подвргнути јурисдикцији. Овај став не можемо схватити апсолутно, јер постоји велики број примера апсолутистичке власти у републикама. Републикански пореци штитили су се од расула стварајући чврста правила смене поглавара, а не тиме што би ове смене спречавали. Међутим, у одређеним кризним ситуацијама република, када би положај владајућих група био угрожен, свесно је прихватала неодговорност шефа државе да би се спречило државно расуло. Култови фашистичких и доброг дела социјалистичких владара такође су облици правдања неодговорне власти. Данас се неодговорни монарх јавља као гарант жељеног националног јединства.

Уставна монархија

Уставна монархија је облик монархијске владавине установљен уставним системом који прихвата изабраног или наследног монарха као шефа државе.[52] Модерне уставне монархије обично примењују концепт поделе моћи где је монарх или носилац извршне власти или има само церемонијалну улогу.

Монарх и право представљања

Неки светски значајни умови су сматрали да мора да постоји један човек, који стоји изнад свих чак и изнад закона (Пушкин). Свакако, ово схватање полази од тога да човек не постоји рад закона већ обрнуто, закон постоји ради заштите човека.[53]

---

[51] *Monumentalizacija srpske monarhije*, http://pescanik.net/monumentalizacija-srpske-monarhije/, децембар 2014.
[52] *Ustavna monarhija*, http://sr.wikipedia.org/sr-el/Ustavna_monarhija, август 2013.
[53] Солоњевич, И., *Народна монархија*, Укронија, Београд 2014, стр. 71.

Монархово деловање је условљено суштином врховне власти и оно се може назвати деловањем према владаревом природном праву.[54] Обавеза монарха је да се омогући тријумф више, моралне, божанске правде. Дужност владара (цара) је да подржи правду и никакво дејство, које је против морално, не може се заклањати на тај начин да га закони не забрањују. Монарх све надзире сам и никакви друштвени, породични или лични односи не могу да се сакрију од надзора моралног начела, државно оличеног у владару.[55]

Када говоримо о представљању, најзначајнија улога монарха је да представља државу у међународним односима. Улога монарха као шефа државе у међународним односима одређена је уставом државе. Термин који се у међународном праву често употребљава као синоним за монарха је суверен. Можемо да кажемо да се улога монарха у вези представљања кроз векове мењала, тако што је некад постојала неограничена власт монарха која је обухватала извршну, судску и законодавну власт. За своје активности у међународним односима средњевековни владари по правилу нису одговарали никоме. Владар је тада имао апсолутно овлашћење одлучивања о рату и миру. Нововековне промене у економском и политичком смислу доводе и до промене у положају владара у односу на законодавну, извршну и судску власт. Судска власт све више стреми независности, а и у законодавној власти монарх почиње да дели утицај са скупштином. Посебан значај има појава устава као највишег правног акта у земљи. Овим актом одређене су и границе монарховог права представљања, како према иностранству тако и према унутрашњости државе.

Када говоримо о монарховој обавези представљања, не смемо да заборавимо церемонијал. У међународним односима церемоније представљају почасти које се дају шефу државе приликом доласка у страну државу у циљу поштовања достојанства државе и самог монарха. Ове почасти настале су још у старом и средњем веку и заснивале су се на значају државе, њеној политичкој снази и моћи владара. То се могло схватити тако да сваки народ и сваки суверен одржавају своје достојанство, тежећи да им се одаје оно што им припада (почаст).[56] У међународном праву формално постоји једнакост држава, али у стварности је велика разлика у њиховој величини и моћи. Због тога су и настале разлике у почастима које се одају владарима и оне су биле изразите у

[54] Тихомиров, Л., *Монархија*, Логос, Укронија, Београд 2008, стр. 493.
[55] Исто, стр. 493.
[56] Гершић, Г., *Дипломатско и конуларно право*, Београд 1898, стр. 161.

средњем веку. Почетак XX века донео је радикалне промене, које се тичу подједнаког поштовању церемонијала приликом посете високих државника другим земљама.

Раније је постојала подела на политички и дворски церемонијал. Први се састоји из детаљних правила која се поштују приликом државничких посета и односе се на ранг, достојанство, титулу и првенство државе. Други се односи на званичну коресподенцију између суверена и садржи саопштења о ступању на престо, абдикацији итд. Некада су постојале разлике у церемонијалу између монарха и председника републике, које су се састојале у праву на виши ранг краљевине или царевине пред државама којима те почасти не припадају.

У међународном праву свака изјава воље шефа државе-монарха сматра се државном вољом. Ипак, треба истаћи да је данас монарх ограничен потврдом парламента и контролом од стране владе. Кад се закључује међународни уговор други државни органи који представљају државу морају приликом потписивања да имају овлашћење монарха. Када говоримо, о монарху и његовом односу према држави, он и према унутра представља шефа државе, с тим што за разлику од председника републике има једну битну привилегију, а то је његова неодговорност. То значи да он није потчињен никаквим правним прописима. Како је монарх лично неодговоран, можемо га дефинисати као суверену личност која је изнад права и не подлеже правним прописима, прецизније правним санкцијама. Истовремено треба да нагласимо да монарх није суверен орган, односно, орган који доноси правне прописе. Због ове монархове неодговорности стварају се извесни органи који одговарају за његове радње, али то се не односи на личне радње монарха, односно ако он неког убије или нешто украде. Поред неодговорности, карактеристика монарха је и наследност ове функције, као и да се овај положај задржава доживотно. Овде постоје изузеци, на пример монарх може да се одрекне престола, односно абдицира, а у историји смо имали и случајеве изборних монарха.

Права и обавезе монарха које се односе на његов народ и државу могу бити:

-да предлаже промену Устава, потврђује и проглашава законе,

-да је претходно одобрење за закључивање међународних уговора,

-расписује референдум,

-сазива и распушта Народну скупштину и расписује изборе,

-престоном беседом отвара прво редовно заседање Народне скупштине,

-предлаже из редова парламентарне већине кандидата за председника Владе,

-именује и разрешава дужности председника и чланове Влада у складу са Уставом,
-председава седницама Владе без права гласа када по позиву председника Владе сматра да је то корисно,
-именује и разрешава председника и судије Уставног суда,
-именује председника и судије Врховног суда као и осталих редовних и специјалних судова, као и државне тужиоце и доноси одлуку о њиховом разрешењу,
-председава седницама Врховног савета судства без права гласа,
-именује и опозива амбасадоре своје државе и прима акредитивна и опозивна писма страних дипломатских представника,
-даје помиловање у случајевима предвиђеним законом,
-додељује одликовања предвиђена законом,
-проглашава на предлог Владе рат, непосредну ратну опасност и ванредно стање и закључује мир, а на основу претходне сагласности Народне скупштине проглашава мобилизацију и демобилизацију на предлог Владе,
-врховни је заповедник војске, именује генерале и друге старешине и председава Савету,
-издаје дозволу за стављање војске у службу Уједињених нација као и дозволу за стационирање или прелаз међународних војних снага преко државне територије, на предлог Владе, а по претходном одобрењу Народне скупштине.[57]

[57] Николић, П., *Устав Краљевине Србије (нацрт),* издање аутора, Београд 2001, стр. 50-51.

2. НАСТАНАК И РАЗВОЈ МОНАРХИЈЕ

У историји сваког друштва постоје одређене промене и процеси који стварају услове за настанак монархије. Пошто је, током историје, рат био главно средство за стицање плодне земље и трговачких путева, неки од најистакнутијих монарха у античком свету првобитно су били војсковође. Тако су војничка достигнућа Октавијана (касније Август) довела до његовог проглашења за императора (цара) и стварања институције монархије у Риму.

Монархија је политички систем заснован на суверенитету или владавини једне особе. Израз монархија се односи на државе у којима врховну власт има монарх, владар који врши функцију шефа државе, на коју по правилу долази наследним путем. Наслеђе се обично преноси са оца на сина, а може да следи и друге обрасце у оквиру владајуће породице или династије.

Монархију чине одвојене, али међусобно повезане институције, влада и државна управа (у новије време све чешће законодавно тело) с једне стране и с друге стране двор, који је основа друштвеног живота чланова династије и њима блиске друштвене елите. Тако појам монархије обухвата не само политичко-административну организацију, него и „дворску заједницу“, израз који је измислио немачки социолог Норберт Илајас, да би дефинисао племство повезано са владајућом династијом (краљевском кућом). Те везе се јасно виде у симболичким и церемонијалним аспектима монархије.

Стварање инфраструктура и изградња државе такође су били фактори настанка монархија. Уобичајена потреба у пределима суве климе да се пронађе плодна земља и одржава режим снабдевања водом била је узрок оснивања кинеске, египатске и вавилонске монархије, које су настале на обалама река.

Монархије су настајале и као одраз потребе друштва, било градског или племенског, да има аутохтоног лидера који ће на прави начин представљати његове историјске циљеве и заступати његове интересе. Можемо рећи да монархија почива на културном идентитету и симболици друштва које представља и на тај начин потврђује идентитет у оквиру самог друштва и пројектује га изван његових граница. За успешне и популарне монархе веровало се да имају божанско право да владају. Неки од њих сматрани су за божанства (египатски фараони или јапански цареви...), неке су крунисали свештеници, неке су одређивали пророци (краљ Давид у Израелу), а неки су

и сами били верски лидери, владајући и верском и политичком сфером друштва, као калифи у исламским државама од VII века. Из тако различитих околности, монарси су долазили на власт на основу личних способности и харизме.

Сходно томе, монархије су се прилагођавале разним облицима структуре друштва, а показале су се отпорним и на променљиве културне и геополитичке услове. Тако су неке античке монархије еволуирале у мале државе-градове, а друге постале велике империје, од којих је Римско царство најуочљивији пример.

2.1. Први облици монархије

Облик монархије који се заснива на праву добијеном од „бога-божанства“ провлачи се још од Старог Египта где је фараон обожаван као бог. Слично је и са царским системом у Кинеском царству где се између осталог, цар описивао као „син Неба“. У његовој владавини се одражавала воља Неба што му је давало апсолутну и неограничену моћ.

Изборна монархија (са често ограниченим бројем кандидата и изборног подручја) се чини старијим обликом од наследне монархије, која је успела да смањи опасност грађанског рата код утврђивања наследника. Изборне монархије су до свог краја биле Пољска и Свето римско царство. Данас су то још Малезија, Уједињени Арапски Емирати, Ватикан, а формално и Кнежевина Андора.

До доласка хришћанства, у Европи су углавном постојале „изборне монархије“. Ово се односи на преддржавне заједнице које су биле на развојном степену војне демократије, изван Римског царства. Различита племена имала су своје поглавице који су по правилу потицали из снажних и утицајних породица, али нису познавали наследно право. Након смрти једног поглавице, нови је биран уз одређени ритуал или би га једноставно прокламовали. Нека племена су само за одређени рат или пљачкашки поход бирала кнеза, који би након обављеног задатка поново био обичан члан заједнице, уз одређено поштовање због испољене храбрости и способности. Неки други облик владавине је за сељаке-ратнике био једноставно неприхватљив.

Кад је цар Римског царства Константин Велики 313. године хришћанство прогласио једнакоправним са другим религијама, а касније и сам прихватио хришћанство, почело је савезништво између хришћанских цркви и световних владара. Црква је подржавала апсолутну власт владара и наследно право идејом да је неко

„владар по божијој милости“. Као противуслугу црква је осигурала привилеговани положај и учешће у власти и то је остало у већини држава све до Француске револуције. Не може се рећи да је позиција цркве била знатно слабија од почетка XIX века. Католичка црква и данас има велики политички (поред верског) значај у свету, а слично се може рећи и за ислам. Потискивање православља после такозваних социјалистичких револуција је имало негативан утицај на православне народе (посебно Русе и Србе) и њихов национални идентитет.

У Европи, током средњег века, све више превладавају наследне монархије. Монарх је на челу склопа мање-више хомогеног владајућег подручја које онда у облику феуда дели својим присталицама. Тај феудални систем ствара подлогу управљања у подручјима којим влада монарх, али трпи због све већих захтева властеле да им феуди пређу у власништво с правом наслеђивања, како би онда они са своје стране могли даље те феуде да деле својим следбеницима. До појаве раних облика модерних држава, европски монарх је практично све више губио стварну власт у корист тако формиране феудалне властеле.

Уставна монархија је облик монархијске владавине установљен уставним системом који прихвата изабраног или наследног монарха као шефа државе. Модерне уставне монархије обично примењују концепт поделе моћи где је монарх или носилац извршне власти или има само церемонијалну улогу.

Као најочигледнији пример уставне монархије, бројни аутори, узимају британски парламентаризам који настаје као заокружен систем у другој половини XVII века.[58] За то има више разлога:

1) с обзиром да је Велика Британија била највећа колонијална сила, свој политички систем наметнула је и својим колонијама (од којих су неке и данас задржале тај систем попут Аустралије, Канаде и слично),

2) због дуге традиције која је у британском начину размишљања све, а „све ствари се мере по дужини и респектабилности сопствене традиције“.[59]

Дакле, британски парламентаризам би се могао сврстати у систем сарадње власти, који постоји у уставној монархији, уз традиционални утицај и смењивање на власти две најјаче политичке партије и уз традиционално развијен систем грађанских и политичких права и основних слобода. У Британији никада није постојао (ни сада не постоји) писани устав у класичном смислу те речи. Ова монархија функционише као

[58] Тревелјан, Џ., *Друштвена историја Енглеске*, СКЗ, Београд 1982, стр. 227-232.
[59] Првуловић, В., *Компаративни политички системи*, Мегатренд, Београд 2002, стр. 24-37.

уставна на бази одредаба бројних повеља, конвенција, парламентарних и судских одлука, уговора и других правних аката из историје, који се односе на систем владавине, положај и права монарха и других институција власти.

За разумевање функционисања британског облика уставне монархије, неопходно је упознати се са најважнијим периодима њеног развоја, као и са еволуцијом и трансформацијом њених основних политичких институција власти. Историја Британије представља историју борбе различитих друштвених слојева за владавину права, а против апсолутитичке власти монарха.

У том смислу се као први стварни демократски правни акт у историји модерних друштава уопште, помиње енглеска *Magna charta libertatum* (Велика повеља слобода) из 1215. године. Ова повеља, проглашена од стране краља, заправо представља компромис енглеског краља и великаша, којим се ограничавају нека права монарха и успостављају права контроле и претходне сагласности виших сталежа са уредбама владара. Можемо закључити да је Велика повеља значајна као први акт и темељ политичког процеса еволуције од апсолутизма ка парламентаризму, тј. од јаке краљевске власти ка представничком систему у Британији.

Следећи важан корак ка успостављању уставне монархије и ограничењу апсолутне власти краља у Британији, било је усвајање акта *The Articles of the Barons* исте године када је усвојена и Велика повеља (1215), што је за један слој британског друштва (грофове и високу аристократију) значило заштиту од неконтролисаних захвата енглеског краља у поседе барона. Међутим, оба ова акта (премда су имала значај у заштити „друштвених“ интереса једног слоја друштва – аристократије), имала су ограничен домет јер се нису штитила интересе ширих народних маса.

Важан уставноправни посао утврђивања и изградње правних основа монархистичког уређења у Британији настављен је много касније, усвајањем значајних докумената као што су: Петиције о правима (1628), *Habeas Corpus Act* (1679.) и Закон о правима (1689). Тим актима назирао се зачетак будућег британског парламентаризма, јер је успостављен Дом лордова и Дом комуна који, у мање-више непромењеном облику, постоје и данас у Британији. Такође, дефинитивно је укинуто и дотадашње краљево право на вето (у XVIII веку), чиме се парламенту обезбеђује централна позиција у области доношења закона, тј. његова законодавна власт.

Као важну предност парламентарног система, у односу на остале, истиче се да се закони брже и лакше усвајају у парламентарном систему, зато што извршна власт

зависи од директне или индиректне подршке законодавне власти и често укључује чланове законодавног тела. Са друге стране, у председничком систему извршна власт се бира независно од законодавне. Ако су извршна и законодавна власт из различитих политичких опција, тада се може појавити „пат“ ситуација. Извршна власт у оквиру председничког система некад није у могућности спровести свој програм. Члан извршне власти у било ком систему се бира на основу програма његове политичке партије, тако да је према овоме воља народа боље институционлизована у парламентраном систему. У униперсоналом председничком систему, сва извршна власт је концентрисана у једној особи-председнику.

У парламентарном систему постоји релативно уједначена расподела моћи. Премијер ретко претендује на овако висок значај, као што је председник и отуд тежња да се фокус стави на гласање за партију и њене политичке идеје, а не на конкретне особе. Неки аутори хвале парламентарни систем због стварања озбиљних расправа, јер омогућавају промену власти без избора, јер је изборе могуће расписати било када. Урађене су и неке студије којима је статистички показано да парламентарни системи ређе воде ауторитарном колапсу, као и да је ниво корупције у земљама са парламентарним системом у просеку нижи него у осталим системима. Критичари парламентарног система наводе његове бројне недостатке. Једна од главних критика многим парламентарним системима је да се председник владе у готово свим случајевима бира индиректно. У председничком систему, председник је обично изабран директно од бирачког тела, одвојено од законодавног тела.

Међутим, у парламентарном систему премијер је изабран од стране законодавног тела, углавном из владајуће партије. Кандидат за председника владе је обично познат пре самих избора, па се поставља питање да ли гласа бирачко тело за особу будућег премијера или за странку. Такође, једна од главних критика парламентарним системима је да не постоје потпуно независна тела која би се супротставила и ставила вето у парламенту, па према томе не постоји ни адекватна контрола извршне власти.

Због недостатка унутрашње поделе моћи, неки верују да у парламентарном систему извршна власт може имати превелику моћ и да законодавство и судство имају мало простора за проверу извршне власти. Међутим, већина парламентарних система су дводомни, са горњим домом који би требало да контролише рад доњег дома из којег долази извршна власт. Постоји могућност злоупотребе непостојање календара избора. У неким системима, као што су британски, владајућа странка може расписати изборе

када сматра да ће постићи добре резултате и тако избећи изборе у време непопуларности.[60]

Са настајањем модерних држава, у Европи новог времена, обликовале су се три форме монархија:

Апсолутистичка монархија; у којој монарх полаже право на искључиву власт над свим пословима државе, а властела све више губи своје положаје у феудалном систему у замену за привилегије у државној управи и војсци. Најпознатији пример таквих претензија на апсолутну власт монарха је изјава краља сунца Луја XIV „Држава – то сам ја“. На дужи рок се таква апсолутна власт није могла одржати супротно вољи властеле и грађанства које се све снажије развијало.

Уставна монархија; у којој власт монарха више није апсолутна (неограничена) него се утврђује уставом. Али ипак, владу не одређују народни предтавници него и даље именује монарх. Пример такве монархије било је Немачко царство од 1871. године до 1918. године, односно и данас Војводство Лихтенштајн.

Парламентарна монархија; која је врста уставне монархије, у којој монарх осим уставних ограничења заправо уопште више не учествује у државним пословима (осим ретких изузетака). Њих воде парламент и влада, иако монарх још увек може имати знатан неформални утицај. Њему припадају углавном још само репрезентаивни задаци. Такав тип државе данас у Европи имају Белгија, Данска, Луксембург, Норвешка, Холандија, Шведска, Шпанија, Велика Британија.

У правној теорији је, већ уобичајено, да постоје два основна облика владавине:

- монархија и
- република.

Такође, сматра се да је, ако шеф државе на власт долази изборним путем, реч о републици, а да се, ако је то пак наследни пут, ради о монархији. Државним ударом или пучем могу бити успостављене и република и монархија, док су револуције најчешће успостављале републику, мада нису искључивале могућност каснијег монархистичког преврата (Наполеоново царство). Социјалистичким револуцијама су, по правилу, укидани монархијски облици владавине.

Монархија и република, како то истиче Радомир Лукић, не представљају старији и млађи облик владавине, јер би тада, основано, могло да се закључи како млађи облик смењује старији. Напротив, република и монархија, историјски посматрано, подједнако

[60] Видети: Cannon, J., *The Oxford Illustrated History of the British Monarchy*, University Press,Oxford 1998.

су старе јер се упоредо јављају кроз читаву људску историју. Према једном становишту облик владавине се одређује према броју лица која врше суверену власт. У том смислу монархија је држава где једно лице има суверену власт.[61] Ову тврдњу данас никако не можемо прихватити, јер у огромној већини монархија суверену власт не врши један човек, односно један државни орган.[62]

Постоје примери да је једна држава од самог почетка монархија или пак република, као што има и другачијих примера, да је монархија претворена у републику, или република у монархију. Ако поставимо питање зашто су неке државе традиционално монархије, а неке имају републикански облик владавине, можемо приметити да је једно време сматрано да монархија одговара великим, а република малим државама градског типа. Међутим, такво мишљење је оповргла историјска пракса XIX века у коме су и велике државе организоване као републике. Исто тако, у XVIII веку, непосредно пре Француске револуције, сматрано је да монархија никад неће моћи да се сложи са модерном демократијом, чији се долазак очекивао.

Међутим, модерна демократија није уништила монархију, већ је само довела до њеног претварања из апсолутне у ограничену-уставну, а касније и у парламентарну монархију. Управо монархију су укинуле најчешће републиканске диктатуре после „револуција“ (Француска, Русија, Југославија...).

Можемо рећи да су облици владавине изведени по формално-правном критеријуму организације коју има шеф државе, а који је описан у њеном уставу. Стога, облици владавине не говоре много о стварној природи друштвених и политичких односа у једној земљи. Тако, једна монархија може бити демократска држава модерног типа, док се рецимо, у републиканском облику владавине може радити о аутократским режимима и обрнуто. Република се најчешће поистовећује са демократијом, а монархија са аутократијом и владарским самовлашћем. Међутим, у стварности то често не бива тако. Наиме, има безброј примера који доказују да и република може бити диктаторска више или мање (нпр. Шпанија у време Франка, низ такозваних социјалистичких држава у XX веку, као и република у разним деловима света), док монархија може да буде демократска, попут многих европских држава као што су Велика Британија, Шпанија, Шведска и др.

[61] Лукић, Р., *Теорија државе и права I теорија државе*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд 1995, стр. 312.
[62] Исто, стр. 312.

2.1.1. Источњачке монархије

Сумер и Акад

Месопотамија је била насељена људима још у каменом добу. Климатски услови (константност температуре током године) су утицали на њену насељеност. У IV миленијуму п. н. е. људи на овој територији организују пољопривредна насеља. Сумери који су живели у доњим токовима Тигра и Еуфрата, у овом периоду, стварају и своје прве писане документе (писане сликовним писмом). Најзначајнији градови Сумера, који су имали и функцију државе, били су Лагаш, Ур, Урук, Ума и Нипур, који је био верски и културни центар Сумера и у њему се налазио храм бога Енлила.[63] Краљ је представљао чувара града у име градског божанства. Градско становништво је веровало да им просперитет зависи од односа између краља и божанства. Краљ је био одговоран за одржавање верских обреда. Владар је самовољно бирао високе званичнике (верске и управне), предузимао радове око наводњавања и остале грађевинске радове, организовао војску... Титула која је коришћена за владара је била Лугал (велики човек).[64]

Ратни сукоби између сумерских градова су били чести. Из сачуваних података сазнајемо и за однос сизерена и вазала у односима између краљева појединих градова, јер се појављује титула која означава право једном краљу да буде надређен осталим владарима градова.[65]

Северно од Сумерских градова налазило се Акадско царство. За разлику од Сумера, чије порекло и данас није са сигурношћу проучено, Акађани су били Семити. Акадски владар Саргон I у периоду између 2400. године и 2300. године п. н. е. обезбеђује апсолутну власт и организује стајаћу војску. После победе над сумерским краљем Лугалзагизијем, Саргон је подчинио све важне сумерске градове и обезбедио излаз на Персијски залив. Владао је 56 година, а највећи део владавине је провео организујући и предводећи војне походе. Како се његов утицај на новонастало царство повећавао, тако се повећавао и значај његове породице у политичком и верском смислу (Саргонова ћерка Енхедуана је проглашена „култном невестом“ бога месеца Нане).[66] Саргона су наследили његови синови Римуш и Маништушу. Сматра се да је врхунац Акадског царства достигнут за време владавине Нарам-Сина. Он је обезбедио своју

[63] Авдијев, И., *Историја старог истока*, Едиција, Београд 2009, стр. 43.
[64] Курт, А., *Стари исток том I*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, стр. 31-32.
[65] Исто, стр. 38-39.
[66] Исто, стр. 47.

власт у Месопотамији, на територији источно од Месопотамије (Елам) и освојио је земљу на југу Маган (територија ка средишту Арабије).[67] У овом периоду владар добија божанска обележја са којима је представљен на споменицима сачуваним до данас (владар је цртан са шлемом на коме се налази рог, који је један од симбола тадашњих богова).[68]

Држава је била централистички уређена. То можемо констатовати на основу положаја владара и престонице у односу на државу. Акадски владар је био врховни заповедник војске, врховни господар земље, божји изасланик и представљао је државно јединство.

Сумери у граду Уру су организовали побуну против Акађана. Вођа ове побуне је био Ур Наму. Он је поразио Саргонове наследнике и створио независну сумерску државу. После стицања независности Сумерци усавршавају своју културу. Ур Наму је установио писани законик (до сада најстарија позната правна кодификација).

Обновљена сумерска држава је имала унитарну државну организацију. Створено је ефикасно централно планирање и дошло је до развоја тржишта. Приватна својина има све већи значај и развија се купопродаја (продаване су куће, робови, вођњаци...).[69] Књиговодство и порески системи су се значајно развијали. У међународним односима честа су била венчања између владарских синова и кћери.

Законом (кодексом) је био прописан положај краља. Краљ је сматран божанством још за време свог живота, био је врховни војни заповедник и врховни судија (сматран је оличењем правде). На локалном нивоу, судску функцију вршили су управници градова и њима надређени намесници покрајина. Краљ је својим подређеним управницима потврђивао право да суде у његово име, печатима који су садржали краљево име и име одређеног чиновника. Краљ је имао посебно одређен положај у начину поштовања богова.

Вавилон и Асир

Најзначајнији град на блиском истоку у овом периоду постаје Вавилон. Вавилон је припадао Акадском царству, а његов развој почиње када га насељева семитски народ Аморити. Аморити су покорили сумерске територије. После сукоба са Еламитима из Елама (Иранска висораван) Аморити обезбеђују апсолутну власт у Месопотамији. Тада настаје прво Вавилонско царство.

---

[67] Авдијев, И., *Историја старог истока*, Едиција, Београд 2009, стр. 47.
[68] Курт, А., *Стари исток том I*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, стр. 48.
[69] Исто, стр. 59.

Вавилонско царство је обухватало територију некадашње Сумерскоакадске државе. Њиме је владала аморитска династија, која је повећавала државну територију у свим смеровима. Најзначајнији владар из аморитске династије је био Хамураби. Он је освојио преостале независне државе у Месопотамији, па чак и државу Мари са којом је имао закључен савез.

После успешно завршених освајања Хамураби посвећује пажњу друштвеноекономским односима у држави. Његов највећи допринос, у развоју права, је стварање законика (кодекса) који је садржао 247 чланова. Овај законик је био уклесан на базалтном стубу који је до данас сачуван, са највећим делом текста законика.[70] Хамурабијевим закоником су прописане норме које се односе на судски поступак, грађанско право (својинско правни односи, уговори), породично право и кривично право. У њему се налазе елементи обичајног права, нарочито у кривичном делу (принцип талиона). Поред наведеног на стубу законика је уклесан и владар испред кога се налази бог сунца Шамаш.

Хамураби је био врховни војни заповедник, највиши надређени у управном апарату државе, последња судска инстанца и имао је највећу верску власт. У периоду када није било војних сукоба, спољнополитичке односе је вршио непосредно владар или су то вршили његови емисари (најчешће чланови владајуће породице). Као и код пређашњих владара на овом простору Хамураби је имао дужност да руководи изградњом система за наводњавање.

После Хамурабијеве смрти Вавилонско царство губи свој утицај. Племе Касити које је насељавало планине источно од Тигра, осваја цело Вавилонско царство, а њихов владар Агум II узима титулу „цар четири стране света“, коју су имали владари Месопотамије. Касити ће владати Вавилоном наредна IV века. Почетком VII века п. н. е. ново Вавилонско царство започиње да се територијално шири под влашћу Набополосара (оснивач Халдејске династије), а највеће територијално проширење је остварено за време владавине Навуходоносора када је освојен Јерусалим. Персијски цар Кир је 538. године п. н. е. поразио вавилонску војску и вавилонску државну територију припојио Персији.

Асирска држава је опстала и поред освајачких похода индоевропских народа који су током II миленијума п. н. е. уништили многе државе на Блиском истоку. Првобитно, асирска држава је обухватала малу територију на северу Месопотамије. Најзначајнији

[70] Авдијев, И., *Историја старог истока*, Едиција, Београд 2009, стр. 59.

асирски владар је био Асурбанипал који је својим војним походима обезбедио асирску власт, од Египта до Елама. После Асурбанипалове смрти, удружени Међани и Нововавилонско царство победиће асирску војску. Асир престаје да буде самостална држава после 608. године п. н. е.

Положај владара у асирској држави нији био исти током постојања асирске државе. У почетку владар је сматран само симболично као први међу једнакима, да би касније имао апсолутну власт. Његове дужности су биле заступање заједнице у религијским обредима, изградња јавних грађевина и спровођење правде или вршење дужности врховног судије царства.[71]

Како се постепено стварала све територијално већа и војно моћнија држава, на подручију Блиског истока, тако су се дужности и обавезе владара повећавале. Он је самовољно одабирао високе чиновнике, управнике одређених области и војне команданте, који су сви имали одређене привилегије у складу са функцијом коју врше. Сваки становник царства је имао право да изнесе пред владара свој „судски“ случај и да затражује од њега доношење пресуде.[72] На овај начин владар је имао непосредан однос са свим становницима царства без обзира из ког сталежа потичу.

Египат

Најзначајнија држава, настала у старом веку, на територији Блиског и средњег истока је Египат. Природни ресурс од кога је зависио опстанак Египта је била река Нил са својим плодним приобаљем. У IV миленијуму п. н. е. Египат је био подељен на две државе и то на Доњи Египат, који је обухватао делту Нила са њеном ужом околином и на Горњи Египат, који је обухватао долину Нила до Нубијске пустиње.

Доњи и Горњи Египат су се ујединили у заједничку државу у периоду између 3200. године и 3100. године п. н. е. Уједињење је спровео фараон Менес, а истовремено са уједињењем започео је изградњу будуће престонице Мемфиса. Најкарактеристичнија чињеница, о некадашњој подели Египта на две државе остаће у именима титула фараона нпр. цар Горњег или цар Доњег Египта. Менесу се приписују први велики радови на изградњи система за наводњавање. Из тадашњих записа се може увидети положај владар у држави. О Египту можемо констатовати да временом све изразитије представља пример источњачке монархије (источне деспотије), коју карактерише: централизација управе, све већи значај кадрова аристократског чиновништва и истицање ауторитета фараона до „нивоа обожавања“. Развио се систем царских судова

[71] Курт, А., *Стари исток том I*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, стр. 86.
[72] Исто, стр. 529.

у коме је најзначајнију функцију вршио врховни судија. Врховни судија је био чиновник највишег ранга и поред судског посла вршио је и дужност првог фараоновог помоћника у пословима управљања државом. Војска је имала посебну војну обуку, било јој је обезбеђено одређено оружје и имала је хијерархију војних чинова.

Сматрало се да је фараон божји изасланик на Земљи, а да се после живота сели међу богове. То је била и главна основа за фараонову неограничену власт.[73] Религијски обреди и остале свечане церемоније истицале су божанско порекло фараона, које му омогућава спровођење неограничене власти у држави. Иако је постојао одређени свештенички сталеж, најзначајније религијске церемоније је обављао фараон. За време Старог царства започињу прва већа освајања суседних територија, због искоришћавања нових природних ресурса и због повећања броја робова.

Државна организација Египта је остала непромењена око 1000 година, све док није настало губљење централистичког уређења царства. Царство је поново ујединио фараон Ментухотеп II. Он је ујединио територијалне административне јединице царства-номе. Његов долазак на власт се означава као почетак периода Средњег царства. У XVIII веку п. н. е. делту Нила и већи део Египата је освајио народ који су Египћани назвали Хиксима. Хикси ће на овом освојеном подручју владати више од 100 година. Они ће основати и своју династију која ће остати записана као пуноправна владајућа династија у историји Египта. Владавину Хикса ће прекинути фараон Ахмозе I из јужног Египта (Теба). Он ће основати нову владајућу династију и његовим доласком на власт биће означен период почетка Новог царства.

У овом периоду царство је обухватало највећу територију. Владари овог периода се сматрају способним војницима и градитељима. Фараон Аменофис IV је извршио ревизију религије тиме што установљава култ новог врховног бога, Атона, а себи даје назив Ехнатон (онај који служи Атону). После Ехнатонове смрти његова ревизија религије је укинута (врховни бог је поново био Амон Ра).[74]

Египтска војска је имала доста сукоба са Хетитима (Мала Азија). Египатски фараон Рамзес II и хетитски владар Хатушили III одлучили су да закључе уговор о миру 1269. године или 1258. године п. н. е. Уговор је садржао одредбе које се односе на мир, пријатељство и савезништво две државе, слободу трговине и узајамне помоћи, као и одлуку да се Рамзес II ожени Хатушилијевом кћерком. Овај уговор је имао

[73] Авдијев, И., *Историја старог истока*, Едиција, Београд 2009, стр. 143.
[74] Курт, А., *Стари исток том I*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, стр. 198-202.

дугогодишње позитивно дејство и омогућио је државама решавање појединих проблема.

У периоду Новог царства и каснијем периоду, периоду Позног царства, фараони су се више бавили законодавном активношћу, него што је то било раније. Фараон Бокхорис који је владао у VIII веку п. н. е. је усвојио законик и извршио унификацију права, забранио је дужничко ропство за Египћане и дозволио је слободну продају земље.

Египатска држава је престала да постоји као самостална држава када ју је освојио персијски цар Камбиз 525. године п. н. е. Овиме је престало постојање Старог египатског царства које је трајало више од 3000 година.

Ахеменидска монархија

Антички писци још у V веку п. н. е. спомињу моћне персијске владаре који воде освајачке походе према Вавилону и Египту.[75] Прво персијско царство, које је истовремено било најмоћније и најзначајније у историји Персије било је Ахеменидско царство. Постојање овог царства обухвата период од око 550. године п. н. е. па до 330. године п. н. е.[76] Оснивач царства, Кир (касније познат као Кир Велики) био је потомак неке локалне владарске лозе. Победивши најближе суседе, Међане, Кир се учврстио на пространој Иранској висоравни и кренуо у освајања у Малој Азији и заузео краљевину Лидију. Поразивши вавилонску војску 539. године п. н. е. Кир се проглашава владарем Вавилона и границе свог царства проширује до Египта.[77] Приликом освајања Персијанци нису уништавали чиновнички апарат, само су га стављали у своју службу, као и локалне елите и свештенство.

У току своје владавине Кир је подигао престоницу, Пасаргаде. Од једног малог краљевства на почетку своје владавине Кир је створио вероватно најмоћнију државу света у то време.

Киров наследник, Камбиз наставио је освајања која није завршио његов отац. Припремајући напад на Египат, Камбиз је обезбедио јаке поморске савезнике, Крићане и Феничане, као и острво Самос. Са арапским племенима је договорио да снабдевају персијску војску водом.[78] После снажног отпора Египћана, Персијанци су заузели Мемфис 525. године п. н. е. и покорили Египат.[79] После ове победе Камбиз није успео

[75] Херодот, *Историја, том I*, Матица српска, Нови Сад 1988, стр. 95-106.
[76] Курт, А., *Стари исток том II*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, стр. 671.
[77] Исто, стр. 682-684.
[78] Авдијев, В., *Историја старог истока,* Едиција, Београд 2009, стр. 359.
[79] Исто, стр. 359.

да настави са озбиљним освајањима. У Персији су избили немири и устанци, посебно после Камбизове смрти. Све ове нереде је угушио један царев сродник, будући цар Дарије I.[80]

Показало се да огромна држава без чврсте организације не може да постоји. Због тога су формиране провинције (сатрапије) које су биле обавезне да плаћају порез царској благајни. Изграђена је и мрежа путева која је спајала све важне центре царства. Можда је највећи значај имало увођење заједничке златне монете.[81]

Дарије I је наставио освајања и проширио своју државу према истоку. На западу је заузето неколико острва у Егејском мору, а персијска војска се пребацила преко мореуза у Тракију. Биле су то припреме за заузимање најважнијих грчких земаља. У међувремену, Грци су у Малој Азији подигли устанак предвођени градом Милетом, али су поражени. Персијанци су ипак успели да продру до Атике где су доживели пораз 490. године п. н. е. од атинске војске на Маратонском пољу.[82]

Крај Даријеве владавине означила је и велика побуна у Египту, коју је после годину дана озбиљних борби угушио његов син Ксеркс (486-465 п. н. е.).

Грци су победили Персијанце у поморској бици код Саламине 480. године п. н. е. и на копну код Платеје 479. године п. н. е. Ксеркс после ових битака више није био опасност за грчке државе. У међувремену су Ксеркс и његов син Дарије убијени у једној дворској завери, а на престо је дошао Артаксеркс I.[83] Артаксеркс I је успео да стабилизује западну границу, коју су угрожавали Грци, као и да угуши још једну побуну у Египту. После његове смрти дошло је до сукоба око права на престо између претендената. Из тог сукоба је као победник изашао Дарије II. Сукоб између грчких држава утицао је да Дарије II покуша да поврати власт над јонским Грцима. Истовремено је имао озбиљне сукобе са племеном Кадусијанаца, који су живели у северној Медији.[84] Уследио је више сукоба око престола да би власт преузео представник бочне гране Ахеменида, Арташта, који ће касније узети име Дарије III.[85] Он је био последњи владар ахеменидске династије. Продор Александра Великог на исток ишао је преко Персије. У великим биткама Александар је однео победе, а Дарије III је пао као жртва једног од својих заповедника. Персијска држава је, привремено,

[80] Исто, стр. 361.
[81] Исто, стр. 362.
[82] Курт, А., *Стари исток том II*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, стр. 693.
[83] Исто, стр. 697.
[84] Исто, стр. 699.
[85] Исто, стр. 701.

пала под грчку (македонску) власт, али су њена традиција, култура и језик наставили да живе у новим околностима.

Положај цара и организација персијске државе

Централна личност персијске државе је био цар. По веровању Персијанаца бог Ахурамазда је цара поставио да влада над разним земљама и народима и дао Персији примат над њима.[86] Врховна власт персијског цара види се и на рељефима где Ахурамазда једном руком поздравља цара, а другом му дарује прстен као симбол владарске моћи. Владар се појављивао као неспорни вођа разнородних поданика који га поштују, следе и подржавају.[87]

Битно обележје персијског владара је припадност династији Ахеменида. Ова крвна веза имала је прворазредни значај приликом доласка на престо. Вероватно је постојала и одређена хијерархија владаревих супруга, што је утицало и на положај њихове деце.[88] Церемонија избора престолонаследника имала је један битан формални моменат. Било је дозвољено да наследник носи тијару (персијску капу) усправно. Ово је била царска привилегија и ако би то неко други урадио сматрало се да је реч о побуни.[89] У случају смрти владара гашена је „света ватра“ и у читавој земљи и наступао је период јавне жалости.

Царски двор је имао релативну самосталност и издвојеност од персијске аристократије. Рангирање племства није вршено само по пореклу, већ и по владаревој милости. Удаја краљевих кћери за угледне племиће и управнике провинција је такође била велика милост и знак првенства међу аристократама.[90] Управник провинције-сатрап, који је по правилу био персијски племић, је водио послове из локалне престонице (у случају Египта је то био Мемфис, стара престоница). Један од најважнијих послова управника био је прикупљање пореза. У палатама је била смештена и регионална администрација, а ту су се налазиле и архиве.[91]

Оданост локалних династија надређеним управницима провинција и самом цару утицала је на то да се те локалне династије задрже на власти у њиховом матичном

[86] Исто, стр. 703.
[87] Исто, стр. 704-705.
[88] Исто, стр. 710.
[89] Исто, стр. 710.
[90] Исто, стр. 716.
[91] Исто, стр. 720.

подручју. Тако су и толерисани локални верски култови, ако су били у функцији очувања персијске државе, у супротном су храмови побуњеника уништавани.[92]

Кина

Кинеска цивилизација настала је у долини реке Хоангхо, пошто су се племена са севера спустила у њену долину. Једна од првих значајних царских династија (можда и права владајућа династија) у Кини била је Хсија (2000-1500 п. н. е.). Током владавине ове династије настало је и кинеско писмо, које се скоро у непромењеном изгледу задржало до данашњег дана. За развој државне организације посебан значај има династија Шанг (1500-1050 п. н. е.). Њен први владар Танг је устројио феудалне односе, на тај начин што је сва земља припадала цару, а он је земљу давао својим племићима који су на тај начин добијали феудална имања и обавезу да ратују за свог цар и плаћају порез. Становништво се дели на сталеже међу којима се истичу царски службеници, трговци, занатлије и земљорадници. Династију Шанг заменила је династија Чу, за време чије владавине долази до сукоба између крупних феудалаца. Поред државне нестабилности овај период је довео до снажног развоја кинеске културе.[93]

2.1.2. Грчке монархије

Врло мало се зна о пореклу Грка. У грчкој историји не постоји ниједан поуздан датум пре 776. године п. н. е. тј. пре првих олимпијских игара.[94] Неоспорно, да је на пределу западних обала Мале Азије и јужног дела Балканског полуострва становао одређени народ пре грчког досељавања. Овај староседелачки народ називамо Пелазгима и Лелегима. О њима знамо да су говорили индоевропским језицима које први грчки досељеници нису разумели.[95]

На истоку, краљ се сматрао божанством. Насупрот, источњачком типу краља, егејски краљ се ни по чему није издвајао од својих ратника, нити је имао посебан статус током обављања других послова нпр. трговине... и није сматран божанством. После његове смрти проглашаван је за хероја и његова гробница је постајала светилиште.[96]

По Хомеровим еповима владајући слој у грчким градовима јесте аристократија. За аристократију се сматрало да води порекло од свог оснивача-бога, а један од

[92] Исто, стр. 725-730.
[93] *Stara Kina*, http://www.zvrk.rs/mskola/Istorija/kina/index.htm, децембар 2015.
[94] Деретић, Ј., *Античка Србија*, РОМАНОВ, Бања Лука 2009, стр. 111.
[95] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 30.
[96] Исто, стр. 35.

аристократа је краљ и управља заједницом у рату и миру. Читав грчки народ је био под великим утицајем митова о боговима и херојима. Што се тиче поседа, у Хомеровим еповима пише да с једне стране имамо поседе који су у власништву народа као целине, а с друге стране о индивидуалном поседу (приватни посед).[97]

Сваком краљевином је владао краљ помоћу војске. Право да влада, краљ је наслеђивао од својих предака, а они су то право (по митовима) имали од неба. Краљ је био близак са тзв. војничком аристократијом, коју су чиниле старе истакнуте породице. Плебејски чланови нису робови краља и аристократије. Они признају моћ својих вођа, али њихов вођа није њихов власник и они нису његови робови. Краљева функција је пре свега управљање војском у рату и служење боговима у миру (ово је посебно била одлика Спарте). Краљ је владао док је способан да се бори и док се не нађе неки богатији, снажнији тј. способнији да заузме његово место.[98]

Верске обреде вршила је бројна свештеничка каста којом руководи краљ. Обичан народ тј. људи који су радили на имањима свештеничких храмова су сматрани божјим робовима.[99].

Атина и Спарта од VIII века до VI века п. н. е.

Политички и друштвени развој Грчке од VIII до VI века п. н. е. развијао се упоредо са њеним привредним напретком. Главно обележје овог развоја је грчки полис или град-држава. У овим полисима политичка власт прелази из власти родовског краља у надлежност грађанства. Сви становници на овој градској територији сматрају се грађанима, осим странаца, и робова. Власт најпре преузимају водеће породице блиске краљу, а затим сви земљопоседници, а касније и грађанство уопште.[100] У приватном животу је сачувана стара племенска подела: сваки грађанин је припадник братства (*phratria*), породице и племена (*phyle*), док је племе велика подврста скупине племена.[101] Најбоље је познато устројство два полиса, а то су Спарта на Пелопонезу и Атина у централној Грчкој.

Спарта је била географски центар Лаконије, плодне долине крај реке Еуроте. У Хомеровим еповима се помиње Менелај, као владар овог подручја.[102] Ликургу се приписује установљавање државних органа. Он је највероватније био историјска

[97] Аристотел, *Политика*, Култура, Београд 1970, стр. 94-102.
[98] Исто, стр. 101.
[99] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 46.
[100] Исто, стр. 56.
[101] Николић, Д., *Општа историја права*, Свен, Ниш 2007, стр. 70.
[102] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 58.

личност, али његови закони нису били у писаној форми.[103] Владајућу класу Спарте су чинили Спартијати чији број није био велик, а владали су над далеко већим бројем становништва. [104] Потчињену класу су чинили Хелоти, државни робови. Постојала је и „средња класа“ Перијеци, трговци и занатлије, која је имала одређену личну слободу, али је у току рата била под управом владајуће класе.

Спарта је имала два краља, басилеуса (василевса), из племенитих породица и то: Еуропонтида и Агијада.[105] Затим, постојало је Веће стараца-герусија од тридесет чланова (укључујући и оба краља). Стварна власт припадала је Народној скупштини (апела). Народну скупштину су чинили сви одрасли Спартијати који су имали пуна грађанска права и одслужену војску. Спартијати су бирали чланове Већа стараца и надзорнике (ефоре) који су чували државно устројство. Веће стараца је расправљало о предметима за које је скупштина гласала. Ниједан закон није био пуноважан, док га не би потврдила Народна скупштина.[106] Ефори су у почетку били саветници краљева, да би касније били главни извршиоци одлука скупштине. Због овако великих овлашћења бирани су на мандат од годину дана, јер би у противном били у могућности да преузму апсолутну власт.

Сваки одрасли Спартијат, пре свега је био војник.[107] Посебан комитет стараца одлучивао је које је дете способно да буде војник, а која се деца због својих физичких недостатака излажу на јавно место и она би ту умирала, сем ако их неко не би узимао.[108] Тек су Римљани, Валенцинијан и Грацијан, озаконили да родитељи не смеју убијати своју децу.[109]

Јединствено краљевство Атине је настало од независних заједница на Атици, од којих је свака поседовала своју индивидуалност и своје политичко и финансијско средиште.[110] Процес политичког уједињавања се одвијао мирно, без силе и већег мешања са другим народима.[111] Према легенди уједињење становништва извршио је краљ Тезеј у IX веку или VIII веку п. н. е. Тезеју се приписује и подела становништва на *eupatride* (они који имају племенито порекло) и на обичан народ-*demos*, који чине

---

[103] Славнић, Љ., *Историја правних институција*, Привредна академија Нови Сад 2008, стр. 109.
[104] Јеротијевић, З., *Историја државе и права*, Љубостиња, Трстеник 2012, стр. 37.
[105] Славнић, Љ., *Историја правних институција*, Привредна академија Нови Сад 2008, стр. 108.
[106] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 60.
[107] Исто, стр. 60.
[108] Исто, стр. 61.
[109] Милојевић, С., *Одломци историје Срба и српских-југословенских-земаља у Турској и Аустрији*, ЕТХОС, Београд 2004, стр. 191.
[110] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 65.
[111] Славнић, Љ., *Историја правних институција*, Привредна академија Нови Сад 2008, стр. 110.

земљорадници и занатлије.[112] Владајућу аристократију чине краљ, који је уједно био и првосвештеник, полемарх, који је командовао оружаним снагама и архонт, представник цивилне власти. Касније, њима је придодато још шест млађих архоната, којима је поверавана дужност судија и чувара закона. Временом, краљ који је имао убедљиво највећи утицај пре свега у аристократији губи сав политички значај и остаје му само религијска функција. У првој половини VII века п. н. е. функција краља се губи. Власт су у потпуности контролисали полемарх и архонти. Њих је бирала Народна скупштина коју су чинили грађани. Постојало је и Веће стараца (ареопаг), главно државно тело за политичке, верске и правне послове.[113]

У VII веку п. н. е. Дракон је донео писани закон и тиме покушао да умањи утицај аристократије.[114] Овај законик се може сматрати и првим писаним Атинским уставом. Следећи друштвени и политички реформатор је био Солон. Солон је изабран за архонта 594. године п. н. е.[115] У овом периоду Атина није више аристократска, него је демократска република.[116]

Уз помоћ ситних земљопоседника (561-560 п. н. е.) власт у Атини преузима Писистрат. Његову владавину можемо сматрати надоградњом Солоновог система државног уређења. Првенствено је радио на безбедности Атине од било каквог војног напада.[117] Његови синови су наставили започето очево дело, тј. да Атина буде наследна монархија, али се то није остварило.[118]

После грађанских немира на власт долаза Клистен, који је подржавао мере у корист демократије. Клистен није укинуо постојеће институције, али су оне изгубиле свој значај и претвориле се у нова политичка тела, која је он створио. Солоново веће је имало четристо чланова, а Клистеново веће петсто чланова.[119] Средиште живота у свакој појединој области постале су деме или општине Клистен је познат и по свом Уставу из 502. године п. н. е. Овим Уставом сваки атински грађанин је схватио да своју

[112] Јеротијевић, З., *Историја државе и права*, Љубостиња, Трстеник 2012, стр. 39.
[113] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 66.
[114] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Београду 2009, стр. 107.
[115] Исто, стр. 107.
[116] Исто, стр. 109.
[117] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 72.
[118] Исто, стр. 73.
[119] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Београду 2009, стр. 111.

државну управу не сматра туђом, већ као нешто што се поистовећује са грађанством у целини.[120]

Грчка од краја VI века п. н. е. до Филипа Македонског

У периоду од краја VI века п. н. е. до владавине Филипа Македонског, долази до већих сукоба Грка и Персијанаца, као и међусобних грчких војних сукоба. Грчка краљевина Лидија је прва заратила са Персијом 548. године п. н. е.

Против Персијанаца, организован је устанак који је трајао од 499. године до 494. године п. н. е., организован од стране јонских Грка. Устанак се завршио поразом Грка.[121] Персијски цар Дарије је био убеђен да ће лако ставити под своју власт грчки народ и зато је 490. године п. н. е. организовао војни поход против Атине. Одлучујућа битка је била на Маратону, где је победила атинска војска коју је предводио Милтијад.

Персијски цар Ксеркс 480. године п. н. е. припрема нове планове за наредне нападе на Грчку. Грчка и персијска војска су се сукобиле код Термопила, где је за Грчку ратовала спартанска војска коју је предводио њен краљ Леонида. У овој бици изгинули су сви Спартанци, који су у њој учествовали, као и њихов краљ. С обзиром колико им је значио краљ Спартанци су и поред тешких услова успели да изнесу његово тело са ратног простора.[122]

Један од атинских вођа, Темистокле, постигао је да се борба између атинске и персијске флоте одвија код Саламине, где су Грци имали стратешку предност. У овој бици Грци су постали неоспорни победници над персијском флотом. Пошто је персијска флота била уништена, Грци су постали главна поморска сила тога доба. Цар Ксеркс је морао да одустане од даљег плана освајања.[123] Опасност од стране Персије по Грчку је и даље постојала. Због тога је направљен споразум, о заједничком ратовању грчких војски. Грчку војску је предводио спартански краљ Паусанија, а персијску њихов војсковођа Мардоније. Битка се догодила код Платеје, а грчка војска је победила. Истовремено, атинска флота код рта Микале је потпуно поразила персијску флоту.[124]

После ратова са Персијом, Атина је постала центар обједињавања Грка. Створен је савез у Делосу 477. године п. н. е. Ово је била прва конфедерација у историји са

[120] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 74-76.
[121] Јеротијевић, З., *Историја државе и права*, Љубостиња, Трстеник 2012, стр. 43.
[122] *Леонида*, http://sr.istorija.wikia.com/wiki/%D0%9B%D0%B5%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D0%B4%D0%B0?variant=sr, новембар 2013.
[123] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 98-99.
[124] Јеротијевић, З., *Историја државе и права*, Љубостиња, Трстеник 2012, стр. 44.

преко двеста полиса овог савеза. Временом, Атина је успоставила хегемонију у савезу и увела монопол на увоз жита, поморски превоз, а уводила је и свој новац у друге полисе.[125]

Насупрот некадашњем савезу између Грка против Персијанаца, конкретно Спарте и Атине, сада се Спарта одлучила за војни поход на Атину. Рат је почео 431. године п. н. е. и продужавао се пуних двадесет осам година. Рат је завршен поразом Атине 404. године п. н. е. која долази у подређен положај у односу на Спарту. Ипак, можемо сматрати да је Атина била самостални полис, јер се Спарта није мешала у њену политичку организацију. Овакава самосталност је трајала до освајања Атине од стране Македоније. [126]

Филип Македонски

Средином IV века п. н. е. у грчкој држави влада политичка и друштвена анархија. Персија је и даље била њена највећа непосредна опасност. Истина је да је Персија претрпела много губитака од Грчке и да јој војска није била превише организована, али је била многобројна, царство огромно, а финансијске резерве такорећи неисцрпне.[127]

С обзиром на данашње околности и писања савремених историчара, морамо рећи да данашња Б. Ј. Р. Македонија нема скоро никакве географске, а ни историјске и етничке повезаности са античком Македонијом.[128] У грчким списима владари Македоније су називани Каранима.[129] Грци нису добро разумели македонски језик (који је вероватно био дијалекат грчког), иако је хеленистичка култура имала велики утицај на Македонију. Македонску државу су од Епира, Илирије и Тракије делиле високе планине. Дуж мора, Македонија је обухватала Термајски и Стримонски залив. Ове заливе дели Халкидичко полуострво (данас Касандра, Ситонија и Атос-Света Гора). Добар однос између Грчке, тачније Атине и Македоније је био за време док су Македонијом владали Архелај (савременик Пелопонеског рата) и његов наследник Аминта. У то време нико у Атини није могао ни да замисли да ће Македонија постати опасност за Грчку.[130]

---

[125] Павловић, М., *Правна историја света*, Надежда Павловић, Крагујевац 2000, стр. 91.
[126] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Београду 2009, стр. 113.
[127] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 151-153.
[128] Видети: Маринковић, М., *(Славо)Македонци-део српског народ*, Милош Маринковић, Краљево 2015.
[129] Милојевић, С., *Одломци историје Срба и српских-југословенских-земаља у Турској и Аустрији*, ЕТХОС, Београд 2004, стр. 201.
[130] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 154-155.

После Аминта власт у Македонији преузима Филип Велики Македонски 360. године п. н. е. За Филипа можемо рећи да је он први суверени монарх Грчке. По доласку на власт, Филип је прво морао да од Македоније направи моћну краљевину без унутрашњих сметњи. Касније, Филип је успео да реформише политички и војни систем своје земље. Крајњи циљ Филипа Македонског је било стављање целе Грчке под македонску управу и после тога неминовни сукоб са Персијом. Први пут долази у ратни сукоб са Атином на Халкидичком полуострву где побеђује и приморава Атињане да закључе уговор о миру. До овог сукоба је дошло јер је Филип тежио да се утврди на Халкидичком полуострву. После овога Македонија је била призната за члана породице грчких држава.

У Атини се стварало негодовање због Филиповог напредовања. Вођа атинских Грка је био Демостен, судски беседник и државник. За Демостена значајна је била независност полиса. Атињани се одлучују да раскину мировни уговор са Македонијом и долази до војног сукоба код Херонеје у Беотији 338. године п. н. е. Македонија побеђује захваљујући обучености своје војске. Спарта је у овом сукобу остала неутрална. После ове Филипове победе, Филип у јесен 338. године п. н. е. позива све грчке државе да пошаљу своје представнике у Коринт. Конгрес у Коринту можемо сматрати почетком нових односа између Грчке и Македоније. На конгресу, Филип је у виду едикта (диаграмма) представио нацрт Уговора о организовања општег мира (коине еирене) и образовању Синедриона-савета састављеног од представника држава, учесница општег мира, који ће се бринути о спровођењу одредаба уговора. Основу коине еирене чини слобода и аутономија свих држава, такође грчки градови се заклињу да неће међусобно ратовати нити присвајати територије других градова. После закључења Уговора о општем миру на једном заседању Синедриона 337. године п. н. е. донета је одлука да се зарати са Персијом. Филип је изабран за врховног команданта (хегемона) македонско-грчке војске. Грчка је формално сачувала независност, али чињеница је била да над собом има македонског краља.[131]

Пре сукоба са Атином, били су и војни сукоби које је Македонија водила на северу. О томе сведоче хвале које изриче Демостен македонским северним суседима.[132] Немамо тачан датум о нападу Филипа на Илирију, али имамо податак да је он на том

[131] Папазоглу, Ф., *Историја хеленизма*, Српска књижевна задруга, Београд 2010, стр. 48-54.
[132] Милановић, М., *Историјско порекло Срба, друго допуњено и проширено издање,* ADMIRAL BOOKS, Нови Београд 2011, стр. 201.

простору заузео мноштво богатих рудника, чије ће му богатство помоћи у његовом даљем напредовању.[133]

Филип Велики Македонски, је убијен 336. године п. н. е. у Хелеспонту, на Малоазијској обали, када је кренуо у напад на Персију. Око његове смрти постоји мноштво тврдњи, од којих се ниједна не може узети за поуздану. Филипа можемо упоредити са Леонидом, због његовог односа према својим војницима. Овој тврдњи иду у прилог његове повреде, тачније повреда на десном оку коју је највероватније задобио у Метони на Пелопонезу, повреда ноге коју је задобио у неком од својих похода на северне народе и многобројне друге повреде које прате правог ратника тога доба.[134]

Александар Велики

У подацима којима располажемо у вези са Александром (после смрти назван је Велики) тешко да можемо разликовати који су подаци истинити, а који нису. Грк Калистен, иначе први Александров историчар који је и лично био уз Александра док је писао Александрову биографију, пре свега, истиче Александра као надчовечанског предводитеља хеленизма. Оно што се никако не може оспорити Александру су његови војни походи и његова монархистичка владавина.

У Македонији је Скупштина Македонаца била надлежна, као носилац суверенитета, да потврди новог владара. Уз помоћ сарадника покојног краља Филипа Великог, Антипатара и Пермениона, Александар постаје краљ Македоније. По доласку на власт, Александар је прво морао да уведе ред међу грчке градове који су се побунили против њега. После овога, Коринтски савез потврђује Александру вођство македонско-грчке војске на Персију.[135]

Први Александров војни поход је био усмерен на север. У пролеће 335. године п. н. е. Александар је кренуо у војни поход на Трибале. Александрова војска је дошла до ушћа Дунава у Црно море, где је са Трибалима закључен мир.[136]

У зиму 335/4. године п. н. е. Александар врши припреме за војни поход на Персију. Одлучује да Антипатра остави у Македонији, као његовог намесника, а да Пермениона поведе са собом у Персију. Александар је са војском прешао у Азију у пролеће 334. године п. н. е. Поред Македонаца и Грка (које му је доделио Коринтски

---

[133] Милојевић, С., *Одломци историје Срба и српских-југословенских-земаља у Турској и Аустрији*, ЕТХОС, Београд 2004, стр. 203.
[134] *PHILIP OF MACEDON The Scars of Battle*, http://www.alanfildes.com/philipofmacedon.php, новембар 2013.
[135] Папазоглу, Ф., *Историја хеленизма*, Српска књижевна задруга, Београд 2010, стр. 75-76.
[136] Милановић, М., *Српски стари век*, Филип Вишњић, Београд 2008, стр. 121.

савез), његову војску је чинио и велики број војника из народа који су живели северно од Македоније. Грчки одреди у Александровој војсци били су незнатни, чак и Атина са својом флотом није хтела да учествује у овом походу.[137]

До првог сукоба је дошло на реци Гранику у лето 334. године п. н. е. Александрова војска је победила и тако је он имао отворен пут у Малу Азију. Александар је себе сматрао господарем свих земаља које је од Персијанаца одузео силом оружја. Највиши положаји службе у сатрапијама поверени су македонским официрима.[138] Следећа велика битка између Александрове и Персијске војске је била на равници код Исе 333. године п. н. е. Александрова војска је победила, а Дарије, владар Персије је побегао са бојног поља. Сада се Александар налазио на улазу у Сирију из Мале Азије. Дарије је своју породици оставио у Дамаску. Касније, Александар је покорио Феникију. Једини отпор у Феникији му је пружио град Тир.

После освајања Тира, Александар је кренуо у Египат. Без борбе, Александар је ушао у Мемфис и тамо је крунисан за египатског фараона од стране египатских свештеника. Као фараон, Александар је за Египћане био отеловљени бог (син бога Ра), и син Нектанеба, некадашњег владара Египта.[139] Египат му је био важан због снабдевања Грчке прехрамбеним производима. Најдалекосежније последице по живот и културу Египта и целог источног Средоземља имало је оснивање Александрије на ушћу Нила у пролеће 331. године п. н. е. (ово је била прва Александрија коју је Александар основао).

После учвршћења своје власти у Египту, Александар је кренуо у даљи војни поход на Персију. Битка која је највише значила за даљу будућност Персијског царства догодила се октобра 331. године п. н. е. код места Гаугамела. Александрова војска је још једном поразила персијску војску, а Дарије је поново побегао. После ове победе, Александар се упутио ка Вавилону, који је био главни град и културни центар Персијског царства. У град је ушао без борбе. За сатрапа Вавилоније Александар је поставио Мазеја, Персијанца који је командовао делом персијске војске код Гаугамеле. Александар је ово учинио јер му се Мазеј добровољно предао. Из Вавилона, Александар долази у резиденцију персијских царева, Сузу. У Сузи је Александар запосео њену ризници која је била веома богата. Почетком 330. године п. н. е.

[137] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 161.
[138] Папазоглу, Ф., *Историја хеленизма*, Српска књижевна задруга, Београд 2010, стр. 84-88.
[139] Псеудо-Калистен, *Живот и дјела Александра Македонског*, Матица српска, Нови Сад 1987, стр. 75.

Александар заузима Персепољ. Освајањем Персепоља, војни поход Александра као хегемона грчког савеза био је завршен.[140]

Унутрашњи немири у Грчкој завршени су победом Антипатрове војске над спартанском војском коју је предводио краљ Агис у јесен 331. године п. н. е. код града Мегалопоља. Александар није казнио Спарту због ових немира. После Даријеве смрти није било више никаквих војних и традиционалних сметњи да се Александар не би могао сматрати јединственим владарем Персије.

Период од 330. године п. н. е. до 327. године п. н. е. Александар је провео у североисточним областима Бактрије и Согдијане, док их није ставио под своју управу. Нова Александрова војска била је сачињена од његових сународника Македонаца и Иранаца (Персијанаца). Да би се још више повезао са иранским народом оженио је Иранку Роксану, која је била из племићке породице.

Последња велика Александрова битка у продору на исток је била против краља Пора. Овај војни сукоб се догодио на обалама Хидисапа у лето 326. године п. н. е. (место битке није сигурно локализовано). Порова војска је била поражена. Александар је Пору оставио на управу територију којом је владао, али је Пор сад имао статус Александровог вазала.[141]

Александар се у Вавилон се вратио 323. године п. н. е. где је исте године умро од болести или последица тровања. Имао је тада 33 године. Место његовог гроба се и данас не зна. Након 22 године од смрти Александра Великог, његово царство се распало на три дела: Сирију, која обухвата све источне територије које је Александар освојио и неке територије Мале Азије, Египат и Македонију.[142]

Владајуће звање Александра Великог се мењало у складу са његовим освајањима. Он је кренуо у поход на Персију као краљ Македонаца и хегемон Грка. После Исе сматрао се краљем Азије, а после Гаугамеле и Даријеве смрти, он себе сматра наследником Персијског царства. Из претходно наведеног можемо констатовати његов тројаки положај. Његова тежња је била да постане и апсолутни владалац Грчке, али то није остварио. Велики освајач није довео у своју земљу ни једног роба, а ослободио је на стотине хиљада робова у освојеним земљама. Непријатеље које је поразио у биткама је постављао у своју војну службу и давао им учешће у вршењу власти. У Старом Завету преведеном на српски, који је уредио Свети Владика Николај Велимировић,

[140] Папазоглу, Ф., *Историја хеленизма*, Српска књижевна задруга, Београд 2010, стр. 100-103.
[141] Исто, стр. 119-122.
[142] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 177.

пише као један од поднаслова, „Александар Велики“ (овај поднаслов не стоји у свим Старим Заветима преведеним на српски).[143] Ми не можемо никако са сигурношћу потврдити ово тумачње Светог Писма, као тачно, али видимо колико су и велики духовници били обузети размишљањем о Александру Великом.

2.1.3. Римске монархије

Рим можемо сматрати монархијом од његовог настанка 753.године п. н. е. до 509. године п. н. е. и од 27. године п. н. е. до 476. године. Период Римске републике од 509. године п. н. е. до 27. године п. н. е. садржи податке који јасно указују на манархијски облик владавине и у овом значајном периоду развитка Рима.

Период настанка Рима и римска краљевина

Историју Рима чини и најстарији легендарни период, тако да и њега, морамо навести. Етрурци (Рашани, Труси, Тршћани...) су народ који се најчешће помиње као претходник Римљана (Ромеја, Латина). Не можемо тачно утврдити када су се Етрурци населили на просторима данашње Италије, али се VIII век п. н. е. сматра почетком етрурског периода.[144] Етрурци су живели у градовима-државама (полисима). Сваким градом је владао краљ који је касније замењен изборним магистратима из редова аристократских породица.[145] Постоје три теорије о насељавању Етрураца и то: да су дошли поморским путем и населили се на обалама Тиренског мора, да су дошли преко Алпа, као и да су аутотхони становници Италије. Неоспорно је следеће: да припадају групи индоевропских народа, да нису говорили истим језиком и писали истим писмом као Латини и да су имали исту религију као народи који су живели у долини Дунава. Њихово писмо је успео да дешифрује Светислав Билбија помоћу српске азбучне ћирилице.[146] У религији су имали свето тројство које чине богови Перун, Вид и Волос.[147] Етрурци су веровали у загробни живот. Своје мртве су спаљивали, а њихове остатке су стављали у урне. Бавили су се прорицањем судбине помоћу животињске јетре (*disciplina aetrusca)*. У близини данашње Пјаћенце 1878. године ископан је

[143] Dn.
[144] Машкин, Н., *ИСТОРИЈА СТАРОГ РИМА*, Београд 1951, стр. 58.
[145] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 228.
[146] Билбија, С., *Староевропски језик и писмо Етрураца*, Мирослав, Панчево 2000, стр. 112-134.
[147] Милановић, М., *Историјско порекло Срба, друго допуњено и проширено издање*, ADMIRAL BOOKS, Нови Београд 2011, стр. 304.

бронзани модел јетре подељен на четрдесет делова (сваки део има исписано име одређеног бога).[148]

Стари Рим се налазио на левој обали Тибра, двадесет пет километра од његовог ушћа. Археолошка испитувања потврђују да су на овом простору постојала људска насеља око једног миленијума п. н. е. Садржао је седам брегова: Капитол, Авентин, Палатин, Квиринал, Виминал, Есквинил и Целиј.[149] Ромул се сматра првим краљем и оснивачем Рима (на Етрурском језику Рума) 753. или 754. године п. н. е. Један од симбола Рима, фигура римске вучице од бронзе настала у V веку п. н. е. може се протумачити једино као етрурско божанство (близанци које вучица доји су додати у XV веку). После Ромулове смрти 716. године п. н. е. на власт долази Нума Помпилије који је био из Етрурског племена Сабинаца (Сабињана). Када је Нума Помпилије умро око 673. године п. н. е. наследио га је Тула Хостилије, који је највероватније потицао из мешовите (етрурско-латинске) породице. Тула Хостилије умире 640. године п. н. е. а на његово место долази Анк Марције, који је водио порекло од Нума Помпилија. За преостале владаре из периода римске краљевине немамо никакве податке када су постали краљеви. После Анка Марције на власт долази Тарквиније Старији. После смрти Тарквинија Старијег, владар Рима постаје Сервије Тулије (*Servius Tulius)*. Сервија Тулија је убио Тарквиније, звани Охоли, који је владао до свог изгнанства из Рима 509. године п. н. е. Након изгнанства Тарквинија охолог Рим се сматра републиком.

Основна друштвена јединица у овом периоду је био патријархални род. Старешине родова (*principes*), били су изборни. Од родовске заједнице настаје римска породица (*familia*). На челу породице је био отац. Његова власт над женом и децом је била неограничена. У овом периоду настаје и ропство. У Риму је десет родова чинило курију, а десет курија трибу (племе). Три трибе Тицији, Рамни и Луцери или Титиенси, Рамненси и Лукери чиниле се римски народ (*populus Romanus*).[150]

Римски народ (само мушкарци) је по потреби образовао скупштине зване комиције. На овим комицијама су: бирани краљеви, доношене одлуке о рату, вршена су суђења за тешке злочине, вршено је усиновљавање и примани су нови родови у састав заједнице. Вођа сваке заједнице је био краљ (*rex*). Он је био војсковођа, врховни

[148] Исто, стр. 308.
[149] Машкин, Н., *ИСТОРИЈА СТАРОГ РИМА*, Београд 1951, стр. 75.
[150] Милановић, М., *Историјско порекло Срба, друго допуњено и проширено издање*, ADMIRAL BOOKS, Нови Београд 2011, стр. 289.

свештеник и врховни судија. Спољашња обележја краља била су: пурпурни огртач, златна дијадема, скиптар с орлом и седиште од слонове кости. Када се краљ кретао у јавности испред њега су ишли дванаест ликтора (стражара) са свежњевима прућа у која су биле стављене секире. Ове инсигније, тј. обележја врховне власти су преузете од Етрураца.[151]

По свим доступним подацима краљева власт је била ограничена, тако да овде не можемо тумачити краљеву власт као апсолутну. Сенат је постојао, као веће стараца, у саветодавној служби краљу. Чланови Сената били су представници најбогатијих и најплеменитијих родова. Они се називају очевима (*patres*), а њихови потомци патрицијама. Патрицији су пуноправни чланови римске заједнице, уједињени у родове, временом су се претворили у привилеговани део друштва. Некада су се само они сматрали римским народом. Патрицији су служили војску као коњаници (*celeres*). Сво остало становништво, изузев робова, назива се плебејцима. Њихов статус у друштву се временом мењао. Римска реч *plebs* потиче од речи *pleo* и значи масу или мноштво.

Период Римске републике

После протеривања римског краља Тарквинија Охолог 509. године п. н. е. Рим постаје република. Уместо краља бирани су конзули на годину дана. Први конзули били су Брут и Колатин.

Године 449. п. н. е. Рим је започео своје територијално ширење освајањем територија којима је владало племе Сабинци (Сабињани). Галска племена надиру са севера око 390. године п. н. е. и улазе у Рим. Римљани су се једино одржали на Капитолу. Римски војсковођа Марко Фурије Камил је проглашен за диктатора. Диктатура је облик владавине којој је главно својство да једна особа или скупина људи може владати неограниченом моћи (у римској републици диктатура је била ограничена на годину дана).[152] Војсковођа Камил је организовао римску војску и победио галску војску коју је предводио њихов владар Брена. После ове битке Римљани су 295. године п. н. е. поразили здружене Гале и Етрурце и припојили етрурске територије.

Даља римска освајања су била усмерена према грчким колонијама. До 275. године п. н. е. Римљани освајају крајњи југ Апенинског полуострва и долазе у дододир са Феничанима (Картагињани).

Римљани су Картагињане називали пунима (*peoni*). Зато се ратови између Римљана и Картагињана називају пунски. Са Картагињанима Римљани су водили три

[151] Машкин, Н., *ИСТОРИЈА СТАРОГ РИМА*, Београд 1951, стр. 79.
[152] *Diktatura*, http://hr.wikipedia.org/wiki/Diktatura, децембар 2013.

рата у периоду од 264. године п. н. е. до 146. године п. н. е. када су Римљани заузели Картагину и постигли поморску премоћ на Средоземном мору.

Током II века п. н. е. Римљани освајају грчке државе, а у Малој Азији краљевину Пергам. Све ове државе потпадају под римску власту, тј. постају римске провинције.

Гај Марије је изабран за конзула 104. године п. н. е. Он је реформисао војску претворивши је у професионалну. Са реформисаном војском Гај Марије побеђује војску Келта и Германа 102. године п. н. е. код Аква Секстија (Окс) и тако спасава Рим од њихове опасности. После ове победе, настаје грађански рат у Риму између присталица Гаја Марија и Корнелија Суле. Сукоби између присталица Гаја Марија и Корнелија Суле трајали су до 82. године п. н. е. (умеђувремену Гај Марије је умро). Тада је у Риму владао привремени управљач-*interrex* (привремени краљ) Луције Валерије Флак, који је Корнелија Сулу именовао за диктатора на неограничено време, што није био случај са пређашњим диктаторима. Диктатуру Корнелија Суле можемо тумачити и као неограничену монархијску вадавину.[153]

За конзуле 70. године п. н. е. изабрани су Помпеј, успешни римски војсковођа и Крас, један од најбогатијих људи у Риму. Помпеј, Крас и Гај Јулије Цезар, римски војсковођа, 60. године п. н. е. закључују тријумвират (власт тројице). Цезар је 59. године п. н. е. изабран за конзула. После успешних ратних похода против Гала кренуо је натраг у Рим. У току повратка добио је информацију да ће га Сенат прогласити за непријатеља народа. Цезар 49. године п. н. е. прелази реку Рубикон и напада Рим. После победе над Сенатом 46. године п. н. е. он постаје апсолутни диктатор.[154] Убијен је 15. марта 44. године п. н. е. од стране завереника Марка Децим Брута и Касија.[155] Сви завереници су умрли трагично. Гај Јулије Цезар или *Divus* (божанствени) *Julius Caesar* је тврдио да води порекло од Анка Марција некадашњег краља из периода римске краљевине и да су му „више силе“ одредиле да он буде божански руководилац Рима.[156] Реч *caesar* или ћесар (Германи су своје владаре називали кајзери-*kaiser*) води порекло од етрурског народа и означава уједињену титулу владара и првосвештеника.[157]

После смрти Јулија Цезара избија грађански рат који је захватио све делове Римске империје. Грађански рат се завршио 27. године п. н. е. а на власт је дошао

[153] Машкин, Н., *ИСТОРИЈА СТАРОГ РИМА*, Београд 1951, стр. 217.
[154] Јеротијевић, З., *Историја државе и права*, Љубостиња, Трстеник 2012, стр. 58.
[155] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр. 339-352.
[156] Тихомиров, Л., *Монархија*, Логос, Укронија, Београд 2008, стр. 107-108.
[157] Милановић, М., *Историјско порекло Срба, друго допуњено и проширено издање*, ADMIRAL BOOKS, Нови Београд 2011, стр. 308.

Цезаров унук или посинак (нејасно је) Октавијан. Овај датум одређен је као престанак постојања Рима као републике и настанак Римског царства.

У периоду римске републике државно уређење је било исто као у периоду римске краљевине. Основни извори права у републици су закони (*leges*) и едикти магистрата (*edicta*). Назив *lex* (закон) имају и закони донети од плебејаца тј. њихових скупштина, али тек од 287. године п. н. е. Око 450. године п. н. е. усвојен је Закон дванаест таблица (*Lex duodecim tabulorum*) исписан на дванаест бронзаних таблица. Главни део Закона се односи на судски поступак и санкције за деликте. Осим наведеног овај Закон садржи неколико одредби о породичном и наследном праву, врло мало одредби о облигационом праву и нешто више о својини. По једна таблица се односи на јавно право и религију. Едикти су прогласи магистрата. Делатношћу магистрата, нарочито претора, настало је *ius honorarium*, систем нових правних установа, уз већ постојеће *ius civile*, наслеђено од предека или створено законом. На покореним територијама настаје паралелни правни систем у римској држави, *ius gentium* који је потпунији од *ius civile*. Зато су и Римљани, у међусобним односима, користили *ius gentium*. Канулијев закон је усвојен око 445. године п. н. е. и овим Законом је укинута забрана закључивања бракова између патрицијa и плебејаца. Утицај плебејаца био је временом већи, тако да је од 376. године п. н. е. један од два магистра (конзула), морао да буде плебејац. Године 287. п. н. е. одлуке скупштина добијају назив закона и постају обавезне за све грађане.

Римско царство у периоду принципата

Највиша војна власт (*imperium*) и трибунска власт (*tribunicia protestas*), биле су правна основица Октавијанове власти. Октавијан је узео титулу првог сенатора (*princeps senatus*) 29. године или 28. године п. н. е. По овоме се и овај период назива принципат. Титула принципата постојала је и у периоду Римске републике, али она сада не означава само првог сенатора него и првог човека у држави. Он је себе сматрао легитимним наслединком Гаја Јулија Цезара, на начин који је типичан за наследне монархије. Године 27. п. н. е. добија назив Август што значи узвишен од стране божанства. Тако да је његово име од 27. године п. н. е. Император Цезар Август. Уз присуство народа, са целог простора Апенинског полуострва, Император Цезар Август је изабран за главног понтифика (*pontifex maximus*) и тако постао поглавар римског свештенства 12. године п. н. е. а 2. године п. н. е. добија титулу отац нације (*pater*

patriae).[158] Умро је у 76-ој години живота 14. године, без порода. У периоду његове владавине није било грађанских сукоба, тј. трајао је Римски мир (*Pax romana*).

Као принцепс Император Цезар Август, имао је право врховног војног заповедника у Риму, а као проконзул у провинцијама. Као трибун, имао је законодавну иницијативу и право вета у Сенату. На основу звања цензора именовао је сенаторе, а био је још и председник Сената, првосвештеник, врховни управник града Рима, старешина државних финансија и у неким случајевима судија другостепеног суда. На основу наведеног можемо констатовати да су се државне установе из периода римске републике привидно одржавале.[159]

Сенат је и за време Августа сматран највишим државним органом. На Сенат прелазе неке функције Народне скупштине, он добија законодавну и судску власт. Дана када је проглашен принципат извршена је подела провинција. Пограничне провинције су проглашене за царске, а осталим провинцијама су владали проконзули или пропретори бирани од Сената. У пракси Сенат је прихватао све предлоге Императора. Ове предлоге је предлагао принципесов савет (*consilium principis*). Чланови принципесовог савета су бирани „коцком“ из редова сенатора. Народна скупштина се састајала до смрти Октавијана Августа, али је њен рад био под великим утицајем Императора. Број конзула је повећан. Број претора је смањен на десет претора, али су њихове функције проширене. Поред старих државних установа установљен је бирократски апарат.

Император Август је предложио два закона која су усвојена. Један од ових закона укида легисакциони грађански судски поступак (*lex Julia de iudicis privatis*), а други закон уноси промене у кривични судски поступак (*lex Julia* и *lex Papia Poppaea*). Поред наведених закона уведени су и закони који су се односили на породични морал и брак.[160] Закони, који су се односили на римске робове само су учвршћивали робовласнички поредак у Римском царству. Император Август је био највиша судска институција. Њему су упућивани римски грађани оптужени за тешке злочине.

Преторијанска гарда је бринула о личној безбедности императора, а по потреби обављала је и друге надлежности, које су јој додељиване. Њу су сачињавали људи из витешког сталежа, који временом постаје значајан чиновнички сталеж. Император Август је извршио реформу војске. Он је био врховни командант војске. За време

[158] Машкин, Н., *ИСТОРИЈА СТАРОГ РИМА*, Београд 1951, стр. 314.
[159] Николић, Д., *Општа историја права*, Свен, Ниш 2007, стр. 124-125.
[160] Станојевић, О., *Римско право*, Досије студио, Београд 2008, стр. 63.

Августове владавине Римско царство добија сталну најамничку војску. Војска је била сачињена од људи из свих сталежа и имала је одређену хијерархију. По потреби у војску су примани и претходно ослобођени робови. Главна Императорова тежња била је да се организује што дисциплинованија војска, која би на најефикаснији начин могла да делује у целом Римском царству и тако обезбеди грађански мир. Војску је финансирао лично Император.

Император Цезар Август се сматра обновитељем града Рима. Поред економског уређења Рима, вршено је и економско уређивање римских провинција.

Римски народ (*plebs*) добијао је од Императра сваког месеца бесплатно жито (преко 200 000 грађана), а поједини грађани који су били у тешком финансијском положају и новац. Римски народ изгубио је политички значај. Можемо констатовати да је народ више био заокупљен циркуским и гладијаторским играма.[161]

Август је под римску управу, својим војничким освајањима, ставио цело Пиринејско полуострво и покорио галска племена око Алпа. Он је покорио и велики број Германа и основао провинцију Германију, између реке Елбе и реке Рајне. Његова освајања у рајнској области су окончана када је његова војска дошла до граница са краљевином Свеба. Панонија је била под римском управом, али је у њој избио устанак који је сузбијен, тако да је у овој области једина опасност Римском царству била краљевина Дакија. Закључно са Нероном, који је владао од 54. године на власти је била династија јулијеваца (сматрало се да воде порекло од Јулија Цезара).

Веспазијан Флавије је постао 69. године први римски цар из династије флавијеваца. Он је предводио римску војску у сузбијању Јудејског устанка. Умро је 79. године, а наследио га је његов син Тит. Последњи из династије флавијеваца на престолу је био Титов брат Домицијан. Због његове сурове владавине војска га је збацила са власти.

После Домицијанове смрти за цара Римско царства проглашен је Марко Коцкеј Нерва 96. године. Он је био пореклом из сенаторске породице. За време своје владавине укинуо је потказиваче. Да би стекао симпатије војске усинио је Марка Упија Трајана. Трајан је имао велики углед у војсци и био је намесник у Германији. Иначе био је пореклом из Шпаније, али се не зна које је народности био. Нерва је умро 98. године, а наследио га је Трајан исте године. Трајан је 101. године кренуо у војни поход на краљевину Дакију. Трачани, Илири, Трибали... су једнородни и једнојезични народ са

[161] Машкин, Н., *ИСТОРИЈА СТАРОГ РИМА*, Београд 1951, стр. 321.

истим религијским обичајима. Овом народу су припадали поданици краљевине Дакије тј. Дачани. Трајан је направио мост 105. године преко Дунава у Ђердапској клисури.[162] Тек када је превео своју војску преко моста на Дунаву успео је да порази Дачане. Трајан је покорио краљевину Дакију 106. године, а њен краљ, Диковал или Децебал, је убијен или се убио. После ове победе Трајан је придодао себи титулу *Dacicus* (Дачки). Римска власт на новоосвојеној територији је била тиранска.[163]

Трајан је умро 117. године, а наследио га је Публије Елије Хадријан. Војска је прогласила Хадријана за цара 117. године. Он је, као и Трајан, био пореклом из Шпаније. Веома је могуће да је био Трајанов рођак. Хадријан је обезбедио границе царства и одржавао мир у царству. Био је велики љубитељ грчке културе. Умро 138. године од болести. После обреда спаљивања покојника његов пепео је однешен у Хадријанов музеј који и данас постоји под именом тврђава светог Анђела.[164]

Марко Аурелије, који је вероватно био шпанског порекла владао је од 161. године. је истицао како људи треба скромно да живе и то је показивао на свом личном примеру. Можемо га сматрати филозофом, с обзиром на његове изреке. Објавио је књигу мисли под називом „Размишљања о самом себи“. Војни походи које је организовао у долини Дунава, осиромашили су царску благајну и ослабили власт Римског царства. Марко Аурелије је умро 180. године. Наследио га је, исте године, његов син Комод. Комод је био склон пороцима. Био је опчињен гладијаторским борбама. Није водио послове у вези са државном управом и војском. Нија га занимало стање у римским провинцијама. У владању једино се користио преторијанско гардом.[165] Можемо констатовати да су га занимале само личне потребе. Грађански немири, које су организовали сенатори, као Комодова опозиција, завршени су тако што је Комод сенаторе поубијао, а њихову имовину одузео. Комод је убијен 193. године.

Наредни владар Римског царства 193. године, постао је Луције Септимије Север, који је рођен у провинцији Африци. Север је кренуо у поход на Рим, са својом војском из Панонијe, у коме је владала преторијанска гарда. Освојио је Рим и распустио тадашњу преторијанску гарду. Формирао је нову гарду коју су чинили његови војници, који су већином били пореклом из Илирика. Уклонио је све претенденте на царски престо и тако учврстио своју царску власт. Умро је 211. у току ратног похода у

[162] *Trajanov most*, http://sh.wikipedia.org/wiki/Trajanov_most, децембар 2013.
[163] Милановић, М., *Српски стари век*, Филип Вишњић, Београд 2008, стр. 137.
[164] *Hadrijanov muzej u Rimu Anđeli i demoni*, http://www.pressonline.rs/plus/kofer/63493/hadrijanov-muzej-u-rimu-andjeli-i-demoni.html, децембар 2013.
[165] Ростовцев, М., *Историја Старог Света*, Матица српска, Нови Сад 1990, стр.450.

Британији. Начин државне владавине није мењао. С обзиром на спољне опасности по Римско царство, позивао је грађане Римског царства на јединство.

Када је Север умро наследили су га синови Каракала и Гета, који су заједно владали. Убрзо по ступању на власт Каракала је убио Гета, али је и Каракала убијен 216. године. До 235. године сви владари били су у сродству са Севером. Између 235. године до 285. године Римско царство је променило 26 владара. Римски цар Максимин пореклом из Илирика вероватно из трибалског племена Трачана (који је владао од 235. године до 238. године пренео је управну власт из Рима у Сирмијум-Сремска Митровица).[166]

У периоду принципата мишљење учених правника (јуриспрудената) добија карактер извора права. С обзиром да се временом повећавао број чиновника основане су посебне правне школе. Из области правне науке знамо највише о Гају (*Gaius*), јер је једно његово дело сачувано у целости. За Гаја се предпоставља да је био професор у некој од правних школа. У свом делу он је навео да се право односи или на лица или на ствари или на тужбе. Овај систем трипартиције (*personae-res-actiones*) остао је све до данас као основа за излагање материје у грађанским законима и уџбеницима. Због тога што се нарочито бавио правном теоријом није био цењен и цитиран од савременика, али касније после његове смрти велики део његових идеја биће кодификован.[167]

Римско царство у периоду домината до пада Рима

Доласком Диоклецијана, на место цара Римског царства, настаје нови период у Римском царству назван доминат по царској титули *dominus et deus* (господар и бог). Овом титулом цар постаје господар свим људима у царству, а Сенат губи своју политичку функцију. Диоклецијан је био син ослобођеног римског роба. Рођен је у Далмацији (једна од првих римских провинција на територији Балканског полуострва). После смрти римског цара Нумеријана војска је поставила на место цара Диоклецијана 284. године, који је у том тренутку вршио дужност командата личне цареве страже.

С обзиром на величину царства Диоклецијан је одлучио да уведе нови начин управљања царством тзв. тетрархија (власт четворице). Године 286. Диоклецијан се одлучује да изврши поделу царства на источни и западни део царства и да изабере за свог савладара Максимијана који је тада службовао као војник. Источни део царства је био под Диоклецијановом управом, а западни део царства под Максимијановом. Оба владара су имала титулу августа. Диоклецијан и Максимијан одлучују 293. године, да

[166] Деретић, Ј., *Античка Србија*, РОМАНОВ, Бања Лука 2009, стр. 246.
[167] Станојевић, О., *Римско право*, Досије студио, Београд 2008, стр. 65-69.

сваки од владара изабере свог личног савладара, који ће имати титулу цезара. Диоклецијан је за свог савладара одабрао Гаја Галерија Валерија Максимијана, а Максимијан је за свог савладара изабрао Гаја Флавија Валерија Констанција Хлора. У случају да неко од владара умре преостали владари су били дужни да изаберу новог савладра. Ниједан од четворице владара није изабрао Рим за место свог боравка. Диоклецијан је живео у Никомедији (Измит), Галерије у Сирмијуму, Максимијан у Медионалуму (Милан), а Констанције Хлор у Триеру (постоји и данас под тим именом у Немачкој).[168]

Територија Римског царства је подељена на префектуре. Префектуром је управљао префект. Префектуре су подељене на дијацезе, којима управљају викари. Дијацеза је подељена на провинције, којима управљају ректори. Нижи чиновници су били одговорни вешим чиновницима, а заједно сви чиновници су били одговорни Императору, као неограниченом владару.[169]

Диоклецијан и Максимијан су се одрекли власти 305. године. Диоклецијан се повукао у град Солин (Сплит) где је имао свој дворац. Галерије и Констанције Хлор проглашени су за августе.

Константин Велики је био син Констанција Хлора и Јелене. Јелене је била припадница трибалског народа, а вероватно и Констанције. Константин је рођен у Наису (Ниш). Тачна година његовог рођења се не зна. После смрти Констанција Хлора војска у Јорку (данашњи град у Великој Британији) прогласила је за августа његовог сина Константина 306. године. Систем Диоклецијанове тетрархије био је нарушен. У Карнутуму (околина Беча) 308. године извршена је нова управна подела царства. Диоклецијан је председаво састанку у Карнутуму, али није желео да се врати на власт. Споразумом који је закључен на овом састанку управну власт царства делили су: Галерије, Лициније (Галеријев војсковођа), Максимин Даја(Галеријев рођак) и Константин. Максенције (син августа Максимијана) кога је преторијанска гарда изабрала за цара 307. године, није потврђен као један од савладара у Римском царству. Ипак, Максенције се одржао на власти у граду Риму и Италији. Максимијан је убијен 310. године (његов гроб је пронађен у Француској у XI веку), а Галерије је умро од болести 311. године у Никомедији. Константин је 312. године освојио Италију и Рим и тако постао једини владар западног дела царства. У одбрани Рима Максенције је погинуо.

[168] Машкин, Н., *ИСТОРИЈА СТАРОГ РИМА*, Београд 1951, стр. 321.
[169] Станојевић, О., *Римско право*, Досије студио, Београд 2008, стр. 75.

Диоклецијан је умро 313. године под неразјашњеним околностима. Лициније је владао у Панонији, а Максимин Даја у осталом источном делу царства. После смрти Максимина Даја 313. године Лициније постаје самостални владар источног дела царства. До првих сукоба између Константинове и Лицинијеве војске дошло је 316. године код Цибала (Винковци) и у Тракији. После ових сукоба Константин је имао власт (поред власти у западном делу царства) и на Балканском полуострву изузев Тракије, а Лициније је владао источним провинцијама и Малом Азијом. Примирје између Константина и Лицинија трајало је до 324. године. Константинова војска је прво победила код Хадријанопоља на обали реке Марице 324. године, а коначна победа над Лицинијевом војском се догодила исте године код града Халкедона (азијски део Истанбула). После пораза код Халкедона Лициније је побегао у Никомедију. Константин је протерао Лицинија у Солун. Лициније и његов син су убијени 325. године и тада је Константин постао једини владар Римског царства.

Галерије је 311. године издао едикт којим се забрањује прогон хришћана на целој територији царства. У фебруару 313. године Константин Велики и Лициније су се састали у Милану и донели заједнички едикт о верској толернацији, касније назван Милански Едикт.[170] Константин је утврдио и правни положај хришћана дајући им назив хришћански сталеж (*Corpus Christianorum*).[171] Он је сазвао и председавао је Првом васељенском сабору хришћанских цркава у Никеји 325. године. На овом сабору одбачено је учење хришћанског свештеника Арија.[172]

Остаје нам нејасно зашто је Константин Велики крштен од стране епископа Евсивија Никомедијског 337. године, који је био присталица Аријевог учења. Константин Велики је сахрањен у Констатинопољу у цркви посвећеној Светим Апостолим. У цркви је било дванаест саркофага, који су симболисали 12 апостола и саркофаг у коме је било Константиново тело који је симболизовао Константина као тринаестог апостола. Временом се ова црква урушила. Данас се не зна где је тело Константина Великог кога православна црква сматра свецем.

Константин је основао нову престоницу царства у грчкој колонији Византиону (европски део Истанбула). Изградња града је започета 324. године, а освећење града је извршено 330. године. Град је назван по оснивачу, Константинопољ. У граду је основан

[170] Радић, Р.; Стојиљковић, Д. и Закарија, Ф., *Тријумф хришћанства*, Службени гласник, Београд 2013, стр. 22.
[171] Тихомиров, Л., *Монархија*, Логос, Укронија, Београд 2008, стр. 129.
[172] Елијаде, М. и Кулиано, Ј., *Водич кроз светске религије*, Народна књига Алфа, Београд 1996, стр. 97

Сенат, изграђен царев двор, хиподром... Временом је Константинопољ добијао значај какав је некада имао град Рим.

За време своје владавине Константин је поделио царство на четири префектуре: Исток, Италија, Илирија и Галија. Цивилну власт је одвојио од војне. Префекти су имали цивилну управу, а *magistri militium* војну. Наставио је Диоклецијанову реформу војске. Војска се делила на пограничне јединице и покретну војску. Лична царева стража била је састављена од војника германске народности. Највишем градском сталежу забрањено је да напушта град у коме је рођен. Ова обевеза преносила се и на њихове наследнике. Године 317. издат је едикт којим се занатлијама забрањује да мењају своју првобитну занатску делатност. Извршено је опорезивање градског становништва, занатлија и трговаца и створен је нови новчани систем чију је основицу чинио златник *solidus* и сребрњак *seliqua*.

После смрти Константина Великог десио се велики број убистава могућих претендената на престо на територији целог царства. Једини легитимни преостали претенденти на престо били су Константинови синови из његовог брака са Фаустом: Константин II, Констанције II и Констанс. Поделом царства Константин II добио је на управу западни део царстава, а Констанције II источни део царства. Констанс је добио на управу Италију и део Африке. Три године након смрти Константина Великог, Константин II одлучује да изврши војни напад на Констанса. У овом војном сукобу који се догодио у Италији војска Константина II је поражена, а Константин II је погинуо. После ове победе Констанс је владао око десет године, али је убијен од стране војних завереника. Војска је за новог цара прогласила војсковођу Магненција. Војске Магненција и Констанција II сукобиле су се 351. године код данашњег Осијека.[173] Констанцијева војска је победила, а Магненције је после пораза извршио самоубиство. Констанцијева престоница је био град Сирмијум у којем је и рођен. Умро је природном смрћу 361. године у току организације војног похада на Галију. Није имао потомства. Он се сматра „оцем“ модерне шпијунаже, коју чине агенти и достављачи (*agens i rebus*).[174] Сматра се да су за време његове владавине изгубљене владарске регалије (императорски престо, скиптар...), које воде порекло од Октавијана Августа.

После бројних промена на престолу, на власт је дошао војсковођа Теодосије пореклом из Шпаније. Теодосије је 394. године постао последњи самостални владар источног и западног дела Римског царства. До коначне поделе Римског царства, на два

[173] *Battle of Mursa Major*, http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Mursa_Major, јануар 2014.
[174] Милановић, М., *Српски стари век*, Филип Вишњић, Београд 2008, стр. 144.

самостална царства, дошло је после смрти Теодосија 395. године, кога су наследили његови синови Аркадије и Хонорије.[175] Аркадије је био цар источног дела римског царства са престаницом у Константинопољу, а Хонорије је био цар западног дела римског царства са престаницом у Риму. Теодосије, Грацијан и Валентијан II издали су едикт у Солуну 380. године којим се хришћанство, онакво какво је усвојено на Никејском сабору, проглашава за службену државну религију Римског царства. Законом се 392. године забрањују остале „паганске“ религије.

Од краја IV века до 476. године западно римско царство је успевало да опстане као самостална држава. У овом периоду највећа опасност му је претила од удружених сарматских племена Алана и Вандала која су у са истока продрли у Европу. До краја друге половине V века западно римско царство се свело на територију Краљевине Италије. Последњи цар западног римског царства био је Ромул Августул. Он је био син војсковође Ореста који је омогућио свом сину да постане цар 475. године. Краљ Алана и Вандала (*Rex Alanorum et Vandalorum*), Одокар, напао је западно римско царство. У том војном походу Орест је погинуо, а Ромул Августул је заробљен у Равени 476. године. После заробљавања, Ромул Августул је пред Сенатом поднео оставку на месту цара, написао изјаву по којој Риму више не требају цареви и уз сагласност са Сенатом донео одлуку да се седиште Васељенског царства званично пренесе из Рима у Константинопољ. Сенат се одрекао права да проглашава господаре, а Одокару је додељена титула патрицијa и дата му је управа над Краљевином Италијом, односно италијанском дијацезом. Одокор је постао краљ Италије 4. Септембра 476. године у Равени. Овај датум се сматра крајем старог века и почетком средњег века.

У периоду домината изворе правне науке можемо поделити на *ius* и *leges*. *Ius* (право) се углавном односи на тумачење права правника из претходног периода. У доминату правници у све већем броју постају државни чиновници. Раније је коначну пресуду доносила порота, а у доминату пресуду доноси школовани правник судија. У току V века сви правни заступници тј. адвокати морали су бити хришћани. *Leges* су закони које је проглашавао цар.[176] *Codex Theodosianus* издат 437. године од владара Теодосија II и Валентијана III представља највећу и најзначајнију збирку правних прописа насталих пре почетка средњег века.[177]

[175] Дил, Ш., *Историја Византијског царства*, Крагујевац 2010, стр. 7.
[176] Станојевић, О., *Римско право*, Досије студио, Београд 2008, стр. 87.
[177] Николић, Д., *Општа историја права*, Свен, Ниш 2007, стр. 134.

2.2. Средњевековне монархије

Врхунац средњег века је у периоду од XII до XV века. Основни облик владавине овог доба је монархија, а то је значило доживотну наследну власт једне особе. Најзначајнија средњовековна монархија је Источно римско царство, односно Византија. Од осталих држава позног средњег века значајне су Француска, Енглеска, Свето римско царство (које није било држава у правом смислу), Угарска краљевина, Кијевска Русија, Млетачка република и Папска држава (не треба заборавити да је и Бугарска имала велики утицај у једном кратком периоду, а још већи значај је имала српска држава под Немањићима). Овај период обележавају сукоби владара са феудалним племством и папом, око превласти.

У источном делу, раније Франачке државе (Немачке земље), сачувала се идеја о царској власти. Ту се формирало Свето римско царство. Држава је била подељена на војводства, тачније на велики број независних државица које су само формално прихватале врховну власт цара. Зато су владари морали да се ослањају на градове (који су тако добијали слободу) или цркву (која је тако јачала и богатила се) у тој борби. Владари су водили борбу и са папом око утицаја у хришћанском свету. Цареви су постављали бискупе или куповали положаје у цркви, али су понекад морали да се поклоне папи и признају му првенство. Тако је и Папска држава јачала.

И **Француска** је у овом периоду подељена, а краљеви су често били слабији и са мањим поседом него неки грофови и војводе. Борба владара и племства се водила око превласти у држави и око ширења поседа. Владари су се ослањали на градове и цркву, који су тиме јачали. Борба се водила и у Скупштини државних сталежа, коју је чинило племство, свештенство и грађанство. Векови су требали да прођу, па да краљеви овладају целом територијом Француске.

Јединствена државна територија и јака централна власт омогућавали су да трговина и размена роба теку без препрека и многобројних царина и пореза. То је омогућавало и цркви да лакше управља својим пословима и поседима.

У **Енглеској** је краљевска власт била јака, а територија је била јединствена. Ипак, јаки племићи су за време слабијих владара отпочињали борбу за јачање свог положаја и већи утицај на управљање државом. Тако је 1215. године, дошло до потписивања Велике повеље слобода, чиме је владарска моћ била ограничена. О спровођењу одредаба Повеље бринуо се посебан савет, јер су владари често покушавали да владају

самостално. Као последица борбе краљева са племством формирао се парламент (скупштина), државно тело које је још више ограничило власт енглеских краљева. У парламент је улазило племство, свештенство и грађанство.

За разлику од Европе, исламска монархија, калифат, задржала је и верске и лаичке функције. У Јапану, монархија је препустила политичку моћ шогунату, кога је у начелу контролисао цар, али у пракси је шогун, врховни војсковођа, доминирао њим. Покушаји царева да задрже своју позицију често су исходили међудинастичким сукобима. У Кини, монархија је еволуирала у централизовано бирократско тело, на чијем се челу смењивало више династија.

У средњем веку, европске монархије биле су захваћене процесом еволуције и трансформације. Теократска монархија, заснована на римској и хришћанској традицији, појавила се у првим вековима овог периода, с краљевима који су имали статус божјег представника на земљи. Први средњевековни монарси функционисали су као владари над народом (у смислу господара територија) и били су одговорни за његову заштиту. Међутим, у XI веку, реформе Папе Гргура изазивају конфликт између секуларне и црквене власти, јер папа је желео да изврши што већу централизацију црквене власти и тиме смањи овлашћења локалних црквених великодостојника.[178] Током средњег века краљеви су долазили на престо путем освајања, јавног проглашења, избором или наслеђем. Монарси су владали помоћу дворова, који су првобитно били њихова домаћинства, али су се од XII века развили у формалније, институционализоване бирократске структуре. Такође, током XII века краљеви су еволуирали у владаре народа и територија са дефинисаним границама. До краја средњег века постављени су темељи за идеју модерне државе-нације.

2.2.3. Византија

Византија је други назива за Источно римско царство, који је у употребу уведен у XVI веку. Постоји више тумачења када настаје Византија. Не постоји јединствен датум, у историјској науци, који се узима за почетак настанка Византије. Проучвање историје Византије обухвата период од оснивања града Константинопоља (Цариград), до пада Константинопоља под османску власт. Главна одлика Византије била је хришћанска

[178] *Папа Гргур VII*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9F%D0%B0%D0%BF%D0%B0_%D0%93%D1%80%D0%B3%D1%83%D1%80_VII, септембар 2015.

религија и античка грчка култура. Грчки језик је у VII веку постао званични службени језик. Византију није чинила ни једна одређена народност. У њој је дошло до великог мешања народа (Грци, Сиријци, Египћани, Римљани...).

Византија је била централизована држава, са стајаћом војском и уређеним бирократским апаратом. Владар је имао апсолутну власт у држави. Он је имао право доношења закона, убирања пореза, оснивања војске, суђења, одабира патријарха... Владара су бирали Сенат, грађани и војска, а крунисање владара се вршило у цркви (у VII веку крунисање је вршено искључиво у цркви Света Софија). По хришћанској религији сматрало се да је владар предодређен од бога да врши своју дужност. Владари су сликани у црквама као свеци. Грб Византије је био црвени или златни двоглави орао, који је представљао равнотежу између световне и духовне власти. Сенат је био саветодавни државни орган, кога су чинили истакнути грађани. Народна скупштина, као државни орган, није постојала. Држава је била подељена на префектуре, диецезе и провинције.

Први значајнији владар Византије у средњем веку, био је Јустинијан I и припадао је владајућој династији Јустина. Он је на месту цара Византије наследио свог ујака Јустина I 527. године. Јустинијан I је рођен у околини даншњег Лесковца, био је официр, а пред ступање на престо вршио је дужност заповедника гарде екскубитора (лична царева стража). Његова највећа жеља била је да под своју управу потчини некадашње територије јединственог Римског царства.

Војним походима које су предводили војсковођае Велизар и Нарзес, Јустинијан I је успео да стекне управу на територији целе Италије, северне Африке, делу Шпаније и на свим острвима у Средоземном мору. Да би осигурао границе византијског царства на истоку, био је приморан да са Персијом закључи мир, назван „вечити мир“, 532. године, према којем је био прописан одређени порез који је Византија морала да даје Персији. Ипак Персија, која постаје најјача држава у Азији, често је кршила закључено примирије. Поред спољних ратних сукоба Јустинијан I, је био приморан да организују сузбијање грађанског устанка против царске власти у Константинопољу 532. године.[179] Умро је у Константинопољу 565. године.

За време владавине цара Јустинијана I, извршена је, до тада, највећа кодификација римског права, Јустинијанова кодификација. Период кодификације је трајао од 528. године до 534. године. Највећи део посла у вези са кодификацијом обавио је правник

[179] Острогорски, Г., *Историја Византије*, Просвета, Београд 1969, стр. 88-91.

Трибонијан. Јустинијанову кодификацију чине збирке: *Codex Iustinianus*, *Digesta*, *Institutiones*, *Codex repetitae praelectionis* и *Novellae*. Све ове збирке у средњем веку добијају назив *Corpus iuris civilis* (зборник грађанског права). *Codex Iustinianus* је зборник царских закона, који није сачуван до данас. *Digesta* чини највећи део *Corpus iuris civilis*. *Digesta* зборник обухвата сабрана дела одређених ранијих римских правника, која су по потреби мењана. *Institutiones* или институције представља уџбеник за изучавање права са законском снагом. *Codex repetitae praelectionis* (зборник поновног читања) је зборник настао због недостатака *Codex Iustinianus*. *Novellae* (нови закони) су закони усвојени после објављивања Јустинијанове кодификације због тумачења нејасних закона. Јустинијанова кодификација представља основицу за касније средњевековно и модерно европско право.[180]

Јустинијан I је 529. године издао наредбу којом се забрањују сва верска учења осим хришћанског. Он је решавао црквене спорове, објављивао верске едикте, председавао црквеним саборима и писао теолошке текстове и песме. Његова власт над црквом била је неограничина.

Последњи владар пре оснивања Ираклијеве династије био је цар Фока. У овом периоду највећа спољна опасност Византији, су били народи који су продирали са севера преко Дунава. Византијска војска је одбила да пређе Дунав, ради очувања границе и прогласила је за цара официра Фоку 602. године. Фока је са војском отишао у Константинопољ где је уклонио све могуће претенденте на престо. Насилничким начином владања успевао је да се одржи на месту цара, али је тиме погоршао ситуацију у монархији, која ће неминовно довести до унутрашњег сукоба. Против Фоке се побунио егзарх (управитељ) Картагине, Ираклије, који је послао флоту коју је предводио његов истоимени син. Ираклије млађи је успео да уклони Фоку са места владара, а потом је крунисан од стране питријарха 610. године, чиме он постаје нови легитимни цар Византије.

Цар Ираклије се сматра оснивачем Ираклијеве династије. У тренутку када је Ираклије крунисан Византија је имала управу, у Европи, само над градовима Константинопољом, Атином, Солуном и делом територија у Малој Азији. Скоро цела територија Балканског полуострва била је под влашћу Словена и Авара. Уједињени ови народи (Словени и Авари) покушавали су да освоје Константинопољ, али нису имали успеха. Ратови Византије и Персије настављени су све до 630. године и завршени су

[180] Станојевић, О., *Римско право*, Досије студио, Београд 2008, стр. 91-95.

победом Византије. Византије је освојила Јерменију, део Месопотамије, Сирију, Палестину и Египат. Ове персијско-византијске војне сукобе можемо сматрати првим верским ратним сукобима (нпр. крађа хришћанских реликвија и њихов повратак). Цар Ираклије је лично предводио војску у свим војним походима против Персије. После победе над Персијом, на истоку се појавила нова спољна опасност по Византију, Арабљани. Први сукоб између византијске и арабљанске војске се десио 634. године. До 640. године Арабљани су освојили Сирију, Палестину, Персијско царство, Јерменију и започели освајање Египта. После пораза од Арабљана цар Ираклије се разочаран вратио у Константинопољ где је и умро 641. године.

Најзначајније дело цара Ираклије је тематско уређење царства. Ову унутрашњу реформу цар је спровео како би ојачо тренутну територију која је била под управом Византије. Цар је на територији Мале Азије, која није била под влашћу Персијанаца установио војне округе-теме. Цивилну и војну власт над темом имао је стратег. Овом реформом цар је укинуо најамничку војску коју су заменили слободни сељаци ратници. Сељаци ратници су за службу у војсци добијали одређен део земље и имали су мање порезе у односу на друге грађане у царству. Временом, тематско уређење биће спроведено у свим византијским провинцијама и одржаће се све до XI века.[181]

За време владавине цара Ираклија грчки језик се установљава као службени језик царства, а латински језик се укида из употребе. С обзиром на промену службеног језика царства, цар је променио и назив царске титуле. Римске царске титуле заменила је грчка реч василевс.

После смрти цара Ираклија његови потомци су владали Византијом све до 711. године, изузев периода од 695. године до 705. године. Арабљани су имали успеха у свим војним походима све до опседања Константинопоља, које је трајало од 673. године до 678. године. Тада је Византијски цар био Константин IV. Византијска војска је победила арабљанску флоту и тиме јој нанела први пораз.

Цар Лав III је оснивач Исавријанске или Сиријске династије. Власт је освојио уз помоћ војске којом је заповедао. Крунисан је у Константинопољу 717. године. Лав III је рођен у Сирији, а пре него што је крунисан вршио је службу стратега у теми Анатолика. За време своје владавине успешно је водио војне сукобе са Арабљанима. Успешно је бранио Константинопољ и успео је да спроведе византијску власт у целој Малој Азији. Умро је 741. године, а на месту цара га је наследио његов син Константин

[181] Павловић, М., *Правна историја света*, Надежда Павловић, Крагујевац 2000, стр. 140-141.

V. Због унутрашњих војних сукоба Константин V је изгубио царксу титулу 742. године, али је већ 743. године уз помоћ војске успео да поврати своју царску титулу. Као и његов отац успешно је водио све војне похода на истоку против Арабљана, као и на северу против Бугара и Словена. Умро је у току војног похода на Балканском полуострву 775. године.

Цар Лав III је био први владара који је био против култа поштовања хришћанских икона, зато се и сматра првим царем иконоборцем. Није могуће, са тачношћу, утврдити све чињенице због којих је дошло до забрањивања приказавиња и цртања хришћанских икона. Са сигурношћу можемо констатовати да Лав III није подржавао званично црквено хришћанско мишљење, о природи Исуса Христа. Цар је сматрао да икона представља идолопоклонство, а да је то одлика тзв. паганских религија. Први указ (правни акт) против култа икона издао је цар Лав III 726. године. Због укидања икона организовано је више грађанских устанака нарочито у Грчкој и Италији, али су сви устанци сузбијени. Црквена лица која су била присталице култа икона били су прогањани из царства, сакаћени па чак и убијани. Цар Лав III је издао збирку закона названу Еклога, у којој се по први пут у римско право уводе телесне казне типичне за источне деспотије. Ове телесне казне су се и раније спроводиле у Византији, али нису биле законски озваничене. Константин V је био још већи присталица иконоборачке политике. За време владавине Константина V, Византија је изгубила утицај у средњој Италији, а папина служба у Риму сматрана је незаконитом.

Константина V је наследио његов син Лав IV 775. године који је умро 780. године. Лава IV је наследио његов син Константин VI који је владао од 780. године до 797. године. Константина VI са власти је сменила његова мајка Ирина која је владала од 797. године до 802. године.

Цар Лав IV је био присталица иконоборачке политике, али ју је спроводио много блаже него његови претходници. Константин VI је, такође, био присталица иконоборачке политике, али није био у могућности да је у пракси спроводи. Константин VI никад није самостално владао царство. За време његове владавине у његово име је владала његова мајка Ирина. Ирина је сматрала да треба укинути иконоборачки покрет и поново успоставити култ икона. На Седмом васељенском сабору, одржаном у Никеји 787. године, поново је успостављен култ обожавања икона. Овај сабор је организован уз помоћ Ирине. Од 797. године Ирина је вршила дужност цара Византије. Она је била прва жена која је носила титулу цара и самостално је

владала царством. Она није организовала војне походе и водила је помирљиву политику према Арабљанима и према Словенима и Бугарима. Папа је у Риму 800. године без сагласности патријарха из Константинопоља крунисао за цара Свете Римске империје Карла Великог, франачког владара.[182] Папа је свој поступак оправдавао тиме што је у том тренутку дужност цара Византије вршила жена.

У периоду од смене Ирине 802. године, до оснивања Македонске династије 867. године, Византија је губила свој спољнополитички утицај у свету, а истовремену су је потресали унутрашњи грађански сукоби. Иконоборачки покрет се званично спроводио до 843. године, када је поново успостављен култ икона на сабору коме је председавао патријарх.

Сматра се да су браћа Константин и Методије из Солуна дошли у моравску државу и 863. године започели посао на описмењавању Словена. С обзиром на многобројна археолошка открића, тврдања да су словени своју писменост добили од Константина и Методија је нетачна. Константин и Методије нису створили ново писмо, него су радили на усклађивању тада постојећих словенских писама са грчким писмом, ради писања хришћанских светих списа. Циљ њиховог рада је био да се словенске хришћанске цркве потчине цариградској цркви.[183]

Василије I је оснивач Македонске династије (пореклом је био из теме Македонија). Владао је од 867. године до 886. године. Постао је владар тако што је прво убио великог државника, који је имао титулу цезара, Варду, а не дуго затим и самог цара Михаила III. Наследио га је син Лав VI прозван „Мудри“, који је владао до 912. године. За време владавине Василија I усвојени су правни приручници Прохирон и Епанагога, ради усаглашавања закона, после иконоборачке кризе, а за време владавине Лава VI Мудрог усвојен је правни законик Василике.[184]

У овом периоду утицај цара на државу је све већи, можемо га поредити са статусом који су некада имали антички грчки владари. Цар не подлеже закону. Евентулано је био ограничен одређеним моралним нормама. Син Лава VI, Константин VII Порфирогенит је владо од 913. године до 956. године, али његова владавина као врховног поглавара државе није била константна. Константин VII Порфирогенит се највише занимао за књижевност, а нарочито за историју. Детаљно је описао царске

[182] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Београду 2009, стр. 157.
[183] Деретић, Ј. и Антић, Д., *Србица*, Сардонија Београд 2009, стр. 472-481.
[184] Павловић, М., *Правна историја света*, Надежда Павловић, Крагујевац 2000, стр. 145-146.

привилегије: пурпурна одежда, скиптар, посебни прстен, клечање пред царем...[185] Његово књижевно дело *De administrando imperio* (О управљању царством) је упућено његовом сину.[186] Последњи значајни легитимни владар из Македонске династије је био Василије II. Владао је од 976. године до своје смрти 1025. године. Уз име добио је и надимак „Бугароубица“, због војних сукоба са Бугарима и суровог кажњавања бугарских војних заробљеника. Феудализација државе је започета, тј. можемо рећи да је победило феудално племство.[187] Феудализацију државе је убрзало установљавање земљишних поседа пронија, због којих је временом централна власт царства све више губила свој утицај.[188]

Манојло I је био син Јована II, припадао је династији Комнина и владао је од 1143. године до 1180. године. Био је способан војсовођа и вешт дипломата. Његова крајња тежња је била ширење Византије на запад и обнава Римског царства. После његове смрти Византију све више угрожавају крсташи, српска држава стиче самосталност, као и бугарска држава. Династију Комнина је заменила династија Анђела.

Најзначајнији догађај за време династије Анђела је био пад Константинопоља 1204. године, када су га заузели крсташи. После пада Константинопоља на територији Визентије долази до стварања више вазалних кнежевине, али и других државних творевина преко којих је Византијска држава наставила да постоји. Латинска владавина над Константинопољом је трајала од 1204. године до 1261. године, када је у овај град ушао Михаило VIII, први из династије Палеолога. Испоставило се да је по Византију подједнако било опасно, како исламско продирање са истока, тако и агресивна политика католичке цркве са запада.

Последња легитимна владајућа династија Византије је била династија Палеолога. За време владавине цара Андроника II који је владао од 1282. године до 1328. године изједначена је титула савладара са титулом цара. Латинска владавина је оставила тешке последице на некад моћну византијску државу. Даљем опадању Византије допринели су грађански ратови и јачање српске државе, као и економска криза (приходи царске благајне су били вишеструко мањи него у првим вековима постојања Византије). Да би

[185] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Београду 2009, стр. 159.
[186] *De administrando imperio*, https://sr.wikipedia.org/wiki/De_administrando_imperio, децембар 2015.
[187] Острогорски, Г., *Историја Византије*, Просвета, Београд 1969, стр. 305.
[188] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Правни факултет Универзитета у Београду 2009. стр. 165.

спасили државу, поједини византијски цареви су тражили верску унију са Римом, док је, насупрот томе, велика већина народа у Византији била против унијаћења.

После пораза српске војске на Марици 1371. године, византијски цар постаје отомански вазал.[189] Византија је престала да буде у вазалном положају 1403. године, годину дана после битке код Ангоре, али је то трајало само до 1424. године. Последњи легитимни цар Византије је био Константин XI. По мајци је био Србин из породице Дејановић Драгаш. Погинуо је 1453. године у последњој војној одбрани Константинопоља. Ова година се узима као година престанка постојања Византијског царства. Многи подаци упућују на то да се послењи Византијски цар, у борби за одбрану Цариграда држао веома храбро. Руски велики кнез Иван III (ујединитељ Русије) оженио је синовицу Константина XI и преузео Византијски грб, царске симболе и дворски церемонијал из Константинопоља. Можемо закључити да је на тај начин „ударио темеље Трећем Риму“ односно Москви и Руској царевини.[190]

2.2.4. Русија

У старом веку пределе јужне Русије насељавали су Скити и Сармати. Идући према истоку до реке Танаис (Дон) простире се скитска земља, а преко ове реке налазе се сарматске земље (Херодот их назива Сауромати).[191] Није постојала јасна разлика између ова два народа, али је њихово индоевропско порекло неоспорно. Није могуће са сигурношћу утврдити колику територију је заузимала Скитија, тако да је могуће да су у њој живели народи различитог етничког порекла. Сармати се насељавају на територији јужне Русије у III веку п. н. е. и сматрамо да су од они тада имали већи утицај него Скити. Скити и Сармати су били претежно номадски народ, али је са сигурношћу било и оних који су се бавили земљорадњом. У спољној политици имали су највише контакта са Грцима и Римљанима. Њихова религија ни данас није протумачена и сматра се паганском (заснована на паганским идолима, култу сунца, култу животиња, праћењем годишњих доба...). О животу њихових владара се слабо зна.

Сачуване гробнице скитских-сарматских владара или неке више властеле, су нам најрелевантнији увид о статусу владара. Скити су имали обичај да балзамују тј. мумифицирају свог владара кога са ковчегом споштају у велику подземну гробницу.

[189] Острогорски, Г., *Историја Византије*, Просвета, Београд 1969, стр. 503.
[190] Исто, стр. 529.
[191] Херодот, *Историја, том I*, Матица српска, Нови Сад 1988, стр. 281-285.

Врло често, у гробницама су налажене жене владара, његови најближи службеници, многобројни драгоцени предмети и велики број коња, наравно све ово је било жртвовано да би служило владару и на „оном свету“.[192] Како се насељавају Сармати и добијају на утицају, тако се и сахрањивање са великим бројем жртвовања смањује. Сармати су најчешће своје умрле спаљивали, а њихове остатке стављали у урне које су потом закопавали. У сваком случају неоспорно је веровање Скита и Сармата у загробни живот. Руси припадају словенској групи народа, која спада у једну од највећих народних група на свету. Реч Словен или Словени се први пут појављује VI веку (у списма, код историчара...). Поред тога што обележава народ, реч Словен, врло лако може означавати и народ који говори истим језиком.

Рани средњи век је и време стварања прве руске државе. Источнословенска насеља се у овом периоду групишу око великих река и на узвишењима. Стварају се утврђења са бедемима (најчешће од земље). Предели око Карпата и даље према истоку чиниће територију прве руске државе-Кијевске Русије. Близина Римског царства и касније Византије утицала је на прихватање њихових цивилизацијских тековина од стране руских племена. Поједини антички писци су се бавили Словенима или Трибалима, па је очигледно да су већ тада ови народи имали значајно место у тадашњој Европи. О њима пишу византијски, арапски и други историчари и путописци истичући посебно њихову војну организацију.[193] Заједно са Аварима, Словени 626. године, први пут, опседају Константинопољ, али безуспешно.

Руска племена су на преласку из античког доба у средњи век заузимала велики простор између Ладоге, Балтика, Карпата и великих река на истоку. Већ тада су се истицали поједини велики центри, као што су Новгород, Смоленск, Кијев и још неколико старих градова.[194] Државно јединство овог великог простора је било доста тешко сачувати, па је народ овог подручја позвао (према старим руским летописима, нпр. „Повест минулих лета“) варјашке (викиншке) кнезове да установе ред. Ово није значило туђинску власт, већ је дошло до њиховог „стапања“ са народом који је ту живео.[195] Долазак Варјага довешће до стварања прве руске државотворне династије Руриковича по оснивачу династије Рурику. Из овога можемо закључити да су у почетку владари били изборни и да се престо наслеђује појавом Рурика, као монарха.[196] Рурик је

[192] Милановић, М., *Историјско порекло срба*, Вандалија, Београд 2011, стр. 127-137.
[193] Греков, Б., *Борба Русије за изградњу своје државе*, Никола Пашић, Београд 2008, стр. 32.
[194] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 6.
[195] Солоњевич, И., *Народна монархија*, Укронија, Београд 2014, стр. 162-166.
[196] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 7-8.

државу назвао по имену народа који је ту живео (Руси, Раси), а тај народ је највероватније своје име добио од неког пређашњег владара, који је у корену речи свога имена имао реч Рус. Кнез је оличавао врховну власт и државно јединство. Он је био судија, војсковођа, законодавац, убирао је порез, представљао је државу према иностранству, проглашавао је рат и закључивао мир.[197] Наследник Рурика је био његов син Игор, уместо кога је владао његов блиски рођак Олег. Овај Велики руски кнез (како ће се монарх код Руса називати до успостављања царства) ојачао је и проширо државу и Кијев одредио за престоницу (од тада се Кијев назива мајком руских градова).[198] Олег је чак покушавао да освоји Константинопољ, али без успеха. Из овог периода су значајна два уговора, између Русије и Византије, од којих други из 911. године има већи значај и уређује правне и трговинске односе између Руса и Грка. Каснији владари (Игор и други) су такође закључивали уговоре са Византијом. У њима се спомињу и Руси хришћани и црква у Кијеву. На основу овога можемо закључити да је хришћанство продрло у Русију и пре великог кнеза Владимира. Ова тврдња постоји због значаја кнегиње Олге удовице кнеза Игора, која је успешно владала уз малолетног сина Свјатослава. Приликом њеног боравка у Константинопољу је примила хришћанство и започела његово ширење по Русији.[199] Свјатослав је био велики ратник и продро је у својим војним походима до Кавказа. Приликом његове посете Константинопољу, када је закључен споразум о миру, сачуван је веома сликовит опис Свјатослављевог изгледа. Био је снажан, средњег раста, плавох очију и дугих бркова, у једном уву носио је минђушу са црвеним каменом и бисерима. Осим једног прамена сва коса му је била ошишана, што је указивало на племенито порекло. Имао је бело одело, исто какво су носили његови ратници. [200] Током времена династија Руриковича се гранала и дала значајне владаре (Владимир, Јарослав, Александар Невски и др.), оснивача градова и законодавце.

У овом раном периоду развоја руске државе долази до значајнијег раслојавања и издвајања сталежа. Издваја се аристократски део становништва-бојари. Поред њих слободни људи су били грађани и сељаци. Постојали су и полуслободни људи „закупи“ и недефинисано робље.[201] Нешто касније, после преовладавања хришћанства, ствара се

[197] Тихомиров, Л., *Монархија*, Укронија, Београд 2008, стр. 204.
[198] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 8.
[199] *Повјест минулих љета или Несторов Љетопис*, превод Ненад Косовић, Никола Пашић, Београд 2003, стр. 37-39.
[200] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 11.
[201] Исто, стр. 22-23.

и црквени сталеж, одвојен од других сталежа због јединственог утицаја на све сталеже. Уз кнеза се ствара и посебан државни орган Бојарска дума (у који улазе кнежеви саборци из ратова, као и градске старешине). Масе градског становништва су биле основа за формирање Већа које је имало значајну улогу у јавним пословима. Посебно важну улогу су ови органи имали када је кнез био малолетан или недовољно способан да поднесе терет владарских обавеза.[202]

Кијевска Русија дуго није била јединствена држава. Први Велики кнезови су имали у оквирима своје државе, своје намеснике, али и кнезове или главаре мањих племена. Неки кнезови су уживали доста широку аутономију.[203] Јачање хришћанства у Русији утицало је и на јачање централне власти. Покрштавање целе Русије, у време великог кнеза Владимира, имало је велики утицај на културни и политички преображај државе. Овај велики руски владар примио је хришћанство после сукоба са Византијом и освајања грчког града Херсона.[204] Прво су се крстили војници и бојари, а касније је по наредби великог кнеза извршено покрштавање целог народа. Истовремено су рушена стара светилишта и пагански идоли, а на тим местима су грађене цркве.[205] Владимир се истиче као реформатор, велики државник и зачетник образовања, односно школства у Русији. Изградња црквене организације оличавала се и у подизању цркава и манастира, од којих посебан значај има Кијевско-печерска лавра која је кроз векове дала велики број руских светаца и просветитеља.[206] Црква је имала велики утицај на стварање права, пре свега црквеног, али и световног. Велики значај, као законодавац, имао је монарх, велики кнез. Први велики споменик руског права, Руска правда, везује се за име великог кнеза Јарослава (познатији као Јарослав Мудри) почетком XI века, али је веома извесно да су неки његови делови настали и знатно раније. Јарослав је био син кнеза Владимира и водио је велике битке да би обезбедио престо. Из тих сукоба је изашао као победник, а после смрти брата Мстислава загосподарио је целом руском земљом. Наведени законик се бави различитим областима живота. У њему се ноеспорно утврђује приватна својина.[207] Овај правни акт садржи и одребе о крвној

[202] Исто, стр. 23.
[203] Исто, стр. 22.
[204] *Sveti Vladimir veliki knez ruski i Dan krštenja Rusije*, http://www.bastabalkana.com/2015/07/sveti-vladimir-veliki-knez-ruski-i-dan-krstenja-rusije, јун 2015.
[205] *Sveti Vladimir veliki knez ruski i Dan krštenja Rusije*, http://www.bastabalkana.com/2015/07/sveti-vladimir-veliki-knez-ruski-i-dan-krstenja-rusije, јун 2015.
[206] Јелачић, А., *Историја Русије,* Романов, Бања Лука 2008, стр. 24.
[207] Греков, Б., *Борба Русије за изградњу своје државе*, Никола Пашић, Београд 2008, стр. 61.

освети, кривичним делима убиства, као и о казнама за ова и друга кривична дела.[208] У Законику су прописане и норме које се односе на куповину и продају различитих ствари, као и на цену. Уњему се налазе и прописи о војницима.[209]

Руска држава се током XI века ширила на исток обухватајући све више градова. Велики кнез Владимир Мономах, унук Јарослава Мудрог, одлучио је да своје седиште пресели далеко на исток, у Суздаљ 1093. године. У његово време Русија се простирала од Галиције, па до Волге. Ово је време стабилности и јачања државе. Мономах је остао забележан као успешан владар једне велике земље. Његов син Јуриј Долгоруки је 1147. године основао Москву и утврдио је (направио утврђење у грађевинском смислу). Он престоницу сели у Владимир 1157. године. Треба да напоменемо да је са променом престонице вршена и промена духовног центра Русије, па се седиште митрополије сели у нову престоницу Владимир. Све ове промене центара државности утицале су на сукобе између чланова владајуће династије, као и на осамостаљење појединих градова и кнежева од престонице (нпр. Новгород).

Средином XIII века Русију угрожавају непријатељи и са истока и са запада. Са истока надиру Монголи, које је крајем XII и почетком XIII века ујединио и војно организовао Џингис-кан. Велика битка Монгола са Русима догодила се 1238. године на реци Сити, када је погинуо велики кнез Јуриј II.[210] Убрзо после тога Монголи су заузели скоро целу Русију (Кијев је заузет 1240. године).[211] Русија постаје монголски вазал, а њене владаре је потврђивао монголски кан.

После неколико промена на руски престо долази синовац Јурија II, Александар, новгородски кнез. Био је врло млад када се са северозапада појавила нова опасност, Швођани и Немци. На реци Неви Александар је победио Швођане и Немце и добио надимак Невски. Кроз две године на Русију је кренула велика немачка војска са витезовима тевтонског реда. Александар Невски је ову војску дочекао на чудском језеру и поразио је.[212] Његов углед је постао огроман. Разлог нису биле само ове велике победе већ и заштита руског народа од монголске власти (његова успешна дипломатија по питању плаћања данка и положаја руског становништва).

Александра наслеђује најмлађи син Данило који развија нови руски центар, Москву, градећи у њој и око ње цркве и манастире. По њему се ова грана Руриковича

[208] Исто, стр. 62.
[209] Исто, стр. 62-65.
[210] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 30-32.
[211] Нарочницка, Н., *Русија и Руси у светској историји*, СКЗ, Београд 2008, стр. 111.
[212] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 33-34.

назива Даниловичи. Његови наследници су се учврстили у Москви, а посебно велики значај има премештање митрополије из Владимира у Москву 1326. године (постоји податак и за 1321. годину). Како су се у време монголске власти осамосталиле многе руске кнежевине, московски кнезови су настојали да у што већој мери поврате свој утицај на територији целе Русије. У томе је значајну улогу имала и сверуска црква која је била најзначајнија спона руског народа и руске земље.

Велики значај за ослобођење од монголске власти имао је московски кнез Димитрије, који је поразио татарску војску 1380. године на Куликовом пољу (птица кулик на руском језику је исто што и птица кос на српском језику) поред Дона (зато и добија надимак Донски, као што је некад његов предак Александар постао Невски).[213] Обнова идеје самодржавља (која се повремено јављала вековима уназад) имала је за циљ да се државна власт нађе у рукама великог кнеза и да се на тај начин обезбеди јединство руских земаља.[214] Још цео век трајаће борба за потпуну независност Русије, од монголске власт. Истовремено ће идеја самодржавља доживети потпун тријумф са настанком Руског царства. Нестанак Византије имао је велики утицај на настанак нове империје. Иван III, као што је раније наведено, после пада Константинопоља 1453. године преузео је византијске владарске и државне симболе и оженио се Софијом Палеолог, царском принцезом и синовицом последњег византијског цара Константина. Москва постаје „трећи Рим“, а са јачањем државе ширио се и јачао сталеж бојара уз подстрек великог кнеза. Иван III се називао царем и самодршцем, што је истицала и руска црква.[215] Овим путем наставио је и његов наследник Василије, као и наредни владари. Посебно су истицали право наслеђа, позивајући се на своје претке, старе кијевске кнезове.

Василијев наследник Иван IV (касније назван Грозни) био је малолетан у тренутку када је требало да преузме власт. Уместо њега владарске обавезе је преузела његова мајка Јелена, уз помоћ бојара. Јелена је умрла 1538. године (вероватно је била отрована), па су управу у земљи преузели бојари. Током трајања ове управе десило се више сукоба и обрачуна међу бојарима, што је оставило трага на младом владару.[216] Иван IV се крунисао за цара 1547. године. Он је први руски владар који је званично примио царску титулу, док су његов деда и отац њу само узгред спомињали.[217] Био је

[213] Исто, стр. 44.
[214] Тихомиров, Л., *Монархија*, Укронија, Београд 2008, стр. 226.
[215] Исто, стр. 230.
[216] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 54.
[217] Тихомиров, Л., *Монархија*, Укронија, Београд 2008, стр. 233.

човек високе интелигенције и велике храбрости. Он је идеју самодржавља поставио као основу постојања јединства државе и народа. Оно долази од бога, односно добија се божјом милошћу. Суштина царске власти је да цар није изабран од народа, али да народ који је у вери његову власт признаје.[218] Цар сматра да је штетно да се његова власт ограничава од стране аристократије, јер је самовлашће бојара доводило до отимачине оног што је царско и оног што је народно. Иван Грозни је 1550. године донео Судски законик (Царски судбеник) уз сагласност цркве. У овом правном акту је врло прецизно регулисан судски поступак и плаћање такси, а утврђене су строге казне против неправедних и подмитљивих судија.[219] Поред процесних норми у овом законику постоје и норме материјалног права које се тичу права наследника, као и норме које регулишу односе сељака и земљопоседника.[220] Цар је више пута током владавине био у сукобу са бојарима и својим саветницима. Посебно га је погодила смрт супруге Анастасије (која је била из породице Романов), за шта је оптужио своје саветнике и бојаре. Због свог неповерења у околину одлучио је да створи посебно царско имање које припада само њему, Опричнину. Поред унутрашњих несугласица имао је неке значајне војне успехе, освојио је Казањ и Астрахањ, а крајем његове владавине козачки атаман Јермак Тимофејевич је продро преко Урала и освојио западни Сибир.[221] Ради трговине са западном и централном Европом на северу је основао град Архангелск.

Иван Грозни је био последњи велики владар из династије Руриковича. После његове смрти наступило је време сукоба („Смутное време“) између царске власти и бојара, као и између бојара међусобно. На престо је формално дошао Фјодор, син Иванов који је био умно заостао. Поред њега претендент на престо је био и Иванов најмлађи син Димитрије, болестан од епилепсије, који је страдао под неразјашњеним околностима (убио се или је био убијен). После много сукоба, као незванични господар Русије појавио се Борис Годунов, Фјодоров шурак. Он је успео да учврсти царску власт и да Руску православну цркву 1589. године уздигне у ранг патријаршије.

После смрти цара Фјодора 1598. године, а уз подршку цркве и великог дела вишег и средњег сталежа проглашен је за цара.[222] Борис Годунов је успео да порази Швеђане и Монголе (Татаре), као и да се одупре Пољској. После смрти Бориса Годунова 1605. године, на престо је дошао његов син Фјодор II, али се уз подршку Пољске за цара

[218] Исто, стр. 235.
[219] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 55.
[220] Исто, стр. 55.
[221] Исто, стр. 62.
[222] Исто, стр. 67.

прогласио извесни Димитрије, који је преузео идентитет умрлог сина Ивана Грозног. У Москви је тада дошло до велике буне и Пољаци су поражени, а лажни Димитрије убијен. За цара је изабран бојар Василије Шујски, али се сукоби у Москви настављају уз мешање Пољака и Швођана. Пољаци поново заузимају Москву из које руски патријарх Гермоген позива народ на отпор, пре него што је убијен. После овог позив окупља се народна војска сачињена од козака, сељака и племића. Ова војска ослобађа Москву и припрема проглашење новог цара. Нови цар постаје Михаило Фјодорович Романов (из ове породице је била царица Анастасија), кога подржавају козаци, али и други сталежи.[223] Наступио је период новог успона руске државе под династијом Романов.

2.2.5. Франачка

Распад Римског царства и пад Рима под власт варвара 476. године означавају и почетак стварања нових држава и култура у централним и западним крајевима Европе. Дошло је до мешања култура, народа и језика. Хришћанска религија је имала изузетно значајну улогу у стварању нових држава. За формирање најзначајније државне заједнице у овим деловима Европе посебне заслуге има германско племе, Франци. Још док је Римско царство владало пространствима централне Европе и Галије, Франци су вршили упаде у ове области. Због тога су Римљани организовали војне операције против њих и успевају да их привремено потчине (салијске Франке).[224] У мирним раздобљима значајан број Франака је био у римској служби.[225] После пада Рима краљ салијских Франака, Хлодовех, успео је да заузме Галију (битка код Соасона 486. године), порази преостале Римљане и створи велику државу између Атлантика, Северног мора и Средоземног мора. Посебан значај има његово прихватање хришћанства 503. године (по неким подацима 496. године).

За време Хлодовехове власти донет је и први познати законик у Франачкој, Салијски законик. Овај законик се највише односио на грађанско право и за основу имао обичајно право уз значајан римски утицај. Хлодовех је Римљанима дао велике повластице, а њиховим велепоседницима није одузимао поседе. Изузетно велики значај имала је и црква која је имала значајну аутономију и истовремено велики утицај на

[223] Исто, стр. 77-78.
[224] Марцелин, А., *Историја*, Просвета, Београд 1998, стр. 132.
[225] Исто, стр. 70.

власт. Тако је дошло до инкорпорације Римљана у Франачку, као и галског становништва што ће касније у западним деловима државе бити основа за стварање француског народа.

Хлодовех се сматра оснивачем династије Меровинга, која је наредна два века владала Франачком. У наредном периоду донет је и један значајан документ који је ограничавао краљевску власт. Овај документ донео је 614. године краљ Хлотар II и он се тицао ограничења краљевске власти.[226] Обавеза краља је да племство (грофове) мора да бира од локалних великаша, а истовремено се велика овлашћења дају управнику двора (мајордому). Црква је добила већу кривичну јурисдикцију, па је свештенству могла да суди и за деликте који нису везане за цркву.[227] После ових промена велики значај добија породица Каролинга, рипуарских Франака.

Важан тренутак у развоју Франачке је битка код Поатјеа у којој је франачка војска под командом мајордома Карла Мартела, из лозе Каролинга, поразила Арабљане и спречила њихов даљи продор у Европу. Ова победа није само учврстила Франачку, већ је и истакла значај породице Каролинг. Мартелов наследник, Пипин Мали, је уз подршку папе, збацио последњег краља из династије Меровинга и прогласио се за краља. Његов син Карло, познатији као Велики, осваја све преостале германске земље, велики део Апенинског полуострва, као и део словенских земаља и делове Балкана. После ових великих освајања, проглашен је за цара, односно римског императора у Риму 800. године.[228] Сукоб са Византијом, око примата над царском круном, решен је споразумом у Ахену 812. године када су подељене сфере утицаја Франачке и Византије. Ова моћна држава није дуго трајала. После смрти Карла Великог 814. године дошло је до наглог слабљења и њеног распада 843. године, када ће је поделити унуци Карла Великог (Карло, Лудвиг и Лотар).[229]

Положај владара, монарха, се значајно мењао кроз историју ове државе. Хлодовех се појавио као владар-војсковођа на прелазу из војне демократије у државу и германска традиција и обичајно право су имали велики утицај и на будуће франачке владаре. Још за његовог живота његова краљевска овлашћења су се мењала под утицајем постојеће галскоримске традиције, као и под утицајем католичке цркве. Одређени утицај су имали и сабори великаша као и народне скупштине чији је утицај временом био све

[226] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Београд 2009. стр. 198.
[227] Исто, стр. 198.
[228] Исто, стр. 199.
[229] Исто, стр. 199.

слабији. Положај управника двора је имао све већи значај, па је ова функција временом постала наследна. За краља је држава била његова баштина. Он је са земљом располагао на начин који је сматрао најцелисходнијим. Краљ је био заповедник војске, и имао законодавну и судску улогу. За краљевски положај била је неопходна и сагласност цркве, односно папе (у католичком делу Европе).[230] Монарси из Меровиншке и Каролиншке династије представљали су узор будућих владара у западној и централној Европи.

2.2.6. Остале значајне средњевековне монархије

Енглеска

Римска власт на острву Велика Британија престала је крајем IV века наше ере, када је Римско царство било угрожено великим нападима варвара. Убрзо на ова острва се досељавају германска племена Јити, Саси и Англи, који ће келтске становнике Велике Британије потиснути на север и запад (у области данашње Шкотске и Велса). Од ове групе германских племена настали су Енглези, који су до IX века били подељени у неколико мањих краљевина. До уједињења је дошло 829. године под краљем Васекса, Егбертом. Два века пре тога Енглези су примили хришћанство. Током VIII и IX Енглеске краљевине су биле угрожене сталним нападима викинга из Скандинавије. Краљ Егберт је успео да порази викинге и привремено спречи њихове нападе. Пресудну победу над викинзима остварио је Егбертов унук Алфред, који их је поразио 878. године. У раном пероиоду, енглеских краљева, њихова надлежност се пре свега сводила на функцију војсковође, мада се још у VI веку појављује писано право (кодификација обичајног права као Зборник права за краљевину Кент).[231]

Краљ Алфред је свој утицај проширио како у верском погледу (покрштавање побеђених непријатеља), тако и у законодавном смислу. Он је сакупио законе из седам енглеских краљевстава, које је касније објавио као кодификацију, Законик краља Алфреда.[232] Започео је и писање значајне Англосаксонске хронике (која је писана наредна два и по века) у којој се налазе многи значајни подаци о Енглеској тога доба. Скоро читав век после њега владао је мир, да би крајем X века дошло до унутрашњих сукоба око власти. Поново се појавила опасност од викинга.

[230] Исто, стр. 202.
[231] Исто, стр. 213.
[232] Исто, стр. 212.

До половине XI века на престолу су се смењивали домаћи и дански краљеви. У борбу за енглески престо се умешао и норманској војвода из северне Француске, Виљем, који је 1066. године код Хејстингса поразио енглеског краља Харолда и преузео власт. Ова промена на престолу довешће до јачања Енглеске. Посебан значај има долазак на престо краља Хенрија II, првог из династије Плантагенет (такође пореклом из Француске), који је венчањем са Елеонором од Аквитаније добио велике поседе у Француској.[233] Овај владар је успео да освоји и Ирску, а затим је започео реформу правног система. Основао је судове са поротом, као и путујуће судије. У његово време постављају се основе особеном правном систему у Енглеској, *Common Low*. Хенријеви синови, Ричард Лављег Срца и Јован Без Земље владали су у време када се власт краљ почињала ограничавати, путем правних аката. Краљ Јован Без Земље је 1215. године донео велику Повељу о слободама (*Magna Carta Libertatum*), којом се власт круне ограничава у корист аристократије (барона).[234]

Посебан значај има формирање парламента, као израз институционалног ограничења власти круне. Већ у XIV веку у оквиру парламента се формирају два дома и то Дом лордова и Дом представника, који постоје до данас. Средњевековна Енглеска водила је стогодишњи рат са Француском, око спорних земаља на француској територији (1337-1453) и поред успеха на почетку овог рата, Енглеска се на крају повукла из Француске (осим из Калеа). Крајем овог рата избио је грађански рат између две породице које су претендовале на енглески престо: кућа Јорка и кућа Ланкастера („рат двеју ружа“). Коначну победу је однео Хенри VII Тјудор 1485 године. На тај начин династију Плантагенет сменила је династија Тјудор.[235]

Француска

После распада Франачке створено је више државица са обе стране Рајне. Крајем X века средишњи део Француске, Париз и Орлеан држала је под својом влашћу династија Капета (оснивач Хуго Капет). У једном дугом временском периоду од четири века Француска ће постати једна од највећих сила у Европи. Прво су се Капети борили са Енглезима са једне стране и локалним господарима са друге стране, како би ујединили

---

[233] *Хенри II Плантагенет*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A5%D0%B5%D0%BD%D1%80%D0%B8_II_%D0%9F%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82, јануар 2015.

[234] Станојевић, О. и Станковић, Е., *Савремени правни системи*, Правни факултет, Крагујевац 2010, стр. 33.

[235] *Хенри VII Тјудор*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A5%D0%B5%D0%BD%D1%80%D0%B8_VII_%D0%A2%D1%98%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%80, фебруар 2015.

земљу. Доласком на престо, у Енглеској, династије Плантагенет сукобиће се интереси о превласти на територији Француске између династије Капета (касније Валоа) и поменуте династије Плантагенет.

Државна организација Француске ослањала се на правне акте из времена Каролинга. Прве значајније реформе покренуо је Луј IX Свети. Он је реформисао државну управу и судски систем. Омогућио је право жалбе поданицима, без обзира на сталеж. Поред тога је поставио основе за настанак парламента (сталешке скупштине).[236] Његови наследници сукобљавали су се са Енглезима и са папом. Тако је краљ Филип IV Лепи ухапсио папу Бонифација VIII, а после папине смрти седиште папа је премештено у Авињон, у Француској, почетком XIV века и тамо остало наредних седамдесет година (узрок сукоба је било завођење пореза и за свештенство, од стране краља Филипа).[237]

У овом периоду започиње и стогодишњи рат Француске и Енглеске, који се водио са променљивом срећом. У току рата појављује се једна девојка Жана Д Арк (Јованка Орлеанка), која постаје војсковођа француске војске (или духовни вођа) и наноси велики пораз Енглезима код Орлеана и после тога код Патеа 1429. године. После тога је присуствовала крунисању Шарла VII. Ухватили су је Бургунђани, савезници Енглеза и предали Енглезима, који су је спалили као вештицу и јеретика.[238] То није помогло Енглезима да избегну пораз и изгубе све поседе у Француској. Француска, на крају средњег века, постаје велика сила у Европи, а апсолутна власт краља све више јача.

Папска држава

Хришћанска црква на западу Европе после пропасти Западног римског царства, наставила је да постоји везујући се за нове полуварварске државе настале на његовој територији. Врло важно у бици за примат над Цариградском патријаршијом је позивање на светог Петра који је био први епископ Рима.[239] Римска црква се прво повезала са Францима, који су у периоду од V века до IX века створили моћну државу. Одлучујући корак у стварању државе римска црква је учинила дајући краљевску титулу Пипину Малом, који је неке поседе одузео од Лангобарда и дао их папи.[240] Поред тога је увео и плаћање пореза цркви, што се касније раширило и на друге католичке земље. Агресивно понашње римске цркве довело је до раскола са Цариградском

[236] *Луј IX*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9B%D1%83%D1%98_IX, фебруар 2015.
[237] Павловић, М., *Правна историја света*, Надежда Павловић, Крагујевац 2000, стр. 173-174.
[238] *Јованка Орлеанка*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%88%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0_%D0%9E%D1%80%D0%BB%D0%B5%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D0%B0, фебруар 2015.
[239] Павловић, М., *Правна историја света*, Надежда Павловић, Крагујевац 2000, стр. 147.
[240] Исто, стр. 148.

патријаршијом 1054. године. Крунисањем Отона I за цара, Папска држава је поново добила велику подршку. Циљ католичке цркве је био примат папске власти над световном. Посебно је значајно стварање чврсте организације у XI веку.[241]

Папа се бира од колегијума виших свештеника-кардинала. За избор је искључен сваки утицај световних владара. За избор папе била је потребна (као и данас) двотрећинска већина. Папа је био највиша жалбена инстанца, без њега се није могла мењати црквена организација. Озакоњена је и безбрачност (целибат).[242] Папа Гргур VII показао је моћ путем збацивања цара Хенрика IV, када високо племство подржава папу. Папа Иноћентије III је објавио да је он намесник божји и сизерен католичких монарха. Само је период владавине Филипа Лепог у Француској дестабилизовао папску власт. Папе су имале и средства за непослушне, као што је екскомуникација, суспензија обреда или војна интервенција уз благослов.[243]

Током времена папска држава је створила моћан централизован апарат са папом, као врховним поглаваром, папским већем (конзисторија) и канцеларијом за право, финансије и друге послове. Посебан значај имала је канцеларија за израду папских докумената (була).[244]

Арабљанска држава

Арабљани (Арапи) су семитски народ који је у античко време живео у највећем делу арабијског полуострва. Живели су као номади (бедуини) сточари у родовском уређењу. У најразвијенијој арабљанској области Хеџасу настала су и два највећа трговачка центра, Мека и Јатриб (касније Медина). У Меки је 570. године у трговачкој породици рођен Мухамед. Када је имао око 40 година почео је да доживљава визије које ће касније претопити у нову религију. По његовим речима јављао му се архангел Гаврило (Џибрил) од кога је примао поруке од бога.[245] Ускоро је започео да проповеда нову веру и преноси божје поруке, али је поред присталица добио и много непријатеља. Због тога је морао да оде у Јатриб 622. године са својим саветником Абу Бакром. Од овог пресељења се рачуна почетак исламске ере.[246]

После осам година моћ Мухамеда и његових присталица је нарасла и он је заузео Меку 632. године. После његове смрти новом исламском државом владали су калифи

[241] Исто, стр. 148.
[242] Исто, стр. 149.
[243] Исто, стр. 149.
[244] Исто, стр. 149
[245] Елијаде, М. и Кулиано, Ј., *Водич кроз светске религије*, Народна књига-Алфа, Београд 1996, стр. 179.
[246] Исто, стр. 180.

изабрани од већа које су сачињавали најближи Мухамедови сарадници.[247] Убрзо је дошло до сукоба око власти, па је после убиства последњег изборног калифа Алија, настала наследна монархија са династијом Омејада (оснивач Муавија) на престолу. Престоница ове династије био је Дамаск.

Калифи Омејаде су покренули велике освајачке ратове, заузели су Персију и продрли до реке Инда на југоистоку и до Кине на североистоку. На западу ће освојити целу северну Африку и ући у Европу све до Пиринеја. Даљи продор им је онемогућила франачка војска поразивши их код Поатјеа 732. године. Истовремено је арабљанска војска три пута поражена код Цариграда.[248] Иако војно врло моћна ова династија је имала јаку опозицију, следбенике убијеног калифа Алија, Шиите. Користећи немире и сукобе у земљи власт преузима Абул Абас, оснивач династије Абасида, пошто је извршио покољ над члановима династије Омејада. Само је један припадник династије Омејада преживео, Абд ар-Рахман, који је створио супарнички калифат у Шпанији 756. године.[249]

Абасиди престоницу селе у Багдад 762. године. Крајем VIII века и почетком IX века владао је вероватно најзначајнији калиф арапског света Харун ар-Рашид. Створио је снажну државну организацију, али и значајне везе са другим владарима (Карло Велики).[250] У његово време се снажно развија култура и уметност.

Захваљујући Арапима сачувани су многи важни антички рукописи у преписима, као и други историјски извори. Убрзо после овог владара долази до првих одвајања појединих делова арабљанске државе, а у XI веку власт у држави преузимају Турци Селџуци. Они се истичу у сукобу са крсташима око Свете земље, а посебан значај има Саладин који осваја Јерусалим 1187. године. У ово време се врши даља подела државе и стварају се нове локалне династије (Персија, Сирија, Јерменија...). Коначно престоницу Арабљанске државе освајају и руше Монголи 1258. године. Последњи остатак ове државе, Гранада у Шпанији, пао је (или боље речено ослобођен) 1492. године.[251]

Када говоримо о организацији власти у овој исламској држави важно је истаћи да је врховна власт била у надлежности калифа (обједињена и световна и духовна).

[247] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Београд 2009, стр. 182.
[248] Исто, стр. 182.
[249] Исто, стр. 182.
[250] Исто, стр. 182.
[251] Исто, стр. 182.

Правну подлогу чинило је шеријатско право, уз стране утицаје, посебно византијске. Он је био и војсковођа, надгледао је скупљање пореза, као и врховни судија који одређује казне за огрешење о божје забране.[252] Калиф је постављао и смењивао најзначајније чиновнике.

Важан помоћни орган је био Државни савет, углавном саветодавни орган. Многе органе су арапски владари организовали по угледу на Византију, па је тако настала дворска канцеларија и министарства. Посебан значај има институција везира, као првог владаревог помоћник, а која је преузета од Персијанаца, као и вођење књига за поједине гране државне управе.[253]

Судство је организовано тако што је калиф постављао главног кадију у престоници. Постојале су и кадије по провинцијама, које је постављао управник провинције.[254] Кадије су судиле на основу Курана (коначна редакција Курана потиче из времена Османа, трећег калифа после Мухамеда). Велики број института ове арапске државе касније је преузело Турско (Османско) царство.

2.3. Монархије у Новом веку

У период новог века сталешка монархија је почела да уступа место апсолутној монархији. Тачније, почетком новог века настао је нови тип европске монархије, у којој су монарси организовали прекоморска путовања путем којих је дошло до откривања „нових континената“. То је иницирало нове облике трговине, стварање великих оружаних снага и бирократских апарата, који су одговарали новонасталој ситуацији.

У поређењу са својим претходницима, монарси ове епохе могли су боље да надгледају и управљају својим друштвима. Поред наведеног унпређено је прикупљање пореза што је утицало да се владари лакше одлучују за освајачке ратове.

Ренесансни монарси, као што су Карло V (1519-1556), Франсоа I (1515-1547) и Елизабета I (1558-1603), ујединили су своја краљевства и ојачали своју државну организацију. Ипак, тек су каснији монарси, као што су били Катарина Велика од Русије (1762-1796), Луј XIV од Француске (1643-1715) и Фридрих Велики од Пруске

[252] Исто, стр. 183.
[253] Павловић, М., *Правна историја света*, Надежда Павловић, Крагујевац 2000, стр. 155.
[254] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Београд 2009. стр. 184.

(1740-1786) постали симболи апсолутне власти, што потврђује изјава Луја XIV „*L'état, c'est moi*“, (Држава, то сам ја).[255]

Апсолутни монарси су имали потпуну власт над оружаним снагама и државном управом. На тај начин они су ограничавали вољу феудалаца, као и других сталежа у држави, тј. владали су монархијом личном вољом.

Међутим, у већини случајева апсолутна монархија била је таква само наизглед. У пракси, већина монарха остала је зависна од изабраних управитеља који су непосредно водили државну управу, као што је било у Француској.[256] Те службенике надгледале су институције као што је у Британији парламент или им је противтежу чинила велепоседничка аристократија, као у Русији и Пољској. Тако су монарси користили своју моћ проширујући њен традиционални легитимитет, а истовремено допуштали известан степен контроле својих режима, што је представљало најаву трајне стабилности друштава. Промене друштвеног и економског поретка биле су превелики изазов за апсолутне монархије. Те промене су биле изазване, верским ратовима, индустријском револуцијом, великим развојем међународне трговине и сложених финансијских односа.

Појавила су се нова схватања, прво у Европи, а потом на Блиском Истоку, у Азији и Африци, која су ограничила власт монарха. Концепт „божанског права“ потиснут је ширењем секуларизма. Нове идеје, природних права појединца (које су заступали филозофи Џон Лок и Жан-Жак Русо, а касније потврђене Декларацијом независности Сједињених Америчких држава) и права народа (нарочито права на независност и самоопредељење), добиле су на значају.[257] Шта више, традиционални ауторитет монарха, оличен у њиховом пореклу од херојских војсковођа и најистакнутијих племића, постепено је слабио пред вољом народа. Тако је носилац друштвеног суверенитета, односно, начела независности и друштвене кохезије постао народ, као целина, замењући у тој улози монарха и његову династију.

Апсолутистичке монархије су државе чији владари имају неограничену власт односно владају без утицаја племства. Такви владари теже да створе централизоване државе чија управа користи народни језик. Крајем средњег века порез се искључиво прикупља у новцу. Градови желе стабилне централизоване државе с јединственим

[255] Живојиновић, Д., *Успон Европе 1450-1789*, Матица српска, Нови Сад 1985, стр. 93-110.
[256] Исто, стр. 260-261.
[257] Јовановић, С., *Примери политичке социологије*, БИГЗ, Београд 1990, стр. 112-114.

пореским системом, што би омогућило развој обрта и трговине и могућност запошљавања у државној служби.

Француска

Племство и богати градови (Лијон), на југу државе, желе да сачувају посебност прихватајући калвинизам. Француску од 1572. године, (Вартоломејска ноћ) до 1589. године, потресају верски сукоби што доводи на власт нову династију Бурбон. Анри IV 1589. године, Нантским едиктом уводи верску толеранцију. Уместо Бурбона владају способни министри: Арман Жан Ди Плеси Де Ришеље и Жил Мазарен. Француска постаје велесила изградњом војне и трговачке морнарице, системом путева, канала и мостова.[258] Луј XIV (1642-1715) уводи апсолутизам и гради краљевску палату у Версају. Ограничење слобода и ратни порези доводе до сукоба краља са онима који су га подржавали.

Свето римско царство

Хабзбурговци, Након Зигмунда Луксембуршког, изабрани су за цареве Светог римског царства и владају до 1806. године. Моћ династије изградио је Максимилијан I 1493. године, кога су подржавали богати хабзбуршки банкари Фугери и католичка црква. Карло V Хабзбург (1519-1556), због тежње немачког племства, дели династију на немачко-аустријску и шпанску лозу након што су 1527. године, стекли и угарску круну. Он постаје шпански краљ Карло I, а његов брат Фердинанд постаје цар Светог римског царства. Пошто су немачке земље пострадале (око трећине становништва је изгинуло) током Тридесетогодишњег рата који је трајао од 1618. године до 1648. године, Леополд I (1657-1705) је желео да спроведе централизацију и германизацију, чиме изазива побуну хрватско-угарског племства (Зринско-франкопанска завера).

Шпанија

Шпански краљ Карло I Хабзбург (1516-1555), шири утицај католичке цркве. Борбом против муслимана, Јевреја, протестаната и Француске спроводио је централизацију земље. Филип II (1555-1598) проширује колоније у Америци, Азији и Африци и окупира Португалију. Због прогона протестаната у Холандији долази до рата за независност Холандије. Услед превеликог уноса злата и сребра из колонија, Шпанија не развија привреду, него постаје зависна од увозне робе. Почетком XVIII века изумире шпанска лоза Хабзбурговаца и долази до рата за шпанско наслеђе између француског

[258] Живојиновић, Д.,*Успон Европе 1450-1789*, Матица српска, Нови Сад 1985, стр. 262-263.

краља Луја XIV и немачког цара Леополда I Хабзбуршког. Победила је династија Бурбон, која је и данас легитимна шпанска династија.

Холандија

Холандија је припадала шпанској држави уз одређену самоуправу. Карло V није дирао самоуправу јер је из Холандије долазио огроман приход. Филип II је прогонио протестанте, због чега се 1566. године организује устанак под вођством Виљема Оранског. Северне покрајине добијају подршку Енглеза. Рат за независност Холандије завршава се 1609. године, шпанским признавањем независне краљевине Холандије.

Енглеска

Енглески краљеви почетком новог века настоје да владају апсолутистички. Након Рата црвене и беле руже, династија Тјудор омогућава Енглеској просперитет и Енглеска постаје утицајна сила у свету. После династије Тјудор, на власт долази династија Стјуарт, која настоји да ојача апсолутизам смањујући власт парламента што доводи до грађанског рата (1642-1649). Краљеву странку поразила је парламентарна странка коју је предводио Оливер Кромвел. Краљ Чарлс I, је погубљен 1649. године и Енглеска постаје република, од 1649. године до 1660. године.

После Кромвелове смрти 1660. године, монархистичка војска из Шкотске побеђује републиканце и улази у Лондон. Монархију обнавља краљ Чарлс II Стјуарт. Парламент, од тада, има велики утицај и омогућава вишестраначје (странке торијевци и виговци). Стјуарти су изгубили круну 1689. године, због покушаја обнове католицизма, а на власт долази Виљем Орански (1689-1702), који уводи верску толеранцију и јача парламентаризам.[259] Под влашћу краљице Ане уједињују се Енглеска и Шкотска у Велику Британију 1707. године. Ану наслеђује Хановерска династија.

Русија

Русија након ослобађања од монголске власти (XIV век) поново постаје значајна сила на истоку Evrope. Велики Московски кнез Иван IV Грозни (1533-1584) успоставиће централизовану апсолутистичку власт, прошириће државу и прогласити се царем. Почетко XVII века, на власт долази Михаило Романов. Романови ће проширити државу од Балтика до Пацифика и владати до краја царства.

Османско Царство (Турска)

Престанком освајачких ратова крајем XVI века, смањују се ратни приходи и држава запада у кризу. Султанову власт ограничавају велики везири. Због заостале

[259] Исто, стр. 285.

ратне технике слаби војна моћ Османског царства. Након Великог Бечког рата (1683-1699), Османлијско царство почиње да слаби.

2.3.1. Монархије у периоду од XVI до XVIII века

Апсолутистичке монархије достигле су свој највећи развој у периоду од XVI века до XVIII века. Од почетка XVI века почиње успон нових апсолутистичких монархија: Шпаније, Француске и Московске Русије. Временом ће се у апсолутистичке монархије уврстити још Енглеска (до 1642. године), Аустрија и Пруска. Апсолутистичка монархија највише је дошла до изражаја у Француској и Русији, а Луј XIV и Петар I познати су као највећи апсолутистички владари.

Апсолутистички владари устројавају управни апарат, администрацију и заводе централистички облик уређења. Оснивају врховне и локалне органе власти и међусобно их повезују. Као врховни орган, уз краља, најчешће се помиње Државни савет, али временом почиње да расте моћ парламента (скупштина).

Двор, у којем живи и ради владар и који се најчешће налази у главном граду, постаје установа од моћи и утицаја на политику. Владари се све више баве стварањем снажне војске. Војска се не регрутује само из племства и за потребе рата против других држава, већ постаје оружана сила која може да се користи и за гушење побуна у сопственој земљи. Право објаве рата и закључења мира припада само монарху. Да би издржавали војску и администрацију, владари својим поданицима одређују бројне порезе. Коначно су апсолутистичке монархије однеле превагу над папством, посебно у протестантским државама.

Шпанија

Осим што су наслеђивали престо, владари су и обједињавали две или више држава у једну. У овоме су се посебно истакли Хабзбурзи. Карло V Хабзбуршки наследио је Арагон и Кастиљу (по мајци), Аустрију и Бургундију (по оцу). Године 1519. његову државу чиниле су следеће земље: Аустрија, делови јужне Немачке, Холандија, Франш-Конте, Шпанија, Напуљ, Сицилија, Сардинија, Балеари и покорени делови Новог света (Америка). Говорило се да у његовој држави сунце никада не залази. Он је био шпански краљ Карло I (1516-1556) и цар Светог римског царства Карло V (1519-1556), док његов брат Фердинанд није преузео царску круну.

Карла I је на шпанском престолу наследио син Филип II (1556-1598). Неуспешан рат против Енглеске, пораз „непобедиве армаде“ на Ламаншу и економско заостајање утицали су да Шпанија током XVII века изгуби своју ранију моћ. Реалну ситуацију у шпанском друштву тога времена описао је Сервантес у роману „Дон Кихот“.

Француска

Током XVII века ратови Француске и њена дипломатија доминирали су у западноевропским збивањима. Зато и можемо рећи да је то век Француске. Са краљем Анријем IV, француска династија се стабилизовала, а држава проширила своју територију на делове северноамеричког континента.

Због сукоба који се догодио у Скупштини сталежа 1614. године између грађанства и племства, она је распуштена. Скупштина се није састајала 175 година, до избијања Француске грађанске револуције.

После смрти кардинала Ришељеа и краља Луја XIII, на власт долази Луј XIV (1643-1715), а дужност првог министра преузео је Жил Мазарен. Крупни феудалци нису успели да ограниче краљевску власт, па је племство коначно прихватило апсолутистичку монархију.

Ришеље и Мазарен припремили су основе за правог апсолутистичког монарха, какав је био Луј XIV. Иако, се много бавио ритуалима и ловом, краљ је за радним столом дневно проводио око седам часова. Једина личност, која се поред њега посебно истакла је Колбер, министар финансија, који је повећао порезе. Жан Батист Колбер је творац економске политике познате под називом меркантилизам.[260] Оваква политика подразумевала је да се роба из Француске што више извози у стране земље, а што мање робе да се увози. Француска је унапредила мануфактурну производњу и повећала колонијалне територије. Створивши највећу стајаћу војску у Европи, Луј XIV упустио се у многе ратове, између осталог, са Шпанијом, Холандијом и Аустријом. У рату за шпанско наслеђе Француска се борила водила против Велике алијансе, коју су чиниле Енглеска, Холандија, Аустрија и Пруска. Рат је завршен Утрехтским миром 1713. године, којим је Француска задржала Алзас и Франш-Конте, а изгубила део северноамеричких колонија у корист Енглеске.[261]

У историји је чешћи случај да способне владаре наслеђују неспособни владари, него да за монарха долазе још успешнији. Дуговечног „Краља Сунца“ наследио је унук Луј XV, а њега такође унук Луј XVI. Француска је војно и привредно све више

[260] Исто, стр. 266.
[261] Исто, стр. 267.

пропадала, само је остајао сјај њене културе. Изрека Луја XV „После мене потоп“, сликовито описује ово време. Учешће у Седмогодишњем рату довело је до тога да Француска своју колонију Канаду уступи Енглеској, као и да се повуче из Индије.

Свето римско царство и Пруска

Најнеобичнија држава овог доба јесте Свето римско царство, које је касније добило додатак – немачке народности. Његови почеци потичу од времена крунисања франачког краља Карла Великог за цара 800. године и трају нешто дуже од 1000 година, тачније до 1806. године. Царство је обухватало многобројне немачке државе, а одређено време Холандију, Франш-Конте и неке шпанске територије.

Римску царску круну носили су Хабзбурговци од средине XV века. Иако се термин „немачке земље“ користио и раније, тек око 1500. године јавља се назив Немачка. Немачки народ је био подељен у мноштво мањих држава, током трајања Светог римског царства.

Најзначајније немачке државе (краљевине, кнежевине, војводства и маркгрофовије) биле су Баварска, Саксонија, Бранденбург, Пруска и Аустрија. Војна организација и дисциплина Пруске (персонално уједињена са Бранденбургом) омогућили су јој успон после Вестфалског мира. Статус краљевине стекла је 1701. године. Пруска је важила за изразито милитаристичку државу.

Немачке земље су реком Мајном подељене на два савеза окупљена око Пруске и Аустрије. Пруски краљ Фридрих Вилхелм I је створио дисциплиновану у војску и одговорну државну управу. За време владавине његовог наследника Фридриха II Великог (1740-1786), Пруска је постала велика сила. Она је имала успеха у освајачким ратовима, присајединила је Шлезију током Рата за аустријско наслеђе и учествовала је у деобама Пољске.[262]

Француска револуција и Наполеонови ратови окончали су судбину Светог римског царства, немачке народности. Цар Франц II се 6. августа 1806. године одрекао римске круне, чиме је царство престало да постоји.

Шведска и Пољска

За превласт на Балтику борило се неколико држава: Данска, Шведска и Пољска. Само је Шведска успела да постане велика европска сила и то за време краља Карла X, а врхунац је забележила за време краља Карла XII (1697–1718).[263]

[262] Меринг, Ф., *Историја Немачке*, Култура, Београд 1951, стр. 71-73.
[263] Живојиновић, Д., *Успон Европе 1450-1789*, Матица српска, Нови Сад 1985, стр. 318-319.

Пољска је католичка земља у којој је ојачао унијатски покрет. Пољска је била, скоро непрекидно, у ратовима са Русијом, Шведском и Турском. Пољски краљ Јан Собјески (1674-1696) помогао је Аустрији у одбрани Беча од Турака. Карловачким миром Пољска се проширила према Русији.[264]

Најбољи пример предности наследне монархије у односу на изборну, можемо констатовати увидом у Пољску државе. Пољска је била сталешка монархија без јаке централне власти, тако да више није била у могућности да брани своју државну самосталност. Уследиле су неповољне околности у њеној историји: нестанак државности (1795) и подела њене територије између три суседне силе Русије, Пруске и Аустрије. Пољаци су остали без државе све до 1918. године.

Русија

Идеја о универзалној Московској Русији потиче из византијске традиције, по којој црква признаје врховну власт цара. Руска православна црква је већину руских владара прогласила за светитеље, као мученике и борце за хришћанство. Иначе, власт руских владара била је неограничена (царско самодржавље) и по томе она је била монархија као и оне у западној Европи.

Русија се у својим империјалним тежњама прво одупрла насиљу и тлачењу Татара (1480), затим ујединила удеоне кнежевине (1523), зауставила продор Турака и почела да ствара светско царство. Са Иваном IV Грозним почиње њено уздизање као велике силе. Иван IV Грозни је заузео Казањ и Астрахан и потчинио део Сибира. Цар је претходно организовао стајаћу војску и личну гарду и закоником централизовао државну управу. Тиме је започео процес модернизације државе и руског феудалног друштва и племства, које се делило на бојаре и помешчике.

Године 1613. састао се у Москви Земски сабор и за цара Русије изабрао Михаила Фјодоровича Романова (1613-1645). Са њим почиње тровековна владавина династије Романов до 1917. године. Цар Михаило извршио је попис становништва и организовао државну управу.[265] Земски сабор био је сталешка скупштина племства, свештенства и трговаца, а постојала је и нека врста министарстава.

Русија је била велика, али заостала земља. Да би постала велика сила, било јој је неопходно да изађе на Балтичко и Црно море. Ратовима и освајањима почела је да шири своје границе према Пољској, ослобађајући старе руске земље (Украјина са Кијевом) и према Сибиру.

[264] Исто, стр. 323.
[265] Исто, стр. 327.

За владавине Петра I (1682-1725), Русија је постала апсолутистичка монархија западног типа. Као младић Петар је обишао западну Европу и упознао се са њеним друштвеним, техничким, а посебно са војним достигнућима тога времена. Потом је, по угледу на Холандију и Енглеску, извршио реформе и припремио земљу за ратне походе. Створио је стајаћу војску по европском узору, отварао руднике и мануфактуре, увео гајење нових пољопривредних култура, уредио порески систем, изделио Русију на губерније, отворио школе за морепловство, технику и медицину, основао Академију наука, забранио мушкарцима ношење дугих брада, а женама да покривају лице.

За време његове владавине Русија је 33 године ратовала са својим највећим спољним непријатељима: Пољском, Шведском и Турском. Заузео је Азов на Дону. Са Шведском је водио велики Северни рат, који је трајао од 1700. године до 1721. године, а одлучујућу победу над Швођанима однео је код Полтаве 1709. године. Русија се знатно проширила на Балтику, а последица тога било је подизање новог града – Петрограда (Санкт Петербург), нове престонице Русије. Иако је поражена на Пруту 1711. године од Турака, Русија је задржала освојене територије. Петар I успешно је ратовао и против Персије и државу проширио у области Каспијског мора. Русија је у доба Петра I постала модерно феудално царство, због чега је синод Руске православне цркве владару доделио епитет „Велики“.[266]

Доласком на престо царице Катарине II (1762-1796) Русија поново успешно ратује и осваја нове територије. Петар Велики проширио је територију Русије на Балтик, а Катарина на Црно море. Тиме је Русија, коначно, постала велика сила, која ће наставити освајања у Европи и Азији, пре свега у Сибиру. У рату који је водила против Турске од 1768. године до 1774. године освојени су Крим и северна обала Црног мора. Руска војска је у овом рату први пут продрла преко Дунава у северну Бугарску. Кучук-кајнарџијским миром 1774. године, Русија је добила право проласка кроз Босфор и Дарданеле и право заштите хришћана у Турској.[267] Ово је било значајно за све православне балканске народе. Русија је поделама Пољске добила највише, па је постала највећа држава у Европи.

[266] Исто, стр. 489.
[267] Исто, стр. 495-496.

2.3.2. Монархије од XVIII до XX века

Немачка

Више стотина година немачке земље су биле подељен у више самосталних држава (око 300), тако да је Свето римско царство било само формални појам. Партикуларизам је свој врхунац достигао после Вестфалског мира 1648. године. Почетком XVII века долази до јачања Пруске (са династијом Хоенцолерн), која се налазила у источним деловима царства.[268] Њен успон трајао је доста дуго до времена када ће она постати носилац уједињења немачких земаља. Наполеонови ратови довели су до укидања Светог римског царства. Сада су немачке државе могле да на други начин покушају да се уједине.

Овај пут је отежавао и ривалитет две најзначајније немачке земље, Пруске и Аустрије. На Бечком конгресу створен је Немачки савез (конфедерација) који је постојао до 1866. године. Нови покушаји немачког уједињења истовремено су и били одмеравање снаге између Пруске и Аустрије (односно династија Хабзбург и Хоенцолерн). Савез престаје да постоји после сукоба Пруске и Аустрије, који ће бити решен у бици код Садове 1866. године, када Пруска односи велику победу. Пруска је тада иницирала формирање Севернонемачког савеза са циљем уједињења немачких држава без аустријских земаља.

Важну улогу у овом периоду имао је председник Владе Пруске, Ото фон Бизмарк. Он је, стварајући јаке економске везе и повластице између земаља Савез, припремио основу уједињења. Да би остварио уједињење, припремао је сукоб са Француском који би објединио све земље Савеза. Вештом дипломатском игром Бизмарк је изазвао рат са неспремном Француском, у коме је Пруска са осталим немачким земљама из Савеза однела победу 1871. године.[269] Створено је Друго немачко царство са Вилхелмом I Хоенцолерном на престолу. Одмах после уједињења, Немачка почиње борбу за поделу интересних сфера у Европи и у колонијама. Поново закључује савез са Аустријом и Италијом и започиње припреме за будући Велики рат.

Аустро-Угарска

Када говоримо о Аустрији (касније Аустро-Угарска) обратићемо посебну пажњу на период после распада Светог римског царства. Франц II Хабзбург, до 1806. године

[268] Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредна правна традиција*, Службени гласник, Београд 2009, стр. 244.
[269] Меринг, Ф., *Историја Немачке*, Култура, Београд 1951, стр. 228-233.

цар Светог римског царства, постао је цар Аустрије. Поменути односи у оквиру Немачког савеза и коначно иступање из њега, довело је до окретања династије Хабзбург према наследним земљама, као и до планова за доминацијом на Балкану. Наследне земље су биле разнородне (поред Немаца и Мађара, ту су живели Италијани, Чеси, Словаци, Срби, Пољаци, Хрвати...), што је утицало на јединство државе.[270]

Клеменс фон Метерних, аустријски државник и министар спољних послова у периоду од 1809. године па до половине XIX века својим великим дипломатским способностима успевао је да Аустрију сачува од великих потреса споља и обезбеди јој место међу великим европским силама. Посебан значај има његово вођење Бечког конгреса после Наполеонових ратова и стварање Свете Алијансе (савез великих сила Русије, Енглеске, Пруске, Аустрије и касније Француске). Пред тога, изборио је да Аустрија има водеће место у Немачком савезу. Један од главних задатака му је био вођење спољне политике према Русији и усклађивање односа са њом на Балкану.[271]

Револуционарна 1848. година, жестоко је потресла Хабзбуршку државу. Посебан значај имло је велико буђење мађарског национализма који је предводио Лајош Кошут. Због велике опасности власти у Бечу су позвале Русију да војно интервенише. Убрзо, по позиву, руска војска је ушла у Будимпешту. Не треба да заборавимо да су Мађари били непријатељски настројени не сам о према Аустрији већ и према Србима и другим народима у царевини.

Наредни период није ојачао централизовану државу. Мађарски захтеви су ишли у правцу поделе власти и после пораза Аустрије у рату са Пруском 1866. године. Власти у Бечу су биле приморане да прихвате „дуалистичку монархију“. Угарска је добила самосталност у највећем делу државних послова, а заједнички су били спољни послови, војска, двор и цар (мађарски краљ).[272] Последњи велики подухвати ове државе били су окупација и анексија Босне и Херцеговине. Почетак Првог светског рата и напад на Србију 1914. године, који се завршио тешким поразом, најавили су распад Аустро-Угарске.

Русија

Са династијом Романов Русија постиже успон у привредном и културном смислу, као и територијално проширење (мада се ту у великој мери ради о повраћају старих руских територија). Крајем XVIII века, Русија је војнички поразила Турску и добила

[270] Тејлор, А., *Хабзбуршка монархија*, Клио, Београд 2001, стр. 31-36.
[271] Исто, стр. 38-46.
[272] Исто, стр. 151-153.

излаз на Црно море. Ове победе Русије су охрабриле балканске народе (нарочито Србе и Грке) да започну ослободилачку борбу против турске власти. Интерес је био заједнички: да се Турска протера са Балкана, да православни народи стекну независност и да се Русија нађе у позицији да контролише Босфор и Дарданеле.

Цар Александар I, после доласка на престо 1801. године, започео је реформе које су ишле у правцу побољшања положаја сељака, као и слободе мисли (слободно путовање ван Русије и у Русију и штампање страних књига). Дозвољено је свим слободним становницима да купују непокретност и изван градова. Формирана је и комисија за израду нових закона у чији је састав ушао и један од најнапреднијих руских мислилаца тога времена, Александар Радишчев.[273] У његово време је поред Сената који је имао касациону улогу у судству и учествовао у владању формиран и Државни савет, као саветодавни орган цара, а касније постаје Горњи дом парламента (1906. године). Први српски устанак довео је до прве војне сарадње српске и руске војске у новом веку. Заједно Срби и Руси су односили победе над Турцима (Штубик, Варварин...).

Са запада Европе у ово време започињу припреме Наполеона Бонапарте за освајање Европе. Наполеон је створио моћну армију која је успешно освојила централну Европу и појавила се на границама Русије, која прекида своје ангажовање на Балкану да би се одбранила од великог освајача. Најмоћнија армија, тога доба, пролази кроз Русију три месеца без велике битке, да би до најзначајније битке XIX века дошло код места Бородино. После великих губитака, на обе стране, исход битке је био нерешен. Главнокомандујући руске војске, генерал Кутузов, наредио је повлачење и напуштање Москве. Француска војска већ значајно ослабљена морала је да отпочне повлачење, уз сталне нападе Руса. Током повлачења руски герилски одреди су нанели велике губитке Наполеону. Вишеструко проређена француска армија више није могла да се опорави.

Цар Александар I уводи Русију у поменуту Свету Алијансу, која треба да одржи равнотежу снага у Европи. Бурне промене, сукоби и покрети, промене власти по Европи утицали су и на збивања у Русији, али су Александар I и његови наследници успели да превазиђу та искушења у Русији. Моћна Русија, која је потпуно уништила турску флоту 1853. године, изазвала је интервенцију западних сила на Криму, коју су предводили Француска и Енглеска. После велике битке за Севастопољ, Руси су привремено напустили ову тврђаву. Париска конференција 1855. године је привремено

[273] Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008, стр. 176.

удаљила Русију од војних активности на Црном мору и Дунаву. Овај рат је утицао да цар Александар II, одмах по доласку на престо започне реформе.[274]

Укидање кметства, је помогло напредак индустрије у градовима и ширење малих поседа. Извршена је модернизација правосуђа, како поступка, тако и материјалног права. Посебан значај има квалитативно уздизање судија. Русија је још једном поразила Турску у рату (1877-1878). У овоме рату је заједно са Русијом учествовала и Србија која је ослободила више градова и стекла независност. Крајем XIX и почетком XX века стварају се два блока држава у Европи. Централне силе (Немачка, Аустро-Угарска и Италија) и Антанта (Француска, Русија и Уједињено Краљевство).

Русија је наставила са привредним успоном што је изазвало непријатељство у оба табора. Почетком XX века, на место председника Владе Русије долази Петар Аркадијевич Столипин. Као најближи сарадник Цара Николаја II започиње велике реформе на селу у индустрији и државној организацији. Непријатељи Русије организују атентат на њега 1911. године, како би цара оставили без подршке у стварању најмоћније светске империје. Први светски рат је био прилика да се унутршњи непријатељи подрже из иностранства и Русија поцепа. Такозвана Октобарска револуција 1917. године са вишемилионским жртвам започеће дуг период разбијања руске нације и државе.

Француска

Друга половина XIX века донела је привредно и политичко слабљење Француске, због сукоба између све јаче грађанске класе (трећег сталежа) са једне стране и племства и свештенства. Велики утицај у томе имала су и тајна друштва која су подривала државну организацију. Краљ Луј XVI заказао је Скупштину сталежа 1789. године. На овој скупштини се заоштрио сукоб око питања гласања и повећања посланика броја трећег сталежа. Сви ови чиноци су утицали на избијање побуне у Паризу 14. јула 1789. године. Тада је дошло до заузимања тврђаве Бастиље од великог броја побуњеника. У наредних пет година формирана је Скупштина (Народни конвент) која је донела одлуку о проглашењу републике. Краљ је ухапшен и гиљотиниран 1793. године. Такозвани револуционарни терор је захватио Француску. Прво су убијани само монархисти, а онда је започео сукоб између „револуционара“ (осуђени и убијени Дантон, Робеспјер, Сен Жист...).

[274] Исто, стр. 221-223.

После усвајања Устава из 1795. године, настаје власт Директоријума (извршног органа скупштине), која заводи ред у земљи. У овом периоду су одбијени и напади из иностранства, а угушене су и побуне екстремиста. Директоријум је подржао, једног од најспособнијих француских генерала, Наполеона Бонапарту да 1799. године изврши државни удар и формира конзулску власт (од три конзула, међу којима је био и Бонапарта). Наполен је наставио са преузимањем апсолутне власти, па је остао једини конзул. Ускоро је и проглашен за цара, 1804. године уз сагласност папе. На унутрашњем плану извршио је реорганизацију локалне управе и извршио велике кодификације (Грађански законик, донет 1804. године и Трговински законик донет 1807. године), које су касније имале велики утицај на кодификације у целом свету. Његова изузетна војничка даровитост и жеља за доминацијом, утицели су да створи најмоћнију армију тога времена. Врло брзо је покорио целу Европу (Турску, као савезника није нападао). Од великих сила које су биле ван његове власти остале су само Енглеска и Русија. Претходно смо навели његов поход на Русију 1812. године са 600.000. војника, који се завршио његовим поразом. Коначно побеђен у бици код Ватерлоа, прогнан је на острво Свету Јелену. После Наполеона, наступа период стагнације, побуна и рушења власти, који ће трајати до пред крај XIX века. Обновљена је монархија са Лујом XVIII (братом погубљеног Луја XVI) из династије Бурбон.

После збацивања Луја Филипа 1848. година (последњег из династије Бурбон) на власт је дошао Наполеон III Бонапарта (из породице Бонапарта) у почетку као председник републике, а после државног удара и референдума се прогласио за цара 1852. године (Друго француско царство). Током владавине, учествовао је у Кримском рату против Русије (са Енглеском и Турском). После пораза у рату са Пруском (Немачким савезом) 1870. године (цар је заробљен после предаје тврђаве Седан) проглашена је република (после врло неизвесног гласања у Скупштини). После тога створена је Трећа Француска република.

Енглеска (Уједињено Краљевство)

После великих промена у друштву током XVII века и успостављања уставне и парламентарне монархије, дошло је до уједињења Енглеске са Шкотском 1707. године. У спољној политици није дошло до промене у спровођењу империјалне политике. Енглеска је поразила Француску и француско-шпанску флоту, преузела Канаду од Француске и проширила утицај у Индији. Трговина робљем је у великом обиму била под њеном контролом. Једини велики неуспех Енглеске је био осамостаљење 13 њених

колонија у Северној Америци, које су створиле нову државу, Сједињене Америчке Државе.

Монарх у Енглеској је имао значајну улогу у међународним односима. Краљева личност све више је представљала ослонац државног јединства. После завршетка ратова са Наполеоном, Енглеска (Уједињено Краљевство) је водила у Европи само Кримски рат са савезницима против Русије. На унутрашњем плану дошло је до великог развоја индустрије. Ојачана је јавна управа и посебно локална самоуправа. Владавина краљице Викторије (1837-1901) представља један од најсјајнијих периода у историји Енглеске. Енглеско колонијално царство се проширило на четвртину земљине кугле. Била је најмоћнија поморска сила и водећа светска економија. После њене смрти наследио је син Едвард VII из династије Сакс Кобург Гота (краљица Викторија је била последњи представник династије Хановер). Едвард је закључио савез са Француском (која је пре тога закључила савез са Русијом) и на тај начин се заокружио други блок великих сила уочи Првог светског рата.

Јапан

Ова држава на далеком истоку има дугу историју постојања. Царска владарска породица је настала веома давно и њен настанак је обавијен легендом. Према легенди родоначелник ове лозе је цар Џиму, који је живео око 600. године п. н. е. Острвски положај је ову земљу, у дугом периоду, изоловао од страних утицаја. Са континента су дошла два битна чиниоца јапанске културе, кинеско писмо и будизам (који је веома много утицао на обликовање јапанске аутентичне вере, шинтоизма). Више од хиљаду година престоница Јапане је био Кјото, да би је цар Мицухито преселио у Едо (касније Токијо) 1868. године.

У једном дужем периоду Јапан је имао специфичну организацију власти. Државом је управљао војнички сталеж самураја које је предводио шогун, који се може дефинисати као управник двора (мајордом), који је имао стварну власт у земљи, док је цар (микадо) био у великој мери изолован у својој палати у Кјоту.[275]

Шогуни су у великој мери утицали да Јапан вековима остане изолован од спољних утицаја. У периоду до XIX века само су португалски и холандски морепловци успели да успоставе контакт са Јапаном. Завршетак периода доминације шогуна убрзао је долазак бродова америчке ратне морнарице до обала Јапана (1853-1854), под командом адмирала Метју Перија.

[275] *Шогун*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A8%D0%BE%D0%B3%D1%83%D0%BD, октобар 2015.

У наредних петнаест година цар успева да укине власт шогуна и да започне реформе по угледу на САД и Европу. У овом периоду формира се Скупштина са два дома, као и Влада, а титуле племства терминолошки се изједначавају са европским. Долази до убрзане индустријализације и посебно до модернизације војних снага. Без обзира на формирање нових државних органа, положај и утицај цара је био веома јак, па можемо говорити и о елементима апсолутистичке владавине у Јапану, у периоду, све до 1945. године.

Јапан је поразио Кину у рату 1895. године и заузео Тајван и јужни део Кореје. Због ових ратних операција је дошло до сукобљавања интереса са Русијом. У рату са Русијом (1904-1905) Јапан је потиснуо Русију са неких територија, које је контролисала (Порт Артур и северна Кореја) уз помоћ Енглеске (Уједињено Краљевство). Посебно је за Јапан била значајна победа у поморској бици код Цушиме (енглеска флота је извршила блокаду луке Владивосток и тако онемогућила да руска флота буде у јачем саставу приликом поморског сукоба са Јапаном). На овај начин Јапан је постао значајна сила на далеком истоку.

2.3.2.1. Балканске монархије до I светског рата

Румунија

Ускоро су после Париског мира турске вазалне земље, Влашка и Молдавија, спојене у једну државу Румунију 1859. године. Влашка и Молдавија као најудаљеније области османског царства, налазиле су се северно од Дунава, имале су могућности да због близине Аустрије (Угарска) и нарочито Русије лакше дођу до подршке у тежњи за осамостаљивање од турске власти. Руска војска се често приликом ратовања са Турском налазила у Влашкој одакле је вршила војне упаде, јужно од Дунава, (као у време Првог српског устанка, и после тога).[276]

Први кнез нове државе Александар Куза (1859-1866) је био приморан да абдицира због незадовољства црквених великодостојника и дела племства. Са престола је уклоњен од стране завереника из војске. Одмах после наведених догађаја за кнеза је изабран Карло (Карол) из породице Хоенцолерн. Румунија је добила независност на Берлинском конгресу 1878. године. Проглашена је за краљевину 1881. године. Од признавања независности Румунија је имала добре односе са Србијом. У Другом

[276] Поповић, В., *Источно питање*, Геца Кон, Београд 1928, стр. 98-102.

балканском рату учествовала је на страни Србије и Грчке које су биле нападнуте од стране Бугарске. После Букурешког мира 1913. године добила је територијално проширење у Силистрији (Бугарска).[277]

Грчка

Грци су започели борбу за независност 1814. године. Посебан значај у тој борби имало је национално револуционарно удружење Хетерија. Велики утицај и инспирација Грка, био је Први српски устанак, као и његов вођа Карађорђе. Постојала је жеља Хетериста да Карађорђе организује опште балкански устанак против Турске, али је убиство Карађорђа онемогућило такве планове. Грчки устанак је трајао од 1814. године до 1829. године, када је Грчкој призната независност. Турска је покушала. суровим мерама (убиства патријарха, митрополита, угледних Грка, покољ становништва на Хиосу...), да онемогућу устанак, али у томе није успела.[278]

Односи великих сила и руски рат са Турском 1829. године, утицали су да се грчки положај знатно учврсти. После добијања независности Грчка, постаје краљевина, а за првог краља је изабран Леополд Сакс-Кобуршки који је одбио круну, па је за краља изабран Отон Вителсбах из баварске династије 1832. године.[279] Током XIX века, Грчка је имала још неколико сукоба са Турском (пособно око Крита). После смене краља Отона 1862. године на престо је дошао Ђорђе I 1863. године из данске краљевске династије. Грчка је са другим балканским државама покушавала да створи савез против Турске, што се и остварило 1912. године. Успела је да са својим савезницима Србијом, Бугарском и Црном Гором, порази Турску и ослободи скоро све грчке територије на Балкану.

Црна Гора

После смрти Петра I, за владику црногорскога, изабран синовац Раде Томов, као Петар II (1831-1851). Ратовао је против Турака на више страна, али без неког већег успеха. Доста је радио на јачању државне организације Црне Горе, односно, појачао централну управу и организовао порески систем. Као велики борац за српско уједињење пружао је подршку српским устаницима у суседним областима. Своје велико књижевно дело „Горски Вијенац“ посветио је Карађорђу, који му је био узор. Наследио га је синовац Данило (1851-1860), који постаје кнез и први световни владар

[277] Јеротијевић, З., *Србија између истока и запада од Начертанија до 1914.*, Љубостиња, Трстеник 2012, стр 102.
[278] Поповић, В., *Источно питање*, Геца Кон, Београд 1928, стр. 107.
[279] Исто, стр. 114.

Црне Горе. Са Турцима је ратовао као и његов претходник. Први сукоб је био безуспешан, па је морао да тражи подршку Русије и Аустрије, да би спасао државу. Следећи пут се сукобио са Турцима на Грахову 1859. године (када је хтео да помогне херцеговачким устаницима) и победио их. После ове победе Грахово је припојено Црној Гори. Убијен је у атентату у Котору.

Данила је наследио синовац Никола I. Никола је такође више пута ратовао са Турцима (1862, 1876, 1877, 1878 и 1912). Закључио је савез са кнезом Михаилом са којим се договорио да Михаило буде владар уједињених српских земаља. Николина ћерка Зорка се удала за Петра Карађорђевића, будућег краља, а ћерка Јелена за италијанског краља Витториа Емануела. Са Србијом, Грчком и Бугарском створио је Балкански савез који је 1912. године протерао Турску, са скоро читавог подручја Балкана. Као законодавац донео је изузезтно значајан Опште имовински законик Црне Горе. Прогласио се за краља 1910. године. Писао је песме надахнуте борбом за српско уједињење.

Србија

Српске земље су под турском влашћу биле распарчане подељене у пашалуке. Многобројни ратови од XIV до XVIII века су утицали на велико расељавање српског становништва, на запад и север (као и у динарске пределе). Поред тога, значајан део становништва подлегао је исламизацији, а у мањој мери унијаћењу и католичанству. Средином XVIII века почело је интензивније досељавање Срба у области Шумадије и Поморавља и ту настаје језгро српске нововековне државности (уз наведено подручје Црне Горе).

Први српски устанак који је организовао и водио Карађорђе створио је основне институције модерне државе са зачецима државних органа.[280] Створена је Влада, министарства, војска и полиција и постављене основе високог школства. Шеф државе, односно вожд, био је Карађорђе Петровић, носећа снага државотворне идеје.

Турска експанзија 1813. довела је до застоја, али се државна идеја развија (веома успорено), под влашћу Милоша Обреновића, који постаје кнез вазалне државе 1833. године. Први Устав кнежевине Србије појавио се као резултат тежњи просвећене елите, а не жеље кнеза Милоша који је имао искључиво тежњу за апсолутном влашћу.[281] Иако је убрзо замењен такозваним „Турским уставом“ 1838. године, имао је велики утицај на даљи развој српске државе. После много подигнутих буна против њега и притиска прве

[280] Арсенијевић, Л., *Историја српског устанка I*, Просвета, Београд 1988, стр. 139.
[281] Љушић, Р., *Кнежевина Србија*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004, стр. 145-150.

организоване политичке групације (уставобранитељи) Милош напушта Србију, а то убрзо чини и његов син Михаило.

После Милоша и Михаила на престо Србије долази Карађорђев син Александар 1842. године. За време његове владавине долази до велике експанзије школства и унапређења правосуђа. Београд од 1833. године постаје и конзуларни центар. Србија добија Грађански законик 1844. године, Закон о грађанском судском поступку, а почиње припреме за израду Кривичног закона, који ће бити донешен 1860. године. У овом периоду створен је и национални програм српског народа ,,Начертаније", чији је творац био Илија Гарашанин. Овај програм одређује смер деловања српског народа и државе (уједињење свих српских земаља).[282]

У овом периоду почиње да се изграђује и индустрија. Кнез Александар, у почетку, је имао добре односе са најзначајнијим органом, Државним саветом, да би до првих несугласица дошло 1852. године. Сукоб је био завршен на заседању Скупштине 1858. године (Светоандрејска скупштина), када се кнез Александар повукао са власти.[283]

Кратак повратак кнеза Милоша није донео значајне промене. Његов син кнез Михаило започео је више послова (обнову војске, стварање Балканског савеза...), за време његове власти турска војска се повукла из свих гарнизона у Србији. Настрадо је у атентату 1868. године. Био је иницијатор доношења закона који су у ствари имали одлику устава.

Михаила је наследио његов рођак кнез Милан. За време његове владавине Србија је ушла у ратове (1876-1878) после којих добија независност и територијално проширење на Берлинском конгресу 1878. године. Током своје владавине кнез Милан (од 1882. године краљ) се окреће блиској сарадњи са Аустро-Угарском и доводи земљу у скоро вазални положај. Водио је и непотебни рат против Бугарске 1885 .године, што ће у будућности да утиче на нестабилне односе ове две земље. После доношења Устава 1888. године (22. децембра по јулијанском календару), једног од најнапреднијих Устава тога времена, Милан је абдицирао у корист сина Александра. Разлог је био и велика изборна победа Народне радикалне странке, вероватно најзначајније државотворне странке у Србији. Период владавине Александра Обреновића биће време нестабилности, које се прекида Мајским превратом 1903. године и убиством краља Александра и краљице Драге.

[282] Јеротијевић, З., *Историја државе и права*, Ласер, Краљево 2012, стр. 193.
[283] Исто, стр. 195.

После Александра Обреновића на престо долази Петар Карађорђевић чија владавина, до Првог светског рата, утиче да Србија постане просперитетна и у политичком и у економском погледу. Србија у пуном смислу постаје уставна и парламентарна монархија. Стварање Балканског савеза 1912. године са Бугарском, Грчком и Црном Гором, учиниће Србију најзначајнијим чиниоцем у победи Балканског савеза (велике војне победе код Куманова, Битоља и Једрена, са бугарском војском). У овом рату се као врховни командант српске војске појављује престолонаследник, регент Александар. Бугарска, подржана од Централних сила извршила је изненадан напад на српску војску 1913. године на Брегалници, али је доживела тежак пораз. Бугарску су тада напале и Турска и Румунија. После ових ратова Србија добија значајна проширења у Рашкој области, Косову и Метохији и Вардарској области.

Бугарска

Подручје средњевековне Бугарске било је под потпуном контролом Турске јер се налазило у близини престонице, Цариграда и Босфора и Дарданела. Национални покрет за ослобођење почео је да се ствара крајем XVIII века, али је знатно по организованости заостајао за српским и грчким. Када је Србија постала кнежевина 1833. године неки бугарски национални борци долазе у Србију, да би одатле организовали ослободилачку борбу. Српски владари су помагали буне против османског царства у Бугарској и примали бугарске избеглице. У Београду је излазио и лист на бугарском језику „Дунавски лебед“, а била је организована и бугарска легија (организатор Георги Раковски).[284]

Бугарски емигранти су планирали стварање јединствене српско-бугарске државе. Царска Русија је имала велики интерес да контролише Бугарску, па је у рату са Турском (1877-1878) продрла до Једрена и ослободила највећи део Бугарске (српска војска је ослободила области између Видина и Трна, али су ове области касније припале Бугарској). На руски предлог створена је Велика Бугарска, која је заузимала велике српске и грчке територије. Друге велике силе се нису слагале са овим, па је на Берлинском конгресу створена знатно мања бугарска кнежевина у вазалном у односу према Турској.

После устанка 1885 године, уједињују се јужне и северне бугарске територије. Мешањем Аустро-Угарске долази до напада Србије на Бугарску што се завршава победом Бугарске. У Бугарској је 1879. године на престо дошао Александар Батемберг

[284] Јеротијевић, З., *Србија између истока и запада од Начертанија до 1914*., Љубостиња, Трстеник 2006, стр. 53.

аустријски племић. Њега је заменио 1887. године Аустријанац Фердинанд из династије Сакс Кобург Гота. Путем династија, Аустро-Угарска је настојала да потисне руски утицај у Бугарској и спречи зближавање балканских народа.

Бугарска је 1908. године прогласила независност и постала краљевина (бугарски краљ је носио титулу цара због традиције са средњевековном Бугарском). Бугарска је 1912. године ушла у Балкански савез са Србијом, Грчком и Црном Гором против Турске и учествовала у Првом балканском рату на победничкој страни. Под утицајем Централних сила (нарочито Аустро-Угарске), напала је Србију и Грчку, али је доживела тежак пораз од Србије на Брегалници. Због тога је на мировној конференцији у Букурешту 1913. године изгубила велике територије добијене 1912. године.

2.3.3. Монархије XX века

У XX веку укинут је велики број монархија. Значајни примери су Кина 1911. године, Руска империја 1917. године, Немачко царство 1918. године, Аустро-Угарска 1919. године и Османско царство 1924. године. По завршетку Другог светског рата још неколико држава се придружило земљама у којима је укинута монархија и то су Бугарска 1945. године, Југославија 1945. године, Италија 1946. године, Мађарска 1946. године и Румунија 1947. године.[285] Грчка и још неколико афричких и азијских држава (Египат, Ирак, Иран, Либија, Авганистан, Вијетнам...) су постала републике (диктатуре, да будемо прецизнији) у другој половини XX века.

Није било озбиљних покушаја да се обнови монархија у било којој од тих земаља (осим Камбоџе). Бивши цар Симеон II од Бугарске изабран је за премијера те земље у 2001. години, као шеф либералне странке, Националног покрета Симеон II. Добио је признања за свој рад, али је већ на следећим изборима изгубио власт, а његова странка није добила ниједно место у Скупштини.

Данас се међу најмоћнијим и најбогатијим државама на свету налазе и републике и монархије. Републике су: САД, Русија, Кина, Индија, Немачка, Бразил и Француска. Монархије су: Јапан, Уједињено Краљевство, Шведска, Норвешка, Шпанија, Канада, Аустралија и Саудијска Арабија. Данашње монархије су углавном уставне и парламентарне уз одређене изузетке (нпр. Султанат Брунеј).

[285] Додоли, Л. и Манлио, М., *Свет после Другог светског рата*, Слобода, Београд 1975, стр. 309.

На Блиском истоку постоји више позитивних примера међу малим државама које су као монархије веома успешне и просперитетне (Кувајт, Уједињени Арапски Емирати, Оман, Јордан...). Успешност ових малих, као и претходно наведених великих монархија, показују да је овај облик владавине веома повољан по државу.

Аргумент да је монархија јефтинији облик владавине је тај што неће бити избора за шефа државе. Постоје ретко изузеци где се председници не бирају на непосредним изборима већ у парламенту, као што је у Италији и Немачкој. Поред тога стабилност и традиција династије омогућавају већи углед у свету и јаче државно јединство.

На почетку XX века само су три европске државе биле републике, а то су Француска, Швајцарска и Сан Марино. Данас је престало само дванаест земаља које су монархије. Ових дванаест европских држава ни до данас није показало тенденцију да пређе на републикански облик државног уређења. Разлог наведеног је то што монархија у овим земљама гарантује стабилност, економски напредак и углед у свету. Ради се о веома богатим земљама чији је бруто годишњи производ на самом светском врху, а грађанске слободе и демократија су загарантоване управо од стране монарха.

Кнежевина Андора

Пун назив: *Principat d'Andorra*

Монарси: Ко-принц Ђоан Енрик Вивес и Сицилија, и ко-принц Франсоа Оланд

Престоница: Андора ла Веља

Валута: Евро

Малена кнежевина, основана 1278. године. Њна територија се простире на Пиринејима између Шпаније и Француске. Она је дијархија и има два ко-кнеза, један је бискуп Ургела, кога именује римски папа, а други је председник Француске (раније краљ Француске и Наваре). Ово је традиција стара вековима, која Андору не спречава да буде парламентарна представничка демократија са председником Владе кога бира њихова Скупштина. Земља је подељена на седам парохија, а званични језик је каталонски. По последњим проценама, заузима девето место у свету по номиналном БДП по глави становника.

Краљевина Белгија

Званични називи: *Koninkrijk België, Royaume de Belgique, Königreich Belgien*

Монарх: Краљ Филип

Престоница: Брисел

Валута: Евро

Краљевина Белгија је држава чија је престоница истовремено и престоница Европске уније. Белгија има шеснаести највећи номинални БДП по глави становника на свету, најгушћу железничку мрежу и монарха чија је званична титула краљ Белгијанаца. Настала је издвајањем из Краљевине Холандије 1831. године и то револуцијом која је почела у опери. Подељена је на северни регион Фландрије, у коме се говори холандским језиком, и јужну Валонију где је доминантан француски језик. У главном граду Бриселу званична су оба језика. На територији непосредно уз границу са Немачком говори се немачки језик. У току Другог светског рата Белгија је била окупирана, а после рата одржан је референдум на коме се одлучивало о опстанку монархије. Већину гласова добила је монархистичка опција.[286]

Тренутни краљ Белгијанаца је Филип из династије Сакс-Кобург и Гота, који је постао краљ након абдикације краља Алберта II, који се повукао из здравствених разлога. Ожењен је краљицом Матилдом, а њихова ћерка принцеза Елизабета, рођена 2001. године, прва је у линији наслеђивања престола. Он је трећи најмлађи монарх у Европи. Белгија је уставна и парламентарна монархија. Њен највећи проблем је одржавање јединства Фламанаца и Валонаца у чему највећи значај има белгијски монарх који има подршку у оба ентитета.[287]

Краљевина Данска

Званични назив: *Kongeriget Danmark*

Монарх: Краљица Маргарета II

Престоница: Копенхаген

Валута: Данска круна

Краљевина Данска поред своје територије на европском континенту обухвата још две аутономне територије Фарска Острва и Гренланд. Наведена аутономне територије можемо у ширем смислу сматрати колонијалним земљама Данске.

Данска има осми највећи номинални БДП по глави становника на свету. Користи своју круну као валуту. Њени грађани се сматрају убедљиво најсрећнијима на свету, а у њој влада и највећа друштвена покретљивост на планети. Она је уставна и

[286] Исто, стр. 310.
[287] *Novi „stidljivi“ belgijski kralj*, http://www.dw.com/bs/novi-stidljivi-belgijski-kralj/a-16929993, децембар 2014.

парламентарна монархија у којој су дужности самог монарха сведене на потписивање закона донетих у Скупштини и на друге церемонијалне обавезе.

Тренутно, Данском влада краљица Маргарета II из династије Гликсбург, од јануара 1972. године. Удата је за Анрија де Лаборде де Монпезата и има два сина, престолонаследника принца Фредерика и принца Јоакима.

Кнежевина Лихтенштајн

Званични назив: *Fürstentum Liechtenstein*

Монарх: Кнез Ханс-Адам II

Престоница: Вадуц

Валута: Швајцарски франак

Сматра се да је ова држава полу-уставна монархија пошто кнез из династије Лихтенштајн има активну и важну улогу у владању. Примера ради, по Уставу из 2003. године кнез има право да стави вето на било који Закон, као и да обори Владу или смени било ког министра, што је наишло на критику свих европских институција укључујући ту и Савет Европе.

Устав је на референдуму одобрен двотрећинском већином, што потврђује да народ Лихтенштајна нема проблем са својим кнезом. Притом, 2012. године организован је нови референдум, како би се укинуло ово кнежево право на вето, али је 76% грађана било против. Тренутно на престолу се налази кнез Ханс-Адам II.

Велико војводство Луксембург

Званични називи: *Grand-Duché de Luxembourg, Großherzogtum Luxemburg, Groussherzogtum Lëtzebuerg*

Монарх: Велики војвода Анри

Престоница: Град Луксембург

Валута: Евро

Луксембург је уставна и парламентарна монархија, којом влада велики војвода, а председник Владе је носилац извршне власти. Након уставних реформи из 2008. године, које су уследиле зато што је велики војвода одбио да потпише Закон којим се легализује еутаназија, његова овлашћења су додатно смањена, па закони сада постају важећи и без његовог потписа. Велики војвода има овлашћења да поставља и смењује министре и да распушта Владу. Једна од његових најважнијих функција је представљање државе у инострнству.

Од 2000. године, дужност монарха обавља Анри Алберт Габријел Феликс Мари Гијом из династије Луксембург-Насау. Ожењен је и има петоро деце, а наследиће га Гијом Жан Жозеф Мари.

Кнежевина Монако

Званични називи: *Principauté de Monaco, Principatu de Múnegu, Principato di Monaco, Principat de Mónegue*

Монарх: Кнез Алберт II

Престоница: Монако

Валута: Евро

Реч која најбоље описује ову малену монархију је „гламур“. Монако је стециште светског џет сета, порески рај због кога је дом многих планетарних богаташа, дом најпознатије и најпопуларније трке Формуле 1, а по неким статистикама има и већи БДП по глави становника од Луксембурга. Састоји се од два града, Монака и Монте Карла.

Садашњи владар Монака је кнез Алберт II из династије Грималди, син Ренијеа III и америчке глумице Грејс Кели. У питању је један од најбогатијих монарха на свету, са имовином већом од једне милијарде долара. Поседује много земље, како у Монаку тако и у Француској. Иако није власник палате у којој живи, јесте власник компаније која управља казинима у његовој кнежевини.

Монако је уставна монархија у којој владар има велика овлашћења. Не постоје избори, већ кнез именује државног министра (као председника Владе) тако што изабере једног од тројице кандидата које предложи Влада Француске.

Краљевина Холандија

Званични назив*: Koninkrijk der Nederlanden*

Монарх: Краљ Вилем-Александер

Престоница: Амстердам (државне институције су у Хагу)

Валута: Евро

Монарх је краљ Вилем-Александер (други најмлађи монарх у Европи) из династије Орање-Насау (први мушкарац рођен у овој породици још од 1851. године) има три ћерке. Његова овлашћења су ограничена Уставом и земљом влада Савет министара којем председава министар-председник. Да би закон постао валидан,

неопходан је краљев потпис. Интересантно је да напоменемо да још од XX века ни једна странка није могла сама да формира Владу.

Краљевина Норвешка

Званични назив: *Kongeriket Norge*

Монарх: Краљ Харалд V

Престоница: Осло

Валута: Норвешка круна

Најсевернија држава Европе је једна од најређе насељених. Трећа је на свету по друштвеној покретљивости, има развијену уставну парламентарну демократију, позната је као држава благостања са моћним социјалним програмом. Иако није члан Европске уније са њом одржава блиске везе. Норвешка је велики произвођач нафте. Ова преивредна делатност има велики утицај на целокупну норвешку економију.

Тренутни монарх је краљ Харалд V из династије Гликсбург, која влада и Данском (али и полаже право на грчки престо). У питању је један од најстаријих владарских домова на свету који потиче од Харалда Лепокосог из IX века. Тренутног краља, који влада од 1991. године, наследиће принц престолонаследник Хакон. Можемо нагласити да је краљ ове земље, поред тога што је формални шеф државе, истовремено и поглавар Норвешке цркве и врховни заповедник Норвешких оружаних снага. Приликом агресије Немачке на Норвешку у Другом светском рату краљ Хакон је кратко време учествовао у покрету отпора.[288]

Краљевина Шпанија

Званични назив: *Reino de España*

Монарх: Краљ Фелипе VI

Престоница: Мадрид

Валута: Евро

Монархија је у Шпанији имала одлучујућу улогу у смени аутократске војне хунте којом је управљао је генералисимус Франко од 1939. године. Доласком на престо краљ Хуан Карлос је поново увео монархију која је потврђена Уставом из 1978. године.[289] Шпанија има дводомни парламент, Владу коју предводи премијер. Због тога

[288] Додоли, Л. и Манлио, М., *Свет после Другог светског рата*, Слобода, Београд 1975, стр. 310.
[289] *Британика књига 10*, Народна књига и Политика, Београд 2005, стр. 202.

прогресивни политичари и огромна већина народа у овој земљи сматрају монархију као важну институцију која нема алтернативу.

Шпанија је данас развијена парламентарна демократија са краљем Фелипеом VI из династије Бурбона као уставним монархом. Краљ Фелипе VI је најмлађи монарх у Европи.

Краљевина Шведска

Званични назив: *Konungariket Sverige*

Монарх: Краљ Карл XVI Густаф

Престоница: Стокхолм

Валута: Шведска круна

Лондонски лист „Економист“ је нордијска краљевства прогласио за вероватно најбоље руковођене земље света. Шведску је ставио на прво место те листе.

Шведска дуги низ година није ратовала (од почетка XIX века). Ова развијена и богата уставна монархија и парламентарна демократија има седми највиши номинални БДП по глави становника и двадесетпрви укупни. Уставна монархија постала је 1809. године. Краљ је шеф државе, има законодавно тело и премијера, који проистиче из парламентарне већине.[290] Цењена и посвећена социјалној држави благостања, Шведска је једна од земаља на свету где су приходи грађана веома изједначени.

Тренутни монарх је краљ Карл XVI Густав из династије Бернадота, који је познат као љубитељ брзе вожње и лепих жена. Ожењен је Силвијом. Његов предак је био Наполеонов генерал кога је тадашњи шведски краљ, иначе без деце, заволео и одредио за наследника. Њега ће наследити принцеза престолонаследница Викторија.

Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске

Званични назив: *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*

Монарх: Краљица Елизабета II

Престоница: Лондон

Валута: Британска фунта

Састављена од четири посебне државне територије (Енглеске, Шкотске, Велса и Северне Ирске), Велика Британија је најпознатија монархија на свету. Иако се сада династија презива Виндзор, то је промена извршена током Првог светског рата. Они су заправо немачког порекла, и то двоструког. Краљица Викторија је била из куће

[290] Исто, стр. 190.

Хановера, а пошто је била удата за Алберта од Сакс-Кобург и Готе њихов син Едвард VII узео је то презиме. Презиме Виндзор је узето због рата са Немачком.

Уједињено Краљевство је развијена (условно речено и уставна) парламентарна демократија са монархом чија су овлашћена више неискоришћена него што су ограничена. Сматра се да је у питању шеста по снази економија на свету, осма по куповној моћи, а била је и прва индустријализована земља на свету. Током XIX и XX века говорило се да Сунце никада не залази над Британском империјом.

Чланица је Г8, Европске уније, НАТО пакта и Уједињених нација чији је оснивач и у чијем је Савету безбедности стални члан. Тренутни монарх је краљица Елизабета II, коју ће наследити њен син Чарлс, принц од Велса. Краљица Елизабета II је крунисана 2. јуна 1953. године у Вестминстерској опатији, удата је за Филипа, војводу од Единбурга.[291]

Ватикан

Званични назив: *Stato della Città del Vaticano*

Монарх: Папа Фрања

Престоница: Ватикан

Валута: Евро

У питању је еклисиолошка монархија и апсолутна теократија којом влада римски бискуп који је уједно и поглавар читаве Римокатоличке Цркве.[292] Тренутно је то аргентински папа Фрања.

Ватикан је апсолутистичка изборна монархија, а владара – односно папу – бирају одређени кардинали. Ово је по свим мерилима најмања међународно призната држава на свету. Створио ју је Бенито Мусолини 1929. године, Латеранским споразумом са Светом столицом, која није исто што и Ватикан. Објаве Ватикана су на италијанском језику, а службена документа Свете столице су на латинском језику. Света столица, пошто није држава, издаје само дипломатске пасоше, а за разлику од ње Ватикан издаје нормалне пасоше. Света столица је седиште цркве, а Ватикан је држава.

[291] Додоли, Л. и Манлио, М., *Свет после Другог светског рата*, Слобода, Београд 1975, стр. 313.
[292] *Еклисиологија*, https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D0%BA%D0%BB%D0%B8%D1%81%D0%B8%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D1%98%D0%B0, март 2015.

2.3.3.1. Краљевина СХС између два светска рата

Почетком XX века идеја, о српском уједињењу, је била актуелна у свим српским земљама. Пораз Централних сила у Првом светском рату је изазвао и распад Аустро-Угарске империје чији је саставни део била и Хрватска. Како се налазила на страни поражених и Хрватска је требало да учествује у давању репарација и исплати ратне штете. Још током рата хрватски политичари су хтели да се осигурају, да и у случају пораза буду на победничкој страни. Због тога су прибегли тактици повезивања са другим Јужним Словенима, који су били на супротној страни (Срби). Погодно место за почетак такве активности био је Лондон, престоница империје, која није никада била благонаклона према Србима. После атентата на надвојводу Франца Фердинанда, код Хрвата је наступила национална еуфорија са жељом да се спроведе освета према Србим и да се Србија окупира и понизи. То најбоље описују песме које је хрватски народ певао тих дана „Марш, Марш Београд је наш“, „Освећена крвца није Фердинанда и Софије“.[293]

Српски народ и после великих страдања, окупације земље, повлачења преко Албаније и борби на Солунском фронту, прихватио је сарадњу са представницима оних који су починили огромне ратне злочине у Србији, као и у другим српским земљама. Са представницима Хрвата и Словенаца (које ипак не треба изједначавати са Хрватима јер је међу њима било много искрених пријатеља Србије, као и добровољаца у српској војсци), 20. јула 1917. године на Крфу је усвојена декларација, која је требало да премости разлике између преговарача са инсистирањем на јединственом пореклу. У документу се посебно истиче: „Пре свега, представници Срба, Хрвата и Словенаца поново и најодсудније наглашавају, да је овај наш троимени народ један и исти, по крви, по језику, по говорном и писаном, по осећањима свог јединства, по континуитету и целини територије, на којој неподвојено живи и по заједничким животним интересима свога националног опстанка и свестраног развитка свога моралног и материјалног живота“.[294]

Предуслов за стварање југословенске државе било је избијање Првог светског рата. Крајем прве ратне године, а после великих српских победа над Аустро-Угарском (војском), Народна скупштина је у Нишу 7. децембра 1914. године усвојила

[293] Јовановић, А., *Подофицир Вражије Дивизије*, Градац, Београд, 2010, стр. 11.
[294] Петрановић, Б. и Зечевић, М., *Југословенски федерализам идеје и стварност Том 1*, Просвета, Београд 1987, стр. 36.

Декларацију којом се залаже за „ослобођење и уједињење све неослобођене браће“.[295] У време док је Царска Русија још увек била значајан чинилац рата, Антанта је понудила Србији да потпише Лондонски уговор 26. априла 1915. године. Уговор се односио на стварање етнички јединствене српске државе. Савезници су нудили Србији: Босну и Херцеговину, Славонију, Срем, Бачку, део Баната, Далмацију до рта Планка код Шибеника, скоро све делове некадашње Војне крајине и северну Албанију, без једног дела вардарске области и дела Баната. За улазак у рат Савезници су Италији понудили Истру и део Далмације, Румунији већи део Баната, а Бугарској део вардарске области источно од Вардара. Русија је дала велику подршку овом плану, али су „игре“, око јужнословенске државе и тројна агресија на Србију у другој половини 1915. године, утицале да се овај уговор не спроведе у дело.

Договором између Владе Србије коју је предводио Никола Пашић и Југословенског одбора настала је Крфска декларација од 20. јула 1917. године. Закључено је да се будућа држава зове Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, да ће бити уставна, демократска и парламентарна монархија на челу са династијом Карађорђевић и да су Срби, Хрвати и Словенци један народ са три имена. Победе српске војске биле су велики допринос коначном поразу Централних сила.

Распад Аустро-Угарске је условио да се у октобру 1918. године у Загребу формира Народно веће Словенаца, Хрвата и Срба са циљем да се образује независна држава на јужнословенским просторима Аустро-Угарске, односно Држава, Словенаца, Хрвата и Срба. Ова „држава“ би требало да се уједини са Краљевином Србијом. Да би се што пре одвојили од пораженог табора, Хрватски сабор је 29. октобра 1918. године раскинуо све државноправне везе са Бечом и Будимпештом. Пошто нова „држава“ није била способна да се брани од италијанских претензија, позвала је српску војску да заштити „националне територије Југословена“.

Поред ове парадржавне творевине било је више конкретних одлука о уједињењу са матицом. Велика народна скупштина у Новом Саду је 25. новембра 1918. године усвојила одлуку о присаједињењу Барање, Бачке и Баната Србији. Дан пре тога 24. новембра 1918. године је збор посланика народних већа Срема у Руми донео одлуку о присаједињењу Срема Србији. Велика народна скупштина српског народа у Црној Гори, у Подгорици је 26. новембра 1918. године донела одлуку да се династија Петровић-Његош детронизује и да се Црна Гора присаједини Србији, што је била жеља

[295] Видети: Митровић, А. и остали, *Историја српског народа. Књ. 6, Од Берлинског конгреса до уједињења: 1878-1918. Том 2*, СКЗ, Београд 1994.

огромне већине народа. Веће народних првака и посланика Босне и Херцеговине 28. новембра 1918. године је донело одлуку да се Босна и Херцеговина припоји Србији. Народно веће из Загреба је 25. новембра 1918. године донело одлуку да се југославенско подручје Аустро-Угарске уједини са Србијом у нову државу. Коначно, 1. децембра 1918. године основана је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

Под притиском савезничких сила , пре свих Енглеске (која је посебно страховала од стварања једне снажне и компактне српске државе), а узимајући у обзир велике жртве српског народа изазване пре свих од стране Аустро-Угарске, регент Александар Карађорђевић, на основу декларације донете на Крфу, од 1. децембра 1918. године покренуо је поступак за стварање јединствене државе југословенских народа. Веома значајан документ, о замисли стварања и будућег уређења Југославије, представља Женевска декларација од 9. новембра 1918. године из које можемо протумачити да је смисао целе ствари, када се ради о Хрватима, очување њихових територија. У декларацији се наводи: „Данашњим даном и овим актом нова држава се појављује и приказује као једна недељива државна целина и члан друштва слободних народа“.[296]

О страху Хрвата за своју територију због губитка рата Аустро-Угарске, на чијој су страни ратовали против Србије, сведочи и део из прводецембарског акта 1918. године из адресе Изасланства народног вијећа СХС Престолонаследнику Александру: „Ваше Краљевско Височанство! Осећамо се срећним што у име Народног Већа Словенаца, Хрвата и Срба, можемо да поздравимо Ваше Височанство у престоници ослобођене Србије као Врховног Команданта победоносне народне војске, која је у заједничкој борби с војскама наших моћних савезника створила увјете за извршење великог дела нашег народног уједињења“.[297]

Међутим, одмах после формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, када су Хрвати успешно „ускочили“ у државу победницу, почињу отворена непријатељска иступања хрватских политичара, што се видело већ приликом доношења Видовданског устава.

По члану 1. Устава: „Држава Срба, Хрвата и Словенаца је уставна, парламентарна и наследна монархија“. У Уставотворној скупштини су се републиканци, социјалисти и комунисти противили монархистичком облику владавине, али ни монархија ни династија Карађорђевића нису били оспорени, од већег броја посланика. Српска

[296] Петрановић, Б. и Зечевић, М., *Југословенски федерализам идеје и стварност, Том 1*, Просвета, Београд 1987, стр. 63.
[297] Исто, стр. 73.

династија је уживала висок углед, посебно, захваљујући демократском начину владавине краља Петра после 1903. године.

Краљ је имао уобичајена овлашћења монарха и шефа државе. Он је био врховни командант војске, представљао је државу у односима са другим државама и имао овлашћења везана за именовања и рад Владе. Краљ је објављивао рат и закључивао мир. Краљ је био наследан по принципу примогенитуре у корист мушког потомства. Краљ и Народна скупштина су „заједнички“ вршили законодавну власт. Он је имао право законодавне иницијативе и законодавне санкције. Имао је право санкције акта о промени Устава, као и право иницијативе за промену Устава. Краљ је сазивао Народну скупштину у редовни и ванредни сазив. Могао је да распусти Скупштину указом, који је морао садржати и наредбу за нове изборе, најдаље за три месеца. Краљ је имао искључиво право да поставља судије.

Народна скупштина је била једнодомна. Скупштина је одлучивала о промени Устава. Један сазив Парламента усвајао је предлог о промени Устава, затим се распушта, а одлуку о промени Устава доносио је новоизабрани Парламент. Овакав начин промене Устава садржао је елементе референдума, што Уставу даје обележје нарочито чврстог устава.[298] Одлука Народне скупштине је морала бити потврђена од стране монарха.

Трећи централни орган власти био је Министарски савет. У Уставу је наведено да „Управну власт врши Краљ преко одговорних Министара, по одредбама овог Устава“.[299] Министре је постављо и смењивао краљ, а ови постављају ниже чиновнике. По члану 90. Устава, Министарски савет, „стоји непосредно под Краљем“ и министри су одговорни краљу и Народној скупштини.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца била је по Видовданском уставу унитарна држава. Устав је у административно-територијалном погледу поделио државу на области, округе, срезове и општине. Закон о установљењу области, Уредба о подели земље на области, Закон о обласној и сресној самоуправи и Закон о општој управи су усвојени у Народној скупштини 1922. године. Поред самоуправних, постојали су и паралелно постављени органи државне власти чија је надлежност знатно већа и шира од самоуправних органа. По члановима 95. и 96. Устава, на челу сваке области налазио се велики жупан, којег је постављао краљ и који је управљао преко државних органа

[298] Марковић, Р., *Уставно право*, Службени гласник, Београд 2008, стр. 47
[299] Вукић, Р., *Улога југословенског шефа државе у одржавању међународних односа од 1918-1941. године-докторска дисертација*, Београд 2004, стр. 63.

пословима државне управе у области. Окружни начелници су помоћни органи великог жупана. Њихова главна дужност је била надзор над среским властима. Сресни поглавар је обављао послове државне управе у срезу. Велики жупан, окружни начелник и сресни поглавар су били „чисто државни органи“. Судови су независни и суде по законима. Постоје Првостепени, Апелациони и Касациони суд са седиштем у Загребу. Судије поставља краљ својим указом, али је при том условљен предлозима кандидата које изабере посебно изборно тело, чији се састав ближе одређује законом. Судије су сталне до навршетка година старости потребних за пензију.

Иако је парламентаризам прокламован у Видовданском уставу, он није доследно спроведен. Парламентаризам подразумева три битна обележја: Владу парламентарне већине, буџетско право Парламента и право Парламента да он стварно, ако не увек и формално, одлучује о сазиву и распуштању. У свим овим правима Народна скупштина је по одредбама Видовданског устава, била ограничена, првим уставним чиниоцем, краљем. Министри су одговорнији краљу, него Народној скупштини. Подела власти није доследно спроведена. Краљ је делио власт са Народном скупштином. Зато можемо прихватити оцену да је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца била наследна монархија с обележјима уставности и парламентаризма или ограничено уставна и парламентарна наследна монархија.[300]

Разлози за оваква уставна решења, били су вишеструки. Одмах после уједињења, хрватске странке почињу да деструктивно делују на новостворену државу, са циљем да што пре ојачају положај хрватске нације и приграбе што више територија. Покровитеље нису много бирали, од Коминтерне до италијанских фашиста и немачких нациста (не треба заборавити ни старе покровитеље, Енглеску). Терористичка активност била је карактеристична и за Комунистичку партију Југославије. Комунистичка партија је забрањена 1920. године због терористичких активности, антисрпског и антимонархистичког деловања. Подршку за овакве активности КПЈ је имала у свом међународном центру, у седишту Коминтерне у Москви. За разлику од ставова Царске Русије, који су били покровитељски према Србима, сада је Коминтерна годинама пропагирала причу о „великосрпској буржоазији“ и „монархофашистичкој“ влади. Цепање јединствене државе, стварање велике и независне Хрватске, припајање Косова

[300] Крклъуш, Љ., *Правна историја српског народа*, Прометеј, Нови Сад 2003, стр. 494-499

и Метохије Албанији, само су неки од „револуционарних“ циљева КПЈ.[301] Сви покушаји дестабилизације узроковали су догађаје из 1929. године.

Увођење посебног режима 6. јануара 1929. године, није решило ни један од политичких и економских проблема са којима се држава суочавала. Прокламовање пуног националног јединства, у виду интегралног југословенства, само је још више продубило националне супротности. Подела на бановине је вероватно донела и најпоштенију поделу кад су у питњу три нације на југословенском простору. Шест бановина су имале велику српску већину, једна је била већином хрватска, једна доминантно словеначка, а једна српско-хрватска (Приморска бановина).

После неколико неуспелих покушаја преговора са представницима политичких странака, краљ Александар је одлучио да излаз из кризе потражи у враћању ограничене уставности. Краљ је донео (октроисао) Устав 3. септембра 1931, по чему се он најчешће и назива Октроисани устав. Садржина Октроисаног устава је била таква да Уставом није прекинута диктатура, него је настављена другим средствима. Октроисани Устав је дефинисао државу као наследну уставну монархију. Изостала је ознака „парламентарна“ коју је садржао Видовдански устав. Устав је санкционисао југословенство, као општедржавно начело и општедржавни покрет.

Краљ је имао законодавну власт, заједно са Народном представништвом. Имао је право законодавне иницијативе и законодавне санкције. Иако је Устав озаконио поделу власти на законодавну, извршну и судску, краљу је обезбеђено далеко највише овлашћења у свим трима функцијама власти.

Народно представништво је било дводомо. Састојало се од Сената и Народне скупштине. Није било могуће бити истовремено посланик и сенатор. Домови су били равноправни у законодавству. Сенат је био састављен од сенатора које је краљ именовао и бираних сенатора. Број бираних чланова Сената се одређивао сразмерно броју становника сваке бановине. Краљ је именовао онолико сенатора колико је било и бираних.

Управну власт вршио је краљ преко одговорних министара. Председника Министарског савета и министре је именовао краљ. Министри су били политички одговорни једино краљу, пошто их је једино он могао разрешити дужности.

Представник врховне власти у бановини је бан, којег поставља краљ на предлог председника Министарског савета. У свакој бановини, као самоуправном телу, постоји

[301] Глигоријевић, Б., *Коминтерна и југословенско питање*, ИСИ, Београд 1992, стр. 106-116.

Бановинско веће и Бановински одбор. Бановинско веће је бирано на четири године, општим, једнаким и непосредним правом гласа, јавним гласањем. Бановинска већа имају право да доносе бановинске аутономне уредбе (бановинске уредбе), које уређују поједине гране бановинске управе и живота. Бановинско веће је из своје средине бирало бановински одбор, који је по Уставу самоуправни извршни орган у бановини. Бан је могао да обустави све одлуке Бановинског већа и одбора. На предлог министра унутрашњих послова краљ је могао распустити Бановинско веће и Бановински одбор и пре истека њиховог четворогодишњег мандата и наредити нове изборе.

Судови су по Уставу били независни. Судије су биле сталне, а именовао их је краљ.

Начин промене Устава је истоветан као и у Видовданском уставу, што и овај Устав сврстава у категорију изразито чврстих устава. Оцену да је Устав од 1931. године омогућио продужење краљеве диктатуре, другим средствима у највећој мери оправдава члан 116. Устава, који гласи: „У случају рата, мобилизације, нереда и побуне, који би довели у питање јавни поредак и сигурност државе или кад су до те мере уопште угрожени јавни интереси, краљ може, у том изузетном случају, Указом наредити, да се привремено предузму све изванредне неопходно потребне мере у целој Краљевини или у једном њеном делу независно од уставних и законских прописа“. Све изузетно предузете мере подносе се накнадно Народном представништву на сагласност.

Краљ Александар је 1934. године убијен у Марсеју. Након одржаних избора Влада није мењала правац унутрашње политике. Силе Осовине су се све више мешале у унутрашње проблеме Југославије. У таквим приликама је дошло до споразума између представника Владе Драгише Цветковића и председника Хрватске сељачке странке др Владимира Мачека. Поводом споразума је дошло до распуштања Народног представништва указом од 26. августа 1939. године, са позивом на члан 116. Устава и доношења Уредбе о Бановини Хрватској од истог дана.

Доношење Уредбе о Бановини Хрватској представља ревизију Устава од 1931. године, пошто су њом нарушена нека основна начела уставног уређења Краљевине Југославије и измењен уставноправни поредак у држави. Напуштени су основни принципи националног унитаризма и државног централизма. Устав је у члану 13. забрањивао удруживање на племенској или регионалној основи, а по Закону о заштити државе је то било кажњиво. Ова ревизија Устава није извршена по поступку предвиђеном за ревизију Устава (чланови 114. и 115. Устава), па се може рећи да се

ради о државном удару, јер је ревизија Устава извршена обичном уредбом, актом извршне, а не законодавне власти. Положај Бановине Хрватске се разликовао од положаја других бановина. Хрватска добија по Уредби аутономну надлежност, има Сабор, бана и банску управу, који има законодавну власт у стварима из надлежности Бановине Хрватске, заједно са краљем.

„Коначни Хрватски циљеви су увијек исти и непромјењени тј. пуна слобода и државна независност. Споразумом су постигнута два важна циља. Прво, сломљена је државна цјелина, држава је раздјељена на два подручја, друго, постигнуто је да су београдски фактори одступили од појма народног јединства, што је врло важно јер је тиме изгубљено оправдање за постојање државе. Срушен је тиме сав темељ Југославије“... „држећи се горњих упустава ми ћемо изабрати сваку коњуктуру за наше циљеве. Међународна ситуација нам иде у корист. Руши се систем Версаја, а Југославија је умјетна творевина тог система. Наше ће вођство балансирати између Осовине и демократије. Имамо људи и за једно и за друго. Код тога нас увелико помаже католичка црква с једне стране и међународни комунизам с друге стране. Главно је да се руши Југославија“.[302]

До краја 1940. године све околне земље, сем Грчке, су биле потписнице Тројног пакта. Коначно, кнез Павле се одлучио на приступање Југославије Тројном пакту. Ова одлука била је и поткрепљена обавештајним подацим, о почетку операције Барбароса против СССР-а. Пакт је потписан је 25. марта 1941. Карактеристично је да су протоколу придодате и три тајне ноте, које су садржале обавезе Немачке, „да ће поштовати суверенитет и интегритет Краљевине Југославије“, „да ће за време рата тражити дозволу за пролаз или превоз трупа преко њене државне територије и да од ње неће захтевати војну помоћ“.[303] Најзад, у једној ноти је садржана изјава Немачке „да ће приликом утврђивања граница на Балкану имати у виду интересе Југославије за територијалну везу са Егејским морем и проширити њен суверенитет на град и луку Солун“.[304] Ово су били најбољи услови које је Немачка понудила некој држави током Другог светског рата.

---

[302] Терзић, В., *Слом краљевине Југославије 1941, узроци и последице пораза*, Народна књига, Београд 1986, стр. 566.
[303] Ђорђевић, М. и Стојичић, С., *Државноправна историја српског народа, феудално доба грађанско доба*, Спектар, Ниш 2007, стр. 279.
[304] Терзић, В., *Слом краљевине Југославије 1941, узроци и последице пораза*, Народна књига, Београд 1986, стр. 418-426.

Међутим, сазнавши за приступање Тројном пакту, генерал Симовић је са војском у ноћи између 26. и 27. марта 1941. године организовао војни пуч, и престолонаследника Петра су прогласили за пунолетног, као Краља Петра II. Све ово је урађено са подршком британске обавештајне службе, која је имала своје сараднике међу највишим официрима (Боривоје Мирковић, идејни творац пуча). Хитлер је на саму вест, о променама 27. марта 1941. године, наредио припреме за напад на Југославију. Бомбардовање Београда је отпочело 6. априла 1941. Југословенска влада је већ 15. априла 1941. године тражила примирје, али је то било беспредметно у правилима нацистичког ратовања. Влада је на својој првој седници у избеглиштву одржаној у Атини донела одлуку да се отпор против агресора наставља до коначне победе. Немачке трупе су ушле у Загреб 10. априла 1941. године уз величанствен дочек. Одмах је проглашена Независна Држава Хрватска са усташком влашћу Анте Павелића. Ова творевина учиниће један од највећих геноцида у историји људског рода и то над српским народом (логор Јасеновац и др.).

2.3.3.2. Монархије после II светског рата

Ђорђе II, краљ Грка напустио је грчко копно заједно са Владом 23. априла 1941. године, и отишао на Крит, али је после немачког ваздушног напада на острво евакуисан у Египат, одакле је отишао у изгнанство у Велику Британију. Вратио се у Грчку 26. септембра 1946. године, после референдума о монархији, на коме је 69% од 90% изашлих бирача гласало за повратак краља.[305]

Краљ Хакон VII од Норвешке евакуисан је из Тромсеа 7. јуна 1940. године, бродом британске Краљевске ратне морнарице „Девоншир“ и безбедно стигао у Лондон. Био је важан национални симбол норвешког отпора. По завршетку рата краљ Хакон и норвешка краљевска породица вратили су се пред одушевљене народне масе у Ослу 7. јуна 1945. године.

Краљица Вилхелмина од Холандије са породицом евакуисана је у Велику Британију 13. маја 1940. године. Пре краја рата, средином марта 1945. године, вратила се у јужни део Холандије под окупацијом Савезника, где је посетила регију Валхерен и град Ајндховен у коме јој је становништво приредило спектакуларан дочек.

[305] Додоли, Л. и Манлио, М., *Свет после Другог светског рата*, Слобода, Београд 1975, стр. 194.

Шарлота, Велика Војвоткиња од Луксембурга била је у изгнанству у Лондону за време немачке окупације. У Другом светском рату је постала важан симбол националног јединства.

Цар Хаиле Селасије I од Етиопије напустио је земљу пред инвазијом италијанских снага укрцавши се са породицом на британски брод који је из Џибутија пловио за Палестину, 5. маја 1936. године. Изгнанство је провео у Бату у Великој Британији. У току битке за Источну Африку, 18. јануара 1941. године, Хаиле Селасије је прешао границу између Судана и Етиопије, а два дана касније се заједно са трупама етиопских патриота придружио британским снагама које су већ ослобађале Етиопију. Ушао је у Адис Абебу 5. маја 1941. године, тачно пет година од почетка изгнанства.[306]

Четири републике такође су формирале избегличке Владе у Уједињеном Краљевству, после губитка суверенитета у Другом светском рату, а то су: Пољска Чехословачка, Француска и Филипини. Као и друге Владе у изгнаству оне су биле велики ослонац ослободилачким покретима и својим регуларним војним снагама на окупираним територијама.

Краљ Петар II од Југославије је напустио земљу заједно са Владом 17. априла 1941. године, после инвазије сила Осовине. Прво је отишао у Грчку, а потом у Палестину и Египат. У јуну 1941. године, стигао је у Енглеску, где се придружио бројним другим избегличким Владама из Европе под нацистичком окупацијом. Краљ је довршио образовање на Универзитету Кембриџ и ступио у британско Краљевско ратно ваздухопловство. На позив председника САД Рузвелта отпутовао је у Вашингтон, где се 25. јуна 1942. године, лично обратио Конгресу САД тражећи подршку и помоћ за Југословенску војску у отаџбини.

Никада се није вратио у земљу јер је у новембру 1945. године, монархија нелегално укинута од стране комунистичке Уставотворне скупштине, без референдума, а Југославија је остала под тоталитарним режимом дуже од пет деценија. Уставотворна скупштина је изабрана на једнопартијским изборима, без учешћа других странака осим комунистичке, која се на изборима појавила под називом Народни фронт.[307]

[306] Švob, Đokić, N., *Etiopija*, Rad, Beograd 1976, стр. 13-14.
[307] Топаловић, Ж., *Како су комунисти дограбили власт у Југославији*, Погледи, Крагујевац 2001, стр. 596-598.

3. САВРЕМЕНЕ МОНАРХИЈЕ И ЊИХОВА ПОДЕЛА

Када говоримо о савременим монархијама, морамо поћи од оног степена развоја из кога су оне потекле. Савремене монархије су настале из апсолутне монархије, која је у различитим периодима (у зависности од државе до државе) замењена уставном и парламентарном монархијом. Овај последњи степен развоја монархије, ни данас није важећи у свим монархијама света. Постојање устава као највишег правног акта, кога мора да поштује и монарх (бар из моралних разлога) и скупштине (парламента), као законодавног органа унело је значајна ограничења у монархову власт. Идеја самодржавља у апсолутној монархији је имала свој значај, због очувања државног јединства. Апсолутни монарх је био изнад племства и других сталежа и његове одлуке су биле неприкосновене и изражавале државно јединство.[308]

Апсолутна монархија је имала две врло битне тековине од значаја за развој државе. Прво је било државно јединство, оличено у монарху, а друго је развијен државни апарат, без кога је функционисање модерне државе незамисливо. Стварање парламента, као новог законодавног органа, раздваја монарха од законодавне функције, која је у апсолутној монархији припадала само њему. Настајање уставних и парламентарних монархија почиње у XVII веку и траје до XX века. Парламент и монарх сада заједнички утичу на доношење закона, у обиму који се разликује од државе до државе. Када се упореди ова ситуација, која данас доминира у монархијама, са сталешком монархијом, може се рећи да она ствара државно јединство путем заједничког деловања монарха, парламента и извршне власти, док је однос сталежа и монарх супротстављен, што је изазивало цепање државног јединства.[309]

Већ у току XIX века долази до формирања два типа монархије у Европи. То су били енглески и немачки тип монархије. Они су се разликовали по овлашћењима која су им уставом дата.

Немачки тип монархије владаревој власти поставља она ограничења која су утврђена уставом. То значи да је монарх стављен у оквире правног поретка и да је он тај који влада у поменутим оквирима. Монарх је водио политику земље у складу са својим ставовима и хтењима, али само у оквирима устава. По немачком типу владалац је подведен под правни поредак, али у границама правног поретка он је тај који влада.

[308] Јовановић, С., *Држава*, БИГЗ, Београд 1990, стр 354.
[309] Исто, стр 354.

Из овога можемо да закључимо да монарх влада и у уставној монархији по свом нахођењу (као и у апсолутној монархији), али је то владање ограничено уставом. Он је ограничен парламентом у законодавној власти, али је његов утицај доминантан у влади.[310]

Енглески тип монархије има значајнија ограничења за монарха. Он је ограничен у законодавној активности Парламентом. Влада у Енглеској проистиче из Парламента, односно парламентарне већине. На тај начин политику Владе одређује парламентарна већина, а не монарх.[311]

3.1. Критеријум за поделу савремених монархија

Монархија је као појам комплекснија и динамичнија, па се мењала кроз време, без обзира што је владар увек био константа. Савремена монархија је углавном уставна, парламентарна, институционална држава, чији шеф долази, на најчешће церемонијални положај наслеђем, док заједница којом номинално влада баштини дуготрајну државотворну традицију и посебан облик политичке културе. Улога монарха је посебно изражена у међународним односима где он представља своју земљу, али и у случајевима посредовања између сукобљених страна, када његова личност делује као фактор стабилности.

Средином XX века модерна монархија је постала сервис грађана. Посебно су монархије са севера Европе поставиле стандарде сервисирања (нарочито социјалног и сваког другог збрињавања грађања). Велики број ратних сукоба (поред осталих и два светска рата), током XX века, довели су до многобројних промена, најчешће насилним путем, у великом броју држава. Те промене су у неким случајевима значиле и насилно и нелигитимно (и нелегално) мењање облика владавине и политичког поретка.

Када узмемо у обзир какаве су битне особине република и монархија (посебно у западном свету) уочава се да је једина разлика у начину на који шеф државе долази до функције. У републици се шеф државе бира (било посредно, било непосредо), а у монархији шеф државе се постаје најчешће по правилу наслеђивања, које свака земља тумачи на свој начин или се бира (нпр. Малезија). Критријуми за поделу монархија могу бити везани за овлашћења монарха по питању законодавне активности, односно

[310] Исто, стр 355.
[311] Исто, стр 355.

да ли постоји парламент, као законодавно тело или не (у ову групу треба уврстити и преостале апсолутне монархије). Други критеријум може бити према географском положају (европске, блискоисточне, афричке...). Трећи критеријум може бити на основу да ли је монарх из домаће династије или се ради о прихватању страног монарха за свог (нека врста персоналне уније као што је случај код дела земаља Комонвелта).

У свету данас постоји укупно 44 монархије, од којих су 15 доминиони и друге државе британског Комонвелта које признају британског суверена за шефа државе, свака као монархија за себе.

	Држава	Титула монарха	Тип монархије	Монарх
1.	Андора	Кнежеви савладари	Уставна кнежевина	Енрик Вивес Сицилија и шеф француске државе
Једина двострука монархија под заједничким суверенитетом Бискупа од Ургела и шефа француске државе, као наследника грофовије Фоа.				
2.	Антигва и Барбуда	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Сер Џејмс Карлајл.				
3.	Аустралија	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Мајкл Џефри.				
4.	Барбадос	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Сер Клифорд Хазбандс.				
5.	Бахами	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Дама Ајви Думон.				
6.	Бахреин	Краљ, у оригиналу „Малик“	Полууставна монархија	Хамад ибн Иса Ал Калифа
Од 2002. године, у употрби и титула „емир“.				
7.	Белгија	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Алберт II

		Белгијанаца		
8.	Белизе	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Сер Колвил Јанг.				
9.	Брунеј	Султан	Уставни султанат	Хасанал Болкијах
10.	Бутан	„Друк Гуалпо“ Краљ Змај	Апсолутна монархија	Џигме Сингје Вангчук
11.	Ватикан или Света Столица	Врховни Понтиф, познатији као "Папа"	Апсолутна теократија	Фрања
Изборна функција (између кардинала), суверени Принц Цркве.				
12.	Гренада	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Сер Данијел Вилијамс.				
13.	Данска	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Маргарета II од Данске
Такође и краљица Гренланда и Фарских острва. Закон о наслеђивању је допуњен 1953. године да би се омогућило да жене могу да наследе престо.				
14.	Јамајка	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Сер Хауард Кук.				
15.	Јапан	Небески Цар, у оригиналу „Тенно“	Уставна монархија царевина	Акихито
Једина царевина на свету.				
16.	Јордан	Хашемитски краљ, у оригиналу „Малик“	Полууставна хашемитска краљевина	Абдулах II
Монархија успостављена од стране Велике Британије 1921. године.				
17.	Камбоџа	Краљ	Уставна монархија	Нородом Сиханоми
Монархија васпостављена 1993. године.				

18.	Канада	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Мишел Жан.				
19.	Катар	Емир	Апсолутни емират	Хамад бин Калифа
Претходно Хаким Катар „Владар Катара“, од 1971. године: Амир Давлат Катар „Емир државе Катар“.				
20.	Кувајт	Емират, у оригиналу „Амир ад-Давлат ал-Кувaут“, Емир државе Кувајта	Полууставни емират	Сабах Ал-Ахмед Ал-Џабер Ал-Сабах
Титула Хаким ал-Кувaут „Владар Кувајта“ (погрешно називан „шеик“ као и сваки члан династије) до 1961. године.				
21.	Лесото	Краљ	Уставна монархија	Летси III
Титула „Врховни Поглавар“ до 1965. године.				
22.	Лихтенштајн	Кнез, у оригиналу „*Fürsm*“	Полууставна кнежевина	Ханс-Адам II
23.	Луксембург	Велики Војвода/ Војвоткиња	Уставно велико војводство	Анри
Једино преостало велико војводство, до 1890. године под влашћу краља Холандије.				
24.	Малезија	„Јанг ди-Пертуан Агонг“, Врховни владар	Уставна монархија федерација	Туанку Сајед Сирахудин
Изборна (са тенденцијом да буде ротирајућа) функција између девет наследних владара држава Малајског полуострва, на 5 година.				
25.	Мароко	Краљ, у оригиналу „Малик“	Полууставна монархија	Мухамед VI
26.	Монако	Суверени Кнез	Полууставна кнежевина	Алберт II
27.	Нови Зеланд, Кук острва и	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II

	Ниуе			
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Дама Силвија Картрајт.				
28.	Норвешка	Краљ, у оригиналу „Норгес Конге“	Уставна монархија	Харалд V
Такође и краљ острва Буве, Јан Мајен, и Свалбард.				
29.	Оман	Султан	Апсолутни султанат	Кабус ибн Саид ел Саид.
30.	Папуа Нова Гвинеја	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Сер Паулиас Матане.				
31.	Саудијска Арабија	Краљ, у оригиналу „Малик“, али такође и Заштитник Светих Градова	Апсолутна монархија	Абдулах
Саудијска Арабија уједињена је1932. године.				
32.	Свазиленд	Краљ/ Краљица Мајка („Индовузаки“, буквално Слоница)	Апсолутна монархија	Мсвати III (и Нтомби)
33.	Света Луција	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Дама Перлета Луизи.				
34.	Свети Винсент и Гренадини	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Ралф Гонсалвес.				
35.	Свети Китс и Невис	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер,				

тренутно Сер Катберт Себастијан				
36.	Соломонова Острва	Краљ/Краљица	Краљевство Британског Комонвелта.	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Сер Натанијел Вена.				
37.	Тајланд	Краљ	Уставна монархија	Бхумибол Адуладеј Рама IX
38.	Тонга	Краљ/ Краљица	Уставна монархија	Тауфахау Тупу IV
Традиционална полинежанска титула Ту и Тонго, још увек се наслеђује, али је замењена западњачком варијантом 1865. године, т.ј. пре британског протектората.				
39.	Тувалу	Краљ/ Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Део британског Комонвелта. Краља односно Краљицу представља гувернер, тренутно Филомеа Телито.				
40.	Уједињени Арапски Емирати	Председник	Уставна монархија федерација	Калифа бин Зајед Ал Нахајан
Формално изборна функција, између седам владара држава чланица, де факто увек из Абу Дабиа.				
41.	Уједињено Краљевство Велике Британије и Северне Ирске	Краљ/ Краљица	Уставна монархија	Елизабета II
Такође владар острва Гернзи, Џерзи, Ман, и држава Ангуила, Бермуда, Британских Девичанских Острва, Британске Територије Индијског Океана, Кајманских, Успењских, Питкарн, Јужно Сендвичких, Туркс и Каикос, и Фокландских острва, Гибралтара, Монсерата, Свете Јелене, Тристан да Куња, и Јужне Џорџије.				
42.	Холандија	Краљ/Краљица у	Уставна монархија	Беатриса

		оригиналу „*Koning*(*in*)“		
Такође и Краљ/Краљица обе колоније: Арубе и Холандских Антила.				
43.	Шведска	Краљ/ Краљица, у оригиналу „*Konung*/ *Drottning*“	Уставна монархија	Карл XVI Густав
Закон о наслеђивању је допуњен 1979. године да би се омогућило да жене могу да наследе престо.				
44.	Шпанија	Краљ/Краљица	Уставна монархија	Фелипе VI
Такође Краљ Канарских Острва, Сеута и Мелиља и носилац титуле Краља Јерусалима. Монархија васпостављена 1975. године				

Табела – Монархије, монарси и титуле

3.2. Савремене европске монархије

У одељку Монархије после Другог светског рата већ смо навели неке европске савремене монархије. Овде ћемо истаћи неке које нису споменуте и које имаје посебне карактеристике.

У **Уједињеном Краљевству Велике Британије и Северне Ирске** је систем уставне монархије, у којој звање шефа државе припада наследном монарху. Положај монарха одређен је принципом да монарх „влада, али не управља“.

Монарх Уједињеног Краљевства од 6. фебруара 1952. године, је краљица Елизабета II. Њена званична титула је Њено величанство Елизабета II, по Божјој милости, Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске и њених других поседа и територија, краљица, Вођа Комонвелта, Заштитница Вере. Владајућа династија је династија Виндзор. Престолонаследник је Чарлс, принц од Велса, најстарији син краљице. Званична резиденција је Бакингемска палата. У територијама Комонвелта краљицу представљају генерални гувернери.

Монарх Уједињеног краљевства има одређене надлежности у односу на Парламент. Он сазива и распушта Скупштину и даје сагласност на законе који се изгласају у Парламенту. Бира првог министра (премијера), али је ограничен тиме да ову

функцију мора да повери вођи већинске странке (страначког блока) у Парламенту.[312] Монарх има значајну улогу и у спољним пословима, али често те послове обављају државни органи (министарство спољних послова). Већ смо навели да монарх Уједињеног Краљевства има титулу Вођа Комонвелта. Посебан његов значај је у томе да представља шефа државе за неке чланице Комонвелта (неке од њих спадају у највеће државе на свету, као што су Канада и Аустралијски Савез). У овим случајевима можемо рећи да се ради о персоналној унији.

Велико Војводство Луксембург је данас једина држава чији монарх носи ову титулу (Велики Војвода). Анри, Велики војвода (лукс. *Grousseherzog*) је шеф државе Луксембург. Велики Војвода (велика војвоткиња) је титула првенствено коришћена у западној Европи, нарочито у немачким државама. По рангу нижа је од краља, али виша од војводе. Територија којом велики војвода влада назива се велико војводство.

Кнежевина Монако је једна од најмањих држава света (само је Ватикан мањи од ове кнежевине). Садашњи кнез (фр. *Prince de Monaco*) је Алберт II из династије Грималди, која већ седам векова влада овом кнежевином. Кнез Монака представља Кнежевину Монако у свим односима са страним државама. Он закључује све међународне уговоре и за њих није потребно одобрење Националног савета (већа). Свака промена и допуна Устава мора бити урађена у сагласности са кнезом и Националним саветом.

Извршну власт врши само кнез Монака. Он поставља и разрешава државног министра (премијера) и саветнике Управног савета. Француска као протектор Монака има одређену улогу у предлагању премијера. Кнез поставља и отпушта све државне службенике. Државни министар и Управни савет су непосредно одговорни само кнезу за све своје послове.

Законодавну власт врши кнез и Национални савет. Кнез може предлагати законске предлоге, а Национални савет о њима одлучује. Он има право да распусти Национални савет. Кнез поставља и разрешава председника Националног савета.

Судску власт формално врши кнез. Судови доносе и изричу пресуде у његово име. Кнез поставља и отпушта чланове Врховног суда и Кнежевског савета. Кнежевски савет је саветодавни орган у Монаку. Састављен је од седам чланова који саветују кнеза Монака о унутрашњим и спољним државним пословима. Кнез Монака именује председника Кнежевског савета и три члана, док остала три члана бира Национални

[312] *Правни лексикон*, Савремена администрација, Београд 1964, стр. 974.

савет. Иако је Кнежевски савет једноставни саветодавни одбор и нема законодавне власти, кнез Монака мора саслушати његово мишљење пре потписивања међународних уговора, распуштања Националног савета и доношења извршних одлука.

Алберт II, кнез од Монака даје амнестије, помиловања и држављанство Монака, додељује ордене, титуле и друга одличја. Монако је, поред Лихтенштајна и Ватикана, држава у којој монарх има стварна политичка овлашћења.

Једно од објашњења зашто савремене уставне монархије настављају да постоје јесте да су краљевске породице постале веома популарне. Данас већина монарха представља оличење државе и средишну тачку националног јединства. На пример, у многим уставним монархијама рођендан владара је национални празник, који се обележава низом догађаја са патриотским садржајем, који истовремено подстичу развој туризма. Владар и чланови његове породице пројектују према грађанима имиџ савремене монархије, која брине о њима и о држави. Многи чланови краљевских породица пружају пример, често дајући добровољне прилоге или учествујући у прикупљању средстава у добротворне сврхе, посећујући сиромашне и болесне и појављујући се на најзначајнијим спортским или уметничким догађајима. Докле год монархија остаје популарна у јавности, постоји мало разлога да се политичари мешају у питање њеног постојања, а они који то чине лако могу да се нађу на мети оштре критике јавности.

Када би данас нека демократска земља укинула монархију, изгнанство краљевске породице било би протумачено као окрутност и зато не би представљало практичну могућност. Штавише, неки припадници раније изгнаних краљевских-царских породица (као шти су Хабзбурзи) добили су судске спорове тврдећи да прогонство само на основу нечијег породичног порекла представља грубо кршење људских права. У Бугарској је пад комунизма омогућио бившем монарху, не само да се врати из вишегодишњег изгнанства, него и да се активно укључи у политику (без захтева за повратак на престо).

У XX веку настали су и политички сложенији аргументи који подржавају очување уставних монархија. Као што смо напоменули, многи уставни монарси задржали су извесну политичку моћ, чак и ако је у пракси никад не користе или је користе симболично. Постоји и аргумент који тврди да докле год монарси задржавају формалну политичку моћ, сама могућност да је употребе одвраћа политичаре да се понашају аутократски или нелегално. Чињеница да многи уставни монарси и даље располажу

овлашћењем да смене председника владе често се наводи као најкориснији контролни механизам против тоталитаризма.

3.3. Савремене блискоисточне монархије

У области блиског истока, у скоријој прошлости, било је знатно више монархија, него данас. Монархија је био и Египат до војног пуча Гамала Абдела Насера, Ирак, Иран (до исламске револуције). У периоду пучева и државних удара (од педесетих па до осамдесетих година прошлог века) насилно је укинуто више монархија у свету. Њих су углавном заменили тоталитарни режими, где су владари били на власти до своје смрти или збацивања са власти. Последње три до четири деценије, карактерише стабилност монархија у овом подручју. Оне такође предњаче у свом окружењу као економски и културно просперитетне земље.

Уједињени Арапски Емирати су савезна држава која се састоји од седам емирата. Ове мале арапске монархије у прошлост су имале специјалне односе са Уједињеним Краљвством, почевши од потписивања уговора 1820. године. Крајем XIX века владари ових емирата су препустили вођење спољних послова Уједињеном Краљевству. После окончања сарадње са Британцима, по питању одбране, створена је независна федерација 1971. године. У расподели власти најзначајнији положај имају емирати Абу Даби и Дубаи. Емир Абу Дабија је шеф државе, а емир Дубаиа је премијер. Земља има велике резерве нафте и велики број страних радника, сразмерно својој величини.

Кувајт (Држава Кувајт), што јој је службени назив, је уставна монархија. Први монарх из данас владајуће династије Сабах био је шеик Абдел Рахим 1756. године. Да би спречили турски и немачки утицај владари из династије Сабах су прихватили сарадњу са Британцима и препустили им вођење спољних послова 1899. године. У периоду од Првог светског рата до 1961. године, Кувајт је био под британским протекторатом, када је стекао пуну независност. Шеф државе је данас емир Сабах ел Ахмад ел Џабер ел Сабах. Поред шефа државе Кувајт има и премијера и Савет министара. Велики значај у предлагању премијера има Парламент (Мацлис Ал-Ума). Иако је по правилу премијер један од принчева, њега мора да потврди Парламент својом одлуком. Кувајт спада у најбогатије земље света. Има велике резерве нафте које рационално користи.

Катар је још један емират на блиском истоку. На власти је породица Тани. Као и Кувајт и Катар је био британски протекторат у периоду од Првог светског рата до 1971. године. За разлику од Кувајта и већине данашњих монархија, Катар је апсолутна монархија. Садашњи монарх је Хамад бин Калифа Ал-Тани. Све државне функције обављају припадници породице Тани. Захваљујући богатству у нафти и гасу, Катар спада у најбогатије државе света. Карактеристично је да Влада поседује сву обрадиву земљу.

Бахреин (Краљевина Бахреин) је мала острвска држава и најмања монархија на блиском истоку. Налази се у Персијском заливу. Од 1783. године на власти је породица Калифа. Као и неке суседне земље дуги низ година је био под британском заштитом. Прогласио је независност 1971. године као емират, да би 2002. године постао краљевина. Исте године је постао уставна монархија, а те године су одржани и парламентарни избори. На престолу је Хамад Ибн Иса ал-Калифа.

Јордан (Хашемитска Краљевина Јордан) је уставна монархија заснована на Уставу од 8. јануара 1952. године. (ово је трећи Устав у Јордану у XX веку, претходни су усвојени 1928. године и 1946. године). На престолу се налази Хашемитска династија. Једна од најзначајнијих личности у историји Јордана је краљ Хусеин који је владао од 1953. године до 1999. године. Њега је наследио син, данас краљ Абдулах II. У Јордану постоји дводома скупштина која може својом двотрећинском већином да онемогући краљево право на вето (када су у питању одлуке Скупштине). Горњи дом-Сенат има 30 чланова и њих именује краљ. Представничко тело има 60 чланова који се бирају на општим изборима. Краљ има овлашћења извршне власти, а такође је и врховни војни командант.[313]

Краљ ратификује законе донете у Скупштини. Он има право и да распусти Скупштину. Савет министара је орган који са краљем дели извршну власт. Традиционално у Јордану, као саветодавно тело, постоји Савет бедуинских племена, које предводи неко од чланова владајуће династије.[314]

Јордан је подељен на гувернатуре којих има 12. На челу ових области налази се гувернер кога поставља краљ. Јордан је имао врло бурну историју током XX века, управо у време владавине краља Хусеина. У том периоду је Јордан учествовао у више арапско-изрелских ратова, али и у међуарапским конфликтима. Посебан значај има због близине палестинских територија и великог броја Палестинаца који живе у овој земљи.

[313] Somun, H., *Hašemitska Kraljevina Jordan*, Rad, Beograd 1976, стр. 19.
[314] Исто, стр. 19.

Краљевина Саудијска Арабија настала је 1932. године. Ову државу је основао Ибн Сауд који је, у једном дужем временском почевши од 1902. године, ујединио више области. По родоначелнику краљевске династије и сама држава је добила име. Саудијска Арабија је апсолутна монархија у којој се влада на основу шеријата и обичајног права. Министарсва су формирана 1955. године и на неки начин ограничавају апсолутну власт монарха, али на свим значајним позицијама власти се налазе чланови владајуће династије.[315]

Регионално ова држава је подељена на области у којима постоје обласни савети, којима руководи шеик области. Правосудни систем се састоји од две врсте судова и правосудног надзорног комитета. Овај комитет се налази у Меки и има задатак да контролише рад судова. Председника поставља краљ. Постоје првостепени судови, у већим градовима, као и виши, апелациони судови. Постоје и најнижи судови којих има највише широм земље и они суде у случајевима мањег значаја.[316] Саудијска Арабија спада у земље које су најбогатије са нафтом у свету. Своју огромну финансијску моћ често користи ради подршке ширењу ислама. Садшњи краљ је Салман бин Абдулазиз ел Сауд.

Султанат Оман је монархија у југоисточном делу Арабијског полуострва. То је наследна монархија са султаном као монархом. Султан влада уз помоћ саветодавног већа. На власти је од XVIII века династија Ал Абу Саид. У једном периоду обалом Омана владали су Португалци. Током XVIII и XIX века ова држава се проширила на источну Африку, све до Занзибара. После открића нафте ова држава се врло брзо развијала. Садашњи султан је Кабус ибн Саид ел Саид.

3.4. Савремене монархије далеког истока

У најновије време и у овом делу света дошло је до нестабилности и сукоба који су узроковали промене у правцу укидања монархије (Вијетнам, Лаос, Непал), али и рестаурације монархије (Камбоџа). У свим случајевима које смо навели узроци промена су били у комунистичким организацијама, које су антиколонијалну борбу користиле за насилно преузимање власти. Непал је био изложен дугогодишњем грађанском рату и тортури маоистичке гериле, што је уз сукоб у краљевској породици знатно утицало на

[315] Paseta, V., *Kraljevina Saudijska Arabija*, Rad, Beograd 1976, стр. 16.
[316] Исто, стр. 17.

садашњи облик владавине у овој земљи. Мала хималајска краљевина Сиким је до 1975. године, била независна, а онда је после много притисака од стране Индије одржан референдум и ова мала држава је постала део Индије.

Краљевина Камбоџа је уставна и парламентарна монархија у југоисточној Азији, коју у огромној већини насељава народ Кмера. Ова држава има веома дугу историју. Прва позната држава на територији данашње Камбоџе била је Фу-нан у III веку п. н. е. на чији је настанак и развој велики утицај имала Индија.[317] У средњем веку формирано је Кмерско царство. У XII веку владар Сурјаварман II проширио је власт до Кинеског мора и изградио једно од највећих архитектонских дела Азије, храма Ангкор Ват.

Стотинама година кмерска држава се борила за опстанак, угрожена од суседа, Таи са запада и Анамског царства са истока (Вијетнам). Француска, током свог колонијалног продора у Индокину, током дужег периода притиска, коначно 1884. године Камбоџу претвара у своју колонију. Тек после Другог светског рата заједно са другим француским колонијама у Индокини започиње борбу за ослобођење. Најважније место, у тој борби имао је краљ, Нородом Сиханук потомак краљевске породице Анг Доунг. Независност је остварена 9. новембра 1953. године.[318]

Следеће године је Женевским споразумом потврђена независност Камбоџе, Вијетнама и Лаоса. Устав слободне Краљевине Камбоџе је утврђивао постојање дводомног парламента. Њега су сачињавали Национална скупштина чији се чланови бирају на општим изборима и Савет краљевине кога именује краљ. Влада је проистицала из парламентарне већине и била је одговорна краљу и Парламенту.[319]

Краљ Сиханук се повукао са престола, који је уступио оцу и формирао покрет, Социјалистичку народну заједницу. Војна интервенција САД у Индокини, утицала је на дестабилизацију Камбоџе и дуготрајни грађански рат. Током седамдесетих година, прошлог века, власт је освојио екстремни комунистички покрет Црвени Кмери. У врло кратком периоду владавине Црвених Кмера убијено је између 1,5 и 2 милиона људи. После вијетнамске војне интервенције долази до рушења овог тоталитарног режима, али се коначна стабилност у држави успосавља после повратка монархије и Нородома Сиханука на престо Краљевине Камбоџе 1993. године.

Краљевина Малезија је уставна монархија у југоисточној Азији. Ова држава је федерација која се састоји од тринаест држава и три федералне територије. Ова

[317] Milutinović, Ţ., *Kambodža*, Rad, Beograd 1976, стр. 4.
[318] Sihanuk, N. и Burchett, W., *Moj rat sa CIA*, Stvarnost, Zagreb 1974, стр. 210.
[319] Milutinović, Ţ., *Kambodža,* Rad, Beograd 1976, стр. 10.

британска колонија је добила формалну независност 1957. године. Стварање данашње Малезије, са свим територијама у њеним оквирима, је завршено 1963. године. Треба посебно да напоменемо да је од приступања овој федерацији, одустао Брунеј (данас независни султанат), а да је Сингапур био део федерације од 1963. године до 1965. године.[320] Становници ове државе су махом Малајци 56%, Кинези 34% и Индуси 9%. За привреду Малезије велики значај има руда калаја, каучуково дрво и налазишта нафте. Поред тога главни град, Куала Лумпур је и велики банкарски центар.

Уставом Малезије је установљена изборна монархија. Шеф државе, краљ (Јанг ди-Пертуан Агонг) бира се на пет година од стране наследних владара савезних држава.[321] Парламент Малезије је дводомни и састоји се од Представничког дома, који има 154 посланика који се бирају на општим изборима на пет година и Националног дома (сенат) који има 58 сенатора, од којих 32 поставља краљ, а остали се бирају.[322] Краљ има утицаја и код избора министара. Он је пре свега симбол јединства земље. Владајућа странка у овој земљи је коалиција Национални фронт, где најзначајнију улогу имају странке које представљају Малајце, Кинезе и Индусе.

Краљевство Тајланд, некад познато и под именом Сијам, је држава народа Таи. Овај народ се доселио у раном средњем веку из кинеске провинције Јунан и основао своје краљевство Сухотаја око 1220. године. Ову династију је заменила династија Ајутаја око 1351. године и владала је наредна четири века.[323] Династија Чакри, која и данас влада, престоницу је преселила у Бангкок 1782. године. Иако, често, под претњом суседних држава, а касније и колонијалних освајача ова држава никада није постала колонија. После државног удара 1932. године, постала је уставна монархија.

Без обзира на већ дугу традицију уставности и парламентаризма, ову земљу често карактеришу партијски сукоби, па је често долазило и до мешања војног врха, ради стабилизације земље. Гарант јединства земље је краљ, чија личност често доприноси превазилажењу политичких сукоба (сада је на власти краљ Рама IX Бхумибол, који је ступио на престо 1946. године). За народно јединство је битна будистичка религија (теравади будизам), језик таи и краљевска династија.

Краљевина Бутан је мала хималајска држава између Кине и Индије. Њена престоница је Тимбу. Према сачуваним документима ова државица је постојала као

[320] Nick-Golob, M., *Kraljevina Malezija*, Rad, Beograd 1976, стр. 10-11.
[321] Исто, стр. 16.
[322] Исто, стр. 16-17.
[323] *Енциклопедија Британика, том 9*, Народна књига, Политика 2005, стр. 12.

самостална још у VIII веку п. н. е.[324] Ламаистички будизам је основа идентитета народа и државе. Вековима су у Бутану грађени будистички манастири (дзонгови), који су својом чврстом грађом служили и за борбу против освајача. Права колонијална власт у Бутану никад није успостављена. Посебно значајну победу над Енглезима, Бутанци су однели борећи се из великих утврђених манастира 1907. године.[325]

Краљевина Бутан је основана 1907. године, од стране династије Вангчук. Оснивач династије је Уген Вангчук. Владар Бутана носи титулу Краљ змаја. Краљ Џигме Дорџи Вангчук почетком педесетих година XX века започиње реформе у смеру изградње уставне и парламентарне монархије. Тада је основана Народна скупштина „Цонкду" са 150 чланова. Две трећине Скупштине бирају поглавари села и региона, а једну трећину именује краљ (између државних функционера) и будистички клер.[326]

Политички систем Бутана развио из апсолутне монархије у уставну монархију. Са развојем парламентаризма Скупштина добија и законодавну улогу 1968. године. Четврти краљ Бутана, Џигме Синге Вангчук створио је тело које се зове Лхенгуе Зхунгтсхог (Савет министара) које је извршно тело власти.

Султанат Брунеј је острвска држава на северу острва Борнеа. Постоје подаци да је још у VI веку овде постојао важан трговачки центар. У XVI веку ова држава постаје независни султанат. У једном периоду историје Брунеј је био британски протекторат. Приликом стварања Малезије, Брунеј није приступио овој федерацији. Већ дуги низ година сва власт је сконцентрисана код султана Хасанала Болкиаха, који влада из своје велелепне палате, која се налази у престоници Бандар Сери Бегавану. Иако апсолутистичка монархија, султан веома води рачуна да социјални статус грађана буде висок. Земља обилује богатим залихама нафте и гаса.

Јапан је острвска царевина на далеком истоку. То је монархија са најдужим континуитетом међу монархијама које данас постоје. За оснивача данашње царске династије узима се полулегендарни цар Џинму из VII века п. н. е. Држава Јапан је од 1947. године парламентарна монархија. Јапански Устав стриктно наводи цара као јединог шефа државе. По државном уређењу Јапан је уставна парламентарна монархија са царем као шефом државе. По Устава из 1946. године, сувереност је са цара пренесена на народ.

[324] Petković, D., *Kraljevina Butan*, Rad, Beograd 1976, стр. 7.
[325] Исто, стр. 6.
[326] Исто, стр. 11.

Царева улога је церемонијална, те он нема стварну власт. Према јапанском Уставу цар је симбол државе и народног јединства.[327] Садашњи цар је Акихито. Царски престолонаследник је Нарухито који ће наследити свог оца на царском престолу.

Законодавна грана власти у Јапану је дводомни парламент, Коккаи, који се састоји од Представничког дома-Схугиин и Државног савета-Сангиин. Представнички дом се састоји од 467 чланова који се бирају на општим изборима сваке 4 године. Чланови Државног савета се бирају на општим изборима сваких 6 година и укупно их има 250.[328]

3.5. Савремене афричке и пацифичке монархије

Африка је континент са дугом традицијом постојања монархија. Још у античко доба на северу су постојале велике монархије (Египат, Картагина...), а у централним деловима континента постоји сачувана традиција, о постојању старих краљевстава (нпр. у Зимбабвеу). Велики део северне Африке био је у средњем веку исламска арапска монархија, а неке земље су до новијег времена биле монархије (Египат, Либија). Због свог дугог трајања посебан значај има Етиопија.

Државна традиција која обухвата и територију данашње **Етиопије** постоји још од II миленијума п. н. е. То је период Кушитског царства из чије владарске династије потиче чувена краљица од Сабе. Из њене везе са јеврејским царем Соломоном родио се Менелик I, цар Етиопије, који је владао од 975. године до 950. године п. н. е. и сматра се оснивачем династије Соломона. Можда најзначајнији период у историји Етиопије је Аксумско царство, који је обухватао период од I века п. н. е. до IX века. Соломонова династија је владала Етиопијом све до 1975. године, а последњи, 225. цар из ове династије био је Хаиле Селасије I.[329]

Хришћанство се у Етиопији шири већ у IV веку. Период јачања ислама, је озбиљно угрозио Етиопију, али се ова држава одржала уз сталне борбе. У XVI веку је затражена војна помоћ од Португалаца, али је народ одбио католичанство. До 1950. године Копти и Етиопљани су имали заједничког верског вођу, а од тада постоји самостална Етиопска православна црква. У XIX веку јача поново царска власт и долази до окупљања етиопских земаља.

---

[327] *Правни лексикон*, Савремена администрација, Београд 1964, стр. 333.
[328] Исто, стр. 333.
[329] Švob-Đokić, N., *Etiopija*, Rad, Beograd 1976, стр. 8.

Колонијалне силе, пре свих Италија, покушавају да колонизују Етиопију, али без успеха. Етиопљани побеђују Италијане код Адуе 1890. године. Италијани поново нападају Етиопију 1935. године и започиње рат, који ће се завршити победом етиопске војске (уз британску подршку) 1941 године. На престолу се тада налазио цар Хаиле Селасије.[330] Овај владар је урадио велике реформе и током његове владавине су донета два устава. Посветио је велику пажњу модернизацији администрације, а велика тековина овог владара је универзитет.

У другој половини XX века у Етиопији се осећа утицај политичке нестабилности, као и у целој Африци (војни пучеви и државни удари). У периоду од 1973. године до 1975. године, део војног врха преузима власт и укида монархију. Наступио је период дугорочне политичке нестабилности, ратова и цепања државе (отцепљење Еритреје). Укидање монархије угрозило је државно јединство земље у дужем периоду.

Краљевина Лесото (*Mmuso wa Lesotho*), раније Басуто, је парламентарна монархија у јужној Африци. Због свог посебног географског положаја и велике надморске висине, Лесото се често назива и краљевина на небу. Почетком XIX века, стални напади Зулуа, пљачке и терор који су спроводили над племенима Басотхо, довело је локално становништво на ивицу глади, до те мере да је становништво у неким подручјима Лесота почело показивати знакове канибализма.[331]

У жестоким сукобима, народ Басотхо, уједињен од 1820. године под поглавицом Мосхоесхое, успешно се одбранио од напада Зулуа. Мосхоесхое наређује изградњу два утврђења у Бутха-Бутха и Тхаба Босиу, где су се склониле бројне Басотхо избеглице за време сукоба. Путем веште политике, он напокон успева значајно проширити свој утицај, чиме је осигурао подршку околних племена. Од тог времена често је познат и као Мосхоесхое Велики, а често га сматрају и оснивачем Басотхо нације. Годину дана након његове смрти, 1870. године, аутономија је ипак укинута, а Басутоланд припојен осталом делу јужноафричке колоније.

За време новог краља Летсие I, Басотхо народ није имао представника у Парламенту британске колоније Цапе. Из тог разлога је долазило до устанака против Британаца. На крају, Британцима је успело да сво оружје побуњеника конфискују. Међутим, бројне и мукотрпне борбе против устаника које је предводио поглавица Моороси године 1879. и током тзв. „Рата пиштоља“ између 1880. године и 1881.

[330] Исто, стр. 12-14.
[331] Ambrose, D., *The Guide to Lesotho*, Winchester Press, Johannesburg, Maseru 1976, стр. 71.

године, су за колонију Цапе биле тако исцрпљујуће и безуспешне, да је већ 1884. године, Басутоланд предат у директно окриље британске круне као крунска колонија.[332]

Године 1959. усвајасе први колонијални Устав, који омогућава да се у 1960. години, после крунисања краља Мосхоесхое II, распишу први слободни избори у земљи. На следећим изборима 1965. године, са незнатном предношћу побеђује БНП (Национална партија Басутхо), који годину касније (1966) предводи Басутоланд према независности, под новим именом Лесото.

Као државно уређење, одабире се уставна монархија, а први премијер Лесота постаје председник странке БНП Леабуа Џонатан. Устав Лесота је усвојен 2. априла 1993. године. Он је дефинисао државу као уставну монархију, са дводомним парламентом. На изборима за Парламент могу гласати сви грађани старији од 18 година. Такође утврђена је и подела власти, а судство је независно. Уставом су гарантована и основна људска права, право на говор, штампу, слободу окупљања, верске слободе, право на приватност и заштита приватне имовине.

Премијер Лесота, тренутно Том Тхабане (од 8. јуна 2012. године), је председник Владе и кабинета, те има извршну власт у земљи. Премијер се не бира директно на изборима. По одредбама Устава, председник победничке странке на изборима аутоматски добија место премијера. У периоду од 1986. године до 1993. године, дужност премијера је обављао председавајући војног савета, док је војна влада била на власти.

Краљ Лесота, тренутно Летсие III од 7. фебруара 1996. године, има само одређене представничке обавезе, а Уставом му је забрањена свака активна улога у политичким дешавањима. Монархија је наследна, али је могуће да Савет племенских вођа по традиционалним законима утврди ко ће наследити умрлог монарха, али га може и превремено свргнути.

Законодавну власт у Лесоту има Парламент, који је подељен у два дома. Као горњи дом делује Сенат, док је доњи дом Национална скупштина. Сенат се састоји од 33 члана, од којих су 22 племенске вође у земљи. Већина чланова Сената су потомци краља Мосхоесхое I и своје место у Сенату наслеђују. Осталих 11 чланова именује краљ, по предлогу Владе. Тренутни председник Сената је Семпе Лејаха. Главни задатак Сената је провера и ревизија предлога закона које предлаже Национална скупштина, али и он може предлагати законе. Националну скупштину, као доњи дом парламента,

[332] *Basutoland*, http://www.britishempire.co.uk/maproom/basutoland.htm, мај 2015.

бира народ на општим, слободним, тајним изборима. Мандат чланова Скупштине траје пет година. Тренутно има 120 чланова Скупштине, од којих се 80 бира путем већинских гласова, а 40 путем пропорционалних гласова. Председник Националне скупштине је Нтлхои Мотсамаи.[333]

Судски систем у Лесоту се заснива, као и у ЈАР (Јужноафричка република), на мешовитој форми између англоамеричког система *common law* (енглеско право) и римско-холандског права, који има корене у римском праву.[334] Уставом је загарантована независност судства и одвајање од политике. Највиша судска инстанца у земљи је Врховни суд, чијег председника предлаже краљ. Врховном суду су потчињени локални судови, углавном у градовима, те традиционални судови, који највећим делом постоје у сеоским срединама.

Краљевина Мароко је краљевина у северозападној Африци. По Уставу из 1992. године, који је 1996. године измењен, Мароко је уставна монархија, чији је шеф државе краљ Мухамед VI, који припада династији Алида. Краљ је уједно и духовни вођа мароканског народа, као и врховни заповедник оружаних снага. Краљ проглашава председника Владе, ког предлаже најјача политичка партија у Парламенту, као и поједине министре и чланове Владе. Краљ има право распуштања Парламента и право проглашавања ванредног стања. У поређењу са монархијама европског типа, краљ има веће овлашћење, мада у пракси та овлашћења извршава председник Владе. Председник Владе од септембра 2007. године је Аббас ал-Фасси, потомак богате породице из града Фес и председник партије Истиклал. Влада је изабрана у коалицији партија Истиклал, УНФП, ППС, РНИ и МП.

По уставној реформи из 1996. године Мароко има скупштински систем који се састоји од два дома: Националне скупштине и Сената. Скупштина се састоји од 325 представника, који се сваких пет година директно бирају, а од тога је 30 места предвиђено за жене. Неповерење председнику Владе је могуће изгласати са двотрећинском већином. Право гласа имају сви држављани Марока старији од 20 година. Сенат се састоји од 270 представника, који се бирају индиректно сваких девет година. Закони предложени од Скупштине, морају се потврдити одлуком краља, који може законе предложити на усвајање изјашњавањем народа, референдумом или неким другим обликом изјашњавања. Скупштински избори 7. септембра 2007. године, показали су се као релативно слободни, али због ниског учешћа од само 37% од

[333] *Лесото*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9B%D0%B5%D1%81%D0%BE%D1%82%D0%BE, мај 2015.
[334] Исто.

уписаних гласача, те укупно 19 % неважећих гласова сматрају се прилично неуспелим. Најјача партија постала је Истиклал, која је у коалицији са странкама ПЈД, МП, РНИ и УНФП. Исламски орјентисана партија ПЈД, је друга најјача партија у Скупштини и најјача опозициона партија у држави. Устав Марока гарантује независно судство. Право се заснива на основама француског права. У породичном и наследном праву користи се шеријатско право, која се у измењеном облику примењује за припаднике осталих вера. За припаднике јудаизма примењује се талмудско право. Највиша судска власт је Врховни суд у Рабату. Судије овог суда поставља краљ.

Свазиленд је независна монархија Свази народа који говоре језик из групе Банту језика. Краљ, који је номинован по Свази традицији, је врховни поглавар државе. Ако је одсутан или спречен у обављању својих дужности из било ког разлога, Краљица Мајка све обавља у његово име. Парламент чине Сенат и Скупштина. Правни систем у земљи је заснован на јужноафричком праву у уставним судовима и на традиционалном Свази праву и обичајима у традиционалним судовима.

Краљ не може да именује свог наследника. Обичајни закон налаже следеће: „инкхоси уинкхоси нгенина“, што значи „краљ је краљ преко мајке“. Када актуелни краљ умре, краљевска фамилија се састаје да одабере „Велику жену“, тј. која ће од краљевих жена бити краљица мајка, (индловукази), а њен син нови краљ.

Индловукази мора да испуни неколико услова:

1) Може да има само једног сина (изузетак је направљен у случају Лаботсибени Мдлули, мајке краља Бхуну и бабе Собхузе II, која је имала три сина, али је њена личност и карактер била толико јака, да краљевска породица није ни сумњала да је она краљица мајка),

2) Мора да буде јаког карактера, јединствене личности и да долази из фамилије са добрим статусом,

3) Не сме да припада лози Нкхоси-Дламини. За разлику од осталих припадника Свази народа, само је краљевима дозвољено да узимају жене из исте фамилије, на пример, Собхуза је имао 11 жена које су имале исто презиме – Дламини,

4) Не сме да буде ритуална жена, што код Свазија значи да не сме да потенцира најстаријег сина као престолонаследника.[335]

[335] *Свазиленд*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%A1%D0%B2%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B4, мај 2015.

Аустралијска Федерација или Аустралијски Савез је једна од највећих држава света која је до 1900. године била британска колонија, а од тада доминион. Шеф државе је краљица Елизабета II коју заступа генерални гувернер. Савезни парламент је дводомни који се састоји из Сената и Представничког дома. У Сенат се бирају представници савезних територија, док се у Представнички дом бирају посланици на општим изборима. У сучају сукоба домова они се распуштају, да би се коначна одлука о спорном питању донела на заједничкој седници оба дома. Извршну власт предводи лидер већине у Представничком дому.[336] На последњем изјашњавању о подршци монархији, присталице монархије су добиле већину од преко две трећине гласача. Извори права и судство су уско повезани са англосаксонским правним системом. Престоница државе је Канбера.

Нови Зеланд је острвска држава у јужном делу Пацифика. То је уставна монархија која је до 1907. године била колонија, а тада постаје британски доминион. Шеф државе је британска краљица Елизабета II, коју представља генерални гувернер. Законодавна власт припада Парламенту који се састоји од Представничког дома и гувернера. Представнички дом се састоји од 80 чланова који се бирају на изборима по већинском систему на 3 године.[337] Правни систем је заснован на англосаксонском праву. Престоница је Велингтон.

Тонга, званично **Краљевина Тонга** је независна држава смештена у истоименом архипелагу западном делу Полинезије. Тонга је постала краљевина 1845. године, под влашћу амбициозног младог ратника и говорника Тауфахауа. Под западним утицајем, он је прогласио Тонгу за уставну монархију, ослободио феудалне слуге, увео законе и прихватио стил владавине западних монарха. Покрстио се и узео краљевско име Џорџ Тупу II.

Тонга је ступила под протекторат Уједињеног Краљевства уговором од 18. маја 1900. године. Британија је на острвима до 1970. године, била заступљена само преко конзула. Тонга је једина територија на Пацифику која је непрекидно била под влашћу локалног владара.

Године 1970. Тонга презузима пуну независност и придружује се Комонвелту. Јединствен је случај да у Комонвелту Тонга има сопственог наследног монарха, т.ј. да то није Елизабета II. Тонга је постала члан Уједињених нација 1999. године.

---

[336] *Правни лексикон*, Савремена администрација, Београд 1964, стр. 46.
[337] Исто, стр. 533.

Тувалу је острвска држава у Тихом океану. Средином XIX века на острва долазе протестантски мисионари, а 1892. године Велика Британија проглашава протекторат. Тувалу постаје парламентарна монархија у оквиру Комонвелта 1. октобра 1978. године.

3.6. Савремене америчке монархије

На америчком континенту је постојало више аутохтоних монархија пре доласка Европљана. Посебан значај имале су краљевине на територији данашњег Мексика (Маје, Астеци, Олмеци...) и у области Анда (Инке). Долазак европских колонизатора је пренео европске моделе монархија на америчко тле. Сукоби између колонијалних сила и стварање независних САД, утичу на политичке промене на америчком континенту. После ослобођења, неке велике државе су биле монархије. Тако је Мексико у два наврата током XIX века био царство, а Бразил је прво био део португалског краљевства, да би од 1822. године, па до 1889. године, био независно царство.

Војни преврати су укинули ове монархије, али дуго времена после тога у овим земљама владао је тоталитаризам, уз честе насилне промене власти. Данас на америчком континенту егзистира девет монархија које припадају британском Комонвелту. За све њих је заједничко да им је шеф државе британска краљица. У даљем раду ћемо приказати најзначајније монархије у Северној Америци.

Канада је била британска колонија до 1867. године, када је постала британски доминион у саставу Комонвелта. Ово је друга земља по површини на свету. Главни град је Отава, где је и седиште сви важних државних органа. Шеф државе је биританска краљица Елизабета II коју представља генерални гувернер. Парламент је дводомни и састоји се од Сената и Дома комуна. Сенат има 102 члана и њих бира доживотно генерални гувернер, док се чланови Дома комуна бирају на општим изборима на пет година, а има их укупно 265.[338]

У Канади доминирају две групе становништва, британског порекла и француског порекла. Ова подела осликава и дугу историјску борбу две велике силе за доминацијом у овом делу света. Дуги низ година главни извор нестабилности је жеља значајног дела становништва француског порекла да прогласи независност њихове провинције Квебек. Провинције имају висок степен аутономије, а највиши акт им се зове Устав. На правни

[338] Исто, стр. 355.

систем велики утицај има поред англосаксонске традиције и француска правна традиција.

Јамајка је острвска држава у Антилима. Престоница је Кингстон. Ово острво је открио Кристифор Колумбо и до 1670. године била је под шпанском управом, када су је преотели Енглези, који ће водити трговину робљем све до почетка XIX века. Острво је било познато по великим плантажама шећерне трске. После више побуна и немира Јамајка је добила независност 1962. године и постаје члан Комонвелта.[339] По Уставу Јамајка је парламентарна монархија, а шеф државе је британска краљица Елизабета II, коју представља генерални гувернер кога именује краљица на предлог министра председника. Најзначајнији државни органи у земљи су Законодавно веће и Представнички дом који има 53 посланика који се бирају на општим изборима. Горњи дом (Сенат) има 21 члана, а њих одређују странке и то 13 чланова одређују владајуће, а 8 опозиционе странке. Извршно тело је Кабинет министара на челу са министром председником.[340]

[339] Ferenčić, A., *Jamajka*, Rad, Beograd 1976, стр. 7.
[340] Исто, стр. 11.

4. НАДЛЕЖНОСТ САВРЕМЕНИХ МОНАРХА

Реч монарх потиче од старогрчког израза монос археин (што значи један владар), који се у античкој Грчкој односио на апсолутног владара. Временом, се појам апсолутног пренео на реч аутократа или диктатор, а реч монарх се у савременој употреби готово увек односи на традиционални систем наследне власти.

Монарси, готово увек наслеђују своје титуле и врше своје функције доживотно, односно без ограничења мандата. Монарх може да одлучи да се одрекне власти, абдикацијом, али то се у пракси ретко дешава.

Изузетак од правила о доживотном обављању функције представља један од два владајућа принца Андоре, а то је председник Француске, изабран од стране француских грађана, на мандат од пет година, који се ипак, због титуле, сматра монархом у Андори. Због чињенице да има два владара (други је бискуп од Ургела), поједини теоретичари Андору сматрају дијархијом. Слично томе, јанг-ди-петруан-агонг (краљ) Малезије сматра се монархом, иако је на функцији само пет година. Насупрот томе, доживотни диктатори не сматрају се монарсима нигде у свету.

Већина монарха живи, од рођења, у краљевским породицама у којима се припремају да поштују своју будућу дужност, а формално или неформално, после њихове смрти или абдикације наслеђују их чланови њихових породица, обично најстарији син или кћерка. Као последица тога, већина стабилних монархија има дугу традицију владавине припадника једне породице, односно једне линије крвног сродства.

Изузетак у томе су Малезија, као и Ватикан (папа носи титулу Суверен државе Ватикана). Са друге стране, наслеђивање функције шефа државе није сасвим неуобичајено у државама које се не сматрају монархијама, као што је случај са породичним диктатурама нпр. Народна Демократска Република Кореја.

Већина монарха поседује титуле које су традиционалне. Иако такво одређење може бити подложно различитим тумачењима, можда управо то представља најбољи начин да данас утврдимо ко је монарх, а ко не.

Савремени монарси су често без значајније политичке моћи. Ипак, постоје и они који и данас имају значајну, па чак и апсолутну власт (нпр. Султанат Брунеј).[341] Монарси обично представљају шири систем, са установљеним правилима и обичајима који се тичу наслеђа престола, обавеза и овлашћења владара. Држава у којој је на власти монарх назива се монархија.

Монархија може бити апсолутна или уставна, у којој овлашћења монарха могу бити ограничена до нивоа пуке формалности, што није ретко у савременој пракси. Сам појам монархија може да се односи и на земљу која има овакав облик владавине. Уобичајено је, међутим, да такве земље носе уже одређен назив, у зависности од титуле монарха: царевина, краљевина, велико војводство или кнежевина.

Изборне монархије су некада биле уобичајене, иако је само мали део становништва имао право гласа. Како се утицај феудалног система смањивао, тако је у многим монархијама увођено наслеђивање престола, које је гарантовало да титула и функција монарха остају у једној породици. Данас су скоро све монархије наследне и у њима монарх потиче из једне краљевске породице, а функција владара се преноси са једног члана породице на другог, после смрти или абдикације владајућег монарха. Постојеће изборне монархије су Малезија, Саудијска Арабија (ово треба да схватимо веома условно јер избор се врши искључиво из чланова саудијске династије) и Света Столица. Из историје је познат избор венецијанског дужда, али се ту ради о избору шефа државе у Млетачкој Републици.

Суверен, је назив за монарха суверене државе. Иако су несуверене државе кроз историју често имале монархе (нпр. Србија, Бугарска, Влашка, Молдавија док су биле под управом турског царства), сви европски монарси од 1918. године, су и суверени. Изван Европе још увек постоји неколико монарха на нивоу регионалних ентитета, у Малезији и Уједињеним Арапским Емиратима.

У Европи, по традицији, има неколико титула монарха. Свака титула има мушки и женски род. Женске титуле користе се не само када је монарх жена, него и за супруге монарха (када је потребно да се направи разлика између ова два случаја, користе се изрази Краљица владарка или Краљица супруга). Обрнуто, међутим, не важи, муж краљице владарке није краљ (нпр. Војвода од Единбурга није Краљ Филип од Велике Британије).

[341] *Брунеј*, https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%80%D1%83%D0%BD%D0%B5%D1%98, децембар 2015.

Распрострањен је мит да су жене владари савремена појава и да је због тога чешће у употреби речи монарх, која означава оба рода. У ствари, историјски документи показују да је у многим друштвима током историје било доста жена владара.

Уобичајена титула монарха у Европи је она која се користи, ако монарх нема вишу титулу, а то је принц (принцеза). Титула се уобичајила за време Светог римског царства. Ове титуле додељивао је цар, док је избор титуле суверена обично препуштан њима самима, а најчешће је бирана титула краља (краљица).

Такав начин избора титуле понекад је проузроковао дипломатске проблеме, а уздизање до титуле цара (царица) сматрало се чином провокације. Током XIX и XX века већина малих монархија у Европи утопила се у веће ентитете, па је тако краљ постала најчешћа титула данас за мушке, а краљица за женске владаре.

Титула	Женски род	Држава	Латински назив
Папа	не постоји	Папство	Папа
Монарх Папске Државе и касније Суверен Државе Ватикана; Сматра се да је по титули изнад Цара у дипломатским односима.			
Цар	Царица	Царство	Император
Римско Царство, Византијско Царство, Свето Римско Царство, Русија, Француска, Аустрија, Бразил, Немачко Царство (ниједна титула није остала у Европи после 1918. године), Царица Индије (престала да се користи после 1947. године, када је Индији дата независност од Уједињеног Краљевства). Јапанска Монархија је једина још користи.			
Краљ	Краљица	Краљевина	Рекс
Уобичајена у већим сувереним државама			
Вицекраљ	Вицекраљица	Вицекраљевство	
Историјска: Шпанско Царство (Перу, Нова Шпанија), Португалско Царство (Индија, Бразил), Британско Царство.			
Велики Војвода	Велика Војвоткиња	Велико Војводство	Магнус Дукс
Данас: Луксембург. Историјска: Литванија, Баден, Финска и др.			
Надвојвода	Надвојвоткиња	Надвојводство	Архи Дукс
Историјска: Јединствена у Аустрији, Надвојводство Аустрије. Титулу су користили чланови Хабзбуршке династије.			
Принц (Кнез)	Принцеза (Кнегиња)	Кнежевина	Принцепс
Данас: Монако, Лиехтенштајн.			
Војвода	Војвоткиња	Војводство	Дукс
Гроф	Грофица	Грофовија	Конт
Барон	Баронеса	Баронија	Баро
Постоје обичне и суверене баронији. Суверена баронија може да се упореди са Кнежевином, али то је историјски изузетак. Суверени барони више немају суверене баронији, него само титуле.			

Табела: Називи титулар монарха у мушком и женском роду, монархије и називи титула на латинском.

Требало би да обратимо пажњу да неке од ових титула имају више значења и не означавају нужно монарха. Принц може бити и особа краљевског порекла. Војвода може бити британски племић. У царској Русији, Велики војвода био је син или унук Цара Русије. Носиоци ових титула нису имали исти статус као и монарси који су имали те титуле.

Данас у Европи постоји седам краљевина. Поред наведених краљевина постоји једно велико војводство и две кнежевине, не рачунајући посебан случај Андоре.

Није неуобичајено да особе које нису на дужности монарха користе титуле монарха. Претендује се на постојећу титулу, оспорава се тренутни носилац. Ово се у историји дешавало врло често. Вековима су британски монарси поред других титула користили и титулу Краљ Француске, упркос чињеници да нису имали никакву власт над територијом Француске. Такође су постојале бројне анти-папе.

Задржава се титула из монархије која је престала да постоји. Ово можемо да протумачимо да монархија, заправо, никада не може бити или није требало да буде укинута. Пример за прву константацију је Принц од Себорге, а за другу неколико свргнутих монарха или претендената на престо монархија које су укинуте, нпр. Лека I, престолонаследник Албаније, кога неки ословљавају са „Краљ Албаније“.

Задржавање титуле угашене монархије може бити без икаквог полагања права на суверенитет. На пример, као што Фелипе VI од Шпаније додаје својој пуној титули и „Краљ Јерусалима“.

Што се тиче свргнутих монарха, уобичајено је да они наставе да користе своје титуле (нпр. Константин II, Краљ Грчке), као племићке титуле, а не као државне функције, за свог живота. Монарси који су добровољно абдицирали губе право да користе своју титулу. Међутим, ако је монарх абдицирао под притиском или је смењен на нелегалан начин (нпр. Михај I од Румуније), уобичајено је да се таква абдикација сматра неважећом и да монарх има право да за живота користи своју титулу.

4.1. Правни оквир надлежности

Филозоф античке Грчке Платон, у свом најзначајнијем филозофском делу „Држава“, написао је: „Знаш ли ти да исто онолико колико има врста држава мора имати и врста људских карактера“.[342] Ако ову мисао анализирамо у контексту историје

[342] *EXODUS – ČUDO, Država*, http://www.exodus-cudo.com/2012/01/drzava/, август 2014.

цивилизације, од антике до данашњих дана, можемо уочити да је људски карактер највећу склоност исказао према две врсте облика владавине: монархији и републици. Ова два доминантна облика владавине временом су се сукобљавала, надопуњавала, смењивала, али и доживљавала промене, како садржаја тако и форме. Суштинска разлика између монархије и републике је чињеница да је у монархији носилац највише власти тј. суверенитета једна особа, најчешће краљ или цар, док је у републици тај носилац или цели народ или један његов део, па је према томе република или демократска или аристократска. У наведеном не мислимо на садашње стање ствари већ у историјском континуитет.

Осим константе да је шеф државе монарх, између различитих врста монархија, забележених у историји, постоје велике разлике. Степен монархијског елемента у уставном уређењу монархија, са једне стране варира и зависи од тога да ли се власт монарха односи и на законодавство и на управу или само на управу и са друге стране зависи од тога да ли је власт монарха само формална или је и стварна.

Најригиднији облик монархије је **апсолутна монархија** у којој монарх сву власт обавља сам или преко органа које сам поставља, а као пример апсолутне монархије у данашње време можемо навести Краљевину Саудијску Арабију.[343] Нешто мање ригидан облик владавине је **ограничена** или **уставна монархија** у којој поред монарха постоји и од народа изабрана скупштина која заједно са монархом врши законодавну власт, док извршну власт обавља монарх и сам саставља владу. Апсолутна и ограничена монархија је данас реткост. Већина преосталих монархија, поготово на европском континенту су уставне и парламентарне монархије.

Уставна и парламентарна монархија јесте облик владавине у коме је монарх само шеф државе. Овај облик владавине подразумева да су законодавна, извршна и судска функција државе у власти народа, док је монарх био симбол очувања традиције и гарант јединства нације, постојања правде и правне државе, односно лидер чија би владавина истовремено била ограничена законом.

Уставна монархија је облик монархијске владавине установљен уставним системом који прихвата изабраног или наследног монарха као шефа државе. Модерне уставне монархије обично примењују концепт поделе власти где је монарх или носилац извршне власти или има само церемонијалну улогу.

[343] Пасета, В., *Краљевина Саудијска Арабија*, Рад, Београд 1976, стр. 16.

Апсолутна или апсолутистичка монархија је облик власти који је у Европи настао почетком новог века. Као најочигледнији пример нововековних апсолутистичких монархија можемо навести: Француску, Русију, Пруску и Енглеску до половине XVII века. Владар је имао апсолутну власт, а владао је уз помоћ бирократског апарата и уз помоћ репресивног апарата: полиција и војска. Велики значај у апсолутистичким монархијама имали су највиши државни чиновници (председници влада) као што су Ришеље и Мазарен у Француској или у нешто измењеним околностима Ото фон Бизмарк у Пруској и Немачкој.

4.2. Садржина надлежности

Монарх данас, по правилу, влада на основу устава. Устав најчешће прописује која су права и обавезе монарха, а најчешће наводи и која је династија на власти. Кроз историју имамо разне случајеве утврђивања владајуће династије путем позитивних правних норми. Ти прописи често утврђују и редослед наслеђивања круне као и поступак који се том приликом спроводи.

За разлику од других државних орган монарх је непосредан орган (наиме сви остали су створени путем избора, без обзира да ли избор врше бирачи или сам монарх). Према Слободану Јовановићу монарх се налази на свом положају на основу устава. Монарх иницира рад све три власти. Он врши избор органа и судске и управне власти и на тај начин њихов рад зависи од њега. Када је у питању законодавна власт монарх поставља чланове горњег дома, у случају када се овај не организује на основу избора. У случају када су путем избора састављена оба дома, монарх сазива парламент и по својој вољи одгађа и закључује сазив. На основу наведеног парламент не може да почне са радом без воље монарха, као и што по вољи монарха његов рад може бити прекинут. Искључиво право монарха је да распусти парламент.[344]

Владар поред тога што врши управну власт, има значајно учешће у пословима судске власти и у пословима законодавне власти. У пословима судске власти треба нагласити да се судске одлуке доносе у име монарха, монарху припада право помиловања и сам монарх поставља судске органе. Када је реч о законодавној власти, монарх има право предлагања и потврђивања закона.[345]

[344] Јовановић, С., *Држава*, БИГЗ, Београд 1990, стр. 352.
[345] Исто, стр. 352-353.

Важна привилегија монарха је што он не подлеже правној одговорности. Што се према њему не могу применити санкције. Постоји могућност да се пропишу норме које монарх мора да поштује, али без санкција, што значи да поступање по тим нормама зависи од његове воље. Овакве норме се обично прописују да би се ограничила његова власт иако не постоје санкције за њихово непоштовање. Из ове привилегије монарха произлази да је он као личност суверен, односно да је изнад права. Монарх није суверен орган. Суверен орган је онај који има право да доноси правне прописе који имају обавезну снагу и њихову примену гарантује државни апарат путем монопола физичке принуде.[346]

То што монарх не подлеже примени санкција не искључује његову моралну и политичку одговорност. Та одговорност тиче се његове функције која треба да представља центар државног јединства и основ стабилности државе. Уколико би монарх својим неодговорним поступцима угрозио стабилност државе и национално јединство, ризиковао би да буде збачен са власти или чак убијен. Ови начини смене монарха су противправни, али су се често дешавали, од давне прошлости до данас (добар пример из српске историје је убиство краља Александра Обреновића и краљице Драге 1903. године). Суштина постојања монарха је да он буде средишња личност у држави која је ванстраначка и која повезује све три власти. Правило је да дужност монарха обавља само једно лице, али постоје ретки изузеци као што је Малезија и Уједињени Арапски Емирати.

[346] Лукић, Р.; Кошутић, Б. и Митровић, Д., *Увод управо*, Службени лист, Београд 2001, стр. 245-246.

5. ПРАВО ПРЕДСТАВЉАЊА САВРЕМЕНОГ МОНАРХА

Шеф државе је онај државни орган који представља државну целину. У периоду пре савремене епохе, шеф државе је био државни орган који је обављао све државне функције.[347] То је период апсолутне монархије, у којој је монарх био суверени извор сваке власти у држави.[348] Овом степену доминације монархове власти претходила је сталешка монархија, где је монарх био ограничен сталешком скупштином, која је ограничавала његову власт, односно, монарх је са сталежима морао да заједнички одлучује о најважнијим питањима у земљи. Развијањем апсолутне монархије из сталешке монархије, воља монарха постаје закон за све његове поданике. Овде посебно треба да истакнемо идеју самодржавља као један специфичан вид монарховог апсолутизма у православним средњевековним и нововековним монархијама (нпр. средњевековна Србија, Бугарска и Византија, а Русија и у средњевековном и нововековном периоду).

У монархијама се владари често називају суверенима.[349] Овај назив се ставља уз онај државни орган који има целокупну власт или највећи део власти. У вези са питањем, ко је суверен орган постојале су две супротстављене теорије. Једна теорија је легитимистичка и према тој теорији суверену власт у држави има представник божје воље на земљи, односно у држави, а то је монарх који управља по божјој вољи и одговоран је само богу (у смислу апсолутног монарха).[350] Друга теорија названа демократско-револуционарна говори о народном суверенитету.[351] У пракси је данас апсолутно доминантна ова друга теорија. Државног поглавара не треба изједначавати са сувереним државним органом, иако се изузетно ова два органа могу функционално поклопити.[352] Овај назив за монарха се задржао до данас иако је у огромној већини данашњих монархија он изгубио већину атрибута суверене власти.[353]

---

[347] Марковић, Р., *Уставно право и политичке институције*, Правни факултет, Београд 2008, стр. 317.
[348] Исто, стр. 318.
[349] Миловановић, М., *Државно право и друге уставноправне студије*, Службени гласник, Београд 1997, стр. 118.
[350] Исто, стр. 120.
[351] Исто, стр. 120.
[352] Лукић, Р., *Теорија државе и права I теорија државе*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд 1995, стр. 312.
[353] Миловановић, М., *Државно право и друге уставноправне студије*, Службени гласник, Београд 1997, стр. 118.

Ако посматрамо доминантне моделе устројства једне савремене државе, закључићемо да модел монарха самодршца не постоји више нигде у свету. Са друге стране, феномен председника самодршца, не само да је познат, него је и доста чест у савременом свету (нпр. као што је био Јосип Броз Тито у Југославији, Енвер Хоџа у Албанији, Ким ил Сунг и његови наследници у Северној Кореји, бројни шефови држава у Африци и Латинској Америци, чак и у Европи током друге половине XX века).

У савременим европским краљевинама као што су Велика Британија, Шведска или Холандија, осим што је формално шеф државе, монарх нема нити један битан атрибут власти, јер се законодавна власт у потпуности налази у надлежности парламента, док је извршна власт у надлежности владе чији састав одражава однос политичких снага у представничкој скупштини. Овде посебно треба да издвојимо монарха Уједињеног Краљевства јер је његов положај битан за повезивање британске заједнице народа, Комонвелта, јер је краљица Елизабета II шеф државе у најзначајнијим и најмоћнијим земљама ове заједнице.

Као шеф државе, односно државни поглавар, данашњи монарх се по обиму власти не разликује од других поглавара (председника републике). Његове функције се односе најчешће на руковођење управом, представљање државе у иностранству, давање помиловања и заузимање места врховног војног команданта. У законодавству монарх у неким државама има већи значај него председник у републици, али то није правило.[354]

Постојање државотворне традиције владајуће династије има великог значаја за одржање монарха на власти. Још крајем средњег века је уочено да се на власти тешко могу одржати монарси без традиције и подршке народа. Они који су на власт дошли уз подмићивање војне елите нису могли да рачунају на дугу и стабилну владавину.[355]

Као што смо раније навели савремени монарх, по правилу влада у уставним и парламентарним монархијама. Из тога произлази да је његова власт ограничена уставом и парламентом, са којим монарх сарађује, али не може у већој мери да утиче на његове одлуке. Он представља спону која обједињава све облике власти у земљи и као нестраначка личност представља најважнији кохезиони елемент националног јединства.

[354] Лукић, Р., *Теорија државе и права I теорија државе*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд 1995, стр. 312.
[355] Макјавели, Н., *Владалац,* Ризница, Београд 2010, стр. 38-39.

5.1. Право представљања савременог монарха у унутрашњем правном поретку

Положај монарха можемо да разматрамо према унутрашњем правном поретку. Промене које су се догодиле у последња два века поставиле су монарха у раван са другим државним органима. Воља монарха се у уставним и парламентарним монархијама не може издићи изнад највишег правног акта или парламента. Како истиче Келзен монарх не може да обухвати садржину целокупног правног поретка.[356] Поједини теоретичари су сматрали да народни суверенитет зависи и од свести народне масе да разуме потребе државне организације.[357]

Уколико свест народа није достигла ниво да разуме те потребе, онда је постојање аутократске власти оправдано и одговара потребама тог народа.[358] Са друге стране, уколико народни представници имају контролу од стране народа (односно оних који су их изабрали), у том случају можемо да говоримо да је створен правни однос између носиоца суверенитета и његових представника.[359] Када говоримо о монархијама, овакав случај је у уставној монархији.

Правни однос који смо навели је јавноправни и може се упоредити са уговором о заступању из облигационог права (уговор о мандату). За положај монарха и његов однос према народу и другим државним органима посебан значај има устав. Устав представља обавезно упутство које даје властодавац-народ државним органима и монарху. Уставом су прописани њихови међусобни односи, права и дужности.[360] Устав, монархова права, као и права парламента, своди у одређене границе које су довољно уочљиве, али не ограничавају иницијативу и креативност у раду народног представништва и монарха. Уколико монарх или други представници суверене власти пређу уставна ограничења и ако је то прекорачење учињено на штету сувереног народа, онда постављамо питање повлачења поверења од носилаца суверенитета према монарху и другим државним органима.[361]

Да бисмо сагледали положај монарха и унутрашњег правног поретка, морамо да изнесемо конкретне примере у пракси, односно државе које данас функционишу као

---

[356] Келзен, Х., *Главни проблеми теорије државног права,* Службени лист СРЈ, Београд 2001, стр. 337-338.
[357] Миловановић, М., *Државно право и друге уставноправне студије*, Службени гласник, Београд 1997, стр. 127.
[358] Исто, стр. 127.
[359] Исто, стр. 127.
[360] Исто, стр. 128.
[361] Исто, стр. 129.

монархије. За врло развијене земље Европе важе Шведска, Норвешка, Данска, Уједињено Краљевство, Холандија, Белгија, Луксембург, Монако, Лихтенштајн и Шпанија. Све оне имају исти облик владавине. То су уставне парламентарне монархије. Сам назив, парламентарна, означава да парламент у таквим државама има централни положај између осталих државних органа и да је његова законодавна улога доминантна. Нема неприкосновених појединаца, председничких величина, личности са ауторитетом власти и сличног. Монарх је само национална, протоколарна институција. Осим, што је велика реткост, када има арбитражну улогу између сукобљених политичких странака и покрета. Тада је његова улога најзначајнија и показује оно што је најбитније, да је монарх институција повезивања и јединства у држави.

Долазак монарха на престо, путем наслеђа, показује да се ради о једној мирној промени што је битно за политичку стабилност државе. Такође, право наслеђа лица које је шеф државе гарантује да у таквој држави, поготово у савременом свету, не може доћи до већих политичких немира, грађанских политичких сукоба или до грађанског рата. Политичке странке, ако се налазе у озбиљним сукобима, морају да прихвате арбитражну улогу монарха, као последњу инстанцу у преговарању, ради остварења државног и националног јединства.

Парламентарну монархију чини више институција, од којих је једна и сам монарх. Извршну власт чине влада и његов извршилац, председник владе. Председник владе поставља своје министре после консултације са монархом. За место у парламенту на слободним изборима учествују кандидати политичких странака које имају стварно упориште у народу и које по закону морају да имају одговарајући број чланова и најважније, да су њихови политички програми гарантовано у интересу народа, а не у интересу саме политичке странке.

Влада је одговорна пред краљем и парламентом за вођење спољне и унутрашње политике. Монарси у парламентарним монархијама практично се не мешају у послове владе, иако имају уставно право, у случају политичке кризе, да распусте и парламент и владу. Тако се нешто у новије време, парламентарним монархијама у Европи, још није догодило.

Монарх је по природи свог положаја, јер њега нико не бира нити поставља, политички неутралан. Он не подржава ни једну политичку странку да би ова дошла на власт. Његов једини интерес је благодет државе коју он представља. То проистиче из тога, јер се он као поглавар једног народа осећа исто као један домаћин у својој кући.

Парламентарна монархија се због свог устројства показала за пореске обвезнике и као најјефтинија државна организација. Монарх од државе добија ограничени буџет за своје државничко функционисање и за своје личне потребе, а чије повећање може уследити у свим ситуацијама, само уз дозволу парламента. Поред европских монархија, данас, егзистира још неколицина монархија у свим деловима света, о чему смо већ говорили. Устави ових земаља омогућавају да се чак постави на референдуму и питање опстанка монархије. У скорој прошлости такав референдум је одржан у Аустралији и присталице монархије су на њему биле у убедљивој већини. Овакве референдуме не треба никако поистоветити са недемократским изборима и источној Европи после II светског рата. Један од најбољих примера је Југославија 1945. године. Комунистичка партија Југославије која је практично преузела власт крајем 1944. године уз огромну помоћ Савезника (пре свих Уједињеног Краљевства и СССР-а) чинила је све да се ослободи свих политичких неистомишљеника. Још пре расписивања избора за Уставотворну скупштину, одузето је бирачко право огромном броју грађана (посебно угледним грађанима) под изговором да су „издајници и непријатељи народа“.[362] Још крајем рата КПЈ је започела терор у коме је убијено више десетина хиљада људи на територији централне Србије и Црне Горе. За изборе је утврђена само једна изборна листа и то листа Народног фронта (иза чијег имена је стајала КПЈ). Без икакве контроле на бирачким местима (бирачке одборе су чинили поверљиви људи „народне власти“) наведена листа је остварила убедљиву победу (била је једина листа), па је на тај начин укинута монархија у Југославији.[363]

Вероватно, најцеловитији приказ положаја монарха данас можемо да дамо кроз пример **Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске**. Положај монарха, односно његов однос према дргим државним органима и слојевима друштва можемо да пратитимо од почетка XIII века па надаље. Већ смо раније писали о неким значајним актима који су определили смер развоја државне организације и институција у Енглеској (касније Уједињено Краљевство). Од Велике Повеље Слобода до аката из XVII века у Енглеској је пређен пут од апсолутне до уставне и парламентарне монархије. Суштинске промене су учињене у XVII веку када је Енглеска (касније Уједињено Краљевство) прешла пут од грађанског рата и увођења републике до рестаурације монархије на новим основама.

[362] Јеротијевић, З., *Државотворност Равногорског покрета*, Српски Сабор Двери, Београд 2008, стр. 322.
[363] Исто, стр. 322.

Бурним променама које су се десиле средином средином XVII века, претходио је период јачања моћи Енглеске далеко изван матичне територије. Овоме је допринела и победа енглеских поморских снага над до тада најмоћнијом поморском флотом, Шпанском армадом 1588. године. Што се тиче питања монархове власти и његовог односа према држави и народу, посебно значајно место у овом периоду је имао Крунски савет, који је био главни управни орган у Енглеској у време династије Тјудор и касније Стјуарт.[364]

Крунски савет је деловао и преко прерогативних судова који су представљали његову власт на целој територији државе. Овај савет је деловао у разним областима живота. У време оскудице са храном регулисао је цену жита и утицао да се жито увезе и расподели тамо где је владала највећа глад.[365] У вези са овим поступањем је донет и Закон о сиротињи, који је омогућио праведнију расподелу хране у кризним временима. Своју делатност на овом пољу Крунски савет је остваривао преко мировних судија, чија су економска, политичка и управна овлашћења била толико велика да су спадали међу најутицајније људе у Енглеској.

Ширење енглеског утицаја ван Европе довело је до стварања моћних компанија за области Северне Америке и Индије. Трговина са овим областима је, још у време краљице Елизабете I, значајно увећала богатство Енглеске. Посебно значајна роба која се увозила пре грађанског рата била је шалитра (сировина за барут, неопходна због честих ратова) свила и зачини. [366] Нарочито, морамо да истакнемо и доношење сребра и злата из „Новог света“. Постојање више компанија за експлоатацију богатстава из удаљених колонија изазвало је и сукобе између њихових власника. Нагли прилив разних добара у Енглеску, довео је и до жеље за његовом прерасподелом.

Истовремено у Енглеској и Шкотској (које су се ујединиле почетком XVII века) долази до разилажења по верским схватањима. Краљ Чарлс I који је био и поглавар Англиканске цркве је у једном делу становништва сматран прикривеним католиком. Краљ се поред тога сукобљавао са Парламентом по питању ширине овлашћења и утицаја на одлуке Парламента. У сваком случају, сукоби који су започели између Парламента и монархиста трајали су од 1642. године, па са прекидима све до рестаурације монархије 1660. године. Значајно место у покрету против краља имали су пуританци, део протестаната који се залагао за верску чистоту. Они су своје циљеве

[364] Тревелјан, Џ., *Друштвена историја Енглеске*, СКЗ, Београд 1982, стр. 162.
[365] Исто, стр. 164.
[366] Исто, стр. 201.

покушали да остваре преко Парламента што је додатно убрзало грађански рат у земљи. Пуританци заједно са парламентарцима су највећи утицај имали у Лондону и околним областима, као и у оним областима где су пуританци имали већи утицај. Вођа антиројалистичког блока био је Оливер Кромвел. Он је потицао из угледне породице која је била у родбинским везама са неколико чланова Доњег дома.[367] Његови идеали су били везани за пословност и предузимљивост, у чему је нашао подршку код огромног броја пуританаца. После победе на бојном пољу и заробљавања краља Чарлса I, Парламент је организовао суђење краљу и краљ је погубљен 1649. године, када је проглашена република.

Овај период републике није направио неке дубље промене, када је реч о подели имања. Један део поседа је врло брзо прешао из поседа ројалиста у поседа пуританаца, пре свега због одмазде према побеђенима, а не због коренитих својинских промена на селу. После убиства краља, Оливер Кромвел је проглашен за доживотног лорда протектора, што је указивало на увођење диктатуре. Кромвел је био и виновник неких тешких злочина, тако је приликом његове војне интервенције у Ирској побијено 30% становништва Ирске. После његове смрти 1658. године републиканске снаге су знатно ослабиле у Парламенту, па је после две године позван Чарлс II, син Чарлса I, да се врати на престо. Рестаурација монархије је урађена на новим основама где Парламент преузима примарно место међу државним органима, а монарх остаје шеф државе и главни стуб државног јединства.

Неке тековине републиканског периода су се задржале, као што су већи утицај Лондона и трговачке заједнице на државну политику и доминација енглеског „општег права“ у држави.[368] Битна промена се тицала вере и цркве. Англиканска црква је враћена на највишу позицију, док су пуританци удаљени од било каквог већег утицаја у политичком и верском животу. Владајући слојеви су сада апсолутно били окупљени око Англиканске цркве. То је важило и за виговце (бивше републиканце) и торијевце (круте монархисте). Великаши и остали ројалисти враћени су на своја имања, ако су им била одузета. У сваком случају њихов положај и утицај као вођа у националном и културном смислу поново је потврђен. Практично највећа промена се тицала положаја краља, који је у потпуности изгубио положај апсолутног монарха из времена Тјудора.

Период владавине Чарлса II и његових наследника је време стабилизације парламентаризма и стварања првих модерних политичких странака, торијеваца и

[367] Исто, стр. 219.
[368] Исто, стр. 221.

виговаца. Закон о цензури из 1663. године имао је за циљ да спречи објављивање неких непожељних текстова, пре свега пуританских и републиканских списа.[369] Ни верска толеранција која је почела да се појављује у другој половини XVII века није била развијена, тако је Краљ Џемс II, брат Чарлса II, који је владао од 1685. године до 1688. године био збачен са престола због блискости са католицима (чак постоји став да је то последњи католички краљ Енглеске).

Доласком Вилијама Оранског на престо 1688. године наставља се даља либерализација живота у Енглеској. Наредни век донео је развој страначког живота у земљи и велике потресе у Америци, где је 13 северноамеричких колонија прогласило независност. Овај период је значајан због великог замаха индустријске револуције.

Наполеонови ратови и период после њих обезбедили су Енглеској (од 1801. године Уједињеном Краљевству) монопол на тржиштима у Америци, Африци и на далеком истоку. Један од најбитнијих разлога је била развијена механизација, која тада није имала конкуренцију у другим државама.[370] Британска трговачка и ратна морнарица су током XIX века биле највеће на свету. Када су пароброди преузели доминацију у превозу, ова моћ је била још очигледнија. Развој индустрије довео је и до стварања првих радничких покрета (нпр. лудисти који су уништавали машине, сматрајући да им од њих прети опасност).

Вероватно најзначајнији период у развоју Уједињеног Краљевства је период владавине краљице Викторије (1837-1901), назван и Викторијанска ера.[371] Овај период представља време узлета интересовања за верска питања и истовремено време стабилности када Уједињено Краљевство нису угрожавале ратне претње. Ова држава је своју силу показивала у удаљеним крајевима (нпр. Кримски рат). Парламент је је изгласао нове мере везане за црквену реформу и то јединственим наступом две најјаче групације торијеваца и виговаца. Закони произашли из ових реформи су уклонили злоупотребе везане за црквене приходе и смањена је разлика између богатијих и сиромашнијих свештеника.[372] Либерализација је учињена и у породичном праву, па су признавани и бракови у другим црквама осим Англиканске, ако се пријаве код матичара. У овом периоду долази до снажног развоја средње класе која почиње да има важну улогу стабилизатора у држави. Викторијанска ера, у целини посматрано, била је

[369] Исто, стр. 235.
[370] Исто, стр. 389.
[371] Исто, стр. 424.
[372] Исто, стр. 427.

период општедруштвеног благостања и увећања богатства које се ширило на већину друштвених слојева.[373]

Уставни систем Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске се обликовао у једном дугом периоду. Тако су изграђене најважније институције државе.

Чврста уставност без писаног устава- Развој уставности кретао се од апсолутне монархије преко јачања улоге Парламента до успостављања равнотеже између извршне власти, кабинета тј. Владе и законодавне власти, Парламента. Донесени су бројни документи о људским правима, а осим битних повеља и закона које је доносио Парламент, енглеску уставност су обликовали и обичаји и судска пракса. Због овога се може рећи да Велика Британија представља претечу уставности.

Монарх- Од периода првих англосаксонских држава насталих на територији Енлеске, па све до данас, постојао је само један облик владавине, монархија. Уједињено Краљевство је према облику владавине монархија. Историјски изузетак представља период од 11 година (1649-1660), када је Енглеска била република под Оливером Кромвелом, лордом протектором.

Енглески краљ од моћног владара постао је номинални шеф државе са ограниченим надлежностима, симбол традиције и државне моћи. Заправо краљ је био тај који је представљао моћ Енглеске, што се задржало до данас. Један од најзначајнијих прерогатива краља је избор првог министра, али је он и овде ограничен, јер се одавно поштује уставни обичај да краљ мандат за састав Владе повери лидеру политичке странке која је победила на изборима за Доњи дом парламента (странка која је добила највише мандата).

Према уставној конвенцији старој више од три века, краљ никад не присуствује седницама кабинета, односно, он нема никаквог утицаја на Владу. Краљ само формално сазива и распушта Парламент. Сваке године на отварању заседања Парламента (октобар-новембар) краљ чита „беседу трона“, заправо политичку платформу Владе и план законодавне активности за то годишње заседање. Ову беседу саставља Влада. Свој став према овој поруци Доњи дом изражава својом адресом којом се одобрава програм Владе јер је и она произашла из парламентарне већине у Доњем дому. Да би закон изгласан у Парламенту ступио на снагу мора га потписати краљ, али и то само формално по уставној конвенцији.

[373] Исто, стр. 464.

Енглеска уставна конвенција је да краљ не може одговарати ни политички ни кривично. Због тога, све акте краља потписује ресорни министар који тиме постаје за њих и одговоран.

Парламент

Парламент се још од Закона о правима из 1689. године сматра носиоцем највише законодавне власти. Енглеска теорија и пракса остају на принципу народне суверености коју бирачи поверевају Парламенту у облику правне суверености. На тој основи се развила теорија мандата према којој народ на изборима даје мандат Парламенту који се може увек повући, ако Парламент изневери очекивања гласача.

Почетком XIV века Парламент има дводомну структуру а чине га два дома, **Дом комуна** (Доњи дом) и **Дом лордова** (Горњи дом).

Дом лордова

Чланови Дома лордова се не бирају него именују. Има четири врсте чланова:

- наследне лордове (именује краљ чије се лордство наслеђује по мушкој линији),

- доживотне лордове (именује краљ на предлог Владе из реда најистакнутијих личности),

- духовне лордове (бискупе Англиканске цркве),

- правне лордове (из редова најистакнутијих судија и других правника).

Данас овај дом броји преко 1000 лордова, али како је некад био равноправан са Доњим домом, тако је сада његов положај више одраз традиције и поштовања неких изузетних личности у краљевству. Није неопходна ни његова сагласност за доношење закона, а и Влада је одговорна само Дому комуна. Горњи дом је задржао само судску функцију у апелационој инстанци и о томе одлучују само правни лордови.

Дом комуна

Дом комуна је изборно тело чије посланике бирају грађани на непосредним изборима. Целокупна територија Уједињеног Краљевства (Енглеска, Шкотска, Велс, Северна Ирска) је подељена на 651 изборну јединицу. У свакој изборној јединици бира се по један посланик на мандат од 5 година.

Законодавна иницијатива- Законодавну иницијативу имају је Влада и посланици Доњег дома, а Влада најчешће предлаже законе. Законодавни поступак пролази кроз „3 читања“:

1) прихватање да се приступи доношењу закона;

2) расправљање у начелу;

3) расправљање и усвајање текста закона у појединостима.

Влада (кабинет)

Пошто је у земљи, у основи двопартијски систем, већинска партија формира Владу, па је Влада једнопартијска и ужива поверење већине у Доњем дому. Овакве владе су по правилу веома стабилне и остају на власти, углавном, до следећих избора.

Кочница и баланс

Кочница и баланс постоје у енглеском уставном систему јер Доњи дом може изгласати неповерење Влади. Влада може да распусти Доњи дом, па се обе стране уздржавају од предузимања оваквих потеза.

Лидер странке

Лидер странке која је победила на изборима обавезно преузима функцију премијера (првог министра) и добија мандат за предлог о саставу Владе. Политичка снага и легитимност премијера и Владе произлазе из воље народа изражене на изборима (то је равнотежа законодавне и извршне власти).

Специфичност британског парламентаризма- Премијер саставља Владу из реда чланова Парламента. Премијер је слободан да бира чланове Владе, коју не мора да потврди Парламент. Он пред Парламентом само саопштава састав своје Владе. Влада има три круга чланова:

I круг - ужи кабинет ког уз премијера чине министри најважнијих ресора и неколико других најодговорнијих функционера. Има до 30 чланова.

II круг - остали министри и шефови других ресора, јавни тужилац и јавни правобранилац. Има око 60 чланова.

III круг - тзв. млађи министри, заменици и помоћници министара и други функционери.

Седнице одржава само кабинет односно I круг, а остали се сазивају само ако се ради о питањима из њиховог ресора. Кабинет не гласа о одлукама, већ њих на крају расправе формулише премијер. Они који су незадовољни могу само да поднесу оставку. На основу овакве ситуације премијер је најјача и кључна особа укупног уставног система Уједињеног Краљевства. Контратежа Влади је одговорност премијера, односно целе Владе Доњем дому парламента који му може изгласати неповерење, али и премијер, може распустити овај дом, тако да се однос Владе и Парламента базира на међусобном поверењу. У случају распуштања Доњег дома и расписивањем избора, одлука о спорном питању преноси се на бираче. Ако тада победи

опозиција, Влада не чека сазив новог Дома комуна, већ подноси оставку, на основу овога очигледна је огромна улога бирачког тела и став јавног мњења који је одлучујући за опстанак Владе.

Политичке странке

Политичке странке у Уједињеном Краљевству имају дугу традицију. У енглеском Парламенту су још почетком новог века настале страначке групације. У време великих промена и грађанског рата у XVII веку су се издвојили виговци, као представници дела земљопоседника и богатијих средњих слојева и торијевци који су заступали традиционалну аристократији и давали безрезервну подршку монархији. Током развоја парламентаризма виговци прерастају у Либералну странку, а торијевци у Конзервативну странку. Основна карактеристика парламентарног живота у Уједињеном Краљевству је постојање двостраначког система. Још једна значајна странка настаје 1900. године, Лабуристичка странка. Она настаје одвајањем левог крила Либерала и дела синдиката. Ова странка има социјалдемократску оријентацију и њено бирачко тело су углавном средњи слојеви и радничка класа. Све до Првог светског рата у политичком животу доминирале су Либерална и Конзервативна странка, а после завршетка рата све више јача Лабуристичка странка која, потискује Либералну странку.

Ове две странке (Конзервативна и Лабуристичка) се смењују на власти. Већинска партија у Доњем дому формира Владу, док мањинска партија постаје опозиција. Обично једна странка победи са малом разликом. Опозиција настоји да буде конструктивна и да осваја наклоност бирача критиковањем Владе и њених предлога, да износи њене слабе стране, надајући се да ће освојити већину на неким од наредних избора.

Поред ових странака још једино значајнија странка јесте Либерално-демократска. Она је настала 1988. године спајањем Либералне странке и Социјалдемократске странке. Ова странка успева да освоји један број мандата у Доњем дому и да понекад учествује у коалиционим владама. Од 2010. године на власти је Конзервативна странка у коалицији са либерално-демократском странком. Треба да споменемо да је на изборима за Европски парламент 2011. године једна мало позната странка, Независна партија Велике Британије добила 28% гласова, пре свега због свог антиевропског става. Данас је негативан став према Европској унији веома јак у Уједињеном Краљевству, посебно у Енглеској. Мањи број гласова освајају и ирске, шкотске и велшке националистичке странке. Посебан значај има Национална странка Шкотске, која је

најјача странка у Шкотској. Ова странка се залаже за независност Шкотске, али није успела да на референдуму 2014. добије већину за ову опцију. Против независности је гласало 55% гласача. На референдум је изашло 55% бирачког тела.

5.2. Право представљања савременог монарха у међународним односима

Пре него што почнемо излагање о праву представљања монарха у међународним односима изнећемо још неке битне чињенице везане за монархију, а које су предуслов за проучавање положаја монарха из кога проистиче и његова позиција у међународним односима. У прилог монархији иду и ставови који истичу да је у њој личност монарха високо уздигнута изнад страначких, парцијалних и тренутних политичких интереса у односу на републиканску владу која се ослања на променљиво јавно мнење. Истиче се да само монарх, као објективан и неутралан чинилац може да заступа опште државне интересе, насупрот републици у којој нема ауторитета који би обуздавао страначку тиранију, него се напротив, редовно ставља у службу најјаче странке.

Неке присталице монархијског уређења сматрају да, с обзиром на то да је држава у суштини војна организација, она мора да буде уређена на начин како је уређена војска, а то значи на монархијским начелима. У војсци постоји хијерархија насупрот једнакости, а хијерархија је услов постојања и функционисања војске. Уколико би из војске нестала покорност према старијима и уместо ње била уведена једнакост, таква војска би престала да постоји. Са друге стране, држава као таква мора да одговара војсци, да би уопште и војска могла да опстане.[374]

Монархија која данас постоји у савременом свету, односно држава у којој постоји монархијски облик владавине, с обзиром на то да су облик владавине и облик политичког режима два одсечна и одвојена питања, може, али не мора, у подједнакој мери као и република, имати механизме и полуге власти који су гаранција постојању и остваривању демократских начела.[375]

Тако се, као пример једног новог типа монархије, наводи монархија која постоји у Норвешкој. У том систему монарх, уместо да буде равноправан са парламентом, он је њему потчињен. Монарх ту нема право санкције него само право вета, па и ако је за

[374] Јовановић, С., *О држави, Основи једне правне теорије*, БИГЗ, Београд 1990, стр. 361.
[375] Суботић, Д., *Српски монархизам у прошлости и данас*, Бина, Београд 1997, стр. 239.

савлађивање таквога вета потребно више времена него за савлађивање вета председника републике, ипак је могуће да парламент одлучи и мимо воље монарха.

Такође се у овоме систему парламент окупља и распушта без одлуке монарха, због чега је положај оваквога монарха сличан положају наследног председника републике. Положај оваквога монарха се разликује у односу на положај монарха у Енглеској по томе што у Енглеској власт монарха није умањена него је прешла на министре, док је у Норвешкој она умањена.

У вишенационалној држави тешко да монархија може бити најпогоднији начин владавине, с обзиром на то да би се нација којој монарх не припада осећала запостављеном и питање је колико би припадници нације којој монарх не припада, заиста могле да такву државу сматрају својом или онолико својом као када би монарх био исте националности као и они; мада има и примера да су и неке од таквих држава дуже трајале, као што је случај са Аустроугарском монархијом. У сваком случају, облик владавине ће зависити од националног састава становништва, културног нивоа њених грађана, привредног развоја, географског положаја и свега осталог, али се опет никако не би могла извести некаква трајна дефиниција по којој би државама, са извесним егзактно одређеним параметрима привредног, друштвеног, културног и сваког другог развоја, више одговарао један, уместо другог облика владавине.[376]

Општа карактеристика идеје монархије би била у томе што преко појединца који је на власти, идеја монархије оличава јединство нације, са њом и државе, а чињеницом да је монарх доживотно на месту шефа државе, идеја монархије оличава континуитет државе и њено трајање.[377] Јединство државе је у монархији оличено кроз јединство субјекта шефа државе у монархији.[378]

Сталност монархове власти оличава стабилност државе, која треба да буде брана свим брзим и незрелим политичким и друштвеним променама, односно социјалним кретањима такве врсте од којих друштво и држава могу имати више штете него користи. Монархија има задатак да својом традицијом и трајањем обузда крајности, ма које врсте, политичке посебно, екстремне аспирације и страначке страсти. У стању политичких сукоба и борби, којима може свако друштво бити бременито у појединим

[376] Исто, стр. 237.
[377] Исто, стр. 235.
[378] Јовановић, С., *О држави, Основи једне правне теорије*, БИГЗ, Београд 1990. стр. 360.

фазама постојања, само ауторитет који је изнад сукобљених страна, може довести до одрживог компромиса.[379]

Међутим, могуће је говорити и о неким слабостима, односно недостацима монархије, а од најзначајнијих које се обично наводе јесу да се монарх посматра као противтежа народу, јер је изворно субјекат исте политичке снаге као и народ. Затим и чињеница, да монарх долази на престо наслеђем, без обзира на његове личне способности, које некада можда и не могу бити такве да ће он бити у стању да на најбољи начин обавља функцију шефа државе, а с обзиром на то да не постоје легалне могућности за његову смену, он ће као такав доживотно остати на месту шефа државе. Исто тако, монархија се некада може појавити и као брана напредним процесима, а у ситуацији када недостају легалне могућности да би се савладале бране које таквим процесима поставља монархија, она ће се тада неспорно појавити као снага која стоји на путу развоја друштва.[380]

Такође, аргументе против монархије који се своде на чињеницу да монарх има већа овлашћења од осталих, а да та овлашћења добија по рођењу, такође не можемо сматрати недостатком или слабошћу идеје монархије у односу на идеју републике, јер у савременим државама монарх ни формално, ни фактички нема велику власт.[381]

Дакле, власт коју монарх данас има је таква да се ни у ком случају не ради о власти која би, као некада, била противтежа народу, него се ради о власти са одређеним ингеренцијама углавном формалне природе, које круни омогућавају обављање функције у најнужнијем обиму. Тај би се приговор могао изнети за време апсолутне монархије, али од када у савременим државама таква форма монархије више не постоји (са пар изузетака), онда ни такав аргуменат више не стоји. Штавише, у савременим државама председничког система, председник републике има много већу власт него монарх.

Ако се упореди власт председника републике у председничким државама и власт монарха у скандинавским краљевинама, па и са влашћу монарха у Великој Британији, видеће се да је председник републике много више укључен у стварно функционисање политичког живота државе, да му је негде препуштено право управљања снажним полугама власти, као и да у неким системима има прилично јак положај у односу на остале две власти. Тако да се ни чињеница великих ингеренција круне не може више

[379] Суботић, Д., *Српски монархизам у прошлости и данас*, Бина, Београд 1997, стр. 236.
[380] Исто, стр. 236.
[381] Лукић, Р., *Теорија државе и права*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1995, стр. 313.

сматрати аргументом на основу којег би се изводили судови о предности једног или другог облика владавине. Монарх самом својом позицијом, без обзира на стварну власт којом располаже, има изразитији утицај у свету, када је реч о праву представљања у међународним односима. Такав положај се заснива пре свега на традицији, неутралном положају у унутрашњој политици и улози важног кохезионог елемента у држави.

Међународно право и дипломатија

Проучавање међународног права започиње се анализом његове правне природе. Без њеног познавања тешко да се може разумети садржина његових норми, путеви развоја и примене.

Да би дошло до тога треба размотрити две битне ствари: метод, приступ овој анализи и облик у коме се манифестује суштина правне природе међународног права. Метод који неки теоретичари примењују састоји се у поређењу међународног права са унутрашњим. Супротно од тога један број других писаца скреће пажњу на то да правна природа међународног права треба да се одређује утврђивањем његових сопствених обележја. Због оваквог различитог приступа постоји теоретски спор око тога да ли је међународно право право или не.

То је спор о коме се дуго и много расправља у теорији права и посебно међународног права. Он није решен и провлачи се као један од најспорнијих кроз целокупан развој опште теорије права и представља сложено питање за оне који покушавају да објасне суштину међународног права. Управо, постојање овог спора, као последица употребе различитих поступака при анализи правне природе међународног права, наводи на расправу о методу који треба користити.

Ради се пре свега о томе да треба одговорити на питање да ли једноставно поређење унутрашњег и међународног права омогућава да се исправно објасни његова правна природа. Пошто се међународни односи разликују од односа које уређује унутрашње право, не може се очекивати да се особине ове две групе правних правила поклопе. То је оцена коју нико не пориче без обзира на методу којом се служи при расправљању о овом питању.[382]

Интелектуалци анализирају функционисање међународних поредака, а државници их изграђују. Разлика између перспективе аналитичара и перспективе државника је веома велика. Аналитичар може да одабере проблем који ће проучавати, док се државнику проблеми намећу. Доношењу јасног закључка аналитичар може да посвети

[382] Шаховић, М., *Међународно право у међународним односима друга половина XX века*, Службени гласник, Београд 2008, стр. 13.

онолико времена колико му је за то потребно, а највећи проблем са којим је државник суочен је недостатак времена.

Аналитичар се не излаже никаквој опасности. Ако се покаже да су закључци до којих је дошао били погрешни, може да напише другу расправу. Државнику се пружа углавном само једна прилика, његове грешке су често непоправљиве. Аналитичар на располагању има све чињенице, а суд о њему доноси се на основу снаге његовог интелекта. Државник мора да делује на основу процена које се у тренутку када их доноси не могу доказати. О њему суди историја на основу мудрости коју је испољио у суочавању с неизбежном променом и изнад свега, успех који је постигао у очувању мира, односно очувању позиције своје стране. Због тога проучавање начина на који су се државници односили према питању светског поретка – шта и зашто јесте или није функционисало – не може дефинитивно да објасни савремену дипломатију. Али може да буде предуслов за њено разумевање.[383]

Нужност да државе одржавају међусобне везе представља ширу друштвену основу међународног права која се не сме пренебрегнути у анализи принудног карактера његовог деловања. Заснива се на материјалним потребама држава и друштвено – економске формације која преовлађује и ставља свој печат на друштвену природу закона који регулишу светско тржиште.

Однос између та два елемента – јачине појединих држава и нужности учествовања у међународном животу, условљава прихватање међународноправних правила од стране свих држава, без обзира на неусаглашеност њихових интереса и неједнаку корист у економском погледу. Неједнака политичка и економска снага држава извор је противречености и прихватања принуде као битног и незаобилазног елемента правне природе међународног права.[384]

Не треба мислити да је међународно право искључиво резултат праволинијски схваћеног притиска који велике силе и друге јаке земље врше над онима које су слабије од њих. Мада је несумњиво да је утицај јаких у највећој мери дошао до изражаја приликом стварања међународног права, његов досадашњи развој показује да и слабије државе могу, при одређеном односу снага, да утичу на његову садржину.

Сукоб интереса између мањих и великих земаља као и зависних народа, изражен у односима формираним у различитим односима у рату и миру, може се пратити све до

[383] Кисинџер, Х., *Дипломатија*, Клуб плус, Београд 2011, стр. 14-15.
[384] Шаховић, М., *Међународно право у међународним односима друга половина XX века*, Службени гласник, Београд 2008, стр. 21.

данас, анализирајући општи развој међународних правила, начела и института. Њихов настанак био је последица не само субјективних потреба друштва него и степена опште еволуције међународних односа и потребе њиховог стварања.

Постојећа криза међународних односа изазвана је тешким повредама и злоупотребама међународних правила и начела, као и неизвршавањем преузетих обавеза од стране држава.

Јачање међународних односа, нарочито позитивних, и њихова институционализација за последицу има и кристализацију дипломатије као инструмента за њихово одржавање. Без дипломатских представништава тешко је и замислити одржавање, а камоли развој економских и политичких односа, који се успостављају између држава као резултат њихове све веће међузависности. Дипломатија је вештина чији је основни циљ да спроведе спољну политику на миран начин. Као вођење јавних послова, дипломатија штити и промовише, једнако као и употреба силе, један јавни интерес у односу на други.[385]

Дипломатија је, у својој суштини, политичка активност и под условом да је добро организована и осмишљена, представља значајан саставни елемент моћи неке државе. Њена најважнија функција је да омогући државама да остваре своје спољнополитичке циљеве, без коришћења силе, пропаганде или права. Дипломатија представља комуникацију између функционера одређених и овлашћених за спровођење спољне политике, било кроз формалне преговоре, било кроз тихо односно прећутно прилагођавање. Без обзира на то што обухвата и такве посебне активности као што су прикупљање информација, објашњавање намера и придобијање наклоности, не треба да нас чуди то што је до 1796. године, када је Едмунд Берк све такве активности назвао заједничким именом „дипломатија“, она најчешће била позната под називом „преговарање“ – или како је то рекао кардинал Ришеље, „континуирано преговарање“.[386]

Дипломатија се не може свести само на деловање професионалних дипломатских агената. Њу чине и активности и других функционера, а чак и приватних лица ако она делују под руководством неких функционера. Осим преко традиционалних дипломатских мисија, дипломатске активности се остварују и кроз бројне друге канале. Заједно са равнотежом снага, коју она учвршћује и рефлектује, дипломатија је

[385] Крећа, М. и Милисављевић, Б., *Међународно право представљања*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, стр. 16.
[386] Бериџ, Џ. Р., *Дипломатија теорија и пракса*, Филип Вишњић, Београд 2008, стр. 25-27.

најважнија институција повезивања и одржања међународног поретка који почива на државама.

У свом модерном облику, дипломатија је непосредно настала на италијанском полуострву крајем XV века. Али, њене далеке зачетке налазимо у односима између „великих краљева“ на Блиском истоку у II миленијуму, а можда чак и крајем IV миленијума п. н. е. Њене најважније карактеристике у том периоду биле су одржавање комуникација посредством гласника и трговачких каравана, уважавање дипломатског имунитета на основу обичајних правила о гостопримству и поштовање уговора због страха од богова који су били сведоци у њиховом склапању (заклетва боговима).[387] Мада је очигледно да је била примерена том добу, дипломатија је вековима постојала у својим рудиментарним облицима. Неко би могао да примети да је то било углавном због тога што она није баш тако често коришћена и зато што су комуникације биле споре, мукотрпне, непредвидљиве и несигурне.

Али, у грчком систему полиса (градова-држава) у V и IV веку п. н. е. саме околности су захтевале и подстицале истанчанију дипломатију. Дипломатски имунитет, чак и гласника у рату, развио се у чврсту норму, а почеле су да се појављују и резиденцијалне дипломатске мисије, мада су у њима радили и локални становници. Ова лица су била позната под називом *proxenos* и највише су подсећала на данашње конзуле.[388] У средњевековној Европи, на развој дипломатије у првом периоду превасходно је утицала Византија, а затим, посебно Венеција, која је поставила нове стандарде дипломатског морала и почасти, усавршавајући и дипломатске технике. Дипломатија је, ипак, углавном остала у рукама специјалних изасланика, који су имали ограничено трајање мандата и конкретне задатке.

Тек се у италијанском градовима-државама крајем XV века појавио први препознатљиви модерни дипломатски систем, јер су тадашње околности на Апенинском полуострву биле повољне за даљи развој дипломатије. Велика несигурност у којој су се налазиле те богате, али слабо заштићене државе, услед непрестаних инвазија великих сила које су после 1494. године долазиле са севера полуострва, довела је до тога да стална дипломатија, постане врло значајна.[389]

[387] Исто, стр. 25-27.
[388] Крећа, М. и Милисављевић, Б., *Међународно право представљања*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, стр. 19.
[389] Исто, стр. 23.

За развој дипломатије нису постојале никакве језичке или верске баријере. Иако су комуникације одржаване посредством курира који су користили коње, тај проблем није био толико изражен јер су дистанце биле релативно кратке. Не представља, изненађење што се управо у том периоду рађају сталне амбасаде у правом смислу те речи, односно резиденцијалне мисије на чијем се челу налазио грађанин оне кнежевине или републике чијим је интересима служио. Овај италијански дипломатски систем, чији су дух и методи тако добро описани у Макијавелијевим извештајима, убрзо је прерастао у француски систем, за који је чак и средином XX века британски научник и дипломата Харолд Николсон износио веома високе оцене. Био је то први потпуно развијени дипломатски систем и управо је он представљао темељ модерног и у основи билетералног дипломатског система.

Почетком XX века, француски систем је био модификован, али није био, како су се неки надали, а други плашили, трансформисан. „Отворена дипломатија“, која се испољавала на *ad hoc* и сталним међународним конференцијама била је само уграђена у постојећу мрежу билатералних комуникација.

Када је реч о „анти-дипломатији“ комунистичких режима у совјетској Русији, а затим и у Кини, она је трајала релативно кратко. Због чега је дипломатија успела да преживи све те нападе и наставила да се развија до тако високог степена и на тако инвентиван начин да ми данас на почетку XXI века, чак са одређеним уверењем, можемо да говоримо о светском дипломатском систему такве свеобухватности, какву он никада раније није имао.[390]

Разлог је следећи: већ неколико деценија услови који подстичу развој дипломатије делују јаче него икада раније. Ти услови су – равнотежа снага између већег броја држава, међусобно супротстављени интереси који су данас у неким случајевима неуобичајено хитне природе, релативна културна толеранција (укључујући верску и идеолошку), ефикасне и безбедне међународне комуникације.[391]

Као што је већ указано, дипломатија је важно средство помоћу којег држава спроводи своју спољну политику. Ова политика се још увек у многим државама у значајној мери уобличава у министарству за иностране послове. Министарства иностраних послова имају, такође и највећу одговорност за деловање дипломата

[390] Бериц, Ц. Р., *Дипломатија теорија и пракса*, Филип Вишњић, Београд 2008, стр. 25-27.
[391] Исто, стр. 25-27.

релевантне земље у иностранству и за односе (наравно, формалне) са страним дипломатама акредитованим у тој земљи.[392]

Као субјект међународних односа, држава има средиште одлучивања које се најчешће зове владом. Међународни односи не могу се бавити свим видовима државе, односно политичког система у једној држави. То је предмет других наука. Међутим међународни односи не остају равнодушни према политичком систему државе у целини.

Раније, а често и данас, било је одомаћено да се овај елеменат државе у међународним односима описује углавном на основу уставноправних мерила. Тако се по облику владавине државе деле на монархије и републике. По уставном уређењу оне се могу поделити на апсолутну монархију и уставну и парламентарну монархију или на парламентарну и председничку републику (с инокосним или колективним председником). У погледу организације власти, у држави може бити спроведено начело поделе или јединства власти. Држава, затим, може бити унитарна или федеративна, што се, исто тако, одређује њеним уставом. С обзиром на то да су спољни послови у оба случаја усресређени у једном центру, за међународне односе нема у суштини великих разлика између њих, мада је код стварних федерација процес доношења спољнополитичких одлука сложенији.

Међународним уговорима стварају се реална унија(има јединственог шефа државе) и конфедерација. У првом случају, државе-чланице обједињују неке послове који се нарочито тичу иностранства (спољни послови, одбрана, финансије), а у другом чланице задржавају посебан субјективитет мада преносе заједничке послове на орган конфедерације. Реална унија је само од историјског интереса (нпр. Аустроугарска), док је конфедерација увек била привремена и представља прелаз у федерацију или унитарну државу (нпр. Немачки Рајх или САД). У монархији постоји могућност персоналне уније двеју или више држава под заједничким владаром (нпр. Белгија и Луксембург од 1815. гдине до 1890. године).

Најпростија и позната Аристотелова трихотомна подела политичких режима каже да је важно ко је носилац власти и начин вршења власти. Ако се власт врши по утврђеним правилима и општем интересу, власт појединца је монархија, власт мањинске групе аристократија, а власт народа или већине демократија. Вршење власти

[392] Исто, стр. 25-27.

без поштовања правила и у себичне сврхе доводи до искварених облика система у виду аутократије, олигархије и демагогије.[393]

Органи за међународно представљање и одржавање међународних односа

Систем органа за међународно представљање, општење и одржавање међународних односа непрекидно се шири и употпуњује. У почетном облику утврђен на Бечком конгресу 1815. године, овај систем је задржан, када је реч о сталним дипломатским мисијама, али је знатно проширен и употпуњен у другим делатностима због разгранатих међународних односа и веза данас (нове области спољне политике, разни облици срадње и обавештавања, сусрети челних људи држава на разним нивоима, мноштво међународних организација и одржавање многобројних међународних конференција и скупова и др.).[394]

Субјекти међународног права (државе, међународне организације) ступају у међусобне односе посредством својих органа. Сваки субјект унутрашњим законодавством утврђује ближа правила о начину одређивања, узајаним правима и обавезама и компетенцијама ових органа, међутим, оквир њиховог деловања одређују правила међународног прва и међународни правни поредак. Сваки субјект међународног права, нарочито ако је реч о државама, има стручни апарат за дипломатске односе у земљи и иностранству, који дела у границама и на основу овлашћења унутрашњих прописа, ограничен правилима међународног права. При томе се прави разлика између субјеката међународног права као таквих и државних и других органа који их представљају.[395]

Шеф државе

У позитивном међународном праву, шеф државе је врховни орган заступања државе у међународним односима (*in foro externo*). То је опште овлашћење (*ius representatinis omnimodae*) које врши представљајући своју државу и на основу кога се његови акти сматрају актима државе.[396] Положај шефа државе регулисан је уставним правом и нормама међународног права. Устави на различите начине регулишу унутрашње и међународне функције шефова држава. У наредном разматрању бавићемо

[393] Димитријевић, В. и Стојановић, Р., *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд 1996, стр. 96-97.
[394] Митић, М. и Ђорђевић, С., *Дипломатско и конзуларно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007, стр. 25.
[395] Исто, стр. 27.
[396] Крећа, М. и Милисављевић, Б., *Међународно право представљања*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, стр. 77.

се како положајем шефа државе у међународним односима у републикама тако и централном темом овог рада положајем и представљањем државе од стране монарха.

Три функције релевантне за међународне односе се могу узети као опште функције шефа државе: проглашење рата и мира, склапање међународнох уговора и одашиљање и примање дипломатских представника.[397] Фактичко учешће шефа државе у међународним односима може бити различито и кретати се од председничког модела, у коме је учешће председника изражено у тој мери да се може рећи да је он и формално и материјално највиши огран заступања, до кабинетке владе, у којој шеф државе само отелотворује јединство државе у међународним односима, а у материјалном смислу вођење међународних односа је у надлежности владе, односно, министра иностраних послова.[398] Те разлике у уставном положају шефова држава на основу унутрашњих прописа ирелевантне су са становништва међународног права. Са ослонцем на правило о сувереној једнакости држава, међународно право третира шефове држава на једнак начин, без обзира на њихова уставна овлашћења. У оперативном смислу улога шефа државе мењала се током времена. У доба апсолутизма, шеф државе је предузимао све важније радње у међународним односима у име државе.

У периоду од завршетка Бечког конгреса 1815. године, па до почетка Првог светског рата, улога шефа државе у оперативном вођењу међународних односа се суштински смањила. Ова промена се приписује јачању парламентаризма у великом броју земаља и преласку дела интеграција шефа државе на владу или министра спољних послова уз контролу парламента.[399]

Други светски рат означава бујање оперативних активности шефова држава у међународним односима. Ова појава се означава и посебним изразом – Самит дипломатија. Понекада се екстензивна улога шефова држава у вођењу међународних односа институционализује, као што је случај са Организацијом афричког јединства. Скупштина те регионалне међународне организације, састављена од шефова држава или влада, представља један од главних органа Организације.[400]

У класичном међународном праву постојала је разуђена подела владара према различитим критеријумима подела између владара по рођењу односно наследних владара и изборних владара, те подела на владаре којима припадају краљевске почасти

[397] Исто, стр. 77.
[398] Исто, стр. 77.
[399] Исто, стр. 78.
[400] Исто, стр. 78.

и оне који нису имали права на те почасти. Отуда и борба за признавање владарских титула. Тако је у првој половини XVII века руски цар Петар Велики тражио да му се призна царска, имераторска титула. Један од разлога којим се Србија руководила приликом склапања тајне конвенције са Аустоугарском било је и признање Милана Обреновића за краља и обавеза бечког двора да обезбеди признање те краљевске титуле од европских дворова. Борба за признавање одговарајућих титула имала је двоструку функцију – практичну и идеалну. Практична функција се огледала у томе што је садржина титуле садржавала и тзв. историјска права.[401]

Као пример идеалних значења садржине краљевских титула могу се навести настојања европских владара да добију помпезнију верску титулу у време када је црква играла доминантну улогу у политичком животу Европе. Тако је на пример, француски краљ у својој титули носио и квалификацију „врло хришћански краљ“, док је шпански краљ имао и назив „католички краљ“, а португалски краљ „врло верни краље“. Такве поделе владара су се посебно изражавале у дипломатском церемонијалу и титулама и положају амбасадора као личних представника владаочевих.

Шеф државе може бити инокосни или колегијални орган, те изборни или наследни. У пракси преовлађује инокосни шеф државе, мада нису непознати случајеви колективног шефа државе. Колективни шеф државе доноси релевантне одлуке као целина, мада у извесним случајевима, када природа послова то захтева, у име колективног шефа државе наступа члан колегијалног тела. Као пример се могу навести издавање ратификационих иструмената или примање дипломатских представника.[402]

Институт колективног шефа државе био је нарочито заступљен у источноевропским земљама након Другог светског рата. Познавале су га Бугарска, Румунија, Мађарска, Албанија, Совјетски Савез, а и Монголија, НР Кина и НР Северна Кореја. Постојао је и у југословенском уставном систему и то у два наврата.[403]

Према Уставу ФНРЈ од 1946 године, колективни шеф државе био је Президијум народне скупштине Федеративне Народне Републике Југославије. Према члану 74 Устава. Президијум је ратификовао међународне уговоре, постављао и примао дипломатске представнике и одлучивао о проглашењу ратног стања у специјалним

[401] Исто, стр. 78.
[402] Исто, стр. 79.
[403] Исто, стр. 79.

случајевима када је земља нападнута или ако ступа у акцију на основу међунардоне обавезе.[404]

Председништво СФРЈ, установљено Уставом из 1974. године, као колективни шеф државе, имало је искључиво право представљања Југославије, постављања и опозивања амбасадора и посланика СФРЈ, примања акредитованих и опозивних писама страних дипломатских представника који су код њега акредитовани и издавања исправа о ратификацији међународних уговора. Председништво је представљало и врховни орган руковођења и командовања оружаним снагама СФРЈ. Данас установу колективног шефа државе познају државноправни системи Швајцарске и Босне и Херцеговине.[405]

Специфичан је положај британског шефа државе, који је, истина номинално и шеф државе неколико чланица Британске заједнице народа, бивших колонија. Такав положај британског шефа државе није само реликт прошлости већ представља и начин специфичног повезивање једне велике групе држава (Британска заједница народа) у данашњим условима у међународним односима.

Изборни шефови држава својствени су републикама, а наследни монархијама. Спацифичан је случај Малезије у којој се изборни шеф државе, краљ, бира на период од пет година између наследних владара држава које улазе у састав малезијске федерације. Слично је и са Уједињеним Арапским Емиратима.[406]

Право заступања припада стварном, ефективом шефу државе. То право не поседује шеф државе који је свој положај изгубио на неуставан начин, револуцијом, државним ударом или пучем. Ефективитет у конкретном случају значи да је начин, уставни или неуставни, на који је шеф државе дошао на положај у основи ирелевантан. У политички нестабилним подручјима неуставни начини доласка на положај шефа државе нису ретки. Да би, међутим, могао да заступа државу, треба да буде признат од других држава. Стране државе свргнутом шефу државе, могу и даље, на основу куртоазије, одавати почасти и признавати имунитете које, иначе, ужива ефективни шеф државе.[407]

У монархистички државама, а у духу начела ефективитета, права која припадају владару уживају и регенти, односно лица која функцију наследног шефа државе

[404] Исто, стр. 79.
[405] Исто, стр. 79.
[406] Исто, стр. 80.
[407] Исто, стр. 80.

обављају уместо живог, болесног, неспособног или малолетног владара или у име очекиваног новорођенчета које би имало право на престолонаслеђе.[408]

Током два светска рата међународна пракса је конституисала изузетак од ефективности као услова за вршење права заступања. Значајан изузетак је учињен у односу на шефове држава у избеглиштву. У току рата савезничке силе су избеглим шефовима држава поробљених чланица анти-хитлеровске коалиције признавале не само статус активног шефа државе, већ су га третирале као највиши орган власти који је своје функције обављао на територији друге државе.

Таква пракса је делимично настављена и по окончању Другог светског рата. Такав је положај шездесетих година прошлог века у Француској уживао председник Шпанске републике након што је свргнут од стране генерала Франка.[409]

По окончању Првог светског рата, Холандија је одбила да изручи немачког цара-кајзера Вилхелма II, са образложењем да је на њену територију дошао као шеф државе и да његово збацивање са престола није променило његов владарски статус који, према схватању Владе Холандије, повлачи екстериторијалност.[410] Афера са шверцом одела од стране свргнутог Албанског краља Зогуа I 1943. године завршена је тако што је ресорни министар у Доњем дому Британског парламента изјавио да Влада нема правне могућности да предузме одговарајуће мере према Зогуу, иако он де факто није био владар.[411]

Као највиши орган заступања у међународним односима, шеф државе делује без посебног пуномоћја. Сматра се да самом природом своје функције поседује предпостављено пуномоћје. Тако и Конвенција о уговорном праву из 1969. године утврђује да се шеф државе сматра представником своје државе за све акте који се односе на закључење уговора без обавезе подношења пуномоћја. Како шеф државе симболизује јединство државе у међународним односима, правило је да се сви акти државе *in foro externo* непосредно или посредно везују за њега. Ради се о актима као што су проглашење ратног стања, закључење мира, акредитовање и опозивање дипломатских прадставника државе у иностранству, пријем акредитованих и опозивних писама страних дипломатских представника, вођење преговора, било од самог шефа

[408] Исто, стр. 80.
[409] Исто, стр. 80.
[410] Исто, стр. 80.
[411] Исто, стр. 80.

државе или у његово име, издавање ратификационих инструмената међународних уговора.[412]

Јуриспруденција Међународног суда правде се у неколико наврата бавила и овлашћењима шефа државе у међународним односима. У случају који се тицао примене Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида, Суд је истакао да „према међународном праву нема никакве сумње да је сваки шеф државе овлашћен да делује у име државе у међународним односима“.[413] Изјаве шефа државе, како је Суд нагласио у случају који се тицао нуклеарних проба, без обзира на форму у којој су дате, обавезују државу имајући у виду намеру и околности у којима су дате.

Функције шефа државе у односима са спољним светом зависе у првом реду од унутрашњег уређења. Крећу се и варирају од више симболичног и репрезентативног представљања (на пример, британска и неке друге монархије) до стварних и суштинских овлашћења и надлежности, односно вођења спољне политике у правом смислу речи (председнички у слични системи).

Ствар је унутрашњих прописа да ли ће шеф државе бити инокосни или колективни орган, као што се истим прописима одређује и његов делокруг овлашћења према другим државним органима, посебно према парламенту и влади. Понекад је (као у САД) шеф државе и шеф највишег извршног органа у држави, па истовремено има и положај председника владе.

Међународно право, међутим, не прави разлику у положају шефова држава на основу стварних прерогатива којима они, на основу унутрашњег законодавства државе, располажу. Такође је без значаја у том погледу и политички облик владавине у држави (монархија, република, и др.) и начин како је дошло до избора, именовања, односно доласка на власт (уставни пут, револуција, државни удар и сл.) али, државе су дужне да ове промене на врху саопште другим државама, како би се оне признале изричито или прећутно, односно како би се наставили дотадашњи међународни односи.[414]

Упоредно уставно право познаје разне врсте шефова држава: монарх, председник републике или колективни орган који представља шефа државе. У савременим државама шеф државе не мора да буде стварно највиши орган власти државе (мада је

[412] Исто, стр. 81.
[413] Исто, стр. 81.
[414] Митић, М. и Ђорђевић, С., *Дипломатско и конзуларно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007, стр. 30.

то, по правилу, скоро увек формално), али је обично највиши орган спољног представљања.[415]

У Сједињеним Америчким државама председник је овлашћен да, на основу одобрења Сената, закључи међународни уговор и да, такође, са сагласношћу Сената, именује амбасадоре, друге дипломатске представнике и конзуле САД. У Француској, председник републике акредитује француске амасадоре и изванредне посланике, прима акредитиве страних амбасадора и посланика и закључује, чак и ратификује међународне уговоре, осим међународних уговора који морају да буду ратификовани законом (од стране парламента).[416]

Предсеник Руске Федерације има значајна овлашћења спољне политике. Он утврђује основне правце спољне и унутрашње политике државе, представља Руску Федерацију у земљи и иностранству, одређује и опозива, после консултација са надлежним одборима савезног парламента, дипломатске представнике Русије у иностраним државама и међународним организацијама, руководи спољном политиком федерације, води преговоре и потписује међународне уговоре и прима акредитивна и опозивна писма страних дипломатских представника.[417]

Међународно право признаје шефу државе извесне фунције и овлашћења у међународним односима, без обзира на унутрашњи уставни систем, односно национално законодавство. Иако шеф државе није субјекат међународног права, он делује у име своје државе која има то својство.

Савремено међународно право сматра да су све државе правно једнаке, из чега би произилазило правило да су и сви шефови држава правно једнаки. Положај и акти колективног шефа државе изједначују се са статусом инокосног шефа државе.

Унутрашња законодавства већине држава имају неке заједничке одредбе о овлашћењима шефа државе. То се пре свега односи на акредитовање две највише класе дипломатских представника (амбасадора и посланика), потписивање међународних уговора без посебног пуномоћја, као и учествовање (такође, без пуномоћја) у раду Савета безбедности и Генералне скупштине Уједињених нација и других органа ОУН, међународних организација и на међународним конференцијама, као и издавање инструмената по ратификацији међународних уговора.

[415] Исто, стр. 30.
[416] Исто, стр. 31.
[417] Исто, стр. 31.

Историјска, међународна улога шефа држава била је изразитија раније него данас, без обзира на то што тада нису били институцијализовани утицајни самити и слични састанци на врху. Било је много разлика у положају и третману појединих шефова држава, у зависности од тога које су државе представљали и какве су све титуле носили. Обично су монарси у својим титулама носили називе свих територија којима су владали и знало се, на пример, у Европи, какав је њихов међународни однос и презеанс.

Данас се на међународним конференицијама и органима Уједињених нација. На основу принципа суверене једнакости свих држава, сви шефови држава сматрају равноправним и њихово место се одређује по алфабетском реду. У националним државним протоколима постоје разни критеријуми за презеанс на скуповима шефова држава, између осталог и по дужини мандата на месту шефа државе, старости, доласку делегације, али ни у ком случају по величини, значају или утицају државе коју представљају.

У међународном праву, односно међународним односима сви шефови држава су равноправни у погледу својих овлашћења да делују у име државе, дају изјаве, и предузимају друге радње које обавезују државу на чијем челу стоје, без обзира на то каква су њихова овлашћења по унутрашњем уставном и правном систему државе. Према томе, они без посебних овлашћења ступају у односе са одговарајућим представницима других држава, учествују на мултилатералним конференицјама и заседањима органа међунардних организација и у том својству делују и име својих држава.[418]

Евентуално прекорачење њихових овлашћења, утврђених унутрашњим актима државе, проблем је који може да настане између њих и надлежних органа државе коју представљају. Никако проблем између те државе и друге државе, односно међународне организације према којој је шеф државе учинио неку радњу или акт, односно преузео обавезу у име своје државе.

Што се тиче овлашћења и положаја шефа државе према уставном и правном систему сопствене државе, два елемента су посебно значајна за његову улогу органа представљања државе и уопште чиниоца у међународним односима: обим и садржај његових овлашћења у погледу формулисања и утврђивања спољне политике државе и ширења његових овлашћења да утиче на именовање највиших представника државе у страним држава и међународним организацијама и да им непосредно издаје обавезујуће

[418] Исто, стр. 32.

инструкције за деловање. По правилу у парламентарним монархијама каква је већина у свету, шеф државе има веома симболична уставна овлашћења, како у области унутрашње политике, тако у области спољне политике међународних односа.[419]

Он обично представља државу у иностранству на разним церемонијама и пригодама где се не расправља о битним питањима и где се не доносе одлуке. Када је у питању потписивање обавезујућих међународних уговора и других докумената, одлуке су донели предходно за то надлежни национални органи, те монарх потврђује њихову вољу и име државе коју представља.

У државама са републиканским системом владавине, ситуације су веома различите, зависно од уставног система сваке државе. Правило је да, у тзв. председничким и полупредседничким системима шеф државе има најшира овлашћења, како у области унутрашње тако и у области спољње политике и међународних односа.

Највиша овлашћења има шеф државе који је истовремено и шеф извршне власти државе, односно владе какав је случај у Сједињеним Америчким Државама, где су ограничења његове самосталне власти једино у питањима где, по уставу, мора да консултује односно да добије сагласност од парламента (Сената). Према подацима из 1978. године у свету је било 68 држава у којима је шеф државе истовремено и председник владе, у 80 држава та два положаја су била одвојена.[420]

У области међународних односа најзачајније функције шефа државе јесу: закључивање међународних уговора и именовање највиших дипломатских представника у страним државама и при међународним организацијама. У Руској Федерацији, где шеф државе није (као у САД) истовремено и шеф владе, председник федерације нема ништа мања овлашћења у области спољне политике и међународних односа, јер има веома јак самосталан положај и у односу на парламент и у односу на владу, а уз то, по слову устава, „утврђивање основне правце спољне политике“ и „руководи спољном политиком федерације“. Француски председнички систем такође даје доста широка овлашћења председнику републике, с тим што влада и парламент имају мало јачи положај него у случају САД и Руске Федерације.[421]

За разлику од поменутих примера, у републиканским системима владавине где није председнички систем, уставни положај шефа државе најчешће је уподобљен положају монарха у уставној монархији, односно дата су му симболична права

[419] Исто, стр. 33.
[420] Исто, стр. 33.
[421] Исто, стр. 33.

представљања државе у земљи и иностранству, без значајних права одлучивања у области спољне политике и међународних односа (обично, потписивање међународних уговора које ратификује парламент или влада, више симболично именовање шефова дипломатских представништва, потписивање акредитованих и опозивних писама за шефове дипломатских представништава, пријем акредитивних и опозивних писама, представника страних држава, потписивање исправа о ратификацији и сл.). Међутим у овим системима ситуација је веома различита, јер без обзира на одредбе устава, традиција и лични ауторитет шефова држава често делују на то да утицај шефа државе буде значајан како у формулисању спољне политике државе, тако и у избору и именовању највиших дипломатских представника.

У савременом дипломатском праву, посебно у Бечкој конвенцији о дипломатским односима која је кодификовала ово право, шефови дипломатских представништва нису више, како је то раније било, представници шефова држава, односно акредитовани код страних шефова држава, што показује и одредба да они не опште са државом пријема преко шефова држава, већ преко министарства иностраних послова. Мнистарство иностраних послова је највиши оперативни орган преко кога се одржавају дипломатски односи са страним државама и односи са међународним организацијама. Зато је за оцењивање стварног положаја и утицаја шефа државе у области спољне политике у сваком конкретном случају значајно колико је шеф државе у могућности не само да учествује у одлучивању о персоналним питањима дипломатије (при постављању највиших дипломатских представника), већ и да им непосредно, мимо министарства иностраних послова или преко њих, самостално издаје непосредне инструкције и налоге за њихово деловање. У председничким системима то је, по правилу, нормално, док се у осталима (иако су изузеци увек могући) одлучивање о персоналним питањима и издавање инструкција, налази углавном ван стварног домашаја шефа државе.[422]

Разлике у овлашћењима шефова појединих држава се виде кроз структуру учесника такозваних састанака на врху, односно самита, који се обично називају састанцима шефова држава и влада. Наиме, на тим састанцима учествују само шефови држава који по националном уставу имају таква овлашћења да могу да доносе одлуке, што је углавном случај са шефовима држава које имају председнички систем.

Државе у којима су шефови држава монарси или председници република са симболичним овлашћењима представљања државе, по правилу на таквим састанцима

[422] Исто, стр. 34.

заступају председници влада. Тако, на пример, на једном од најчувенијих састанака на врху групе осам најразвијенијих земаља (*G-8*) САД, Руску Федерацију и Француску увек представљају шефови држава (предесници република), док Велику Британију, Немачку, Италију, Јапан и Канаду представљају председници влада, који по уставима тих држава имају шира овлашћења у области спољне политике него односни шефови држава, без обзира на то да ли су у питању председници република (Немачка, Италија) или монарси.[423]

У међународном праву постоји низ обичајних правних правила. Сва су она утемељена на принципу да шеф једне државе не може бити подложан власти друге државе и да на територији стране државе ужива посебан положај, имунитет и повластице који су понекад дати и из чисте куртоазије и традиције.[424]

Када је на службеном боравку у иностранству, шеф државе ужива посебну заштиту, нарочите почасти, те све дипломатске имунитете и привилегије, укључујући ту и личну неповредивост и имунитет од кривичног судства, неповредивост резиденције, стана, архиве, преписке, ослобађања од пореза, као и могућност слободног општања са сопственом државом.Поред њега и његова пратња, и чланови његове породице уживају све дипломатске имунитете за време службених путовања шефа државе на територију друге државе.[425]

По правилу шефови држава посећују територије страних држава уз њихову сагласност, односно одобрење, осим ако су у питању такозване инкогнито посете, које чак могу да буду и под туђим именом и у којим случајевима територијална држава нема обавезе да односном шефу државе омогући коришћење припадајућих имунитета и привилегија и имунитета (изузетак је ако се то инкогнито путовање изводи уз сагласнот или бар сазнање органа територијалне државе, у ком случају територијална држва, примерено карактеру посете, омогућује уживање свих одговарајућих олакшица, привилегија и имунитета као када је у питања свако приватно путовање једног шефа стране државе). Поред тога долазак и боравак сваког странца, па и страног шефа државе, потпада под суверено право територијалне државе, која у свако доба може да му ускрати или откаже гостопримство.[426]

[423] Исто, стр. 34.
[424] Исто, стр. 34.
[425] Исто, стр. 35.
[426] Исто, стр. 35.

Пишући о положају шефа државе у страној држави, више од деценије пре усвајања Конвенције о специјалним мисијама, професор Бартош износи три ситуације у којима шеф државе може да се нађе:

1) Када се шеф државе налази у званичној посети једној страној држави, у том случају се програм посете утврђује заједнички и шеф стране државе нема право на она званична иступања која нису утврђена. Приликом таквих посета он може да врши суверене акте, као што су давања почасних звања и одликовања, али је правило да он на територији стране државе не доноси суверене акте који би прелазили оквире куртоазије, а нарочито оне акте који би могли да вређају територијалну државу или да компликују њене односе са другим државама (на пример, да потписује указе чија је садржина непријатељска према други државама).

У погледу званичне посете ограничења слободе деловања шефа стране државе много су већа него у случају приватне посете. Он се подвргава програму који је заједнички утврђен, а „у накнаду“ за то њему се указују нарочите почасти свуда и на сваком месту и домаћа држава је дужна да заштити његову личност, док он мора да се повинује мерама те заштите. Без притиска територијалне државе он не сме да подешава своје кретање јер је та држава одговорна за његову личност.

2) Када шеф државе долази инкогнито у страну државу, „његова ексериторијалност је потпуно уништена и страна држава му дугује почасти и заштиту, као и пун имунитет од момента када се његова личност открије“. Откривање може бити опште, на тај начин што се пријави дипломатским путем да ће шеф стране државе боравити у другој држави инкогнито. У том случају страна држава је дужна да организује посебну заштиту не откривајући идентитет према јавности. У таквим случајевима се обично шеф стране државе замоли да да унапред програм свог кретања (који, разумљиво, сам одређује, јер није у питању званична посета) и упозори на опасности којима се излаже.

У случају да је пут шефа стране државе потпуно инкогнито скривен и од органа територијалне државе и да се шеф државе не открива, (па чак путује и под туђим именом, каквих је случајева било), шеф стране државе и сама та држава преузимају потпуни ризик таквог путовања. Ако се идентитет госта открије у току пута домаћа држава, по правилу, преузима дискретне мере заштите и обезбеђења. Дешава се да се инкогнито открије тек приликом спровођења неког званичног поступка власти територијалне државе према шефу стране државе.

Тако је холандски краљ, који је пре Првог светског рата инкогнито дошао у Швајцарску, био идентификован (односно сам открио свој инкогнито), тек приликом привођења судији за прекршаје, који га је одмах ослободио и прогласио се ненадлежним. У овом случају се шеф државе извинио за повреду права, а не територијална држава шефу стране државе за спровођење поступка, јер није имала обавезу да поштује његов статус за време инкогнито путовања, које јој је било непознато.

Међутим, ипак би била злоупотреба домаће државе ако би њени органи знали за прави идентитет таквог лица и поштујући инкогнито присвојили себи јурисдикцију над њим. Треба напоменути да такве инкогнито посете шефова страних држава, с обзиром на телевизију и средства јавног информисања, која су чак и ликове шефова најмањих држава створиле доступним и препознатљивим милионима гледалца, представљају праву реткост у садашним приликама.

3) Трећи случај је случај приватне посете шефа иностране државе. У том случају нема инкогнита, али ни званичног церемонијала, али остаје обавеза територијалне државе да штити личност страног владара, поштује његове имунитете и покаже највећу меру куртоазије према њему и његовој пратњи. Шеф стране државе понаша се као обични странац самостално одлучује о програму свог кретања, с тим што га органи територијалне државе упозоравају на ризике и опасности по његов живот и углед и предузимају све мере како би његов боравак на тероторији стране државе био безбедан.[427]

Приликом израде нацрта Конвенције о специјалним мисијама, известилац Комисије УН за међународно право, професор Милан Бартош припремио је на иницијативу Комисије, посебно поглавље Конвенције које се односи на положај шефа државе када се налази на челу специјалне мисије. Бартош је констатовао да у пракси није нашао да постоје правила о поступању са таквом врстом специјалних мисија, али је ипак предложио низ правила која би била специфична у односу на општа правила о специјалним мисијама, када су у питању тзв.специјалне мисије на врху.[428]

У току рада Комисија, па и сам известилац, определили су се за став да о таквој врсти специјалних мисија не би требало радити посебно поглавље у Конвенцији, те су од тога одустали. У усвојеном тексту Конвенције налази се само један члан (21) који

[427] Исто, стр. 35-37.
[428] Исто, стр. 36.

носи назив „статус шефа државе и лица високог ранга“. У њему се предвиђа да када шеф државе именовања предводи специјалну мисију, он у држави пријема или у трећој држави ужива олакшице, привилегије и имунитете који се по међународном праву признају шефовима држава приликом службене посете. Други став овог члана проширује круг лица: када шеф државе, министар иностраних послова и друга лица високог ранга учествују у специјлној мисији, они у држави пријема или у трећој држави, поред олакшица, привилегија и имунитета који им се признају на основу ове Конвенције, уживају и оне које им признаје међународно право.[429]

Шефови држава су најчешће на удару критике, незадовољства, насиља и вербалних увреда (бацање предмета на службена кола, ударци, увреде и друга слична понашања). Унутрашњим прописима скоро све државе предвиђају кривичне санкције и друге превентивне мере за њихову заштиту, као и заштиту других државних представника високог ранга. Више о томе може се наћи у Конвенцији о спречавању и кажњавању кривичних дела против међународно заштићених лица, укључујући дипломатске агенте.[430]

Учешће шефова држава на институционализованим самитима најчешће се уређује и посебним аранжманима између одговарајућих држава, који по третману шефова држава далеко превазилазе одредбе Конвенције и специјалним мисијама и правила међународног обичајног права. То се посебно односи на специјалне мере заштите и обезбеђења, с обзиром на то да је у таквим приликама и ризик за безбедност највиших државника много већи, посебно с обзиром на честе иступе у јавности и на јавним местима, који су понекад праћени и демонстрацијама и другим облицима протеста.[431]

Шеф државе, као и сваки грађанин његове државе може да користи права која има по међународним уговорима са појединим државама, да без визе, односно претходног одобрења слободно уђе на територију односне државе (уколико не инсистира на томе да ужива повластице које му омогућује својство шефа државе, што претпоставља бар обавештавање надлежних органа територијалне државе о тој посети). Ипак, уколико за улазак грађана његове државе у односну државу важи визни систем, онда територијална држава може да га, као и сваког странца који нема дозволу уласка, спречи да уђе на њену територију уколико није вољна да га прими (иначе, из куртоазије, знатан број држава приликом уласка на њену територију не захтева од

[429] Исто, стр. 37.
[430] Исто, стр. 37.
[431] Исто, стр. 38.

шефова држава да презентирају свој пасош, односно издавање виза на пасошу). Према томе, право шефа државе да уђе на територију једне стране државе мимо сагласности њених органа може се у потпуности уподобити праву грађанина његове државе да уђе на њену територију и то праву грађанина одређене категорије (неке државе имају међусобно визни режим или право слободног уласка носиоцима дипломатских или службених пасоша одређених држава, што наравно може да користи и шеф државе, не обавештавајући унапред органе територијалне државе).[432]

У једном периоду развоја социјалистичких држава у СССР-у и у источној Европи појавило се и питање међународноправног статуса шефа (генералног секретара) владајуће политичке партије, који је стварно и у области међународних односа био личност број један у процесу одлучивања, па и у процесу међународног преговарања. На пример, многе међународне уговоре од највишег политичког значаја у име државе СССР није потписивао председник Президијума СССР-а, већ генерални секретар Комунистичке партије СССР-а, тако да је међународна пракса у потпуности уподобила положај генералног секретара владајуће партије са положајем шефа државе.[433]

Постоји питање да ли свргнути или абдицирани шефови држава имају право на одговарајуће привилегије и имунитете. Доктрина углавном сматра да све привилегије и имунитети припадају шефу државе све дотле док је на таквом положају. После тога државе нису дужне да пружају имунитете и привилегије. Разумљиво, из разлога куртоазије, бившим шефовима државе многе владе дају посебан третман, с тим што се у односу на свргнуте шефове држава води рачуна о евентуалним последицама које такав третман може да има на односе са државом чији је шеф био.[434]

Доста држава даје бившим шефовима државе одговарајући протоколни третман, па чак и имунитете и привилегије које припадају актуелним шефовима држава. Тако, амерички пропис о заштити страних функционера и о страним гостима у САД под дефиницијом „страни функционер“ подразумева не само шефове држава, већ и „било која друга лица која су раније служила том својству“. Иначе и шефови држава, као и сви државни функционери, за акте извршене у службеној дужности уживају „континуирани имунитет“.[435]

[432] Исто, стр. 38.
[433] Исто, стр. 39.
[434] Исто, стр. 39.
[435] Исто, стр. 27.

Положај шефа државе у иностранству

Кодификације дипломатског права не садрже специфична правила о привилегијама и имунитетима шефа државе, као ни других највиших државних фуккционера, када бораве на територији друге државе. Неке од њих садрже само упућујуће норме или се правни положај шефа државе у иностранству поистовећује са правним положајем саме државе.[436]

Упућујућа норма уграђена је, рецимо, у Конвенцију о специјалним мисијама која у члану 21 предвиђа да ће шеф државе, када предводи специјалну мисију, „у држави пријема или у трећој држави уживати олакшице, привилегије и имунитете који се по међународном праву признају шефовима држава приликом службене посете“. Конвенција о имунитету стране државе из 2004. године примењује се и на шефа државе када делује у јавном својству, као орган државе. На основу одредаба Конвенције није потпуно јасан положај шефа државе када делује у приватном својству.[437]

У овој материји доминантан извор је обичајно право, које се руководило идејом да су привилегије и имунитети дипломатских представника минимални стандард који се има признати шефу државе. Само по себи, обичајно право које уређује привилегије и имунитете шефа стране државе кристализовано је и јуриспруденцијом Међународног суда правде. Принцип суверености држава, удружен са принципом правне једнакости, довео је до конституисања посебног положаја шефа државе на територијама страних држава. Битна обележја тога положаја су: лична неприкосновеност, изузеће од јурисдикције органа страних држава, неповредивост стана, слобода општења, почасти и повластице.[438]

Основ олакшица, привилегија и имунитета шефа државе лежи у природи његове функције. Оне се шефу државе не признају *ad personam,* већ као врховном органу заступања државе, представнику једног суверенитета у односу на други суверенитет. Због тога се и тужба против шефа државе који се налази у службеној посети у иностранству у сврхе имунитета третира као тужба против државе, која активира правило о сувереном имунитету стране државе. Правила обичајног права која шефу државе обезбеђују посебан положај на територији страних држава стриктно се примењују у пракси.[439]

---

[436] Крећа, М. и Милисављевић, Б., *Међународно право представљања*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, стр. 81.
[437] Исто, стр. 81.
[438] Исто, стр. 82.
[439] Исто, стр. 82.

Лична неповредивост подразумева апсолутну и потпуну безбедност шефа државе и његове пратње, што значи обавезу органа стране државе да обезбеде најбрижљивију заштиту против било какве повреде и напада на његов живот, телесни интегритет, част и достојанство. У новије време се истиче да право на специјалну заштиту шефа државе обухвата заштиту од писмених или усмених увреда и клевета. У таквим случајевима у конфликт долази јавни интерес за пријатељским односима са дотичном државом, који се извесно оптерећује таквим поступцима, са правом на слободу говора и штампе. Због сукоба ова два интереса не може се рећи да се у овој ствари формирала чврста пракса. И поред све већег броја прописа унутрашњег права који штите достојанство и част страних званичника, питање се у основи решава на бази прагматичних интереса и опортунитета.[440]

Постоје врло интересантни примери понашања дипломата на територији треће земље. Тако су се 1659. године срели у једној улици холандске престонице француски и шпански посланик са својим свитама, али ниједан није хтео да скрене са пута, заустављајући читав саобраћај. После неколико сати већања Холандске скупштине, дошао је одред војске и срушио ограду са једне стране улице како би шпански посланик могао да се мимоиђе са француским. Заслепљени сујетом о првенству, свако од њих је сматрао да је морални победник – шпански посланик што је прошао са десне стране, а француски што је наставио право улицом, не скрећући са пута. Холандски министар морао је да између посланика ове две државе посредује око првенства и на конгресу у Нимвегу, када је свако од њих ушао у посебну собу, између којих је била соба за потписивање уговора, у коју су истовремено ступили, сели за сто и после потписивања, такође истовремено напустили.

Наводи се још један гротескан случај борбе за првенство између посланика двеју италијанских држава на двору Рудолфа III у Прагу. Том приликом су се они колима срели на мосту преко Влтаве, ниједан није хтео да скрене са пута, те су до ноћи стајали по највећој жеги један према другоме. Ништа мањи куриозитет из тог доба није ни случај са изаслаником Русије који је дошао код бранденбуршког војводе да га обавести о смрти тадашњег руског цара и доласку на престо новог. Руски посланик је захтевао да се при помену царевог имена војвода дигне на ноге и да скине шешир, што овај није хтео да учини, а заузврат посланик војводи није хтео да пољуби руку, ни да пије у његово здравље, јер наводно није крунисани владар. На војводину жалбу, руска влада је

[440] Исто, стр. 82.

одговорила да је захтев његовог посланика да војвода при помињању имена руског цара треба да стоји и то гологлав био потпуно основан, а да је крив што није хтео да пије у војводино здравље, због чега ће бити „строго кажњен“.

Увек се нађе начин да се шефовима моћнијих и утицајнијих држава обезбеди првенство, домишљатошћу људи који се баве протоколом, увођењем појединих допунских принципа и критеријума који не делују дискриминаторски, али који омогућавају првенство шефовима појединих држава. Посебно се истиче случај сахране јапанског цара Хирохита, којој је присуствовао већи број шефова држава. Јапански протокол за такозване државне сахане прави редослед првенства шефова држава по дужини њиховог мандата на челу државе. По томе критеријуму, председник САД, који је дошао на сахрану и који је тек ступио на председничко место, био би међу последњима. Јапански мајстори протокола нашли су практичан излаз: уместо државне сахране, прогласили су да је то дан сећања на живот преминулог цара, а редослед страних гостију на сахрани одредили су према хронологији државних посета преминулог цара страним државама. Пошто је прва иностранa посета Хирохита била управо САД-у, председник Буш је добио прво место, а остали учесници нису могли да се нађу увређени и дискриминисани, јер је презеанс извршен по принципу који је важио за све.

Још почетком XVIII века, долази на великим европским дворовима до више инцидената хапшења или других неприхватљивих облика понашања према појединим дипломатским представницима. Тако је, на пример, 1717. године у Лондону ухапшен шведски посланик због наводног учешћа у завери против енглеског краља, а одузети су му и сви службени папири.

Само годину дана касније, француска влада ухапсила је шпанског посланика и одузела му све папире под оптужбом да је припремао заверу против француског регента. Иако су нађени докази за оптужбу, Француска је одустала од суђења и стражарно га спровела до шпанске границе.

Исте године руски цар Петар Велики наредио је кућни притвор, а онда и хапшење холандског посланика због мешања у унутрашње послове Русије. Цар је тражио да га Холандија опозове, што је после дужег периода и учињено. Нису сви највиши дипломатски представници лишавани слободе само због учешћа у заверама против тадашњих монарха, него и због мањих деликата. Тако је руски амбасадор при енглеском двору насилно извучен из своје кочије и ухапшен због дуга од 300 фунти,

што је створило праву ратну атмосферу између руског цара Петра Великог и британске краљице Ане 1708. године. Краљица Ана наложила је државном секретару да се извини руском амбасадору и да га увери да ће кривци бити кажњени, али он то извињење није хтео да прими. Петар Велики је позвао британског амасадора у Русији и рекао му да кривце одмах треба побити. Спор се завршио јавним извињењем краљице Ане и доношењем првог закона у свету о привилегијама и имунитетима дипломатских представника (*Act of Anne 1708*).

Имунитет шефа државе

Постоје два основна облика изузећа шефова држава од јурисдикције органа стране државе. То су кривичноправни и грађанскоправни имунитет. Кривичноправни имунитет шефа државе је апсолутне природе и у основи је одраз фундаметалног принципа *par in parem non habet imperium.*[441] Односи се на било који акт шефа државе, било да је извршен у јавном или приватном својству, почињен током или пре преузимања функције шефа државе. Што се тиче кривичног имунитета шефа државе, постојећа пракса у свету је да функционални имунитет *ratione materiae*, је имунитет за акте извршене у вршењу службене функције, остаје на снази и по престанку функције шефа државе.

Што се тиче грађанскоправног имунитета шефова страних држава, пракса није јединствена. Извесне државе грађанскоправни имунитет шефова страних држава схватају рестриктивно, па га везују за случајеве када шеф државе наступа као носилац врховничке власти, претеже пракса да се грађанскоправни имунитет шефовима страних држава признаје у свим околностима. Без обзира на разлике у том погледу, важи принцип да се у евентуалној грађанској парници не предузимају никакве радње док шеф државе борави у односној држави у вршењу службене функције.[442]

Боравак у иностранству не представља правну препреку шефу државе да обавља државне послове. У ту сврху шефу државе се признаје право општења, како са својом и страним владама, тако и са својим и страним дипломатским представницима. Једино ограничење које међународно право намеће у вршењу државних послова на територији стране државе јесте поштовање суверенитета стране државе.

Проблеми овакве врсте су готово непознати у модерној држави. У доба апсолутистичких монархија понекада су се јављали, с обзиром на широка овлашћења

[441] Крећа, М. и Милисављевић, Б., *Међународно право представљања*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016, стр. 82.
[442] Исто, стр. 83.

монарха, која су укључивала и право изрицања кривичних санкција. У литератури се наводи пример шведске краљице Кристине, која је у другој половини XVII века, приликом боравка у Француској, наредила да се изврши смртна казна над чланом њене пратње. Француска је такав акт оценила као повреду свог суверенитета, па је, због тога, краљевски намесник кардинал Мазарен замолио краљицу да напусти територију Француске.

Влада и шеф владе

Као један од унутрашњих органа за одржавње међународних односа може се појавити како влада као целина, тако и шеф владе. Под владом као целином се, без обзира на њене уставне прерогативе, сматра колегијално тело овлашћено да вољу државе изрази у међународним односима. Формалне изјаве и акти владе (декларације, одлуке и слично) обавезују државу у чије име су дате.

Шеф владе се, такође, сматра овлашћеним по међународном праву да изјављује вољу у име државе. Потврду овог правила налазимо у члану 13 Правила процедуре Савета безбедности УН који, као одговарајуће тумачење члана 28 Повеље Ун, утврђује да су шеф владе или министар иностраних послова сваког члана Савета безбедности овлашћени да учествују у раду Савета безбедности без подношења пуномоћја. Конвенција о уговорном праву стимулише да се шеф владе сматра представником своје државе у сврху предузимања аката у вези са закључењем уговора на основу своје функције и без обавезе подношења пуномоћја (Члан 7 (2) Конвенције).

У случају који се тицао епиконтиненталног појаса у Егејском мору, Међународни суд правде је признао могућност да коминике два шефа владе обавеже њихове владе, мада није нашао да је у околностима конкретног случаја коминике турској и грчког председника владе имао такво дејство. Институт за међународно право донео је 2001. године резолуцију која се тиче имунитета шефа државе којом се, између осталог, предвиђа да шеф владе ужива једнаке имунитете и личну неповредивост, као и шеф државе. Када борави у иностраству, шеф владе ужива, *mutatis mutandis*, права која ужива и шеф државе, уз смањен обим почасти.[443]

Шеф државе је у позитивном праву највиши орган заступања једне државе према иностранству. Његов полижај је регулисан уставним правом и одредбама међународног права.[444] У време апсолутистичких монархија, владар је представљао персонификацију

[443] Исто, стр. 77-84.
[444] Крећа, М., *Међународно јавно право*, Правни факултет Универзитет у Београду 2010, стр. 254-255.

државе и он је сматран субјектом међународног права.[445] Учешће шефа државе у међународним односима може бити различито у зависности, да ли је реч о председничком систему или о кабинетској влади, што је случај у парламентарним монархијама. У првом случају шеф државе и формално и материјално је највиши орган заступања државе у иностранству, а у другом случају шеф државе само представља формално јединство државе у представљању према иностранству, док у материјалном смислу влада се бави међународним односима.[446] Како је шеф државе врховни орган заступања у међународним односима, он делује без посебног пуномоћја. Конвенција о уговорном праву из 1969. године потврђује ово правило.[447] Шеф државе има посебан положај на територијама страних држава. Битна обележја овог положаја су: лична неприкосновеност, изузеће од јурисдикције органа страних држава, неповредивост стана, слобода општења и почасти и повластице.[448] Улога шефа државе се знатно променила у периоду после Бечког конгреса 1815. године. До тада је владар био субјект међународног права и сам је доносио одлуке о битним питањима међународних односа, а од тада његова улога се смањује. Све већи значај добијају владе и посебно министар спољних послова. Од времена Другог светског рат повећавају се активности шефа државе у међународним односима и ове активности се називају самит дипломатија.[449]

Један од најзначајнијих монараха у новом веку свакако је био руски цар Николај II Романов. Руско-српски односи и пријатељство два народа имају дугу историју. Од обнове српске државности 1804. године до данашњих дана ови односи имају велики значај за српски народ, али и за руску позицију на Балкану. Русија се показала као сила заштитница, како српског тако и осталих хришћанских нрода на Балкану, током њихове борбе против отоманске империје. Руски интерес на Балкану је често долазио у сукоб за интересима других великих сила, Уједињеног Краљевства, Немачке, Аустроугарске и свакако Турске. Све ове силе су имале сличне циљеве који су се сводили на онемогућавање Русије да шири свој утицај на Балкану. Српски народ и његове две државе (Србија и Црна Гора) због тога су често биле жртве у односима великих сила. Промена династије у Србији после Мајског преврата и долазак Карађорђевића на власт довели су до великог успона односе Србије са Русијом. Романови су се у многоме повезали са две тадашње српске династије, Карађорђевићима и Петровићима, тако да су

[445] Исто, стр. 254.
[446] Исто, стр. 255.
[447] Исто, стр. 256.
[448] Исто, стр. 257.
[449] Исто, стр. 258.

све три породице међусобно ородиле. Кроз ове односе сагледаћемо и на примеру цара Николаја II право представљања једног монарха у међународним односима и то у односу на Краљевину Србију почетком XX века.

Николај II Романов је био један од ретких светских државника који су према Србији и њеном народу гајили искрене симпатије. Владавина Николаја II је обележена и великим променама на унутрашњем плану, као и у међународним односима. Русији су биле неопходне реформе и цар Николај је започео велику модернизацију Русије у сарадњи са једним од најспособнијих руских политичара тога времена, Столипином. Реформе су предвиђале економске, војне и политичке промене у империји, које би омогућиле Русији да постане модерна државе и настави да живи као моћна империја. Сличне мере Русија је употребила и после Кримског рата 1856. године, што је резултирало великом руском победом против Турске 1878. године, а тиме и започињањем Берлинског конгреса на коме је Србија добила своју независност. Николај II је помагао и остале народе, пре свега Бугаре, у добијању независности 1908. године. Успон Русије веома је забринуо друге велике силе, пре свих највећу колонијалну империју, Уједињено Краљевство, па је ова држава настојала да свим средствима осујети Русију и њене савезнике.

Током Првог балканског рата је било је предвиђено да руски цар буде главни арбитар у случају спора савезника око поделе територија у Македонији. Због мешања других сила и стварање независне Албаније дошло је до промена у околностима и територијалног спора између Србије и Бугарске. Предложена је арбитража цара Николаја II, међутим, Бугари су се одлучили за војну опцију што је довело до Другог балканског рата.[450]

За разлику од својих претходника, који су се залагали за Велику Бугарску и то отворено показивали, Николај II је инсистирао на стварању велике и уједињене српске државе. Због тога је био омражен међу аустријским и немачким (али и британским) савременицима који су са Србима имали другачије планове. О његовим србофилским ставовима сведоче и речи министра иностраних послова Сергеја Сазонова, који је у пролеће 1915. године пренео нашим дипломатама речи руског цара:

„Нећете ми замерити, господо, што сам пре свега Рус и што су ми најближи интереси Русије, али вас уверавам да сам одмах после тога Србин и да су ми најближи интереси српског народа… Заслуге Србије биће стоструко награђене. После рата она ће

[450] Поповић, Н., *Србија и царска Русија,* Службени гласник, Београд 2007, стр. 61.

бити неколико пута већа него што је данас! Да ли је икад ико сумњао да Босна и Херцеговина нису српске земље? Зато се рат не може свршити, а да оне не образују целину са Србијом. Црна Гора је одувек била једно с њом, зато ће се и она, када се рат сврши, са Србијом ујединити у нераздвојну целину. Србија је тражила излаз на море, е па добиће га у широкој прузи у Далмацији, са старим Сплитом“.[451]

Своје пријатељство Николај II је показао и након 28. јуна 1914. године. Ултиматум Аустроугарске је већ био на столу, пропаганда против наше мале краљевине је у Бечу радила пуном паром. Русија се, на лично залагање цара, одлучила да уђе у рат против Аустроугарске, ако дође до напада на Србију. Николај II је инсистирао на одбрани Србије, свог најоданијег савезника на Балкану, а и уопште.[452]

Током рата, Русија је слала велике количине муниције, санитетске помоћи, храну и добровољце, али је такође притискала савезнике Антанте да и они помогну српској и црногорској војсци у њиховој одбрани. Николај II је представљао снажног српског савезника у будућој подели Европе. Штитио је интересе Србије, поготово од италијанских претензија на јадранској обали. Руски цар је директно заслужан за преживљавање српске војске током њеног повлачења ка Грчкој. Док су наши исцрпљени и промрзли војници стизали на јадранску обалу, француска штампа је писала како нема сврхе превозити људе који су већ практично мртви. У сећању на та дешавања остало је чувено ултимативно писмо које је руски цар упутио савезницима. У писму је запретио да ће Русија иступити из рата и потписати сепаратни мир са Немачком, ако савезници, а пре свих Италија и Француска, не пошаљу своје бродове и превезу српске војнике на сигурно. Енергично и кратко писмо Николаја Другог гласило је:

„Уколико се српска војска одмах не избави из Албаније, Русија раскида савез са Антантом и склапа сепаратни мир са Немачком“.[453]

Дведесет петог октобра 1917. године по старом, односно седмог новембра по новом календару, почела је такозвана Октобарска револуција. Довела је до краја Руске империје и утицала да Русија изађе из рата 3. марта 1918. године. Дошло је до крвавог грађанског рата са вишемилионским жртвама (по неким проценама 33 милиона људи). Због страха да ће народ збацити нове властодршце и стати поново из свога цара, цар Николај и његова породица су зверски побијени од стране комунистичке власти 17. јула

[451] *Руски цар, велики српски пријатељ*, http://akademskikrug.rs/ruski-car-veliki-srpski-prijatelj/, март 2016.
[452] Поповић, Н., *Србија и царска Русија*, Службени гласник, Београд 2007, стр. 90.
[453] Исто, стр. 132.

1918. године. Због овог стравичног чина руска црква је прогласила Николаја II и чланове његове породице за свеце.

Велики руски цар Николај II показао је своју изузетну доследност у међународним односима када је у питању била једна мала земља. Његово понашање у међународним односима представља оличење части једног шефа државе незабележено у историји.

На примеру монарха **Уједињеног Краљевства** приказаћемо деловање и положај монарха у међународним односима. Управо због политичке неутралности краљица Елизабета II функционише не само као шеф државе, већ и као лидер нације, односно, нација које чине Уједињено Краљевство. Приликом обележавања значајних националних годишњица, као што је Дан победе, краљица говори у име свих, без обзира на политичко опредељење. Само је она у позицији да тумачи национална осећања пред целом нацијом. То је предност монарха у односу на шефа државе у републикама, који чак и кад није припадник неке странке, увек представља извесну политичку опцију.

Постоји још једна карактеристика монархије коју често превиђамо, њен међународни аспект. Краљица је симболични шеф мултиетничког Комонвелта састављеног од 53 земље, које чине једну трећину становништва света. Већина земаља су бивше британске колоније које су потпуно добровољно одабрале да наставе своје везе са Британијом. Иако нема формална овлашћења, Комонвелт није без политичког утицаја, што, по мишљењу Дагласа Херда (угледни британски политичар из редова Конзервативне странке, обављао је више значајних функција у Влади и странци), Британији омогућава да „има већу тежину“ у дипломатским односима, због веза у Африци, Индијском потконтиненту и Карипским острвима. Изабрани шеф Комонвелта вероватно не би могао да одржи позитивну улогу коју има краљица, док би функција ротирајућег председништва, коју је својевремено предложио Тони Бен (британски политичар, учествовао у лабуристичким владама, у позним годинама припадао радикалној левици), омогућила политичарима попут Иди Амина (диктатор у Уганди у другој половини XX века, познат по окрутности према политичким противницима) да представљају Комонвелт пред светом. Зато краљица као симболични лидер омогућава Комонвелту да избегне непријатне проблеме сопственог устројства.

Крунске земље Комонвелта (енг. *Commonwealth realms*) заједничко је име за 16 суверних држава које признају британску краљицу Елизабету II, као своју краљицу и

шефа државе. Елизабета II није краљица Крунских земаља Комонвелта (јер то није суштински ентитет), она је краљица сваке од ових држава засебно. У свакој од њих она поставља, незванично по предлогу шефа одговарајуће Владе, генералног гувернера (енг. *Governer-General*), који је њен представник у датој држави. Крунске земље Комонвелта не треба мешати са Комонвелтом, који обухвата 53 државе.

Историјски гледано, тихим распадом Британске империје настаје већи број независних држава који су до тада били британске колоније или протекторати. По стицању независности, један број ових држава је прихватио владајућег британског монарха за шефа својих новостворених држава. Међутим, одређен број на то није пристао, а много је оних који су иницијално пристали на овакав компромис, па се касније одлучује да самостално именује шефа државе. Тренутно, следеће државе чине Крунске земље Комонвелта:

- Антигва и Барбуда
- Аустралија
- Бахами
- Барбадос
- Белизе
- Гренада
- Јамајка
- Канада
- Краљевство Нови Зеланд
- Папуа Нова Гвинеја
- Свети Китс и Невис
- Света Луција
- Свети Винсент и Гренадини
- Соломонова Острва
- Тувалу
- Уједињено Краљевство

Функција енглеског монарха у овим државама је са једне стране церемонијална, али само присуство краљице Елизабете II, као шефа државе даје снажнију повезаност са некадашњом метрополом. Ово је посебно дошло до изражаја у британско-аргентинском рату, око Малвинских острва, када су и највеће земље Комонвелта послале значајну војну помоћ Уједињеном Краљевству. Све ове државе су суверене и имају могућност да

прогласе републику. Наследник краљице ће морати да добије одобравање сваке од чланица уколико жели да преузме одговарајуће титуле. Ова улога је историјски често била парадоксална. Тако нпр. за време владавине краља Џорџа VI, Канада је Немачкој прогласила рат неколико дана после Уједињеног Краљевства, тако да је Џорџ истовремено био у рату и у миру са Немачком. Нешто касније, током сукоба Индије и Пакистана 1947. године, Џорџ VI, који је тада био краљ обе земље, се нашао у недефинисаном рату против самога себе. Ово је често отварало питање да ли се заправо ради о јединственој круни или о више круна за сваку од држава, те колико наклоњеност појединачним државама утиче на друге. Такође, чињеница да је владајући британски монарх уједно и поглавар Англиканске цркве, доноси питање, да ли је могуће да такав владар предводи религијски разнолико становништво какво је оно у неким од Крунских држава.

У многим од држава којима тренутно влада краљица постоје републиканске струје, нарочито у Аустралији и на Новом Зеланду. Утолико је опстанак оваквог стања ствари под знаком питања. Ипак, многи виде краљицу као симбол јединства и традицију коју не треба мењати што чини извесним да се број држава *Commonwealth realms* неће мењати за време владавине Елизабете II. Ово ће се, највероватније, умногоме променити отварањем питања сукцесије краљице, поготово, ако су узме у обзир чињеница да је Аустралија већ једном одбила да принца Чарлса да постане генерални гувернер.

Монарх и његова блиска породица обављају различите службене, церемонијалне и дипломатске дужности. Како је британска монархија уставна, монарх је неутралан у односу на политику. Међу дужностима монарха јесте додељивање одличја и именовање премијера, а такође обавља и дужност врховног заповедника британских оружаних снага. Иако теоретски британски монарх, путем краљевског прерогатива и даље поседује врховну извршну власт, он ту власт врши само у складу са законима усвојеним у Парламенту и са ограничењима која намећу уставне конвенције и преседани. Лична резервна овлашћења монарха обично се могу употребити само у случају озбиљне ванредне ситуације или уставне кризе.

У неписаном британском уставу монарх (или суверен), који носи титулу „Њено величанство“, односно „Његово величанство“, заузима положај шефа државе. Заклетве верности полажу се краљици и њеним законитим наследницима. Боже чувај краљицу

(или Боже чувај краља) је британска државна химна. Лик монарха појављује се и на поштанским маркама и новцу.[454]

Монарх ретко узима директног учешћа у државној управи. Одлука о употреби краљевских прерогатива делегирана је, било законским актима, било конвенцијом, са монарха на министре и друга државна тела јавне управе.

У том смислу поступци државе, као што су именовања на положаје у служби круне, чак и кад их изводи сам монарх, као нпр. у случају краљичиног говора током отварања Парламента, заправо зависе од одлука које су донете на другим местима:

1) Законодавну власт у теорији врши „Краљица у Парламенту“, односно, монарх проглашава законе усвојене у Парламенту, састављеном од Дома лордова и Дома грађана.

2) Извршну власт поседује Влада Њеног величанства, која се састоји од министара, првенствено премијера и кабинета, који технички представља само одбор Краљичиног Приватног већа. Влада управља оружаним снагама, државном управом и другим јавним телима, као што су дипломатска и обавештајна служба (краљица неке обавештајне извештаје из иностранства прима пре но што их добије премијер).[455]

3) Судску власт врши правосуђе, које је уставно и законски независно од Владе.

4) Енглеска црква, чији је поглавар монарх, има властита законодавна, судска и извршна тела.

5) Овлашћења која не зависе од Владе законски се преносе на друга јавна тела законским или подзаконским актима, као што су уредбе донете у Приватном већу (*Order in Council*), краљевске комисије и слично.

Нека од извршних овлашћења Владе формално припадају монарху и заједно су позната као краљевски прерогатив. Монарх делује у складу са ограничењима која намећу конвенције и преседани, те своје прерогативе користи само на препоруку министара, који за свој рад одговарају Парламенту, првенствено на препоруку премијера и Приватног већа.[456] Монарх једном недељно прима премијера у аудијенцију, да би се очувала апсолутна поверљивост. Том сусрету не присуствује нико други и не постоје записници или белешке са тих састанака.

---

[454] *Symbols of the Monarchy*, http://www.royal.gov.uk/MonarchUK/Symbols/Overview.aspx, септембар 2015.
[455] Hoffman, D., *The Dead Hand: The Untold Story of the Cold War Arms Race and Its Dangerous Legacy*, Doubleday, New York 2009, стр. 336.
[456] *Britanska monarhija*, http://www.wikiwand.com/sh/Britanska_monarhija, септембар 2015.

Монарх може премијеру изнети своје властите погледе и мишљење, али као владар у уставној монархији, напослетку мора прихватити одлуке премијера и његовог кабинета, под условом да он ужива подршку Дома комуна. Према Беџетовим речима, „суверен, у уставној монархији, има три права: право да буде консултован, право да охрабри и право да упозори“.[457]

Иако краљевски прерогатив обухвата широк спектар овлашћења, која се могу употребити без одобрења парламента, он је ипак ограничен. Многа овлашћења престала су се користити, а друга су за стално пренета на Парламент. На пример, монарх не може наметнути или увести нове порезе, као некада, јер је сада за то потребна парламентарна законска регулатива.

Према једном парламентарном извештају, „Круна не може уводити нова прерогативна овлашћења“, а Парламент може оборити свако постојеће прерогативно овлашћење усвајањем одговарајуће законске регулативе.[458]

Краљевски прерогатив укључује овлашћење монарха да поставља и смењује министре, управља државном управом, издаје пасоше, објављује рат, закључује мир, командује оружаним снагама, договара и закључује међудржавне уговоре, савезе и споразуме. Међутим, таквим споразумом не може се мењати унутрашње законодавство Уједињеног Краљевства, за шта је потребно да Парламент усвоји одговарајући закон.

Монарх је врховни заповедник оружаних снага (у које спадају Краљевска морнарица, Британска војска и Краљевско ратно ваздухопловство). Он издаје акредитиве британским високим комесарима и амбасадорима те прима дипломате из других држава.[459]

У монархов прерогатив спада и овлашћење да сазива и суспендује рад Парламента. Сваке године монарх формално сазива Парламент у ново заседање, а затим, током церемоније отварања Парламента у сали Дома лордова чита престони говор, у којем у главним цртама износи законодавни програм Владе. До прерогације (тј. суспензије заседања Парламента) долази обично отприлике годину дана након почетка заседња и њоме се то заседање формално завршава.

Распуштањем Парламента завршава се мандат тог сазива, након чега следе општи избори за све посланике у Дому комуна. Према Закону о трајању сазива парламента

[457] Bagehot, W., *The English Constitution*, Paul Smith, Cambridge University Press 2001, стр. 75.
[458] *PASC Publishes Government Defence of its Sweeping Prerogative Powers*, http://www.parliament.uk/business/committees/committees-archive/public-administration-select-committee/pasc-19/, септембар 2015.
[459] Исто.

2011. године, општи парламентарни избори, по правилу, се одржавају пет година након претходних, али се могу одржати и раније, ако премијер изгуби поверење Дома комуна или ако две трећине заступника у том дому гласа за одржавање ванредних избора.

Предлог закона усвојен у оба дома Парламента мора добити краљевски пристанак, тј. сагласност монарха, да би могао постати закон и део правног система.[460] У теорији, монарх и данас може ускратити своју сагласност, тј. ставити вето на неки предлог закона. То је последњи пут учинила краљица Ана 1707. године.[461]

Монарх има одређене дужности и према владама у Шкотској, Велсу и Северној Ирској. Монарх поставља шкотског првог министра на предлог Шкотског парламента. Такође поставља велшког првог министра на предлог Велшке народне скупштине.[462] У питањима која су делегирана шкотској управи монарх делује на предлог Владе Шкотске. Са друге стране, како је деволуција у Велсу мањег опсега него она у Шкотској, у питањима која се тичу Велса, монарх делује на предлог британског премијера и кабинета. Монарх има право вета на сваки предлог закона усвојен у Народној скупштини Северне Ирске, који Државни секретар за Северну Ирску сматра неуставним.[463]

Монарх се сматра „извором правде“ (*fount of justice*), иако монарх не учествује директно у раду судова, правосуђе делује у име монарха. На пример, тужбе се подижу у име монарха, а судови своју власт заснивају на круни. Према обичајном праву, монарх „не може грешити“ (*can do no wrong*), што значи да ужива имунитет од кривичног гоњења. Закон о поступцима против круне из 1947. године, дозволио је први пут могућност да се покрећу парнице против круне као јавног ентитета (тј. парнице против Владе и њених агенција), али против монарха лично парница се не може повести. Монарх може употребити краљевски прерогатив милости да осуђене особе помилује, ослободи издржавања казне или умањи њихову казну.[464]

Монарх представља „извор почасти“ (*fount of honour*), јер је круна формално установила све части и одличја у Уједињеном Краљевству. Круна ствара све племићке титуле, именује чланове витешких редова, додељује витешки статус и даје друга

[460] Видети: Crabbe, V.C.R.A.C., *Understanding Statutes*. Cavendish 1994.
[461] *Britanska monarhija*, http://www.wikiwand.com/sh/Britanska_monarhija, септембар 2015.
[462] *Government of Wales Act 2006*, https://en.wikipedia.org/wiki/Government_of_Wales_Act_2006, септембар 2015.
[463] *Northern Ireland Act 1998*, https://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Ireland_Act_1998, септембар 2015.
[464] *Britanska monarhija*, https://sh.wikipedia.org/wiki/Britanska_monarhija, септембар 2015.

одличја.[465] Иако се племићке титуле и већина других одличја данас додељују на предлог премијера, оне најпрестижније титуле и одличја додељује сам монарх на властиту иницијативу. Наиме, монарх одлучује о именовању чланова у Ред подвезице, Ред чкаља, Краљевски викторијански ред и Ред заслуге.[466]

[465] Исто.
[466] *Chivalric order*, https://en.wikipedia.org/wiki/Chivalric_order, септембар 2015.

6. ПРАВНИ И ПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ ПРАВА ПРЕДСТАВЉАЊА САВРЕМЕНОГ МОНАРХА

Развој уставности у Европи подразумевао је доношење писаних устава којима се настојало успоставити државно устројство утемељено на међусобним правима и обавезама носиоца власти и оних којима се влада. Сваки устав требао је стабилизовати такво устројство и омогућити његово трајно одржавање и развој. Стога су први писани устави били утемељени на принципима народне суверености, једнакости грађана пред законом, заштите темељних слобода и права и поделе државне власти као инструмента њеног ограничавања.[467]

6.1. Државни симболи и право представљања

Државност једне земље, поред основних институција друштва, истиче се и представљањем на важним местима преко посебних државних знамења као што су државна застава, грб и химна. У државним симболима садржани су елементи традиционалности, историје, културолошких и цивилизацијских детаља. Они су прожети високо израженим духом и идејом уважавања, прихватања и признања државе. Неретко се могу сусрести историјски детаљи којима се потврђује борбени дух народа, нације, друштва. У зависности од нивоа привржености колективног духа народа тој идеји, у односу према државним симболима може бити присутан мање или више изражен емотивни став, па је однос према државним симболима, заправо, однос према држави. Какав ће тај однос бити унутар државе зависи од много фактора, а међу њима запажено место припада и типу народног менталитета. Застава, грб и химна изражавају суштину народног бића и можемо слободно рећи обједињавају традицију једног народа.[468]

Иако јединствени у њиховој материјализацији и примени, ипак се могу запазити и специфичне разлике приликом истицања државних симбола у унутрашњем и међународном правном и политичком поретку, с обзиром да су и адресати којима се представљају различити. Унутар државе – реч је о припадницима друштвене заједнице који живе на територији државе; ван државе – реч је о другим државама и

[467] Sokol, S. i Smerdel, B., *Ustavno pravo*, Zagreb, Školska knjiga, Zagreb 1992, стр. 35.
[468] Јовановић, Н., *Грбови, заставе и химне у историји Србије*, Светигора, Београд-Цетиње 2010, стр. 3.

међународним организацијама, а употреба државних симбола заузима значајно место приликом остваривања права представљања савременог монарха.

Државна застава је званична застава одређене државе, која је као таква прописана уставом, обично у првим члановима или пак посебним законом. Могу постојати две варијанте застава:

- државна (коју користе званични органи) и
- народна (дозвољено коришћење од недржавних органа).

Државне заставе се од народних обично разликују тиме што на себи имају државни грб. Како су државне заставе најочигледнији симболи одређене државе, истицање застава, како домаћих тако и страних строго се регулише уставом и/или законима. Све државе света данас имају државну заставу, било да имају сопствену или користе туђу. Традиција коришћења заставе код Срба постоји од средњег века. Постоје сачувани делови појединих застава из којих се може наслутити да су коришћене жута (златна) боја, црвена, плава и зелена. Најчешће је то била застава са крстом на средини преко целе заставе (крсташ-барјак). На средњовековним заставама су се налазили и двоглави орао (бели или црвени) и оцила или симболи слични њима.[469] У нововековном периоду Срби добијају прве заставе у Првом српском устанку. Веома је интересантна светложута застава са грбовима и круном. Са једне стране је грб са крстом и оцилима, а са друге грб Трибалије са главом дивље свиње. Ова застава показује континуитет живљења Срба на овим просторима још из периода антике. Настанком Кнежевине Србије, у првој пловини XIX века почиње да се користи црвено-плаво-бела застава.[470]

Национална или **државна химна** је репрезентативна инструментална или вокално-инструметална композиција државе. Химна се претежно изводи у свечаним односно службеним приликама.

Изводе се на националним свечаностима и прославама, а такође и на спортским манифестацијама. На Олимпијским играма и сличним службеним међународним такмичењима, државна химна се изводи током церемоније доделе једне од медаља. Државне химне се такође изводе и пре почетка такмичења у многим спортским лигама.

Чак, у неким државама, национална химна се изводи ученицима и студентима сваког дана, пре почетка предавања. Осим тога, у појединим земљама, химна се изводи у позориштима пре почетка представе, као и у биоскопима, пре емитовања филма.

[469] Исто, стр. 115-119.
[470] Исто, стр. 122-123.

У већини случајева, изводи се само једна строфа, најчешће прва, што није увек случај, јер Немачка на пример користи трећу строфу. Већи ентитети понекад такође имају своју химну. Постоји прегршт међународних химни. Службена химна Европске Уније је „Ода радости“ из Бетовенове девете симфоније.

Химна је најстарија песничка врста коју сусрећемо делимично већ код Египћана, Вавилонаца и Асираца. Код Грка се свака песма до VI века п. н. е. назива химном, а касније су то само песме које су посвећене боговимаи херојима. У Римском царству химнама је увеличаван култ царева.

У средњем веку химне су биле црквене песме, а у ренесанси се химнама описују лепоте природе. Касније, са стварањем првих нација настају националне и родољубиве химне, а појавом друштвених класа и борбене. Од тих је најпознатија француска Марсељеза (фр. *La Marseillaise*) и Интернационала (фр. *L'Internationale*) као корачница радничке класе. У XIX веку се уводе посвуда **националне химне**, као химне владару у монархијама.

Српска химна „Боже Правде“ спада међу старије химне у свету. Ова песма коју је написао Јован Ђорђевић, а компоновао Даворин Јенко настала је 1872. године, а званична химна Србије је постала 1882. године. Можемо рећи да њена мелодија и посебно текст одражавају оне најплеменитије тежње и карактер српског народа. Уочи Другог светског рата ова химна је на скупу Музичке конфедерације у Паризу проглашена за једну од три најлепше химне на свету.[471]

Државни грб је званични грб одређене државе и као такав је прописан уставом, обично у првим члановима и уз прописивање заставе. Државни грб може имати неколико варијација, тј. бити велики, средњи и мали, у зависности од места и прилике примене. Изглед државног грба може бити уређен и законом који ће разрадити уставну одредбу. Под државним грбом се не подразумева само грб у стриктном смислу речи, то може бити и амблем или печат. Државе које немају грб су ретке. Најпознатија је Француска, чији је грб неформалан.

Списак државних грбова чине грбови које представљају суверене државе. Грбови других тероторија могу се видети у списку грбова зависних територија. На грбовима држава постоје разни мотиви. Преко половине држава има мотиве разних биљака (венци, стабла, растиње), њих око 60 садржи птице (углавном орлове), око 40 дивље животиње (лавове, тигрове, леопарде), око 30 коње, зебре и говеда. Изражени су

[471] Исто, стр. 132-134.

и мотиви воде (око 30 држава), планине (око 30 држава), сунца (око 20држава), човека (око 10држава). Крстови се налазе на грбовима око 30 држава, док се полумесец налази на око 10 грбова држава. Још један значајан мотив је и звезда (око 45 држава).

Инсигније или обележја владарске власти су у средњем веку били спољашњи, видљиви симболи владарског достојанства. Средњовековни симболи владарске власти су делом настали на библијској, а делом на римској традицији (можда додати и грчку традицију), пре свега на симболима римске царске власти.

Најзначајније владарске инсигније у средњовековној Србији биле су престо, круна и скиптар. Затим, ту су шар и обавезни делови владарске одеће, украшена хаљина пурпурне боје која је била владарска боја, багреница, владарски појас и напрстни крст. Остала владарска обележја су ципеле и накит, нарочито владарски прстен. Развој српских грбова можемо пратити од раног средњег века, а врхунац у овом периоду се достиже у XIV веку. Многи елементи грбова налазе се на новцу и печатима српских владара и властеле.[472]

Престо, је основно обележје врховне владарске власти и династије у Србији средњег века. Средњовековни појам престола је спој античке традиције о божанском и царском престолу са јеврејском традицијом Соломоновог престола.

У средњовековној Србији, појам престола користи се у различитим значењима. Може се односити како на сам предмет на ком владар седи, тако и на град-престоницу државе. Заправо, ова два појма међусобно су нераскидиво повезана. У раном периоду, град Рас је имао велики углед и називао се столно место, јер је у њему био владарев двор са престолом. У ширем значењу, Рас је тад имао улогу политичког и верског центра старе српске државе. Колико су земља и престо међусобно повезани, показује и чињеница да је земља којом је Немања управљао називана „земљом српског престола“. Сам престо, то јест предмет на ком је владар седео (и који се још назива и трон, од грчке речи истог значења) налазио се у највећој и најсвечанијој сали у двору. [473]

Нажалост, немамо писаних извора из којих бисмо могли сазнати како је српски трон изгледао, али се може претпоставити са приличном сигурношћу да је био веома

[472] Исто, стр. 16-25.

[473] Царски престо у Византији из XIV века налазио се у триклинијуму, највећој и најсвечанијој сали на двору у Цариграду и од осталог дела просторије делила га је пурпурна завеса. Престо се налазио на уздигнутом подијуму на коме се налазио пурпурни јастук на ком је цар одмарао ноге. Сам престо је био израђен од дрвета и украшен драгим камењем и племенитим металима. Најзначајнији орнамент био је златни двоглави орао, хералдички знак византијских царева. Кад би цар примао страна посланства или додељивао титуле, поседе и издавао повеље или пак судио својим поданицима у важнијим парницама, пурпурна завеса би се склањала, а цар би седео на престолу окружен дворским и црквеним достојанственицима.

сличан византијском. Представе владарског трона на фрескама нису сачуване, осим на понеком новчићу, али због величине новчића и технике израде новца, ти прикази су крајње упрошћени и стилизовани и не дају праву слику српског трона из средњег века.

С обзиром да су владарски и патријаршијски престо идеолошки били веома блиски и представљали су јединство световне и духовне власти у средњовековној Србији, српски извори такође истичу и светост српског престола (свети престо).

Круна је традиционални симболични украс за главу који носе монарси. Она представља моћ, законитост, праведност, бесмртност, победу, тријумф, ускрснуће, част и славу, чак и живот после смрти. У уметности је често приказана како је анђели нуде онима на Земљи. Осим у традиционалном облику, може да буде начињена од цвећа, храстовог лишћа или трња и да има више симболичких намена. Често је украшена драгим камењем.

Постоје три категорије круна у монархијама које имају регалије:

1) За крунисање – носе је искључиво монарси приликом обреда крунисања.

2) Државне или империјалне – носе је монарси у другим приликама. (Слични украси за главу које носе племићи и племкиње у Енглеској се називају коронети, али на другим језицима то су такође круне, нпр. на француском *couronne*, немачком *krone*, холандском *kroon*);

3) Круне супруга монарха – носе их супруга краља или супруг краљице.

У античком добу круне које су се приликом тријумфа додељивале војсковођама или победницима Олимпијских игара у ствари су биле венци од ловора или тракасте дијадеме.

Претходница круне је дијадема, коју су носили цареви Ахеменидске Персије. Њу је усвојио римски император Константин I, а после њега су је носили сви владари Римског царства. У античком добу постојали су бројни облици круне, као што су бела, црвена, плава или двострука фараонска круна у Старом Египту.

Corona radiata, зракаста круна, најпознатија по Статуи слободе у Њујорку, красила је главу Колоса са Родоса (скулптуру бога Хелиоса) и била део култа Непобедивог Сунца, а носили су је прехришћански римски цареви. Луцијан, римски историчар, описао ју је (у свом делу Александар лажни пророк, око 180. године) као „венац украшен Сунчевим зрацима“.

Вероватно најстарија хришћанска круна у Европи је Гвоздена круна Ломбардије. Она потиче из римског доба и касније је коришћена за крунисања владара Италије, под Наполеоном, аустријском владавином и после уједињења.

У хришћанској традицији Европе, власт монарха потврђује црква, па приликом крунисања круну на главу новог монарха ставља црквени великодостојник. Неки цареви Светог римског царства одлазили су у Рим да би их крунисао папа. Постоји анегдота, по којој је Наполеон изненадио папу Пија VII, када је посегао за круном и сам је себи ставио на главу. У стварности, тај потез био је унапред договорен.

Данас једино британска монархија наставља традицију ношења круне од стране миропомазаног и крунисаног монарха, а све друге монархије задржале су круну као национални симбол. Крунски накит Француске продат је 1885. године по наређењу власти Треће републике, а задржано је свега неколико комада, који су изложени у музеју у Лувру, са стаклом уместо драгог камења. Шпански крунски накит уништен је у великом пожару у XVII веку, а ирски (заправо инсигније реда Светог Патрика) је украден из Даблинског замка 1907. године.

Украс за главу намењен владару постоји још од преисторије и може да се нађе у аутентичним цивилизацијама широм света. У Европи и Азији уобичајено су се за израду круна користили ретки и племенити материјали, као што су злато и драго камење. У претколумбовским јужноамеричким цивилизацијама користило се перје ретких врста птица, као што је квецал. Слично је било и у Полинезији (нпр. на Хавајима).

Круна или венац била је једна од најважнијих владарских инсигнија у средњем веку. Обично је то био обруч од племенитог метала који је могао бити отворен или затворен, украшен бисерима и драгим камењем, изнутра постављена пурпурном тканином која је штитила владареву главу. Била је обично куполастог или трапезоидног облика. Српске круне су биле израђиване по угледу на византијске или западне круне. Према представама на фрескама с краја XIV века, круне су углавном израђиване по угледу на западњачки стил, што је логично јер су углавном биле наручиване од дубровачких или италијанских златара.

У српским изворима чешће ће се наћи стара српска реч венац (круна је позајмљеница из латинског *corona*), а стема или дијадема је реч која потиче из грчког. Круна је сматрана симболом божанске власти која се додељује владару. Стога на

фрескама врло је чест мотив анђела који крунишу владара-ктитора док их Христ благосиља.

Крунисање је често комбиновано са другим обредима, као што је ступање на престо (који је такође симбол монархије) и миропомазање (верски обред, једини који постоји још од јеврејске библијске традиције). У другим културама, у обредима који су еквивалентни крунисању, не користе се круне, али се глава монарха такође симболично украшава, нпр. краљевском „тиком“ у хиндуистичкој традицији.

Разни типови круне (или коронета) користе се у хералдици, по строгим правилима. Неке монархије никада нису имале стварну, физичку круну, него само њену хералдичку представу, као што је случај у Белгији, где монарх никад није крунисан. Уместо тога, монарх полаже свечану заклетву у Парламенту, носећи војничку униформу. Сматра се да он не влада „по Божјем праву“, него да преузима наследну функцију по закону. Заклетву монарху полажу сви чланови Владе. Имитације круне користе се у позоришту, на филму и телевизији, носе их учесници маскенбала или „краљеви и краљице“ карневала.

У православним венчањима постоји део који се зове крунисање, када се млада и младожења крунишу као „краљ“ и „краљица“ свог будућег домаћинства. У Грчкој су те круне дијадеме, обично од цвећа, украшене сребром и седефом. Стављају се на главе младенаца и везују траком од беле свиле. У Србији, круне се праве од метала, по узору на царске и изнад глава младенаца држи их кум. Деца, углавном девојчице, у неким приликама носе венце од цвећа као круне. Круне се често користе као симболи у религији (на статуама које представљају божанства), као што је црна круна Кармапа Ламе.

Круна од трња, од руже, стављена је на главу Исуса пре распећа и тако постала уобичајени симбол мучеништва. У мају 2006. године, Мадона је изазвала бурне реакције када је на својој светској турнеји носила круну од трња[474]. Круна бесмртности такође је честа као историјски симбол. Сматра се да се хералдички симбол три круне, који је постао грб Краљевине Шведске и Калмар Уније између Данске, Шведске и Норвешке (1397-1520), односи на три мудраца или краља из Јеванђеља.[475]

Скиптар (грчки термин) или жезло (српски термин) био је поред круне најважнији симбол власти у средњем веку. Скиптар, као и круна и престо, припада не

[474] *Мадона*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9C%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B0, новембар 2015.
[475] Мт.

само владару, већ целој династији и држави, па отуда у изворима имамо синтагме као „српски скиптар“ или „отачаски скиптар“. Придавана му је таква симболичка моћ да се сматрало да може замењивати одсутног владара. На ликовним представама, фрескама и новцу, скиптар је увек приказиван као украшени једноструки или двоструки крст, а нису ретке ни представе палице са украсом на врху у облику љиљана.

6.2. Утицај права представљања на правно-политички положај савремених монарха

„Језик се на двору сасвим изменио: настао је обичај да се не говори више о држави и о државном закону, него само још о краљу и краљевој вољи. Ваши су примитци и издаци порасли у неизмерност. Вас су подигли све до неба… Хтели су Вашу моћ изградити на пропасти свих сталежа краљевства, управо као да Ви можете постати велики тиме што бисте понизили своје поданике, док је ипак срећа поданика једини прави темељ сваке краљевске величине…

Ваше су име омразили, а цели француски народ учинили несношљивим код свих наших суседа. Ниједан од наших ранијих савезника није нам остао веран јер смо хтели имати само робове. Већ више од двадесет година, узрок смо крвавих ратова…

Уистину нам је потребно само једно, а то се једно зове: бити праведан…

Потреба да осигурамо границе не даје нам још никаква правног темеља да пљачкамо земљу своме суседу. Питајте о томе разборите, поштене људе и они ће Вам признати да је моја тврдња јасна као сунце…

Господине! Ви сте могли стећи чврсту и трајну славу да сте отац својих поданика и мировни судац у споровима међу Вашим суседима, а овако Вас Ваши суседи мрзе као непријатеља, а постоји опасност да ће Вас се и у Вашој држави бојати као окрутна владара“.[476]

Престолонаследник, као титула постоји само док постоји краљ и престолонаследник постаје краљ у тренутку кад његов или абдицира. То је историјско право. У титулама италијанских краљева налазила се између осталог и титула краља

[476] *Апсолутистичке монархије*, https://ucionicaistorije.wordpress.com/2013/10/07/%D0%B0%D0%BF%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%98%D0%B5/. новембар 2015.

Јерусалима, Кипра и Мале Јерменије. То јесу престоли које је династија Савоја некада поседовала, упркос чињеници да ти престоли стотинама година не постоје.

Апсолутни монарх имао је у својим рукама сконцентрисану судску, извршну и законодавну власт. Такве монархије данас скоро да и не постоје.

Постоји много различитих критеријума на основу којих се могу разликовати монархије, али најчешће се користи онај који се односи на правни положај монарха у поретку. На основу овога, све монархије можемо поделити у две групе:**ограничене** и **неограничене** монархије.

Ограничене монархије могу се поделити у две основне подгрупе, **конституционалне (уставне)** и **парламентарне монархије**. У зависности од тога којем типу монархије одређена држава припада, зависи и ширина овлашћења монарха.

Ограничена монархија је настала као плод разних револуција током XVIII и XIX века, као што су Француска буржоаска револуција, Октобарска револуција у Русији итд. Ове револуције по правилу укидале су положај монарха као шефа државе и ограничавале његову власт или су револуционари ишли до физичког уништења читаве монархистичке породице и укидања монархије.

Код парламентарне монархије успостављен је систем одговорности других органа власти за монархове поступке. У оваквом систему закнодавна власт је отргнута од краља и дата парламенту. Поред тога, монарх је изгубио и право да учествује у судству. Он задржава само мали удео у извршној власти. Монарх своју власт реализује преко ресорних министара које сам он поставља у одређене ресоре. Када монарх донесе одређену одлуку она не може произвести правно дејство док одређени министар не стави потпис на њу, јер за ту одлуку не одговара краљ, него министар којег је он поставио. Међутим, уколико министар сматра да је монархова одлука противна правном поретку он не мора да је одобри и таква одлука неће произвести правно дејство, а краљ због тога не може да смени министра. Министра из владе може уклонити само парламент. Тако се министри морају трудити да спроводе политику парламента, а не краља уколико желе да остану у ресорима.

Уставна монархија је мање ограничена од парламентарне. Код ове врсте монархије, сам монарх не може да учествује у доношењу устава. Устав доноси неко други, уставотворна скупштина, којим се тачно и прецизно прописују власти монарха. Самим тим, монарх је дужан да се држи устава и закона, иначе ће његове одлуке бити

правно необавезујуће, иако он и у овом систему не може правно одговарати за своје поступке.

Неограничене монархије су монархије, које су познате још под именом апсолутистичке монархије, а код којих монарх симболизује државу те се у његовим рукама налази сконцетрисана судска, извршна и законодавна власт. Правни поредак дизајнира сам монарх или чиновници које он предодреди за тај посао. Власт такође врши монарх непосредно или органи које он одреди. Овакав вид монархије сматра се за најизразитији пример аутократије.

Иако монархије могу бити различите и иако се у теорији државе најчешће врше класификације на неограничене и ограничене монархије, може се рећи да је за све њих карактеристично да се на челу државе налази особа која је изнад правног поретка, која има тзв. метајуридички положај. Овај положај свакако подразумева и одређене привилегије.

Те привилегије везане су за личност монарха. С. Јовановић, говорећи о монархији, истиче да је за правни положај монарха карактеристично следеће:

1. монарх није постављен на свој положај од једнога другог органа, он влада на основу устава,

2. монарх ставља у покрет све три власти,

3 монарх није само шеф управне власти, он има учешћа у пословима друге две власти,

4.монарх не одговара ни политички ни кривично.[477]

Дакле, могли бисмо рећи да су монархије облици владавине у којима је поглавар државе лице са изузетним привилегијама. Те привилегије га стављају изнад обичних грађана.

Сматра се да те привилегије нису у његовој власти, коју врши као државни орган, него су везане за његову личност, коју стављају изнад закона и права уопште. Да личне привилегије монарха немају никакве везе са обимом државне власти коју он врши најбоље се види по томе што је могуће да монарх има много мању власт од председника републике, али је ипак монарх јер има личне привилегије.

Најбитнија привилегија монарха је његова неодговорност, што значи да он није потчињен никаквим правним прописима, тј. да правно може учинити све што год хоће с обзиром на то да се на њега не могу применити никакве санкције у правном смислу.

[477] Јовановић, С., *О држави*, БИГЗ, Београд 1990, стр. 352

Ипак, ово не значи да за њега не могу бити прописане правне норме којима је он дужан да се покорава. Међутим, та обавеза није правног карактера с обзиром на чињеницу да не постоје никакве санкције које би се могле применити против њега. Управо стога се поставља питање да ли су те норме уопште правне норме.

Такође, за монарха могу бити прописане и неке посебне норме које се односе само на њега, које дакле регулишу његово понашање, по правилу ограничавајући му власт. Тако му се нпр. може забранити да распусти парламент. Међутим, ако он то и учини, неће постојати његова одговорност, односно на њега се неће моћи применити санкција с обзиром на чињеницу да је лично неодговоран. Управо због овога, монарх би се могао одредити као суверена личност, тј. као личност која је изнад права.

Међутим, то не значи да је он увек и суверени државни орган. С обзиром на то да је суверен орган онај који може да доноси највише правне акте, монарх који нема овлашћења да врши ову врсту државне власти свакако није суверени државни орган, али је ипак суверена личност. Због чињенице да је монарх суверена личност, често се стварају неки други државни органи који одговарају за монархове радње уместо њега.

Међутим, ови органи не могу одговарати за личне радње монарха, него само за политичке, тј. за акте власти коју монарх може вршити. Иако монарх правно није одговоран, то не значи да он не одговара друштвено, политички и морално. Монарх који би кршио правне прописе ризикује да буде збачен с престола, најчешће против правним путем. Таквих случајева има много у историји монархије. Како смо већ рекли, монарх на власт долази наслеђем и уколико не буде збачен са власти или пак абдицира (напусти је добровољно), свој положај задржава доживотно. Правило је да је монарх непосредан потомак (син или кћи) или је у најближем сродству са ранијим монархом.

Ред наслеђивања утврђен је традицијом, обичајима, одређеним правним актима или пак вољом ранијег монарха. Управо зато се унапред зна које ће дете или сродник постати престолонаследник. У случају смрти или пак добровољног напуштања престола, уколико дакле није у питању збацивање са власти или укидање монархије, монарха наслеђује престолонаследник. На овај начин ствара се династија, тј. ситуација (и обавеза) да потомци истог монарха стоје на челу исте државе.

Међутим, први монарх који започиње једну династију није наследан и он постаје монарх најчешће наметањем, помоћу насиља, (самопроглашење) или пак избором од стране неког за то овлашћеног органа. То је први и неизбежан изузетак од принципа наслеђивања. Ретки су случајеви да је монарх редовно биран када се упразни престо

(њемачки краљеви од XVIII века, пољски краљеви после 1372. године). Но, монархија може бити изборна и у другим случајевима, што би практично значило да монарх на власт може доћи и овим путем. Дакле, монарх се бира, на власти остаје доживотно, након чега се опет бира други монарх. То је, како истиче Р. Д. Лукић, донекле мешовит систем, једна врста „крунисане републике“.[478] Међутим, то је ипак монархија, а не република, стога што је поглавар државе лично неодговоран. Монарх као шеф државе у правилу је једно лице, тј. инокосни државни орган. Врло су ретки случајеви да постоје два или више лица у својству монарха, а ако их има више, онда обично имају различит ранг и титулу.

6.3. Право представљања савременог монарха у односу према типу територијалног уређења државе

„Монархија је најопштији, најстарији и најприроднији облик владе. Кад се оснивају државе, настоји се доћи до јединства, а нигде није боље проведено јединство него под једним јединим поглаваром. Нема нигде ни веће снаге јер све сарађује заједно к јединому циљу.

Краљевска је власт, прво, света, друго, очинска, треће, неограничена. Кнезови раде као слуге Божје и као Божји заступници на земљи. Преко њих он извршује своју власт. Видимо, дакле, да краљевски престо није престо човека, него престо самога Бога”.[479]

Разматрање права представљања савременог монарха и типа државног уређења нужно је условљено разумевањем суштине правне регулисаности државне територије. Стога је неопходно имати у виду да у условима монархијског облика владавине постоји потреба да се и сам модел државног уређења монократизује. У практичном смислу, неопходно је да постоји и у унитарним и у сложеним моделима државног уређења врло јасан, чврст и недвосмислен став поводом односа између ова два државна облика, који је заснован на принципима њихове међусобне компатибилности. У монархијским условима моделирања владавинског облика, неопходно је постојање принципа

[478] Лукић, Р., *Теорија државе и права I теорија државе*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд 1995, стр. 315.
[479] *Апсолутистичке монархије*, https://ucionicaistorije.wordpress.com/2013/10/07/%D0%B0%D0%BF%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%98%D0%B5/, новембар 2015.

јединствености у односу према институцији монарха на нивоу читаве државне територије. То, пак, значи да се очекивани сегмент централне извршне власти, који припада монарху не сме дестабилизовати, без обзира на територијалну конструкцију државе. Сходно томе, могло би се поставити питање да ли савремена монархија трпи сложени тип државног уређења. Наравно да се претходно питање поставља на нивоу теоријске анализе, с обзиром да у практичном искуству функционисања савремених монархија немамо проблем да уочимо овакву могућност. На нивоу апстрактног умовања приликом анализе наведеног проблемског задатка, очекивани одговор био би садржан у ставу да јединственост институције монархије истовремено претендује ка условима територијалне јединствености, која се једноставније огледа у унитарним, односно, простим моделима државног уређења. Ипак, потребно је истаћи и да се у унитарној држави прихватају различити модели поредака који дели власти и расподељује државне функције по органским и функционалним критеријумима. Стога, као што за унитарни модел државног уређења не може бити спорно да више различитих органа према назначеним критеријумима учествује у спровођењу јединствене државне власти, тако се и за савремену монархију може истаћи да је способна да прихвати конструкцију више територијалних делова у оквиру јединствене целине, без обзира да ли је реч о унитарној или сложеној држави. Разлоге овој чињеници требало би потражити у политичкој неутралности институције савременог монарха, макар у смислу оне политичке активности на коју наилазимо у прозаичном механизму политичког функционисања законодавне и извршне власти.

Држава представља умрежену и испреплетену, систематизовану шему институција, па уколико је уведена у ту конструкцију у конкретној држави и институцији монархије припада одговарајуће место у тој шеми. Са становишта интереса одрживости државе, територијални сегмент је значајан у довољној мери да тангира и питање односа између монархије и типа државног уређења. Стога је откривање и утврђивање равнотеже у односима између различитих институција услов за компатибилност монархије и сложенијих типова државног уређења у односу на унитарни модел.[480]

С обзиром да право представљања савременог монарха подразумева скуп његових овлашћења и обавеза, приликом остваривања репрезентативног унутардржавног и међународног државног живота, очекују се и специфичности квалитета права

[480] Лукић, Р., *Теорија државе и права I теорија државе*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд 1995, стр. 347-349.

представљања, у зависности од типа државног уређења. Ову зависност откривамо у логичкој условљености количине власти која припада централној државној власти, уколико је реч о унитарној или сложеној држави. Јер, уколико се налазимо на терену унитарне државе, онда је израженија и концентрација државне власти на централном нивоу, па ће се, у складу са принципима политичке логике, израженије формулисати позиција извршне власти. На другој страни, пак, када су у питању сложене државе, капацитети централне државне власти зависиће од успостављених односа између централне и нецентралних државних власти, које су садржане у деловима целовите државне територије. Претпостављена анализа разлике у количини овлашћења савременог монарха поводом разлике у типу државног уређења биће, међутим, демантована практичном егзистенцијом савремених држава. Ова примедба посебно добија на изражају када је у питању право представљања институције савремених монарха, имајући у виду оквир надлежности које јој припадају по основу реализације овог права. Стога смо пре у прилици да запазимо да ће политички квалитет изведеног права представљања савременог монарха зависити од уставног оквира и политичког традиционализма у егзистенцији појединачних монарха.

6.4. Право представљања савременог монарха и систем организације државне власти

Један од четири основна државна облика представља и облик државне власти, под којим се подразумева начин на који је извршена вертикална организација државне власти. Ради се о начину на који се успостављају односи између централних органа, који се групишу у оквиру одредјене гране државне власти. Материјални и органски концепт функција државне власти се теоријски представља кроз варијанту дуалистичких, триалистичких или квадриалистичких концепција, а за разумевање система организације државне власти најпримереније је држати се триалистичке, односно, трипартитне поделе функција државне власти на законодавну, извршну и судску власт. Упоредо са оваквом материјалном расподелом унутар државне власти, потребно је имати у виду и органску димензију, чиме се обезбеђују претходни услови за конструисање посебне шеме у организацији државне власти. Онда је систем организације државне власти (систем државне власти, систем власти) заправо начин на

који је организован однос између централних државних органа који врше различите функције државне власти.

Но, при томе треба имати у виду да је за архитектуру система власти од примарног значаја начин, на који је организован однос између органа законодавне власти и органа извршне власти, док се органи судске власти остављају по страни. То је последица специфичности природе судске функције и органа који њу врше. Наиме, за законодавну и извршну власт важи правило да су то типичне политичке власти, док судска власт није политичка, већ строго професионализована власт. У жаришту судске функције се налази законом ограничена делатност решавања спорова правне природе који се појављују између различитих субјеката у одређеним конкретним случајевима и ситуацијама.

Политичка власт је продукт активизма политичких субјеката чији је основни циљ реализација политичке моћи кроз усмеравање развоја читавог друштва или појединих делова његове структуре. Судска власт не тежи политичком усмеравању друштва, већ обезбеђивању примене позитивно-правних прописа у оквиру хијерархије правних норми. (Наравно, у посредном смислу и судска власт врши особен утицај на друштвени развитак) Осим по природи функција, законодавство и егзекутива се разликују у односу на судство и по персоналном саставу својих органа. Од припадника судске власти се обавезно захтева висока стручна правничка оспособљеност, потребно је да лица поседују и одређено искуство, као и друге професионалне квалитете. За разлику од тога, чланови законодавне и извршне власти су лица са одговарајућим политичким легитимитетом, те се од њих не траже никаква посебна стручна знања, јер је реч о лицима која су политичари. Судску власт не чине политичари, већ стручни и искусни правници.

Имајући у виду назначене разлике у погледу карактера између законодавства и егзекутиве, с једне стране и судске власти с друге стране, постаје јасније зашто се у анализи система организације државне власти првенствено служимо проучавањем односа који се успоставља између законодавне и извршне власти. Но, то не значи да и судска власт нема сопственог утицаја на тај однос, али је тај утицај традиционално амортизован чињеницом одвојености и независности судске власти у односу на друге две гране државне власти и у односу на политичке субјекте који иницирају и реализују живост политичких процеса у држави.[481]

[481] Исто, стр. 299-301.

Како организовати систем власти је давнашња тема коју су себи поставили идејни пројектанти модерне државе, па можемо рећи да су те идеје и значајан увод у њено формирање. Ове идеје су настале као одговор на друштвено-историјску нужност раскида са превазиђеним моделом феудалне државе и режима апсолутне монархије и као одговор на потребу да се обезбеди државни простор за реализацију интереса настајуће буржоаске класе и грађанског слоја становништва, али и за реализацију вишег нивоа слободе народа и појединаца. Уставно-правна доктрина оштро раздваја два основна теоријска курса тим поводом на начело поделе власти и начело јединства власти. И уставно-правна пракса је потврдила да се систем државне власти може тако организовати да буде примењено или начело поделе власти или начело јединства власти, с тим што подела власти представља доминантан принцип и стандард демократске државе.

Систем власти представља организацију односа између законодавне, извршне и судске власти, унутар државне власти, њених функција и органа. Пошто је реч о фактичкој и формалној конкретизацији постојећа два теоријска утемељења (подела и јединство власти) у основи постоје и два основна облика система поделе власти: систем јединства и систем поделе власти. Имајући у виду да је начело поделе власти знатно свеобухватније и у савремености преовлађујуће, оно је доживело своју ширу принципијелну примену. Осим председничког и парламентарног система организације власти, који се појављују и делују у оквиру теоријског начела поделе власти, пракса је уобичајила и трећи, мешовити систем који се базира на комбинацији ова два старија организациона система.

Уважавајући предметне напоре који се чине током истраживачких активности у циљу обраде задатка успостављеног већ самим насловом овог рада, потребно је да истакнемо следећу значајну чињеницу. Савремене монархије подразумевају таквог шефа државе, који је носилац незнатних капацитета овлашћења државне власти у једном делу извршне власти. Сходно томе, примерено је савременог монарха определити као пасивног шефа државе; па у складу са том чињеницом имати у виду да се концепт савремене монархије уклапа у конструкцију парламентарног система организације државне власти. Односно, не треба очекивати компатибилност између савремене монархије и друга два модела организације државне власти, који су засновани на начелу поделе власти. Дакле, практично искуство у функционисању савременог државног живота нас упозорава да савремену монархију затичемо у

оквирима парламентарног, а не председничког и мешовитог, парламентарно-председничког система организације државне власти.

У парламентарном систему власти постоји однос сарадње између законодавне и извршне власти, тако да је начело поделе власти ублажено, чиме добија смисао гипке или мекане поделе власти. Ова гипка подела власти имплицира сарадњу законодавне и изавршне власти, као уставно-политички однос на којем почива функционисање парламентарног система.

Изборни основ шефа државе и парламента није идентичан, па ова логичка поставка добија на свом значају нарочито на терену монархије, јер се, по природи ствари питање легитимитета монарха не може поставити на онај начин на који га постављамо у случају било које друге институције државне власти. Овакав систем власти припрема терен за јаку легислативу, која ће бити у могућности да директно утиче на избор и трајање мандата владе, као ефективног носиоца извршне власти. Овакво решење је било сасвим очекивано, имајући у виду да се парламентаризам родио и укотвио у уставно-политичком систему Енглеске, чија је једна од одлика монархијски облик шефа државе, дакле, неизборни шеф државе.

Примарност улоге парламента огледа се у потпуној зависности извршне власти, тј. владе, од законодавне власти. Политичка воља парламентарне већине пресудан је фактор за избор владе. Чим се сконча изборни процес, конституише парламент, знају се и политичке контуре будуће владе. У Великој Британији, колевци парламентаризма, председник Владе је шеф оне партије која има посланичку већину чији је он, такође, први човек.

Пасивна улога монарха (али и шефа државе уопште) је једна од основних карактеристика парламентаризма. Шеф државе је само носилац церемонијалних овлашћења, тако да се његова класична улога у предлагању председника владе парламенту своди на уважавање реалности политичке снаге оне партије која има парламентарну већину у законодавној власти.[482]

Пошто избор владе зависи од воље парламента и дужина трајања њеног мандата такође зависи од воље парламента. Влада се бира и пада у парламенту, па на ову чињеницу воља савременог монарха нема утицаја.

Захваљујући истакнутим обележјима парламентарног модела организације државне власти у савременим условима, монарх поседује незапажене капацитете својих

[482] Исто, стр. 317.

овлашћења у политичким релацијама између парламента и владе. Управо у том контексту и његово право представљања припада кругу класичних, церемонијалнх овлашћења која су примерена институцији шефа државе у парламентарном систему. Строго формално посматрано, тешко би се дала издвојити разлика између савременог монарха и председника републике у односу према систему организације државне власти, а у конкретном смислу, у односу према парламентарном систему организације државне власти. Стога се за разматрано право представљања савременог монарха поводом проблема система организације државне власти може с правом применити мисаона конструкција, коју смо већ истакли у раду, а поводом издвајања сличности и разлика у компетиционим позицијама савременог монарха и председника републике, без обзира на разлике у погледу система организације државне власти. Овакав став се додатно потврђује и истакнутом чињеницом поводом примерености парламентарног система организације државне власти, јер управо такав систем одговара условима савремене монархије.

Историјски гледано монарси су били, мање или више, апсолутни владари. Савремени монарси често су само фигуре без икакве политичке моћи. Ипак, постоје и они који и данас имају значајну, па чак и апсолутну власт. Монарси обично представљају шири систем, са установљеним правилима и обичајима који се тичу наслеђа престола, обавеза и овлашћења владара.

Монархија може бити апсолутна или уставна, у којој улога монарха може бити ограничена до нивоа пуке фигуре, што није ретко у савременој пракси. Сам појам монархија може да се односи и на земљу која има овакав облик владавине. Уобичајено је, међутим, да такве земље носе уже одређен назив, у зависности од титуле монарха – нпр. краљевина, велико војводство или кнежевина.

Изборне монархије су некада биле уобичајене, иако је само мали део становништва имао право гласа. Како се утицај феудалног система смањивао, тако је у многим монархијама увођено наслеђивање престола, које је гарантовало да титула и функција монарха остају у једној породици. Данас су скоро све монархије наследне и у њима монарх потиче из једне краљевске породице, а функција владара се преноси са једног члана породице на другог, после смрти или абдикације владајућег монарха.

6.5. Право представљања савременог монарха и тип политичког поретка

Правно уређење фунционисања државне власти значи да су односи између државе и њених поданика постали правни односи. Тиме су поданици који имају само дужности преображени у грађане који, поред дужности, имају и одређена законом утврђена права. Циљ правне државе је обезбеђење слободе грађана, слободе њихове иницијативе и личног развоја. Тај циљ води правном начелу по којем је допуштено све оно што законом није изричито забрањено. Насупрот томе, за делатност државе важи начело да њеној интервенцији има места само када је то изричито утврђено, када је држава надлежна у одређеном случају и то само на онај начин и са оним овлашћењима која су законом дозвољена. У правној држави појединац, осим приватних субјективних права која постоје и у полицијској држави, стиче и јавна субјективна права. Поседовање ових права је основ преображаја поданика у грађанина. Међутим и субјективна јавна права у оквиру правне државе развијају се постепено.

У модерној правној држави разликују се три врсте субјективних јавних права грађанина:

1) право на слободу од власти;

2) право на учешће у власти и

3) право на социјалну помоћ од државне власти.

Права на слободу од власти развила су се прва још у либералној капиталистичкој држави. У теорији се ова права називају „права слобода“, „права грађанске слободе“ или „грађанске слободе и права“, за разлику од политичких слобода и права.[483] Политичке слободе и права настале су у другој фази развитка правне државе, у којој она прераста у демократску правну државу. Због тога се у оквиру јавних субјективних права посебно разликују демократска, политичка и јавна права грађана. Историјски развој је показао да правна држава не мора истовремено бити и демократска. Она то и није била у првим фазама свога развоја. Стога појам правне државе не обухвата и демократију, тј. демократска права и слободе. Да правна држава не мора кроз историју нужно да коинцидира са демократијом, сведочи пример античких полиса који су били демократске, али не и правне државе. У новијој историји умерени ауторитативни режими нису одбацивали већину тековина правне државе, али су одбацивали

[483] Исто, стр. 332.

плуралистичку демократију, те и у том случају долази до разилажења демократије и правне државе. Ипак, у модерно доба правна држава захтева демократију, јер је смисао правне државе гарантовање слободе, правне једнакости, сигурности и правде човеку, а остварење ових циљева подразумева и постојање политичких права и слобода, тј. демократије.

Без демократије правна држава сама по себи не би представљала довољну гаранцију слободе и права грађана. Признањем социјалних јавних права, правна држава улази у нову фазу развоја која се може означити као социјална, демократска, правна држава. Њен циљ је гарантовање социјалне сигурности путем социјалног права, као што је циљ либералне правне државе био гарантовање личне слободе, правне једнакости и правне сигурности. Социјална правна држава представља правни израз компромиса до кога је дошло између либерализма и социјализма. У овом типу државе долази до извесне равнотеже између личних и социјалних интереса, између идеала слободе и једнакости, која се више не схвата само као правна већ и као социјална категорија. Идеал правде који је инспирисао принципе и правне институте правне државе проширен је сада и на решење тзв. социјалног питања доводећи до установљења социјалних права појединаца и посебне гране социјалног права. Ово ново право својим државним интервенционизмом битно је кориговало постојеће принципе приватног и јавног права.[484]

Правна држава није само израз процеса цивилизовања људског друштва и његове демократизације, израз признања и уважавања људске личности, њене слободе и достојанства. Правна држава је израз природе и структуре модерног државно-правног система (поретка). Основне одлике овог система организације су: подела власти и подела правних функција, тј. подела на више нивоа и облика стварања права. Овакав облик стварања права захтева успостављање државне и правне хијерархије, тј. законитости. У даљем процесу развоја, када су највиши политички органи подведени под право, тј. нови правни облик устава, законитост је допуњена и продубљена уставношћу. Законитост, уставност као нов и посебан облик законитости и правна држава, имају исти смисао – ограничење државне власти.

Изградња правне државе започета је изградњом законитости у апсолутистичкој монархији, а потом и у модерној демократској држави, да би њени механизми били продубљени успостављањем институција устава, уставности, управног спора, управног

[484] Исто, 322-323.

судства и државног савета, уставног судства, омбудсмана и уставне жалбе. Када набројимо све ове институције, постаје очита подударност принципа и механизама правне државе са организацијом модерне државе и организацијом модерног правног система. На тај начин, савремени државно-правни систем (поредак) представља остварење вишевековног еманципаторског пројекта правне државе, који се непрекидно идејно мењао и усавршавао да би се, потом, ове идеје остваривале у пракси.

Сама чињеница да је монархија преживела од најранијег доба развоја цивилизације до данас, довољно нам говори о њеној функционалности. Гледано са данашње тачке, државе које су задржале монархију спадају у ред најстабилних и врло развијених земаља у сваком погледу (Велика Британија, Шведска, Шпанија, Холандија, Данска, Белгија, Јапан…). Монарх одражава државно јединство. Уставом се може регулисати начин његове замене.

Уставна парламентарна монархија представља најбољи облик државног уређења: има потенцијал да чува традицију (нарочито тамо где је народна династија), а са друге стране поседује и парламент који спречава самовољу једног човека или династије. Препреке развоју демократије увек су чинили непросвећеност народа, његова неспособност да се служи системом и учествује у размени мишљења, неуравнотежен духовни и материјални напредак, историјске околности. У балканским и подунавским земљама тешка искушешења демократије чинило је, по мишљењу Милана Грола, кобно преплитање недовршеног ослобођења од „духовних оптерећења прошлости“ и стварно незапочетог обезбеђења од „растућих материјалних недаћа данашњице“. Узроке и последице многих догађаја ту је стварало укрштање национално-верских са економско-социјалним проблемима.

Ни једна данашња монархија није истоветна било којој ранијој монархији, иако се темељи на трансвременским искуствима и начелима. Монархија у Енглеској није слична монархији у Шведској, иако вуку сродне корене и персоналну изукрштаност. Другачија је улога монарха у данашњој Шпанији у односу на ону коју је имао пре осамдесет година. Земље у којима су институције стабилне, у којима начела поделе власти функционишу ефикасно, у којима се напредак државе и благостање грађана не сматра неспојивим са стабилношћу политичких структура, по правилу не зависе од тога да ли су по уређењу републике или монархије.

Друштва која су у кризи имају тенденцију да заштиту привилегованог права на политичку власт једне псеудо-елите траже управо у форми која је и довела до кризе и

да у обећању боље будућности траже алиби за лошу садашњост. Та будућност, непозната свима, постаје по дефиницији позната тој псеудо-елити и неминовна је под условом да та псеудо-елита до ње води и њоме управља; зато политичка и друштвена псеудо-елита саму себе идентификује, препознаје и селектује управо по основу порицања феномена и меритума прошлости и то не прошлости као идеала или модела, већ прошлости као трезора сећања и извора легитимитета.

Отуда се главни заговорници грађанског друштва регрутују међу онима који су то грађанско друштво уништавали било лично, било по праву идеолошког и породичног наслеђа, отуда су главни противници црквеног догматизма они који су до јуче проповедали идеолошку догму и терорисали у име откровења ког партијског ексклузивизма, отуда се људским правима и слободама најгласније баве они који до јуче нису ни признавали да постоји икаква воља осим вођине, никаква правда осим њихове партије и никаква слобода осим оне да се служи њиховим интересима. Зато се монархизам, нарочито у нашем друштву, најчешће оспорава по основу оног што јесте снага монархизма, а то је легитимитет, континуитет и ненарушивост идентитета.

Пошто се заснива на претпостављеном природном поретку васељене, који је монархијски и пирамидалан, монархија подразумева перманентну афирмацију легитимитета и одсуства инцидента и субјективизма.

Отуда у монархијском принципу не постоји принципијелни инцидент, као што је време без монарха; отуда се у трену физичке смрти претка врши идеални пренос монархијског начела и легитимитета на потомка, отуда значај порекла и родослова, отуда превасходна важност усуда који избор владара види као трансцендентну појаву, зависну од вишње силе која предодређује редослед рађања.

Монарх је статична појава у динамичном свету. Он је репер према коме се утврђује положај свега осталог и убикација свих фактора који чине свет његових савременика. Отуда важност ритуала крунисања и свете тајне миропомазања којим се смртност и пролазност трансформише у трајност и историјску бесмртност. Зато се не сме мешати и супституисати оно што је трајно и оно што је ефемерно, оно што је трајни интерес и право, са оним што је на сталном и дневном испиту исправности, веродостојности и јавног поверења. Пре доста времена, један човек кога су нас научили да се не сећамо, Димитрије Љотић, јасно је дефинисао став народа који треба да се

определи између монархије и републике: „Ми смо за краља! Без услова и без гласања, јер се судбина на гласање не ставља!“.[485]

Кажу да је Робеспјер једном приликом рекао: „Постоје републиканске монархије и монархијске републике“. Историја Србије у XX веку (а може се рећи да је такав случај био и код великог броја других балканских држава) говори у прилог овој тези. Код нас се наиме својеверемено догодило да са успоставом републике (1945) буду укинути вишестраначки избори, док је увођење вишестраначја (1990) означило почетак једног недемократског раздобља.

Тешко је овај аргумент схватити озбиљно. Данска, Норвешка и Шведска су монархије, а ипак изразито егалитарније државе него неке републике, као што су Француска и Немачка. Тешко да је Италија модернија од Норвешке, нити је Португалија ефикаснија држава од Холандије. Штавише, искуство Јапана показује да је изразито традиционална монархија у савршеном складу са економским успехом.

Истина је да је у Британији монархија постала последњи и најмање убедљив одговор левице на сопствени неуспех у придобијању грађана за своје циљеве. Не постоји никаква веза између републиканизма и модернизације. Уставна монархија не подржава конзервативизам, него легитимизам, остављајући питање шефа државе изван домашаја политичара.

[485] *МИ СМО ЗА КРАЉА*, http://www.czipm.org/ljotic.html, децембар 2015.

ЗАКЉУЧАК

Монархија је као појам комплексна и динамична, те се мењала кроз време, без обзира што је владар увек био константа. Савремена монархија је углавном уставна, парламентарна, институционална држава чији шеф долази на најчешће церемонијални положај наслеђем, док заједница којом номинално влада баштини дуготрајну државотворну традицију и посебан облик политичке културе. Средином XX века, модерна монархија је такође као и република била сервис грађана. Чак су монархије са севера Европе поставиле стандарде сервисирања и социјалног и сваког другог збрињавања грађана. Ипак тај век донео је гашење и пропаст многих владарских кућа које су пропадале било због немоћи да се изборе са изазовима новог доба, било због лошег одговора на друштвену нестабилност, као што је био случај са Краљевином Југославијом, односно Краљевином Србијом из које је наведена краљевина и настала. Без обзира што Србија тренутно није монархија морамо на овом месту донети неке закључке који се односе на Србију, српске земље, српски народ и монархизам.

Дубоко у прошлости српског народа сежу корени српске монархије. Из најдавнијих времена имамо сведочења тадашњих хроничара и писаца који говоре о монархистичком устројству српске државе, односно српских држава. Карактеристика раног средњег века је постојање неколико државних средишта, са посебним владарима, монарсима, који су владали њима. И у то време постојала је свест о припадности једном, српском, народу што је природно довело до тежње за обједињавањем у једну јединствену државу којом влада један монарх. Оваквих покушаја било је више, а последица стварања јединствене државе је била напредак у сваком смислу: националном, политичком, културном и економском смислу.

Постоји и мишљење да су српске династије у раном средњем веку биле повезане родбински, односно да су проистицале од заједничког претка. Често је и окружење, односно суседни народи и државе, утицало на распад јединствене државе, све до појаве неког даровитог и способног владара који је обично народ ослобађао туђинске власти и започињао борбу за уједињење. Један такав пример је и кнез Часлав у X веку који уједињава српске земље од Панонског басена до Јадранског мора (а можда и шире). Нажалост, упад Мађара у област Панонске равнице и погибија овог владара привремено доводе до цепања српских земаља, да би већ у следећем веку кнез Војислав и његови наследници поново довели до уједињавања српских земаља.

Политику државног јединства српског народа наставља Стефан Немања и династија Немањића, која ће српску државу уздићи до нивоа једне од најмоћнијих држава у Европи тога доба. Закључак се намеће сам по себи, моћна династија на трону српских земаља представљала је гарант слободе и напретка целог народа. После изузетно тешког периода када је српски народ био под влашћу Турске и Аустрије, поново се ствара независна српска држава као монархија.

Овај облик владавине се показује као изузетно успешан већ у време Првог српског устанка када велики државник Карађорђе заснива своју династију у Србији. Даљи пут ове српске монархије био је пут уједињавања српског народа и траје нешто више од сто година. Завршава се 1918. године када српски народ своју монархију и своју династију уграђује у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца. После више стотина година српски народ се ујединио под једним државним кровом. На жалост огромне жртве које је српски народ уградио у ову државу обезвређене су после Другог светског рата (и у овом рату српске жртве су биле огромне као и у претходном) када долази до укидања монархије и цепања српског народа на више нација.

На овом месту морамо још једном да наведемо носиоце разбијања српског народа и државе. Током XIX и почетком XX српски народ је био носилац борбе за ослобођење балканских народа од турске власти. Турска је у неколико наврата била поражена од руске војске и била је принуђена да се повлачи чак до Једрена. Аустрија, касније Немачка и неке западне силе (пре свих Уједињено Краљевство) плашећи се већег руског утицаја на Балкану одржавају у животу „болесника на Босфору“. Тек ће Балкански савез 1912. године, можемо слободно рећи, на челу са Србијом, Турску коначно скоро у целини уклонити са Балкана.

Први светски рат донео је велике жртве и велику славу српском народу. Истовремено односи снага у Европи се драстично мењају, после крвавог грађанског рата и вишемилионских жртава, долази до разбијања Руског царства и стварања СССР-а. Настаје комунистичка диктатура и од некадашњег пријатеља и покровитеља српски народ добија моћног непријатеља у међународној комунистичкој терористичкој организацији Коминтерни. Истовремено у Москви се пропагира разбијање „великосрпске творевине Краљевине СХС“ и борба против „великосрпске буржоазије“. У Краљевини СХС се формира Комунистичка партија Југославије која се од настанка бави терористичким акцијама, због чега је ускоро била и забрањена. Ова странка илегално наставља своју терористичку активност и на својим „конгресима“, доноси

одлуке о разбијању СХС, српске националне територије и давању српских територија другим земљама (Албанији, Мађарској), као и Хрватима.

У периоду између два светска рата КПЈ одлази и даље и закључује споразум осарадњи са Усташким покретом (хрватска нацистичка организација) ради рушења Краљевине Југославије. Не треба заборавити да и остале хрватске странке сарађују са свим оним снагама и државама које су непријатељски расположене према Краљевини Југославији (Немачка, Италија, Мађарска, па и Уједињено Краљевство). Неке од ових држава су често биле „веома забринуте“ због положаја у коме се налази хрватски народ. Не треба заборавити да је у Првом светском рату хрватски народ био на страни српских непријатеља и да су припадници овог народа учинили велике злочине над српским народом, посебно током 1914. године и 1915. године.

Други светски рат је био прилика да се окупе српски непријатељи, из оба табора зараћених снага. У то време генерални секретар КПЈ постао је Јосип Броз Тито, лочност која ће далекосежно негативно утицати на судбину српског народа. И док је у окупираној земљи краљевска војска под вођством ђенерала Драже Михаиловића водила борбу за ослобођење и заштиту српског и осталих народа, Тито и КПЈ формирају покрет који се назива ослободилачким, а чији је главни циљ преузимање власти. Током рата овај покрет ће донети неке нелегалне одлуке по питању власти и облика владавине (АВНОЈ).

Уз подршку неких савезничких сила Јосип Броз 1944-45. године преузима власту земљи и потпуно нелегитимно укида монархију и учвршћије апсолутну власт, о чему је у овом раду већ било речи. Још једном треба напоменути да је у терору који је спроводила КПЈ под Титовим руководством у периоду 1944-46. године страдало више десетина хиљада људи на територији централне Србије и Црне горе (вероватно се ради о броју између 150.000 и 200.000 људи). Поред тога Јосип Броз је на овом подручју извршио мобилизацију младића од 16 до 25 година који су беспотребно послати на такозвани Сремски фронт где је изгинуо, по жељи Јосипа Броза, цвет српске младости.

Социјалистичка Југославија, донела је национално и територијално разбијање српског народа, које је продубљивано током уставних промена од 1946. године до 1974. године. Током читавог овог периода образовни систем је био под великим притском да избрише историјско сећање српског народа. Порицањем прошлости у овом периоду властодршци су хтели да идеализују „светлу будућност“ да би своје грешке могли да неограничено понављају без страха да ће одговарати за њих. Ово порицање је

комунистичким властодршцима било битно да се не би поставило питање њихове одговорности за катастрофалне последице њихових визија.

Ове последње промене омогућиле су и распад Југославије почетком последње деценије XX века. Распадом ове државе крајем XX века српски народ је био подељен у више држава и добрим делом протеран са својих вековних територија. Сви ови катастрофални догађаји по српски народ иницирани су у периоду после укидања монархије и протеривања његове краљевске државотворне династије.

У ширем смислу монархија је такав облик владавине у коме основну власт врши један човек. У ужем значењу монархија је облик владавине у коме функцију шефа, односно поглавара државе обавља једна личност која не подлеже правној и политичкој одговорности, која своју функцију врши доживотно и та функција је по правилу наследна. За означавање монархије не употребљава се увек овај назив већ се користе изрази: империја-император, царевина-цар, војводство-херцог итд. што зависи од титуле поглавара (шефа) државе, од властодржачке традиције, историје конкретне државе и од неких фактичких околности (величина територије, бројност становништва, стварна политичка моћ државе) итд.

Након извршене истраживачке анализе обрађеног предмета докторске дисертације, створен је подобан материјал за изношење закључних запажања. Финални научни судови су резултат спроведеног истраживачког поступка, којим је извршен напор да се овлада централном тематиком овог рада и учврсте ставови поводом умне провокације истакнуте на самом почетку. Руковођени линијом хипотетичког оквира коначно смо стигли до могућности пружања одговора на почетну упитаност поводом неколико идејних дилема. Примарна хипотеза о значају монарха за развој дипломатско-конзуларног права и међународних односа, показала се довољно инспиративном да, након спроведеног истраживања, са сигурношћу утврдимо закључак о високом нивоу овог утицаја. При томе, респектабилност овог утицаја се огледа, како у односу према политичкој пракси остваривања анализираног дела монархове надлежности, тако и у односу према развоју академских дисциплина у области међународног јавног права, које за предмет свог проучавања имају дипломатске односе компетентних органа државе и њених представника. Стога и сматрамо да је институција савременог монарха у поседу капацитета интензивног и динамичног утицаја на развој целокупног међународног јавног права, а посебно у оном његовом делу који припада оквиру дипломатско-конзуларних односа. Приликом изношења овог закључног става, у

потпуности смо свесни чињенице о нумеричкој доминацији институције председника републике, али смо имали у виду компаративне предности које стоје на монарховој страни, приликом реализације његових репрезентативних активности унутар државе и у спољашњим односима.

Афирмативан одговор на претходну хипотезу нам је створио мисаони основ да се, руковођени логички истом мисаоном линијом, утврдимо у ставу о изузетно значајном утицају монарховог права представљања на међународни положај појединачне државе. Основ за ову тврдњу базирамо управо на процедурама и начинима остваривања активности приликом реализације права представљања. Сматрамо да је потврђен полазни претпостављени став о томе да је савремени монарх у предности у односу на председника републике у полузваничним и незваничним облицима представљања државе, што је резултат традиционалних породичних и династијских веза између савремених монарха. Овакав општи став не може дерогирати ни чињеница постојања савремених недемократских монархија. Јер, егзистенција једне међународно признате државе није спорна у међународним и дипломатским односима, а објективно посматрано, без обзира на квалитет политичког поретка унутар државне власти. Чак се запажа да је слобода креативном деловања у објективном и реалистичком политичком смислу таквих монарха приликом реализације права представљања државе знатно ширег обима, што врши додатни утицај на глобалне капацитете овог права. Па, ипак, савремена монархија је уставно уобличена, па се, без обзира на шареноликост њених поредака у погледу политичког квалитета, ипак право представљања савременог монарха заснива на конституционалној утемељености.

Не може бити спорно да монархији припада заслужена позиција у теоријском фонду знања посвећених праву, држави, политици и друштву. Њено примарно појављивање на светској позорници организованог друштвеног живота људи није резултирало посусталошћу опстајања, већ напротив. Током историјског процеса и друштвеног развоја, показало се да је монархија чврсто заузела простор у практичном доживљају и теоријском разумевању облика владавине, као знамените форме за манифестацију државе и једног од њених уобличавања. Већ на основу ове чињенице оправдано је извести закључак да би било научно неосновано запоставити проучавање многобројних сегмената и проблема који припадају монархијском оквиру. А такав став не може реалитивизовати ни чињеница историјске борбе, која је вођена између монархије и републике у процесима настајања модерне државе, без обзира на

доминантност републиканске форме владавинског облика у савременом друштву. С друге стране, пак, није занемарљив ни податак о данашњем постојању четрдесетак савремених монархија, што нам даје за право да евидентирамо њену способност адаптилности и флексибилности, и то у складу са објективним друштвеним околностима у којима егзистира.

Смањивање броја држава у којима постоји монархија као облик владавине није довело до њеног нестанка, већ представља показатељ управо назначене друштвене моћи овог облика владавине да траје. И то или као израз одржаног традиционализма у стабилнијим државно-правним земљама и културама; или као резултат тенденција у недовољно стабилизованим демократским формама политичких поредака у којима се управо монархија појављује као подесан модел за решавање владавинске форме. А уколико би се покушало методом политиколошке и социолошке аксиологије извршити вредновање монархије у односу на републику, онда би заговорници тезе о искључиво негативним одликама монархије запали у логички проблем. Јер, како објаснити чињеницу да су савремене европске монархије државе са узорним и стабилним демократским политичким порецима у односу на савремене европске републике у којима често наилазимо на девијантне форме политичких поредака, када је демократија у питању. Такође, заговорници републике који искључиво третирају монархију као превазиђену форму организовања владавинског модела државе, заборављају значајну чињеницу да се са најгорим формама недемократских режима сусрећемо у врло озбиљном обиму управо у републикама.

Такво стање ствари нам и даје за право да из практичних разлога оправдамо потребу уважавања и подробног анализирања одређених делова структуре државе оличене кроз монархију. У супротном, уколико би се у монархији идентификовали само елементи прошлости и превазиђености, онда се не бисмо ни налазили на линији научног истраживања, већ дневно-политичке манипулације, што је недопустиво за академске оквире проучавања научних проблема.

Разумевање суштине и природе монархије у научном смислу подразумева, између осталог, овладавање њеним класификацијама у савременом друштву. Наравно, реч је о класификацијама заснованим на прихватљивим методолошким критеријумима, како би се прегледом представљене поделе истовремено могла овладати суштина и природа појединачних монархија. Понуђеном систематизацијом класификације савремених монархија у овом раду пошло се од респектабилне методологија издвајања сличности и

разлика између појединих врста савремених монархија, како би се логички извело и раздвајање у оквиру посебних систематских јединица у оквиру класификације. Само на први поглед нам може деловати да је прихваћена искључивост географског критеријума, што није тачно. У највећем броју приказаних врста савремених монархија заиста се примећује разврставање, које је приближно географским локацијама појединих врста, али је суштинско мерило којим смо се руководили специфичност природе и карактеристике ових врста. Осим тога и у географском смислу, вреди запазити да не постоји апсолутни географски идентитет, на пример, у случају савремених афричких и пацифичких монархија.

С обзиром на централно тежиште успостављене истраживачке конструкције, које се огледа у анализи права представљања, сасвим очекивано је прво представљена анализа проблема надлежности савремених монарха. Јер, ради се о једном делу монархових компетенција, па је неопходно било спровести и истраживање проблема надлежности, на начин како је то учињено у раду. А напор усмерен ка анализи зависности права представљања савременог монарха од система организације државне власти, политичког поретка и типа државног уређења, показао се истраживачки делотворним, како би се заокружило суштинско разумевање права представљања савременог монарха.

Резултати који су настали тим поводом довели су нас до следећих сазнања. Прво међу њима односи се на способност монархије да буде компатибилна парламентарном систему организације државне власти, с обзиром на природу и карактер председничког и мешовитог система организације државне власти. Затим, да квалитет политичког поретка у појединачном режиму не зависи од чињенице да ли се ради о монархији или републици. Када је у питању тип државног уређења, запажа се да овај државни облик нема утицаја на право представљања савременог монарха. Из претходних чињеничних сазнања, стекли су се и услови за запажање да право представљања савременог монарха првенствено зависи од конкретних околности у једној држави и од политичког традиционализма у процесима функционисања институције монарха, а да значајност права представљања савременог монарха није у зависности од класичних модалитета државног обликовања.

Право представљања савременог монарха спада у ред оних права, која су, по својим капацитетима, подобна да буду предмет компарације између две варијанте шефа државе. Прво питање које нам је било од нарочитог интереса за истраживање своди се

на проблеме постојања специфичности права представљања савременог монарха у односу на савременог председника републике. Односно, да ли постоји основ да се посебно разликује право презентације државе у унутрашњим и међународним односима када је реч о савременом монарху у односу на савременог председника републике. Или је, пак, реч о довољно интегрисаном поимању права представљања, што нам онда не би дало основа за диференцијацију између два владавинска облика, већ основ за истицање уједначености природе и карактера права представљања шефа државе, без обзира да ли се налазимо на терену савремене монархије или савремене републике.

Након спроведене анализе предметне проблемске конструкције, истиче се закључак о постојању посебних одлика права представљања савременог монарха у односу на председника републике, чиме се оправдава издвојено разматрање овог института. До оваквог закључка нарочито се долази овладаним разумевањем садржине, правног и политичког значаја права представљања савременог монарха. Запазићемо да постоји израженија политичка моћ у процесима остваривања овог дела надлежности шефа државе, када посматрамо савременог монарха у односу на савременог председника републике. Разлоге томе треба потражити у чињеници традиционалне међусобне повезаности између савремених монарха, али и у чињеници специфичности церемонијалних сегмената права представљања савременог монарха, јер је свечаност знатно присутнија и израженија појављивањем монарха који врши презентацију државе.

Коначно, монархистичко питање је најмање страначко и политичко, а највише правно, теолошко, етичко и метафизичко. Расправе о монархији и републици трају вековима и о томе су већ исписане читаве библиотеке књига. Али овде не претендујемо да додамо своју реч расправама о монархизму, какве је писао Хобс или Данте, или у наше време Елиот. Рекли смо већ да је реч о принципу, да није реч о прошлости него о будућности и најзад, то је и чисто практично питање.

Пропаст федералне државе републиканског облика владавине са свим катастрофалним последицама за српски народ у последњих четврт века иницира озбиљно размишљање о будућем развоју српске државе, посебно о облику владавине. Почетком XXI века монархија у Србији би могла да се обнови као уставна и парламентарна. Не треба да заборавимо да је Србија још краје XIX и почетком XX века била уставна и парламентарна монархија која је свој врхунац доживела уочи Првог

светског рата. У таквој монархији српски краљ би владао у складу са уставом. Иако би добрим делом његова улога била церемонијална, он би био најзначајнија кохезиона снага народа и државне власти.

Обновом монархистичког уређења Србије, утицали би на освежавање сећања и чување традиције која је прекинута под седмодеценијском републиком, уклонили би последњу тековину комунистичке диктатуре и сврстали би се у ред угледних и просперитетних држава. Зато сматрамо да монархија представља наш национални интерес.

ЛИТЕРАТУРА

Литература на српском и сродним језицима

1. Aksentijević, M., *Irak*, Rad, Beograd 1976.
2. *BIBLIJA STARI I NOVI ZAVET*, preveo Lujo Bakotić, DOBRA VEST, Novi Sad 1988.
3. Bosančić, U., *Demokratska Narodna Republika Laos*, Rad, Beograd 1976.
4. Ferenčić, A., *Jamajka*, Rad, Beograd 1976.
5. Fridrih, K., *Konstitucionalna demokratija*, CID, Podgorica 2005.
6. Fuler, L., *Moralnost prava*, CID, Podgorica 1999.
7. Gligorijević, B., *Kominterna jugoslovensko i srpsko pitanje*, ISI, Beograd 1992.
8. Golob-Nick, M., *Kraljevina Malezija*, Rad, Beograd 1976.
9. Hajek, F., *Politički ideal vladavine prava*, Školska knjiga, Zagreb 1994.
10. Hammer, J., *Historija Turskog (Osmanskog) Carstva, I-III*, Zagreb, 1979.
11. Huyse, P., *Antička Perzija*, Pariz 2005.
12. Ingrao, Č., *Habzburška monarhija 1618 – 1815.*, Centar za regionalizam, Novi Sad 2014.
13. Marinković, M., *(Slavo)Makedonci-deo srpskog narod*, Miloš Marinković, Kraljevo 2015.
14. Milutinović, Ţ., *Kambodža*, Rad, Beograd 1976.
15. Paseta, V., *Kraljevina Saudijska Arabija*, Rad, Beograd 1976.
16. Petković, D., *Kraljevina Butan*, Rad, Beograd 1976.
17. Redţepagić, F., *Libija*, Rad, Beograd 1976.
18. Sihanuk, N. и Burchett, W., *Moj rat sa CIA*, Stvarnost, Zagreb 1974.
19. Sokol, S. i Smerdel, B., *Ustavno pravo*, Zagreb, Školska knjiga, Zagreb 1992.
20. Švob-Đokić, N., *Etiopija*, Rad, Beograd 1976.
21. Widengren, G., *Feudalizam u antičkom Iranu*, Köln 1969.
22. Авдијев, В., *Историја старог истока*, Едиција, Београд 2009.
23. Аврамов, С. и Крећа, М., *Међународно јавно право*, Научна књига, Београд 1986.
24. Аврамов, С. и Крећа, М., *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд 1983.
25. Аврамовић, С. и Станимировић, В., *Упоредно правна традиција*, Правни факултет, Београд 2009.
26. Андраши, Ј., *Међународно јавно право*, Школска књига, Загреб 1987.
27. Аристотел, *Политика*, Култура, Београд 1970.
28. Арсенијевић, Л., *Историја српског устанка I*, Просвета, Београд 1988.
29. Бартош, М., *Међународно јавно право, књига I*, Култура, Београд 1954.
30. Бартош, М., *Међународно јавно право, књига II*, Култура, Београд 1956.
31. Баста, Л., *Политика у границама права*, Службени гласник, Београд 2012.
32. Батавељић, Д., *Уставно право Републике Србије II том*, Правни факултет, Крагујевац, 2007.
33. Бериц, Ц. Р., *Дипломатија теорија и пракса*, Филип Вишњић, Београд 2008.
34. *БИБЛИЈА – Свето писмо Старог и Новог завета*, Стари Завет по преводу Ђуре Даничића и Ново завет по преводу Вука Караџића и Светог архијерејског Синода и преводима Светог владике Николаја, Глас цркве, Ваљево 2005.
35. Богуновић, Н., *Успон Србије од Првог српског устанка до Првог светског рата*, Прес Експрес, Београд, 2002.
36. Вејн, П., *Грчко-римско царство*, Светови, Нови Сад 2006.
37. Веселиновић, А. и Љушић, Р., *Српске династије*, Службени гласник, Београд 2008.
38. Гавриловић, С., *О Србима Хабзбуршке монархије*, СКЗ, Београд 2010.
39. Гершић, Г., *Дипломатско и конуларно право*, Београд 1898.
40. Греков, Б., *Борба Русије за изградњу своје државе*, Никола Пашић, Београд 2008.
41. Деретић, Ј. и Антић, Д., *Србица*, Сардонија, Београд 2009.

42. Деретић, Ј., *Античка Србија*, Романов, Бања Лука 2009.
43. Деретић, Ј., *Серби народ и раса: нова вулгата*, Сардонија, Београд 2008.
44. Деретић, Ј.; Антић, Д. и Јарчевић, С., *Измишљено досељавање Срба*, Сардонија, Београд 2009.
45. Десница, Г., *Карађорђе, целокупна историја вожда Србије*, Школа Вук Стефановић Караџић Сурчин, Београд 1977.
46. Дил, Ш., *Историја Византијског царства*, Империја књига, Крагујевац 2010.
47. Димитријевић, В. и Стојановић, Р., *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд 1996.
48. Димитријевић, М., *Увод у право*, Научна књига, Београд 1992.
49. Додоли, Л. и Манлио, М., *Свет после Другог светског рата*, Слобода, Београд 1975.
50. Ђорђевић, Ј., *Политички систем*, Савремена администрација, Београд 1980.
51. Ђорђевић, С., *О котинуитету држава*, Научна књига, Београд 1967.
52. Елијаде, М. и Кулиано, Ј., *Водич кроз светске религије*, Народна књига Алфа, Београд 1996.
53. *Енциклопедија Британика*, том 9, Народна књига, Политика 2005.
54. Живковић, Т., *Портрети српских владара (IX—XII)*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2006.
55. Живојиновић, Д., *Краљ Петар I Карађорђевић живот и дело, други део*, БИГЗ, Београд 1990.
56. Живојиновић, Д., *Краљ Петар I Карађорђевић живот и дело, трећи део*, БИГЗ, Београд 1994.
57. Живојиновић, Д., *Успон Европе*, Матица српска, Нови Сад 1985.
58. Жижић, М., *Увод у право*, Приштина 2000.
59. Јанковић, Б., *Међународно јавно право*, Научна књига, Београд 1981.
60. Јевђевић, Ј., *Повратак Краља: Петар II Карађорђевић*, ДИМЕС: Савез Српски Соко, Београд 2013.
61. Јелачић, А., *Историја Русије*, Романов, Бања Лука 2008.
62. Јеротијевић, З., *Државотворност Равногорског покрета*, Српски Сабор Двери, Београд 2008.
63. Јеротијевић, З., *Историја државе и права*, Ласер, Краљево 2012.
64. Јеротијевић, З., *Подгоричка скупштина и уједињење српског народа 1918.*, Љубостиња, Трстеник 2015.
65. Јеротијевић, З., *Србија између истока и запада од Начертанија до 1914.*, Љубостиња, Трстеник 2012.
66. Јоанновић, П., *Историја најважнијих догађаја у Србији од год. 1459. до 19/20. септембра 1813.*, Службени гласник, Београд 2004.
67. Јовановић, А., *Подофицир Вражије Дивизије*, Градац, Београд 2010.
68. Јовановић, Н., *Грбови, заставе и химне у историји Србије*, Светигора, Београд-Цетиње 2010.
69. Јовановић, С., *Влада Александра Обреновића, књига друга* БИГЗ, Београд 1990
70. Јовановић, С., *Влада Александра Обреновића, књига прва*, БИГЗ, Београд 1990.
71. Јовановић, С., *Влада Милана Обреновића, књига друга*, БИГЗ, Београд 1990.
72. Јовановић, С., *Влада Милана Обреновића, књига прва*, БИГЗ, Београд 1990.
73. Јовановић, С., *Друга владавина Милоша и Михаила*, БИГЗ, Београд 1990.
74. Јовановић, С., *Из историје и књижевности I,* БИГЗ, Београд 1991.
75. Јовановић, С., *О држави*, БИГЗ, Београд 1990.
76. Јовановић, С., *Примери политичке социологије*, БИГЗ, Београд 1990.
77. Јовановић, С., *Уставобранитељи и њихова влада*, БИГЗ, Београд 1990.
78. Јовичић, М., *Велики уставни системи*, Београд 1984.
79. Келзен, Х., *Главни проблеми теорије државног права*, Службени лист СРЈ, Београд 2001.
80. Келзен, Х., *Општа теорија права и државе*, Архив за правне и друштвене науке, Београд 1951.

81. Кисинџер, Х., *Дипломатија*, Клуб плус, Београд 2011.
82. Кнежев, З., *Западне силе и Југославија у Другом светском рату*, ЕВРО, Београд 2003.
83. Крбек, И., *О суверенитету*, ЈАЗУ, Загреб 1967.
84. Крестић, В., *Срби у Угарској 1790–1918*, Матица српска, Нови Сад 2013.
85. Крећа, М. и Милисављевић, Б., *Међународно право представљања*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2016.
86. Крећа, М., *Међународно јавно право*, Правни факултет, Београд 2010.
87. Кризман, Б., *Италија у политици краља Александра и кнеза Павла (1918-1941)*, Часопис за сувремену повијест, Загреб 1/1975.
88. Крклјуш, Љ., *Правна историја српског народа*, Правни факултет, Београд 2009.
89. Крклјуш, Љ., *Правна историја српског народа*, Прометеј, Нови Сад 2003.
90. Кузмановић, Р., *Уставно право*, Правни факултет, Бања Лука 2002.
91. Курт, А., *Стари исток том I*, Завод за уџбенике и средства, Београд 2004.
92. Курт, А., *Стари исток том II*, Завод за уџбенике и средства, Београд 2004.
93. Лазић, Б., *Титов покрет и режим у Југославији 1941-1946.*, НИП Дечје Новине, Горњи Милановац 1992.
94. Лазић, Б., *Титов покрет и режим у Југославији: (1941-1946)*, Просвета, Београд 1992.
95. *Лексикон српског средњег века*, Београд 1999.
96. Лукин Лазић, С., *Кратка повјесница Срба од постања српства до данас*, Никола Пашић, Београд 2003.
97. Лукин Лазић, С., *Срби у давнини*, Никола Пашић, Београд 2008.
98. Лукић, Р. и Кошутић, Б., *Увод у право*, Правни факултет Универзитета у Београду 2004.
99. Лукић, Р., *Политичка теорија државе*, Савез удружења правника Југославије, Београд 1962.
100. Лукић, Р., *Теорија државе и права I теорија државе*, Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, Београд 1995.
101. Лукић, Р., *Увод у право*, Научна књига, Београд 1991.
102. Лукић, Р.; Кошутић, Б. и Митровић, Д., *Увод управо*, Службени лист, Београд 2001.
103. *Љубав је јача од смрти: свети цар Николај II, света царица Александра, света кнегиња Јелисавета и мученици дома Романових: житија, поуке, страдања и чуда*, приредио Владимир Димитријевић, засебне текстове превели Сава Росић, Биљана Вићентић, Владимир Димитријевић, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, Београд 2006.
104. Љушић, Р., *Кнежевина Србија 1830-1839*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2004.
105. Макијавели, Н., *Владалац*, Ризница, Београд 2010.
106. Маливук, М., *Повратак српске монархије*, Српски културни клуб, Београд 2014.
107. Марковић, Р., *Уставно право и политичке институције*, Службени гласник, Београд 1998.
108. Марковић, Р., *Уставно право*, Службени гласник, Београд 2008.
109. Марцелин, А., *Историја*, Просвета, Београд 1998.
110. Машкин, Н., *Историја старог Рима*, Народна књига, Београд 1951.
111. Мекензи, Д., *Илија Гарашанин државник и дипломата*, Просвета, Београд 1987.
112. Мекензи, Д., *Јован Ристић- европски државник*, Центар за унапређивање правних студија, Београд 2005.
113. Меринг, Ф., *Историја Немачке до краја средњег века*, Београд 1951.
114. Милановић, М., *Историјско порекло Срба*, Вандалија, Београд 2006.
115. Милановић, М., *Српски стари век*, Вандалија, Београд 2008.
116. Миловановић, М., *Државно право и друге уставноправне студије*, Службени гласник, Београд 1997.
117. Милојевић, М., *Одломци историје Срба*, ЕТХОС, Београд, 2004.
118. Милосављевић, Б. и Поповић, Д., *Уставно право*, Службени гласник, Београд 2008.
119. Митић, М. и Ђорђевић, С., *Дипломатско и конзуларно право*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд 2007.

120. Митровић, А. и остали, *Историја српског народа. Књ. 6, Од Берлинског конгреса до уједињења: 1878-1918. Том 2*, СКЗ, Београд 1994.
121. Митровић, А., *Југославија на Конференцији мира у Паризу 1919-1920*, Завод за издавање уџбеника, Београд 1969.
122. Митровић, Д., *Начело законитости*, Правни факултет, Београд 1996.
123. Митровић, Д., *О правној држави и другим темама*, Службени лист СРЈ, Београд 1998.
124. Нарочницка, Н., *Русија и Руси у светској историји*, СКЗ, Београд 2008.
125. Николић, Д., *Општа историја права*, Свен, Ниш 2007.
126. Николић, П., *Институција председника републике и промашаји и недоречености Утава републике Србије од 1990*, у: Архив заправне и друштвене науке, Београд бр. 2-3/1991.
127. Николић, П., *Од „Устава" до Устава*, Институт за упоредно право, Београд 2003.
128. Николић, П., *Прилог питању појма и класификације власти у модерним државама*, у: Анали Правног факултета, Београду, бр. 1/1966.
129. Николић, П., *Скупштински систем — искуства и перспективе примене*, у: Два века савремене уставности, Српска академија наука и уметности, Београд 1990.
130. Николић, П., *Уједињење ради раздвајања*, у: Борба, Београд 21. априла 1992.
131. Николић, П., *Устав Краљевине Србије-нацрт*, издање аутора, Београд 2001.
132. Николић, П., *Устав Србије од 1990. године и проблеми демократизације*, у: Правни живот, Београд бр. 1-2/1991.
133. Николић, П., *Уставно право*, Службени лист СФРЈ, Београд 1991.
134. Николић, П., *Федерација и федералне јединице*, Службени лист СФРЈ, Београд 1989.
135. Острогорски, Г., *Историја Византије*, Просвета, Београд 1969.
136. Павловић, В., *Од монархије до републике*, Клио, Београд 1998.
137. Павловић, М., *Правна историја света*, Надежда Павловић, Крагујевац 2000.
138. Папазоглу, Ф., *Историја Хеленизма*, СКЗ, Београд 2010.
139. Перић, Ђ., *О владаочевој неприкосновености у уставној монархији*, Дело, Београд 34/1905.
140. Перић, Ж., *Правна природа установе владаоца*, Дело, св. II, Београд, бр. 44/1907.
141. Петрановић, М. и Зечевић, М., *Југославија 1918-1984 зборник докумената*, ИРО рад, Београд 1989.
142. *Повјест минулих љета или Несторов љетопис*, Никола Пашић, Београд 2003.
143. *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд 1999.
144. Поповић, В., *Источно питање*, Геца Кон, Београд 1928.
145. Поповић, Д., *Стварање модерне државе*, Драганић, Београд 1994.
146. Поповић, М., *Борба за парламентарни режим у Србији*, Политика, Београд 1939.
147. Поповић, Н., *Србија и Царска Русија*, Службени гласник, Београд 2007.
148. *Правни лексикон*, Савремена администрација, Београд 1964.
149. Првуловић, В., *Компаративни политички системи*, Мегатренд, Београд 2002.
150. Псеудо-Калистен., *Живот и дјела Александра Македонског*, Матица српска, Нови Сад 1987.
151. Пухан, И., *Римско право*, Научна књига, Београд 1970.
152. Ростовцев, М., *Историја старог света*, Матица српска, Нови Сад 1990.
153. Савић, С., *Теорије државе и права*, Комесграфика д.о.о., Бања Лука 2005.
154. Симић, М., *Из историје српске правне мисли*, Градијан, Ниш 1997.
155. Симић, М.; Ђорђевић, С. и Матић, Д., *Увод у право*, Правни факултет, Крагујевац 2009.
156. Славнић, Љ., *Историја правних институција*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад 2008.
157. Славнић, Љ., *Уставно право*, Привредна академија, Нови Сад 2007.
158. Солоњевич, И., *Народна монархија*, Укронија, Београд 2014.
159. Сомун, Х., *Хашемитска Краљевина Јордан*, Рад, Београд 1976.
160. Станојевић, О. и Станковић, Е., *Савремени правни системи*, Правни факултет, Крагујевац 2010.
161. Станојевић, О., *Римско право*, Досије студио, Београд 2008.
162. Стијаковић, Љ., *Краљевина Непал*, Рад, Београд 1976.

163. Стојичић, С. и Ђорђевић, М., *Државно правна историја српског народа, феудално доба грађанско доба*, Спектар, Ниш 2007.
164. Суботић, Д., *Српски монархизам у прошлости и данас*, Бина, Београд 1997.
165. Тејлор, А., *Хабзбуршка монархија*, Клио, Београд 2001.
166. Терзић, В., *Слом краљевине Југославије 1941, узроци и последице пораза*, Народна књига, Београд 1986.
167. Тихомиров, Л., *Монархија*, Логос, Укронија, Београд 2008.
168. Топаловић, Ж., *Како су комунисти дограбили власт у Југославији*, Погледи, Крагујевац 2001.
169. Тревелјан, Џ., *Друштвена историја Енглеске*, СКЗ, Београд 1982.
170. *Устав Lex superior*, приредио Срђан Ђорђевић, Удружење за уставно право Србије, Београд 2004.
171. Фира, А., *Уставно право Републике Србије I том*, Правни факултет Крагујевац 2007.
172. Херодот, *Херодотова Историја I*, Матица српска, Нови Сад 1988.
173. Херодот, *Херодотова Историја II*, Матица српска, Нови Сад 1988.
174. Цвијић, Ј., *Говори и чланци*, САНУ, Књижевне новине, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1987.
175. Чавошки, К., *Право као умеће слободе*, Политика и друштво, Београд 1994.
176. Чекалова, А. и Пољаковска, М., *Живот и обичаји у византијском друштву*, Пешић и синови, Београд 2003.
177. Шаховић, М., *Међународно право у међународним односима друга половина XX века*, Службени гласник, Београд 2008.
178. Штефанић, Х., *Државни положај монарха*, Мјесечник, Загреб бр. 4/1984.

На страном језику

1. Ambrose, D., *The Guide to Lesotho*, Winchester Press, Johannesburg, Maseru 1976.
2. Bagehot, W., *The English Constitution*, Paul Smith, Cambridge University Press 2001.
3. Barker, T., *Army, aristocracy, monarchy: Essays on war, society, and government in Austria, 1618-1780.*, New York 1982.
4. Barthélemy, J., *Le rôle du pouvoir exécutif dans les républiques inodernes*, Giard et Brieire, Paris 1906.
5. Briant, P., *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire*, Eisenbrauns 2002.
6. Cannon, J., *The Oxford Illustrated History of the British Monarchy*, University Press, Oxford 1998.
7. Carre de Malberg, R., *Contribution à la théorie générale de /' état*, Recueil Sirey, Paris 1922.
8. Corry, J. A., *Democratic government and politics*, University of Toronto Press, Toronto 1958.
9. Crabbe, V.C.R.A.C., *Understanding Statutes*, Cavendish 1994.
10. Dicey, A. V., *The Law of the Constitution*, London 1889.
11. Dodson, A. & Hilton, D., *The Complete Royal Families of Ancient Egypt*, Thames & Hudson, London 2004.
12. D'Roselle, J. B., *Historie diplomatique*, Paris 1971.
13. Elliot, J. H., *Imperial Spain 1469-1716.*, New York 1963.
14. Field, L., *Governments in modern society*, McGraw-Hill Book Company inc., New York 1951.
15. Fusilier, R., *Les monarchies parlementaires*, Les Editions ouvrie-res, Paris 1960.
16. Gicquel, J., *Droit constitutionnel et institutions politiques*, Montchrestien, Paris 1987.
17. Hauriou, M., *Précis elémentaire de droit constitutionnel*, Recueil Sirey, Paris 1930.
18. Hill, C., *The century of revolution 1603-1714*, New York 1961.
19. Hillmer, N., *"Commonwealth" Canadian Encyclopedia*, Toronto 2001.
20. Kurtz, H., *Second Reich: Kaiser Wilhelm II and his Germany*, MacDonald Library of the 20th Century, New York 1970.

21. Lalumiere, P. et Demichel, A., *Les é parlementaires europeens*, Presses Universitaires de France, Paris 1978.
22. Laski, H., *Le gouvernement parlementaire en Angleterre*, Presses Universitaire de France, Paris 1950.
23. Loewenstein, K., *Political Power and the governmental Process*, Chichago 1957.
24. Luhmann, N., *Beobachtungen der Moderne*, Opladen 1992.
25. Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Édition complétée le 10 mai 2002 à Chicoutimi, Québec 2002.
26. Ossip K. Flechtheim, *Fundamentals of political science*, The Ronald Press Company, New York 1952.
27. Pages, G., *La monarchie d Ancient Regime*, Paris 1932.
28. Perelli, R., *"Statuette of Pepi II"*, Francesca Tiradriti (editor), The Treasures of the Egyptian Museum, American University in Cairo Press 1999.
29. Raz, J., *The Rule of Law and its Virtue*, The Law Quarterly Review 93/1997.
30. Redslob, R., *Le régime parlementaire*, Marcel Giard, Paris 1924.
31. Stenstrup, C., *Hōjō Shigetoki, 1198-1261, and His Role in the History of Political and Ethical Ideas in Japan*, Curzon Press, London 1979.
32. Stuart Mill, J., *Le gouvernement représentatif*, Guillaumim, Paris 1862.
33. Vedel, G., *Manuel élémentaire de droit constitutionnel*, fed. Recueil Sirey, Paris 1949.
34. Vincent, P., *Saudi Arabia: an environmental overview*, Taylor & Francis 2008.
35. Wacks, R., *Understanding Jurisprudence-An Introduction to Legal theory*, Oxford University Press 2005.

Литература преузета са интернета

1. *Aleksandar Makedonski*, http://www.gay-serbia.com/queer/aleksandar-makedonski/index.jsp.
2. *Basutoland*, http://www.britishempire.co.uk/maproom/basutoland.htm.
3. *Battle of Mursa Major*, http://en.wikipedia.org/wiki/Battle_of_Mursa_Major.
4. *Britanska monarhija*, http://www.wikiwand.com/sh/Britanska_monarhija.
5. *Chivalric order*, https://en.wikipedia.org/wiki/Chivalric_order.
6. *De administrando imperio*, https://sr.wikipedia.org/wiki/De_administrando_imperio.
7. *Diktatura*, http://hr.wikipedia.org/wiki/Diktatura.
8. *Government of Wales Act 2006*, https://en.wikipedia.org/wiki/Government_of_Wales_Act_2006.
9. *Hadrijanov muzej u Rimu Anđeli i demoni*, http://www.pressonline.rs/plus/kofer/63493/hadrijanov-muzej-u-rimu-andjeli-i-demoni.html.
10. *Monarhija*, http://sr.wikipedia.org/sr-el/монархија.
11. *Monumentalizacija srpske monarhije*, http://pescanik.net/monumentalizacija-srpske-monarhije/.
12. *Northern Ireland Act 1998*, https://en.wikipedia.org/wiki/Northern_Ireland_Act_1998.
13. *PASC Publishes Government Defence of its Sweeping Prerogative Powers*, http://www.parliament.uk/business/committees/committees-archive/public-administration-select-committee/pasc-19/.
14. *Sveti Vladimir veliki knez ruski i Dan krštenja Rusije*, http://www.bastabalkana.com/2015/07/sveti-vladimir-veliki-knez-ruski-i-dan-krstenja-rusije.
15. *Trajanov most*, http://sh.wikipedia.org/wiki/Trajanov_most.
16. *Ustavna monarhija*, http://sr.wikipedia.org/sr-el/Ustavna_monarhija.
17. *Апсолутистичке монархије*, https://ucionicaistorije.wordpress.com/2013/10/07/%D0%B0%D0%BF%D1%81%D0%BE%D0%BB%D1%83%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5-%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%80%D1%85%D0%B8%D1%98%D0%B5/.
18. *Владајући монарси*, http://monarhisti.blogspot.rs/2008/02/blog-post_9036.html.

19. *Мадона*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9C%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B0.
20. *МИ СМО ЗА КРАЉА*, http://www.czipm.org/ljotic.html.
21. *Папа Гргур VII*, https://sr.wikipedia.org/sr/%D0%9F%D0%B0%D0%BF%D0%B0_%D0%93%D1%80%D0%B3%D1%83%D1%80_VII.
22. *ПАРЛАМЕНТАРИЗАМ И УСТАВНА МОНАРХИЈА (2), проф. др. Павле Николић*, http://monarhisti.blogspot.rs/2008/02/2.html.
23. *Руски цар, велики српски пријатељ*, http://akademskikrug.rs/ruski-car-veliki-srpski-prijatelj/.

ДОДАЦИ

	Име	Влада од	Рођен	Титула	Наслеђивање
1.	**Бумибол Адуладеј**	1946	1927	**Краљ Тајланда**	Наследна титула
2.	**Елизабета II**	1952	1926	**Краљица Антигве и Барбуде** **Краљица Аустралије** **Краљица Бахама** **Краљица Барбадоса** **Краљица Белизеа** **Краљица Канаде** **Краљица Гренаде** **Краљица Јамајке** **Краљица Новог Зеланда** **Краљица Папуе Нове Гвинеје** **Краљица Светог Китса и Невиса** **Краљица Свете Луције** **Краљица Светог Винсента иГренадина** **Краљица Соломонових Острва** **Краљица Тувалуа** **Краљица Уједињеног Краљевства** **Лорд од Мана** **Бранитељ Вере Поглавар Британског Комонвелта**	Когнатска примогенитура
3.	*Тунку Абдул Халим*	1958	1924	*Султан Кедаха* (у Малезији)	Наследна титула
4.	**Тауфахау Тупу IV**	1965	1918	**Краљ Тонге**	Наследна титула
5.	**Хасанал Болкијах**	1967	1946	**Султан Брунеја**	Наследна титула
6.	**Кабус**	1970	1940	**Султан Омана**	Наследна титула
7.	**Џигме Сингје Вангчук**	1972	1955	**Краљ Бутана**	Наследна титула
8.	**Маргарета II**	1972	1940	**Краљица Данске**	Когнатска примогенитура
9.	**Карл XVI Густав**	1973	1946	**Краљ Шведске**	Равноправна примогенитура
10.	*Ахмед Шах*	1974	1930	*Султан Паханга* (у Малезији)	Наследна титула
11.	*Хамад ибн Мухамед аш-Шарки*	1974	1949	*Емир Фуџаира* (једног одУједињених Арапских Емирата)	Наследна титула
12.	**Хуан Карлос I**	1975	1938	**Краљ Шпаније** **ПОЧАСНЕ ТИТУЛЕ:** **Краљ Јерусалима** **Краљ Кастиље и Леона** **Краљ Арагона** **Краљ Наваре** **Краљ Валенсије** **Гроф Барселоне** **Краљ Хаена** **Краљ Мурсије** **Краљ Толедо** **Краљ Гранаде**	Наследна титула
13.	*Исмаил Петра*	1979		*Султан Келантана* (у Малезији)	Наследна титула
14.	**Беатриса**	1980	1938	**Краљица Холандије**	Равноправна примогенитура

15.	*Рашид ибн Ахмед Ал Муала*	1981	1930	*Емир Ум ал-Каиваина* (један одУједињених Арапских Емирата)	Наследна титула
16.	*Искиндар*	1981	1932	*Султан Јохора* (у Малезији)	Наследна титула
17.	*Хумајад ибн Рашид Ал Нуаими*	1981	1931	*Емир Ајмана* (један од Уједињених Арапских Емирата)	Наследна титула
18.	**Мсвати III**	1982	1968	**Краљ Свазиленда**	Наследна титула
19.	*Сакр ибн Мухамед ал-Касими*	1987	1939	*Емир Шарџаха* (један одУједињених Арапских Емирата)	Наследна титула
20.	**Ханс-Адам II**	1989	1945	**Принц Лихтенштајна**	Наследна титула
21.	**Акихито**	1989	1933	**Цар Јапана**	Наследна титула
22.	**Харалд V**	1991	1937	**Краљ Норвешке**	Равноправна примогенитура
23.	**Алберт II**	1993	1934	**Краљ Белгије**	Равноправна примогенитура
24.	**Хамад бин Калифа**	1995		**Емир Катара**	Наследна титула
25.	**Летси III**	1996	1963	**Краљ Лесота**	Наследна титула
26.	*Мизан Заинал Абидин*	1998		*Султан Теренганyа* (у Малезији)	Наследна титула
27.	**Абдулах II**	1999	1962	**Краљ Јордана**	Биран од претходника
28.	**Мухамед VI**	1999	1963	**Краљ Марока**	Наследна титула
29.	**Хенри**	2000	1955	**Велики Војвода одЛуксембурга**	Агнатска примогенитура
30.	*Шарафудрин Идрис Шах*	2001		*Султан Селангора* (у Малезији)	Наследна титула
31.	**Жоан Енрик Вивес Сицилија**	2001	1949	**Бискуп Ко-Принц Андоре**	Постављен
32.	**Туанку Сајед Сирахудин**	2001	1943	**Јанг ди-Пертуан Агонг (КраљМалезије)**	Биран од локалних монарха
		2000		*Раџа од Перлиса* (у Малезији)	Наследна титула
33.	**Гјанендра**	2001	1947	**Краљ Непала**	Наследна титула
34.	**Хамад ибн Иса Ал Калифа**	2002	1950	**Краљ Бахреина**	Наследна титула
35.	**Нородом Сихамони**	2004	1953	**Краљ Камбоџе**	Биран од деветочланог "престоног савета"
36.	**Калифа бин Зајед Ал Нахајан**	2004	1948	*Емир Абу Дабија*, **Председник и Шеик Уједињених Арапских Емирата**	Наследна титула
37.	**Алберт II одМонака**	2005	1958	**Принц Монака**	Примогенитура
38.	**Папа БенедиктXVI**	2005	1927	**Папа** (Суверен Државе Ватикана)	Биран од Концила Кардинала
39.	**Абдулах**	2005	1924	**Краљ Саудијске Арабије**	Биран од породице
40.	*Мухамед бин Рашид Ал Мактум*	2006	1949	*Емир Дубаија* (један одУједињених Арапских Емирата)	Наследна титула
41.	**Сабах Ал-Ахмед Ал-Џабер Ал-Сабах**	2006	1929	**Емир Кувајта**	Наследна титула
42.				**Француски Ко-Принц Андоре**	Биран од грађана Француске (мандат траје до 2012)

Табела: Владајући монарси (подаци из 2008. године).[486]

[486] *Владајући монарси*, http://monarhisti.blogspot.rs/2008/02/blog-post_9036.html, децембар 2013.

ПРИНЦЕЗЕ И ПРИНЧЕВИ 21. ВЕКА

Њ.К.В. Принцеза Мадлена (1982)

Принцеза од Шведске, Војвоткиња од Хелсингланда и Гестрикланда, најмлађа кћерка шведске Краљевске породице, за своје пријатеље једноставно „Лен“.

Узбуркала је духове својим понашањем док је била тинејџерка, као и ношењем не баш конзервативних вечерњих хаљина.

Шарлота Казираги (1986)

Позната по беспрекорном модном укусу и фотогеничности коју је наследила од баке, Грејс Кели, и мајке, Принцезе Каролине од Монака. Иако је рођена и одрасла у Француској, четврта је по редоследу наслеђивања престола Монака.

Њ.К.В. Принц Карл Филип (1979)

Други по редоследу наслеђивања шведског престола, иза своје старије сестре Викторије. Принц је дипломирао на одсеку за графички дизајн Универзитета Форсберг 2006. године и од тада путује по свету и снима документарне филмове.

Њ.Ц.В. Принцеза Цугуко (1986)

Братаница јапанског Цара и најстарија кћерка покојног Принца Такамадоа. У Јапану постоји забрана извештавања о Царској породици („табу хризантеме“), изузев преношења званичних саопштења, па се о Принцези Цугуко зна врло мало, осим да студира социологију на Универзитету у Единбургу.

Њ.К.В. Принцеза Сиканизо (1987)

Кћерка Краља Мсватија III од Свазиленда прочула се по отвореним наступима против патријархалне традиције своје земље, као и по ношењу западњачке одеће и покушају да оствари каријеру у хип-хоп музици. Тренутно студира драмске уметности на Универзитету Биола у Калифорнији.

Андреја Казираги (1984)

Најстарији од троје деце Принцезе Каролине од Монака. Други по редоследу наслеђивања престола, иза своје мајке. Тај редослед би ускоро могао бити промењен, ако се наговештаји о скорашњем венчању владајућег Принца Алберта покажу као тачни. Андреја је познат по свом изузетном изгледу и бројним везама.(треба проверити ко тернутно влада)

Њ.С.В. Марија Анунцијата (1985)

Принцеза од Лихтенштајна, Грофица од Рајтберга, кћерка Николауса, Принца од Лихтенштајна и Маргарете, Принцезе од Луксембурга.(немамо ништа занимљиво у овом пасусу)

Њ.К.В. Принцеза Иман бинт Ал Хусеин (1983)

Кћерка покојног Краља Хусеина и Краљице Нур од Јордана. Иако није присутна у јавности колико друге принцезе са ове листе, Принцеза Иман позната је по својој војничкој каријери. Похађала је британску Краљевску војну академију у Сандхерсту 2002. године и убрзо потом служила у јорданској војсци.

Шеик Хамдан бин Мухамед бин Рашид ал Моктум (1982)

Престолонаследник Дубаија, други син Шеика Мухамеда бин Рашида ал Моктума, премијера и потпредседника Уједињених Арапских Емирата и владара Дубаија. Наименован је за председника Извршног Већа Дубаија у септембру 2006. Пише поезију под именом Фаза и страствени је такмичар у коњичким спортовима.

Њ.К.В. Принцеза Сириванавари (1987)

Кћерка тајландског Престолонаследника Махе Вајиралонгкорна. Сама је постигла славу – и скренула пажњу на Тајланд – као модни креатор. После две ревије у Бангкоку, приказала је своју колекцију на Париској недељи моде у јесен 2007. Учествује и на међународним такмичењима у бадминтону, и освојила је златну медаљу на Играма Југоисточне Азије 2006. године.

Њ.К.В. Наследни Велики Војвода Гијом (1981)

Најстарији син Великог Војводе Анрија од Луксембурга, похађао је чувени швајцарски Институт Ле Розеј и британску Краљевску војну академију Сандхерст, а дипломирао је на одсеку за међународну политику Универзитета Дарам. Наставио је школовање у Швајцарској, где студира геополитику. Страствени је поклоник америчког фудбала и ватрени навијач Њујорк Џајантса.

Зара Филипс (1981)

Принцеза по рођењу, али не и по имену. Њена мајка, Принцеза Ана (кћерка британске Краљице Елизабете II), желела је да јој деца не носе титуле, верујући да ће им тако бити лакше у животу. Зара је постигла импресивне резултате у коњичком спорту, освојивши златну медаљу на Светском првенству 2006, а нада се да ће учествовати на Олимпијади у Пекингу.

Њ.К.В. Принц Александар (1982)

Други син српског Престолонаследника Александра II и Принцезе Марије да Глорије од Орлеана и Браганце, дипломирао је на Универзитету у Сан Франциску, на катедри за комуникације и медије, и остао у том граду где тренутно стиче радно искуство. Љубитељ је уметности, фотографије, музике, француског филма, и актуелних збивања. Журке и провод за њега су најбољи начин да испуни слободно време.

Ђ.С.В. Марија Терезија (1980)

Принцеза од Турна и Таксиса, кћерка Јоханеса, Принца од Турна и Таксиса и Глорије, Грофице од Шенбург-Глаухауа. Студира у Лондону.(нема ништа занимљиво)

Ђ.К.В. Принц Хенри (1984)

Хенри Чарлс Алберт Дејвид од Велса, општепознат као Хари, безбрижни принц: пунио је наслове булеварске штампе пушећи марихуану, учествујући на лудим журкама, и забављајући се са богатом јужноафричком наследницом Челзи Дејви. Последњих месеци, међутим, за медије је постао „херој Хари“, због службе у британској војсци.

Грузија

Свакако једна од најстаријих живих, мада не и владајућа династија Багратион, своја права полаже на трон древне кавкаске државе Грузије. Багратиони су династија која је Грузијом владала од VIII века, мада поједини Грузијци верују да је двеста година старија. Преци Багратиона – јерменски Багратуни – ступили су на историјску позорницу шест векова раније, у III веку. Багратиони су владали Грузијом током скоро хиљаду година од 813. године до 1810. године.

Предводећи борбу против Арабљана, сличну познијој шпанској реконквисти, Багратиони су деценијама настојали да обједине грузијске кнежевине. Краљевину су прогласили 888. године. „Златно доба” средњовековне Грузије трајало је од 11. до 13. века. Поред краља освајача Давида IV држава је у овом великом добу имала и просвећену краљицу Тамару, савременицу српског краља Стефана Првовенчаног, заштитницу Шоте Руставелија, једног од најславнијих песника средњег века.

Крајем XV века грузијска краљевина се распала. Багратиони су наставили да владају насталим државицама, али су у наредним вековима прихватили превласт Османског царства. Коначно је почетком XIX века Русија присајединила Грузију. Споразум о укључивању у велику евроазијску царевину био је повољан за грузијско племство. Бројни, како се говорило, „као чокоти лозе”, грузијски кнежеви постали су већина руског племства.

Специфични примери

Понекад, иако нека савезна држава у целини није монархија, неке њене државе чланице то јесу; на пример, сваки од емирата који чине Уједињене Арапске Емирате има свог сопственог монарха (емира).

Друга јединствена ситуација је у Малезији, где постоји савезни краљ (*Yang di-Pertuan Agong* Врховни владар), кога на пет година између себе бирају девет султана који су наследни владари држава које чине Малезију.

Папа је, уз своју духовну улогу као врховног поглавара цркве, истовремено и апсолутни монарх државе Ватикана. Папу бирају између себе кардинали. Пошто у католичкој цркви постоји правило целибата за свештенике, то подразумева да се папски престо не може наслеђивати. Ипак, тај је престо често био под контролом моћних италијанских породица. Неколико папа наследили су њихови блиски рођаци, а у неким случајевима чак и њихови синови (званично проглашавани за братанце или сестриће).

Личност која полаже законито право на престо у монархијама које су укинуте зове се претендент.

Монархија није укинута у Србији већ у Југославији.

Краљевина Србија прихватила је југословенско уједињење 1918. године под условом да облик владавине у југословенској држави буде монархијски и да на престолу буде династија Карађорђевића. Монархија је у Југославији укинута тако што је комунистичка власт прекршила споразум Тито-Шубашић на основу кога је добила међународно признање. Кршењем споразума избегнут је референдум о облику владавине, па је о томе одлучила новоизабрана скупштина.

Избори одржани 1945. године извршени су уз потпуни бојкот опозиције која је била прогоњена од успоставе комунистичког режима. Сви политички противници комуниста били су убијени, протерани, избачени са бирачког списка или у потпуности уклоњени из јавности. Изборе је спроводила и контролисала таква комунистичка власт, а након избора је таква скупштина донела један стаљинистички устав.

Питање обнове уставне монархије није покретано 1990. 2000. или 2006. године што није била последица народне воље, већ жеље политичке олигархије да очува ауторитарне полуге старог режима.